مهراڻ

نمبر 1 ۽ 2- 1977ع

آفتاب احمد
سومرو
سنگهار (سنڌ)

مهراڻ

سنڌي ادبي بورڊ جو سه ماهي علمي ۽ ادبي رسالو

جلد 26 [نمبر 1 ۽ 2

جنوري، فيبروري، مارچ
۽
اپريل، مئي، جون

1977ع

ايڊيٽر
امداد حسيني
مئنيجنگ ايڊيٽر
ظفر حسن
اسسٽنٽ ايڊيٽر
ناشاد

سنڌي ادبي بورڊ
پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ.

مهراڻ

سنڌي ادبي بورڊ
سنڌ يونيورسٽي نيو ڪئمپس ڄامشورو، سنڌ.
فون نمبر 6-23888

مواد موڪلڻ جي ائڊريس
ايڊيٽر "مهراڻ" ٽماهي
سنڌي ادبي بورڊ
پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ.

خريداريءَ لاءِ ائڊريس
مئنيجر
سنڌي ادبي بورڊ جو بوڪ اسٽال
پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ.

ساليانو پرچو 00-15 رپيا　　في پرچو 00-6 رپيا

Printed and Published by Ghulam Rabbani A. Agro at the
Sindhi Adabi Board's Printing Press, Hyderabad, Sind.

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

سٿاءُ

[1]

شاعري

	صفحو
1. مخدوم محمد زمان طالب المولى	10
2. شيخ اياز	17
3. نياز همايوني	22
4. تنوير عباسي	25
5. ابراهيم منشي	29
6. نعيم دريشاڻي	31
7. ذوالفقار راشدي	39
8. تاج بلوچ	41
9. شهناز ميمڻ	45
10. الطاف عباسي	46
11. سحر امداد	47
12. امداد حسيني	49
13 شرجيل	51
14. قاضي خادم	52
15. نسرين جوڻيجو	54
16. جوهر بروهي	56
17. نور گهلو	57
18. ملڪ نديم	58
19. پون سنڌي	60
20. نصير مرزا	
21. سارنگ	61
22. سليم ڳاڙهوي	
23. عبدالواحد ”عابد“	62
24. رفيق	
25. امين ٽيپو	63
26. نظام الدين زائر	
27. اياز گل	64
28. تاج جويو	65
29. عاجز اڄڻ	66
30. خاڪي جويو	
31. بشير سيتائي	67
32. منير گهانگهرو	
33. رسول ميمڻ	
34. ناز سنائي	68
35. سيوو خان لاشاري	
36. غلام حسين رنگريز	
37. عابد بلوچ	69
38. انور پيرزادو	70
39. عظيم سومرو	73
40. اطهر منگي	
41. سرور سيف	
42. احمد خان ملڪاڻي	
43. نانگراڻي	74
44. نقاش	75
45. مير محمد پيرزادو	76
46. منظور ظفر	
47. محمد رمضان زلفي	77
48. مائيٽو اولو	
49. پير بخش پياسي	78
50. نثار بزمي	79
51. ناشاد	80

[2]

ڪهاڻيون

1. چار	ـ عبدالقادر جوڻيجو	83
2. رات جو رنگ	ـ شوڪت حسين شورو	91
3. ڪاري	ـ ماڻڪ	98
4. ۽ منهنجو من	ـ بيدل مسرور	104
5. سمنڊ جي ڇيڻ	ـ شرجيل	118
6. ڪاري رات	ـ نسيم ٿيبو	123
7. شريف زادي	ـ نورالهديٰ شاهه	129
8. مون جو پاڻيو ماڪ	ـ رفيق	136
9. پيتل لڙڪ (هندي ڪهاڻي)	ـ ڪمليشور سنڌيڪار وليرام ولڀ	145
10. احسان	ـ محمد دائود بلوچ	156
11. ڌوهر جي ماڪي ـ آغا سليم	ـ عبدالقادر جوڻيجو	162

[3]

ڊرامو

1. ڊنگي منجهه دريا (ٽي. وي. ناٽڪ)	ـ علي بابا	165
ـــ ٿانڊاڻي جي لاٽ	ـ مظهر ميمڻ، مشتاق شورو ۽ شرجيل	187

[4]

مضمون

1. سنڌي شاعريءَ جا بانيڪار ـ 1	ـ ڊاڪٽر ممتاز پٺاڻ	178
2. جپاني هائيڪو	ـ تنوير عباسي	188
ـــ تبصرا	ـ سليم احمد ۽ ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو	196
ـــ پڙهندڙن وٽان		200
ـــ هن پرچي جا ڪهاڻيڪار		204

مهرباني ڪري درست ڪري پڙهندا.

ـــ ص 59 جي ڪالم 2 جي سٽ 3 ۾ لفظ 'نواب' بدران 'خواب'، ۽

ـــ ص 63 تي غزل جي ٻئي شعر ۾ لفظ 'حال' بدران 'دل'.

گذارش

اڄ سنڌي ٻوليءَ ۾ ساهت آڏو انيڪ مسئلا ڪَرُ کنيو بيٺا آهن. اهي مسئلا اڄ يا ڪالهه جي پيداوار نه آهن، پر گذريل ٽيهارو ورهين کان، جيڪا پوري هڪ-ٻن نسلن جي ڄمار آهي، اسان جي ڪن لاڳاتار ڪارڻ ڪٺا ٿيندا پئي رهيا آهن.

ٻولي جيڪڏهن سڪڻن لفظن جو ڇڙوڇڙ ميڙ يا گهمسان آوازن جو جهنگل هجي ها، ته پوءِ ته، ان کي ڪنهن ميوزيم جي شو ڪيس ۾ رکي يا ڪنڊ-تار لوڙهي ۾ واڙي، ان تي هڪ سچاٽ-تختي ٽنگي، پاڻ آجا ٿي ويهي رهون ها! پر ائين ناهي. لفظن ۽ آوازن پوئتان معنائون آهن، جن کي صدين جو-جڳن جو پس منظر آهي-۽ جڏهن ته ائين ناهي، تنهن ڪري انهن لفظن ۽ آوازن کي جڳن جي-صدين جي پيش منظر عطا ڪرڻ جي ڏس ۾، اسان جون جوابداريون تهائين وڌي وڃن ٿيون.

ماضي، جنهن کي اسان لتاڙي آيا آهيون، ان جي اهميت کان انڪار ڪونهي؛ پر ان مان آهوئي ڀاڱو تڳائڻ گهرجي، جيڪو جيئرو جاڳندو ۽ ڌڙڪندڙ هجي-۽ اهو 'ڪالهه' جو جيئرو جاڳندو ۽ ڌڙڪندڙ ڀاڱو نه رڳو 'اڄ' جي وجود جي رڳن ۾ رت بڻجي ڊوڙڻ کپي، پر ساڳئي وقت 'سڀاڻي' ڏانهن اسان جو سونهون پڻ ٿيڻ گهرجي.

ائين ناهي ته انهيءَ سموري عرصي ۾ ٻوليءَ جي سڌاري، واڌاري ۽ بچاءَ لاءِ ڪابه ڪوشش ئي نه ورتي ويئي هجي، پر اهي ڪوششون محدود دائري اندر ڪيون ويون آهن ۽ اهو به، تڏهن، جڏهن نڙيءَ تي ننهن رکيو ويو. هتي ٻوليءَ جي بچاءَ لاءِ ڪيل ٻن مکيه ڪوششن جي ڳالهه ڪرڻ ضروري آهي:

١- سنڌي ادبي سنگت جي ٻوليءَ جي قومي حيثيت جي تسليميءَ لاءِ هلايل دستخطي مهم.

٢- سنڌي زبان سوسائٽيءَ جي سنڌي ٻوليءَ جي بچاءَ لاءِ ڪيل جدوجهد.

اهي ڪوششون ڪٿ چڙهيل ئي سهي، پر ٻوليءَ جي بچاءَ جون اهم ڪڙيون آهن. ڀرپور ۽ بامقصد-پر جڏهن ته انهن تحريڪن آڏو هڪ محدود مقصد هو، جيڪو يقينن وقتائتو ۽ اهم هو ۽ جنهن جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ اهي تحريڪون هڪ وهڪري جو روپ نه ڌاري سگهيون ۽ ختم ٿي ويون.

ٻوليءَ سان اسان جو ورتاءُ عام طور تي نيستو، ٿڌو ۽ ڏاڍو ڏکوئيندڙ پئي رهيو آهي. گهرن ۽ گهٽين جي غيرسنڌي ماحول، غيرسنڌي ميڊيم اسڪولن هاڻوڪي نسل جي ٻيڙي تاري ڇڏي آهي. ڳوٺن ۾ پرائمري تعليم جا لاهه اڪيئي نڪتل آهن. رهي کهي ڪسر اخبارن ڪڍي ڇڏي آهي. اجوڳا ڏاريان اکر ته ڇا، جملن جو سٽاءُ به سنڌي نه هوندو آهي. ريڊيو، ٽي-وي، ڪتاب، اخبارون ۽ رسالا ٻوليءَ جي ڦهلاءَ جا سگهه وسيلا آهن، انهن تي چوڪسي هڻڻ ضروري آهي. انهن کي ٻوليءَ، ساهت ۽ سنگيت لاءِ ڪارائتي بنائڻ لاءِ اثرائتا اپاءُ وٺڻ ضروري آهن. درسي ڪتابن جي ٻوليءَ جي پڻ چڪاس ٿيڻ کپي، خاص ڪري ترجمن جي. اهو هر پڙهيل ڳڙهيل ماڻهوءَ جو فرض آهي، ته هو جڏهن ٻه، جتي به ٻوليءَ سان هاڃو ٿيندو ڏسي، ته هڪ پوسٽ ڪارڊ وسيلي واسطيدار اداري تائين پنهنجي راءِ ضرور موڪلي.

سنڌي ڊڪشنري به اڃا نه جُڙي سگهي آهي. سنڌي ادبي بورڊ انهيءَ عظيم رٿا کي هٿ ۾ به کنيو هو، ۽ جلد-۱ (ا-ب) جي ڇپجڻ کان پوءِ ۱۹۶۰ع کان هيلتائين 'اتيئي آهين، جتي اوهان ڇڏيون' واري ڪار آهي. انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته سنڌي ڊڪشنريءَ جي رٿا کي پوري ڪرڻ لاءِ وقت، محنت ۽ پئسي جي ضرورت آهي، پر بنيادي سوال رڳو اهو آهي ته اسين ان مسئلي کي ڪيتري اهميت ٿا ڏيون؟ سائيڊ جاب ڪري ٿا وٺون يا مين جاب! ان ريت سنڌي ٽائيپ رائيٽر ۾ ڪيترا اکر گهٽائي سگهجن ٿا؟ انگ انگريزيءَ ۾ ڏئي، ڏهائي (.) ۽ ٻڙيءَ (0) جي مونجهاري کي حل ڪرڻ، حساب جي نشانين (— × ÷ + ...) کي شامل ڪرڻ بابت به ويچارڻ گهرجي. اديبن کي سنڌن تخليقن تي اجوري ڏيڻ بابت به سوچڻ کپي. فني اصطلاحن کي سنڌيءَ ۾ آڻڻ پڻ ضروري آهي.

ٻوليءَ جي بچاءَ ۽ ڦهلاءَ لاءِ نوس اپاءَ وٺي، ٻوليءَ جي آئيندي جي ڪردار جي رٿابندي ڪرڻ جي ڏس ۾، ٻوليءَ جي چاڙن ۽ گهڻگهرن کي هڪ ئي ميز تي ڪٺو ڪرڻ، سڀ کان اهم مسئلو آهي.

● اهو سچ آهي ته ڪن اديبن کي سٺيون نوڪريون آهن، اباڻي ملڪيت آهي يا ڪنهن آپت واري ڏنڏي ڏاڙيءَ وارا آهن، پنهنجي مڇي مانيءَ يا ٻوڙ پلاءَ وارا آهن - پر گهڻائي اهڙن اديبن جي آهي، جن جي زندگيءَ ۾ نه ته پهرين تاريخ جي اهميت آهي، نه ئي چيٽ يا ڪتيءَ لهڻ جو آسرو! اها ساڳي حالت اسان جي ڳائڻن ۽ چترڪارن سان آهي. اهو ڄاڻندي ٻجهندي به ته ڪهاڻي اکاڻن جو تن نٿي ڍڪي سگهي، سٽر بکيي جو پيٽ نٿو ڀري سگهي ۽ ڪو چتر اکهي لاءِ دوا نٿو ٿي سگهي - اسان جا سرجڻهار فن سان ڇهٽيا پيا آهن، ائين جيئڻ ڊپ کان ٻار پنهنجي ماءُ کي چنبڙي پوندو آهي.

ادبي ۽ ثقافتي ادارن وٽ اسڪيمن جا ستا، ڏيک پراجيڪٽ، اروڙيون پلان ۽ فائيلن جا ڍير آهن، پر ڪنهن فنڪار لاءِ، ڪنهن ليکڪ لاءِ وٽن هڙ ۾ ڪوڏي به ڪينهي. حيرت آهي ته اهڙا ادارا وڏن وڏن هالن ٺهرائڻ لاءِ لکن جي بجيٽ جا وڏي ٺٽ سان اعلان ڪندا آهن، ان صورتحال ۾ انهن ڀانياڙ هالن ۽ اجگر عمارتن جي ”جيئري تي مقبرن“ کان وڌيڪ ڪابه حيثيت ڪانهي.

● ”ثميره زرين مري وئي“. جيستائين جيئري هئي پنهنجي گهائن تي مرڪ جا ڦها رکندي رهي. جيستائين گهر ۾ قيد هئي، تيستائين سندس وجود کان ئي انڪار ڪيو ويو. گهر کان ٻاهر نڪتي، نوڪريءَ جو ڪٽ ڪڇيءَ ۾ ڀاتائين، ته اهو مشاهدو ماٺاياٺين ته سندس چوڌاري انيڪ ڪهاڻيون پکڙيون پيون آهن. اڪيچار ڪردار وڪريا پيا آهن ـ جن کي لکت ۾ آڻڻ لاءِ وقت ۽ سڪون جي ضرورت آهي، جيڪي کيس ڪڏهن به نه مليا. ثميره جي زندگيءَ جو آخري دؤر اداسين ۽ پيڙائن جو دؤر هو. ڪجهه عرصي کان پوءِ ثميره جڏهن ڪلڻ لڳي هئي ته موت جي سرد ۽ کهري هٿ سندس زندگيءَ جو ڪتاب ئي ٻپي ڇڏيو. ثميره جي ڪهاڻيءَ جي انهيءَ ترتڪڙ واري پڄاڻيءَ سان، ذهن اڃا تائين سهمت نه ٿي سگهيو آهي ـ ۽ شايد ڪڏهن به نه ٿي سگهي.

هن ئي سال اسان کان نامور علمي شخصيت نواب نور احمد خان لغاري، مشهور تعليمي ماهر ڊاڪٽر غلام حسين جعفري، اديب ۽ شاعر آغا عبدالنبي ”عليگ“، مشهور شاعر محمد جمن هالو ۽ ناميارو سنگيت ڪار بينجو نواز بلاول بيلجم به اسان کان وڇڙي ويا آهن. تعليم، ادب ۽ فن جي دنيا ۾ انهن بزرگن ۽ ساٿين جون ڪيل خدمتون ڪڏهن به وساري نه سگهبيون ۽ سندن ڪميءَ کي سدائين محسوس ڪيو ويندو.

●سنڌي ڪتابن کي ملڪ اندر توڙي ملڪ کان ٻاهر ڦهلائڻ گهرجي، جيئن نوان پڙهندڙ ڪولي سگهجن. سنڌي ادبي بورڊ ان ڏس ۾ عملي قدم کنيو آهي، ۽ ان جي شروعات سنڌ جي گاديءَ ڪراچيءَ کان ڪئي آهي. سنڌي ادبي بورڊ جا ڪتاب ڪراچيءَ جي هيٺين بڪاسٽالن تان ملي سگهندا:

1. آريا مهر بڪ شاپ انو يرارٽي روڊ.
2. فيروز سنس بندر روڊ.
3. اقبال بڪ ڊيپو سمرسيٽ اسٽريٽ صدر.
4. مڪتبہ اسحاقيا جهونا مارڪيٽ.
5. مدينہ پبلشنگ هائوس بندر روڊ.
6. رايل بڪ ڪمپني ڪوآپريٽو مارڪيٽ صدر.

7. ٿامس اينڊ ٿامس فريئر روڊ صدر.

8. پاڪ-امريڪن ڪمرشيل انڪ، ايلفنسٽن اسٽريٽ.

9. شيخ شوڪت علي اينڊ سنس بندر روڊ.

10. ونڊسر بڪ اسٽال اينڊ ڪتاب محل ايلفنسٽن اسٽريٽ.

هاڻي اهو سنڌي ٻوليءَ ۽ ادب جي گهڻگهرن جو فرض آهي، ته هو اهي ڪتاب خريد ڪري ٻوليءَ ۽ ادب جي سرپرستي ڪن.

● ”مهراڻ“ هن ڀيري به دير سان آيو آهي. جڏهن ته مهراڻ جنهن اداري پاران ڇپجي ٿو، ان ڪي پنهنجي پريس آهي، ڪمپوزنگ ۽ بائنڊنگ سيڪشن پڻ آهي. سنڌ جي سرموڙ اديبن، شاعرن ۽ ڪهاڻيڪارن جو سهڪار به مهراڻ کي حاصل آهي، تڏهن به مهراڻ دير سان آيو آهي، ڇو؟ انهيءَ سوال پڇڻ جو اوهان کي پورو پورو حق حاصل آهي. انهيءَ دير جا ڪارڻ ڪهڙا به هجن، پر توهان پاران انهن کي بهانوئي سڏيو ويندو - پر ايتري پڇڻ جو حق مون کي به آهي، ته توهان کو اهڙو سوال پڇيو به آهي؟ ڪنهن اخبار ۾ اهڙي ڪا خبر، ڪو بيان يا ٺهراءُ آيو به آهي؟

- امداد حسيني

جا تــو گهيڙي گَهـٽَ، ماڪرياڙي، ميڙا،
اِن ڪُنڍيءَ ڪڍي ڪيترا، نيئي پچاڙيا پَٽَ.

ـ شاهه ڪريم

شاعـــري

مخدوم محمد زمان "طالب المولىٰ"

غزل

●

هي معصوم تنهنجو شباب، الله الله،
هي حسن نظر بي حجاب، الله الله.

جوانيءَ جو عالم، هي عارض جي سُرخي،
پيالن ۾ ڇڻ ڪو شراب، الله الله.

ڪڏهن پيت توسان ٿيندي نہ ڪنهن جي،
جوابن ۾ آهين جواب، الله الله.

ندامت جي لُڙڪن تي بخشي ڇڏيو تو،
حساب الله الله، ڪتاب الله الله.

زماني ۾ همراز اڪثر نہ آهي،
اڪيلائيءَ وارو عذاب، الله الله.

لبن ۾ اٿئي آب حيوان جو چشمو،
ڪرين ٿو نہ ڇو فيضياب، الله الله.

اي مولا جا 'طالب'، مبارڪ هجيئي،
جو مرشد مليئي بوتراب، الله الله.

●

سور سلبا لاءِ کنهن با جگر جي اڳيان،
خبرون کڙيون ڪيون، بي خبر جي اڳيان.

جي هجي شاهه چنگيز و تيمور لنگ،
هرڪو ور ٿو جهڪي نازور جي اڳيان.

دوبدو جي ٿئي ٿي ٿي ڪا ڳالهه ٻي،
پو چوان ڇا مان پيغامبر جي اڳيان.

هرڪو مشڪل بنا دير وسريو وڃي،
پيش ٿيڃي ٿو جو چاره‌گر جي اڳيان.

خود روي ليٺ اوجهڙ ۾ ويندي وئي،
ڪوله هلپو ڪڏهن راهبر جي اڳيان.

هڪ نظر جي ٿي ڪا دير آهي فقط،
ويٺو آهيان مسيحا جي در جي اڳيان.

ڪاله هر ڳالهه ڪنهن جي هلي ٿي سگهي،
دلربا جي اکر ۽ سکر جي اڳيان.

مشڪ عنبر مان پديو اچڻ ٿي لڳي،
منهنجي محبوب واري پگهر جي اڳيان.

آب ۽ تاب آن جا ويا ختم ٿي،
هن فقط ڪيو تبسم ڳُهر جي اڳيان.

زلف دلبر جي رُخ تي ڪري جو پيا،
سمجهه شام اچي وئي سحر جي اڳيان.

سارو عالم اکين کان ٿي گم ٿي ويو،
رشڪ جنت اچي ويو نظر جي اڳيان.

’طالب المولى‘ جي درد کي ڇا چوان،
آف ڪبي ڪانه ديوار و در جي اڳيان.

— عباسي شهيد اسپتال، ڪراچي
25- آڪٽوبر 1975ع-

●

ڪک پن ۾ منهنجو دلربا ظاهر ظهور آهه،
جيڪو لٿو ڏسي ته سندس ئي قصور آهه.

بالا بلند مالڪ شرح صدور آهه،
مجبور اهو جو صاحب ڪشف القبور آهه.

احساس ۾ وسي پيو، محسوس ٿو ٿئي،
هر وقت جيڪو حد نظر کان به دور آهه.

هردم پوي ٿو پرتوو حسن حبيب جو،
والله منهنجي واسطي دل ڪوهه طور آهه.

انسان ڪري ٿو جيڪي سو بيوس ڪري پيو،
هردم سندس شعور اندر لاشعور آهه.

جيڪو چڱي ڪرڻ جو ٿو بدلو بدي ڏئي،
سو گرگ گرگ زاده و ابن غرور آهه.

اي ساقي بس نگاهه سلائي ڪٿي پيار،
پائي به تنهنجي هٿ جو شراب طهور آهه.

رند قدح نواز سدا اهل دل ٿئي،
دلق ريا جو پائي، آهو بي حضور آهه.

هر وقت تي اذان جا مسجد ۾ ٿي اچي،
غفلت شعار لاءِ اها بانگ صور آهه.

ليت بُري اي 'طالب المولىٰ' ئي ٿي ته پوءِ،
عمامه و مصلهِ سراسر فتور آهه.

— عباسي شهيد اسپتال، ڪراچي.
29- آڪٽوبر 1975ع.

●

جور و جفا ڪيان ٿو، مهر و وفا جي بدران،
دلبر عطا ڪئي هي، ڪهڙي خطا جي بدران.

مون ظلمتن ۾ هردم، تنهنجو ڪيو تصور،
اي رشڪ ماهرويان، بدرالدجا جي بدران.

جي خوش لساني لاهي، رک گفتگو تہ جاري،
دشنام ٿي ڪٿي ڏي، دلبر دوا جي بدران.

الله ٿون بہ لاهين، ۽ مان نہ ڪو فرشتو،
ڪجھ راتيون وهايون، ياد خدا جي بدران.

هڪ پيار جي عوض ۾، هيڏو وڇوڙو ڪاٿيم،
جڻ روح ۾ رُلي ويو، آدم حوا جي بدران.

ساقي فڪن لڳاهون، جنهن دم ڪٿي ٿو دلبر،
پيرمغان بہ ڦٿڪي، هن خوش ادا جي بدران.

ڪيئن ريش باز ڪن ٿا، واللہ ريش بازي،
انسان سان ڪن وفا شل، دلبي دغا جي بدران.

منهنجو جنون ٿوڙي، هڪدم ڇڏي سيئي،
زنجير جي هجن ها، زلف دوتا جي بدران.

مشام ٿيو معطر، سمجهي ويس حقيقت،
آيو سندس تنفس، بادِ صبا جي بدران.

خوش رکئو آهہ آن کي، مغموم ٿئي نہ هرگز،
کريان ٿو نغم خوالي، آهہ و بُڪا جي بدران.

روئي حبيب ڪافي، منهنجي مطالعي لاءِ،
ياسين و طہ و اليل، ۽ والضحيٰ جي بدران.

مولا ٿي پنهنجو 'طالب'، هت هيٺ رک هميشه،
تنهنجي ٿي ڇانو ڪهرجي، مايہ هُما جي بدران.

— هالا

14- ڊسمبر 1975ع

●

اجوڪي بزم ۾ مئي جي ۽ مستانن جي بُو آهي،
بحمدالله مون جهڙن ئي انسانن جي بُو آهي.

عفونت پئي ٿئي محسوس اڄ زهد ريائي جي،
او ساقي، تنهنجي ميخاني ۾ مُلانن جي بُو آهي.

اڙي او محتسب، اڄ ڇڏ حيا ڪي، ڪول ته خانو،
جو تنهنجي گهر ۾ مي آلوده پيمانن جي بُو آهي.

اڃا تائين به هم آغوش ۽ پيوسته ڄڻ آهن،
اڃا تائين به مون ۾ منهنجي مهمانن جي بُو آهي.

اجوڪي ميڪده هم صحبت و عشرت ڪده ٿي وئي،
نه رندن جي مگر آت شوق شاهانن جي بُو آهي.

اگرچه داستانن ۾ پڙهون ٿا روز رنگينيون،
وليڪن تن جي ته ۾ خوني افسانن جي بُو آهي.

مبارڪ واعظ خوش ذوق زنده باد، زنده باد،
جو تو ۾ واقعي اڄ اهل ميخانن جي بُو آهي.

صنم ترميم ڪر آئين الفت ۾ خدا ڪارڻ،
جو آن ۾ آمريت واري فرزانن جي بُو آهي.

ڪم از ڪم هڪ سڪون حاصل ٿئي ٿو ذهني زخمن کي،
حضور چاره گر ۾ صرف درمانن جي بُو آهي.

فرشتا ڪونه آهن جن کان ڪا غلطي نه سرزد ٿئي،
خدا جو سُنهن ته فرزانن ۾ ديوانن جي بُو آهي.

بلا خوف و خطر ٻڪري ڪُهن جيري جي خاطر جي،
انهن بيدرد انسانن ۾ حيوانن جي بُو آهي.

اسان کي دوستو ڇڏيو، اسان جي حال تي هردم،
بيابانن ۾ مستن لئه خيابانن جي بُو آهي.

ڏين ٿا ڪي نه توکي زيب هي رحم و ڪرم هرگز،
اڃا تو ۾ بُت ڪافر مسلمانن جي بُو آهي.

عبائن ۽ قبائن کي ڇڏيو اڄ ’طالب المولىٰ‘،
انهن خرقن ۾ فرعونن ۽ هامانن جي بُو آهي.

— هالا.

20- فيبروري 1976ع

●

دردن غمن کي ڪيئن ڪري ڪانئي ڪپائجي،
او خود ڪفيل راج و محن ڪجهه ٻڌائجي.

چهرو چغل ٿئي ٿو، ڀلا آن کي ڇا ڪجي،
سوز ۽ گداز عشق جو ڪيئن لڪائجي.

حاذق جو وس هلي نٿو مجبور ٿي پيو،
اي ساقي دل جي آگ تي پاڻي ڪو لائجي.

صحرائي زهد ۾ اڙي زاهد کي ٻوڪ گل،
لُڙڪن جو مينهن خشڪ زمين تي وسائجي.

ويجهو اچڻ جي لاءِ به تيار جو ٿئي،
غيرت چوي ٿي تنهن ڏي قدم ڪيئن وڌائجي.

جنهن کي ڪجي ٿو خويش سو بيگانو ٿيو وڃي،
دنيا ۾ پاڻ کي به نه پنهنجو بنائجي.

حجرو ۽ خانگاهه نه جائي پناهه پئي،
رلدن سان ميڪدي ۾ ٿي عزت بچائجي.

اي بُت فروش آٿ، آٿي تون دل فروش ٿي،
ڪنهن بي نياز آڏو وڃي سر جهڪائجي.

ونئو جي ڪنهن کي آهه ڪر دشمن کان انتقام،
اخلاق پنهنجي پاڻ ۾ ويتر وڌائجي.

پي پي وري به پيئجي، مستي اندر اچي،
ساقي کي پنهنجي نرگسي ڪهُورن سان گهائجي.

وعده خلافي 'طالب المولىٰ' نه ٿي سگهي،
هن سان نڀائبو پيو ۽ پيو نڀائجي.

— ڪراچي

3- جنوري 1976ع

●

اڙي واعظ، هي ميخانو اٿئي، مڪتب تہ ڪونهي ڪو،
هتي تنهنجو ڪو هر مسلڪ ۽ هر مشرب تہ ڪونهي ڪو.

اچڻ ڏيو محتسب کي پل، اچي رلدن سان ڳالهائي،
الهي لئہ مان ئي بس آهيان، اهو مرهب تہ ڪونهي ڪو.

گرفت زلف پيچان يعني دليا کان رهائي ٿي،
اهو زندان عشق آهي، مگر لاڪب تہ ڪونهي ڪو.

مستان گهرائين شيخ شهر جي هن خرقہ بازي کان،
اهو تو جهڙو هڪ انسان آهي، رب تہ ڪونهي ڪو.

سوال ئي ڪولہ ٿو پيدا ٿئي، فرقہ پرستي جو،
ٿو جنهن کي عشق چئجي، سو پلا مذهب تہ ڪونهي ڪو.

پلا دل چو ٿي ڌڙڪي اڄ، پلا دل چو ٿي ڦٽڪي اڄ،
متان ناگاهہ دلبر جو ورد امشب تہ ڪونهي ڪو.

اچي پئي بوئي خوش، مي خوش مان ان جي مون کي مستي ۾،
متان منهنجو ئي لب ساقي جي زيرلب تہ ڪونهي ڪو.

عصا و جبہ و دستار زيب تن لہ ٿي سگهيا،
خرافات جهان سان منهنجو ڪو مطلب تہ ڪونهي ڪو.

او رشڪ مشتري، او سعد اڪبر چو لہ آئين تون،
پلا وعده شڪن اڄ ماهہ در عقرب تہ ڪوهي ڪو،

هلال عيد بيحد خوبصورت ٿو ٿئي، والله،
مگر هر صحبتو هو غيرت غبغب تہ ڪولهي ڪو.

اگر خدمت ڪرڻ جي ناهہ طاقت 'طالب المولي'،
تہ پو مخدومي دليا ۾ وڏو منصب تہ ڪولهي ڪو.

ـ راولپنڊي

25- مارچ 1976ع

شيخ اياز

وايون

(1)

وڄون وڄهي ور،
ڪڻسن سنجهه ڪڪر،
ٻوند نه وسي ٻٽ تي.

ڪولاڙن ۾ ڪلڙا،
ايندا ڪنهن ڪي ڪر،
ٻوند نه وسي ٻٽ تي.

واجهه وجهي ٿي آءٌ ڏي،
ور ور ٿيي ڏر،
ٻوند نه وسي ٻٽ تي.

مٺن مٺيها ڪيترا،
پار نه آڏرن پر،
ٻوند نه وسي ٻٽ تي.

سڄڻ! ساوڻ ساهه اڃ،
پسُ هي پٽ پڌر،
ٻوند نه وسي ٻٽ تي.

(2)

آرَ اڪاري ڪيرُ،
نه ڪنهن ناوَ نه ترهو.

کهورُ کهٽائون کهاٽ تي، پوءِ به نه پٽُ تي پيرُ.
ڪيڏو ڪاروليار آ، ڪيڏو واڳُن ويرُ.
کهوريا جيئڻ ڏينهڙا، ساجن سنگ سڌيرُ.

(3)

رَتا موليهه مَٿن،
ٻالڏي منجهه ٻَٿن،
او شل! ڏسان ڏيهه ۾.

رڳو جيءُ جلائيو،
وَر وَر جهوٽ جَتن،
او شل! ڏسان ڏيهه ۾.

ڏاکها ڏور، ڏهاڳيون،
ساڳيو مَرمُ لٽن،
او شل! ڏسان ڏيهه ۾.

موٽيون سِجَ اُڀار سان،
اچڻو ليٽ آٿن،
او شل! ڏسان ڏيهه ۾.

(4)

ٻَڌيءَ تِتّ لئه اڄ،
لالڻ لاءِ نہ ڏينهڙا.

ڪاريون راتيون ڪَسوَٽيون،
پَلُ پَلُ ڪوڙو ڪَچ،
لالڻ لاءِ نہ ڏينهڙا.

جهانجهر آڇي مون ڇَوَن،
'ليچ لڳر ۾ لچ'،
لالڻ لاءِ نہ ڏينهڙا.

جيئڻُ جهيڻي ٻاهڙي،
مَچُ لئه ساڳيو مَچُ،
لالڻ لاءِ نہ ڏينهڙا.

(5)

ڪوهہ نہ آيم ڪَنڌَ،
آئون تن جي آڏَ،
ڇَپَرُ ڪالهہ ڇڏي ويا.

وَر وَر ڏينڊم ڪيترا،
اوٺي ڳوٺي وَڏَا!
ڇَپَرُ ڪالهہ ڇڏي ويا.

آءٌ، آهيان ڏاکڙا،
هُو جي ڏونگرَ ڏَڍَ،
ڇَپَرُ ڪالهہ ڇڏي ويا.

(6)

لڪون لالُ ليارَ،
ڪيرُ ڇُميندو چاهہَ مان؟

ڳولهي لڌا ڪولہ ڪَرَ، ڪُلهي ڪوڏيا يارَ.
جوٺي جَڳَہ جي او ميان، ڪوڙي سارَ وِسارَ!
توڙي ڏونگرَ ڏاکڙا، پنڌَ، پَراهان پارَ.
ڏاهي ڏُکَ نہ آئُڙيا، ويڳاڻا ويچارَ.
سان ۽ سُنهنجو پنڌڙو، ٻي ڪنهن ڪوهُہ ميارَ.

(7)

جيڏيون! جنهن ويرا،
وءُ لَنگيا پيرا،
مان ڪئن ڇيٺنديس جَتَ" ري!

توڙي ڏونگر چوٽَ تي،
ڏاکهن جا ڏيرا،
مان ڪئن ڇيٺنديس جَتَ" ري!

پَٽُ لڳي ٿو پَٽَ جان،
کهڙا ڪانڊيرا،
مان ڪئن جيئنديس جَتَ ري.

پيرا هن پنهور جا،
ماٺهو سڀ ميرا،
مان ڪئن جيئنديس جَتَ ري.

(8)

تون نہ وسين پيي يار، سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

پيڪون ماهون سير جي،
پنجن کوڙ پتار، سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

پرکين ٿو مون کي سيان،
ويهي پاڻ پرارا سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

روز جهڪائن جيءَ کي،
واڪيتهل ويچار، سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

اپ ڪهي اوڙاهہ جا،
پُرَن ڪنُ ڪهار، سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

ڌار بہ هولهي، الهہ تون،
مون کان مٺور نہ ڌار، سون
ڏينهن نہ الهي ڏمَ سان.

(9)

آرٽِ لئه اوسيءَ آنَ،
آجُ ڇا ڪان ڪاپاڻتي؟
ڇَرخو ڇو هيئن ڇُپ" آ؟ اڱڻِ ايڏي سُنَ ا
ڪالهوڪيون ڪاپائتيون، ڳرڪايون ڪنهن ڪُنَ،
وِيهُ ا وِلڪيءَ ٽَڪُ مان، ڇَپَن لائي ڇُنَ.

(10)

ساجُهر تـوڙي سَنجهه،
سپنا ساڳيا ساهه ۾.

ڪهڙي ڪارونڀار ۾،
هَٿَ آئين ئي وَنجهه،
سپنا ساڳيا ساهه ۾.

ڪولج اڳي جان ڪيت جي،
ڏات اڳي جان ڏَنجهه،
سپنا ساڳيا ساهه ۾.

جيون-جُڳنو چمڪيا،
اج ڪي اکين مَنجهه،
سپنا ساڳيا ساهه ۾.

(11)

جيءُ جَهپايو آپَ،
ماڪَ پوي ٿي مانگهه جي.

رَهڙن ٿا جڻ چنڊ جو،
چيهرو اوچا ڊَپَ،
ماڪَ پوي ٿي مانگهه جي.

ڏرتيءَ ۾ دهڪن پيا،
ڪيئي ڳاڙها ڳَپَ،
ماڪَ پوي ٿي مالگهه جي.

نياز همايوني

گيت

گيت لکان يا ڳوڙهن ۾ ڪا ڳالهه ڪريان!

راهون ڪيئي ليڪن مون کي،
ڪا به انهن مان راس نه آئي،
جن راهن ۾ ريت نه ڪائي،
تن تي ڪيئن مان پير ڌريان...

صبح صدا جان آيو ويو پر،
شام وڄڻ جي ڪال ڪري ٿي،
رات وري ٿي جان جهُري ٿي،
هاءِ الا، مان ڪيئن ڪريان...

آس نراس جي آڌيڙن ۾،
ويتر ٿي تقدير آڏائي،
تدبيرن ڪئي ڪانه سڌائي،
اونده آپڙي اوريان، پريان...

جن مان وسي ٿي دل جي دليا،
ديد وري ٿي پڻ ديدن ۾،
آءُ انهن ئي آسيدن ۾،
آئندي جا پيو رنگ پريان...

گيت لکان يا ڳوڙهن ۾ ڪا ڳالهه ڪريان.

ماهيا

اسين جو ڳيئڙا دم آلهي آلا،
هليا ويندا سي ڪٿي ڪو غم آلهي آلا!

منهنجي در تي چنبيليءَ وَل ماهيا،
گل ڳهوري وٺان توتي ڳهوڙي تہ جهل ماهيا.

ڪُنڊيون پروان تہ منهڙا چپ بالو،
اسان ترسون ڪيئن، تہ وٺ سانديل سپ بالو،

آيو آسر لهي ويو چنڊ ماهيا،
تنهنجي اوسيئڙي پيهان ويٺي جنڊ ماهيا.

کهُلي هير تہ آئي کهِل بالو،
اسان پنڪيءَ ۾ پڙهيا ليڪن نفل بالو،

آڏيءَ ويلي اولڏاها ڳس ماهيا،
بالو پڇندي وتي تنهنجا تارن ڪان ڏس ماهيا.

بازار وڪامي ڪچ بالو،
متان ڪنهن جي نظر لڳني، ماڻهن کان بچ بالو،

اٿي ڪک جي هيٺان لک ماهيا،
منهنجا نيڻ شرابي، اچي چُڪڙي تہ چک ماهيا.

سائي بوتل ۾ لال پري بالو،
مُند ورلدي جواني اہ ورلدي وري بالو،

ساري لوڪ ستي جهُلي چِٽ ماهيا،
بالو ڪيئن جيئي جنهن کي ڳچيءَ ۾ ڳٽ ماهيا.

سائي سرنهن تہ پيلا گل بالو،
دل ڪانہ ڪٿي؛ ڪٿي اکڙين پَل بالو،

باريا جبل تي جوڳين مچ ماهيا،
لڙي آءُ ڳهڙي تہ ڪي ڳاڙيون ڳچ ماهيا.

آٽ مَهري تہ ليري جهُل بالو،
تنهنجي ٺهڪن مان ٽڙيا ٽانگر جا گل بالو،

منهنجي اڱڻ سساڳ جو وڻ ماهيا،
مان تہ پنهنجي نہ ٿيس تون تہ منهنجو بَڻ ماهيا.

ٻڪي گهوڙي ڪلاهي تل ٻالو،
ماڻهو ٻهجي ويندا، لوڏي ڀاڻهن ۾ هل ٻالو،
ڪيا ڪنوڻين ڪيچ آتر ماهيا،
مان صدقي وڃانءِ ايڏا ماڻ نہ ڪر ماهيا.

تنهنجي شهر ۾ رنگ محل ٻالو،
تو جو پاتو ڪجل تي پيا ڪيئي قتل ٻالو،
اڄ پير حضور تي تيل ماهيا،
منهنجو اڱڻ اونداهو اڃي ڪنوڻ جان ڪل ماهيا.

تنهنجي ڳل تي ڪارو تر ٻالو،
ڪيلي ليڻ نہ ڪڻ، ويندو ڪنهن جو سر ٻالو،
سائو سرينهن جو وڻ ماهيا،
چٽي آهيان ڳل جان اچي مون کي ڪڻ ماهيا.

پڪيون ڪٽڪان تہ سونا سنگ ٻالو،
تنهنجو آرس ائين جڻ انبڙات ونگ ٻالو،
پڪي وينا وڃي وڻ تڻ ماهيا،
چنبڙ اپريا لٿا، آئين تون نہ اڱڻ ماهيا.

پڪي وينا وڃي وڻ تڻ ٻالو،
ڪم ڀاڻهن سيرانڌي لڳم تنهنجي آڻ تڻ ٻالو،
آيا ڪينجهر تي ڪهي ڪنگ ماهيا،
اسان سڪ نہ سمهياسي سڄا سيج پلنگ ماهيا.

اڃها وڻ تان اڏائي هل ٻالو،
اسان سرندامي ڀر مرادي نہ دل ٻالو،
ڦٽي پوکن ڀاسي جهل ماهيا،
سنڌ آئي وري اچي هاڻ تہ مل ماهيا.

ڍڪيا ماوڪ مارا ڀت ٻالو،
تنهنجا پور ائين، جڻ ڀاري جي سٽ ٻالو،
منهنجي ڪاڏيءَ تي هلڪو چڱهہ ماهيا،
مون کي پوريءَ ڏلکيو، اچي ڦيٽو تہ وجهہ ماهيا.

تنوير عباسي

ٽيج جا ڳوُها، شعر

(1)

ماضي سچ ڪڙو هو،
جڻ ڪو مڏ پروڪو.

جيڪو خواب ڪلهوڪو،
سو ئي سچ اڄوڪو.

سيڪو سپنا ماٺي،
سايا ماٺي ڪوڪو.

اسان ملائڪ لاهيون،
او لوڪو! او لوڪو!

ڪل چٽڻ جو ڪاٺي،
تو آواز ٻڌو ڪو؟

(2)

ٽيج جي ڳوُهي جيان،
شعر لڪتو ذهن ماڻ.

جڻ ڏينهون ڪو ڪُٽليو،
جڻ ڦُٽيء آ منهن ڪڍيو.

جڻ ته اڪ ٽُٽڙو آڏيو،
واء تي ترندو ويو.

(3)

سياري ٻنَ چٽڻ،
چٽن ته تنهنجون ڳالهڙيون،
چنبڙي دل کي ٻوڻ.

سياري جهڪو درياهه،
جيئن لهي درياهه تيئن،
چڙهي وڃي ٿو چاهه.

سهاري ننڍڙو ڏينهن،
جيئڻ ننڍو ٿئي ڏينهن تيئن،
وڏي وڏو ٿئي لينهن.

(4)

پنڌ آهي پري،
پنڌ آهي پري.

تيسين ترسي ته پئو،
ڏينهن جيسين ٺري.

جيسين سوٽي اچين،
ڪو جيئي، ڪو مري،
پنڌ آهي پري.

شال سوٽي اچي،
تون لڱين سون ڳري،
پنڌ آهي پري.

(5)

ڇم ڇم، ڇم ڇم، ڇمڪي ڇير،
آيو ڪير،
منهنجي اڱڻ ۾.

هي ڪهڙو تي ويو آ جادو،
وايومنڊل سارو خوشبو،
سُرهي سانجهه سوير،
آيو ڪير،
منهنجي اڱڻ ۾.

گوئجيا گوئجيا گيت ڪٿان هيءُ،
سازن آلدي ريت ڪٿان هيءُ،
هي ڀِڻ ڀِڻ جا پير،
آيو ڪير،
منهنجي اڱڻ ۾.

ٻاهر ۽ اندر آئينو،
جرڪي دنيا، جرڪيو سينو،
لهي ويا سڀ ميرُ،
آيو ڪير،
منهنجي اڱڻ ۾.

(6)

جي سنهن منابوَ، سري وياسين،
۽ جي اهاريوَ ته جي پياسين.

ٻه جام پي ۽ ڏنو اوهان ڏي،
ته جي هٿاسين، سو ٿي پياسين.

ڏئي سين اولڌهه، اندر سڙي پيو،
ڏيٺا هٿاسين، ٻري پياسين.

شهر اوهان جي اڇي خبر پئي،
ٻُڌيا هٿاسين، ٻُڌي پياسين.

(7)

مون توکي هٿ ڏنا،
ان لاءِ ته ڪم ڪرين،
۽ تون انهن هٿن کي،
کهڙيءَ کهڙيءَ هر ويلي،
دعا جي لاءِ کڻين!

(8)

ڪيتريون سهڻيون صورتون،
تنهنجي صورت ڪٿي؟

ڪيتريون سُهڻيون مورتون،
تنهنجي مورت ڪٿي؟

شهر جي شور ۾ تنهنجي آواز کي،
مان سڃاڻي وٺان،

تون گلن ۾ اڪي جي وچين توکي
ڄاڻي وٺان،

هيءُ نُوري نظارا لڪائي سگهن ٿا
نه توکي ڪڏهن،

منهنجي دل تان مٽائي سگهن ٿا
نه توکي ڪڏهن.

گوڙ ۾ گم ته پي توکي گهوليان پيو،
توکي گهوليان پيو، توکي گهوليان پيو.

(9)

توڻ ياد اچن ايئن جيئن هير ڳهلي ٿي،
اڇاتي خوشي جڻ منهنجي جهوليءَ ۾ جهلي ٿي.

جڻ ساک ڀوي ٿي، ۽ ڪا ٽڏڪار ٽٽي ٿي،
جڻ صبح ٽٽي ٿو، وري مڪڙي ڪا کلي ٿي.

ايئن پيار جي هڪار وڃي ٿهلجي جڳ ۾،
جڻ شهر ۾ افواهه ٿي ڪا ڳالهه هلي ٿي.

(10)

سوکهڙي تي ساوڪ آئي، ساوڻ مينهن پيا،
توسان نينهن ٿيا.

ڳاڙها پيلا لامي نيلا، جڻ ڪي ڳل ٽڙيا.
سڌر سڌر هٿي سالت ائين جڻ ڪيئي ساز ڇڙيا.
ڪين وريا سي، جيڪي اونهين اکڙين منجهه ڪهڙيا.
مڱ پي نه لڌيا ڪڏهين سي، توکي ڏسي ٽڙيا.
رات اسان جي من جي آپ تي ڪيئي چنڊ ڪڙيا.

(11)

ڪهڙين ۾ رڌون ٿا،
ٽڙون ٿا پڙون ٿا.

ڪهڙوني ڀيون ٿا،
۽ ٿورو جيئون ٿا.

جي الزام اچن ٿا،
ته چپ چپ پڏون ٿا.

اتان ٿو ڪٿي جڳ،
اسان جت چڏيون ٿا.

اوهان ڏي ڏسون ٿا،
غزل جڻ لکون ٿا.

اوهان پٿرن کي،
اسان ٿي ڪهڙيون ٿا.

(12)

هيءَ ڪنهن جو لاش آ،
جنگ جي سيدان ۾،
ڪهڙو پاسو زور ٿيو،
ڪهڙو پاسو گهٽ ٿيو.

ڪنهن جو رت هاريو ڪهڙو،
ڪنهن جو رت آ گهٽ وهيو.

ڪنهن کي ڏڪ ڳورا لڳا،
ڪنهن کي ڏڪ ٿورا لڳا.
ڪنهن کي ڳهرا گهاوَ ٿيا،
ڪنهن کي هلڪا زخم ٿيا.

ڪير آ ڪڙجي ويو،
ڪنڌ ڪنهن جو آ جهڪيو.

ڪنهن تي بم برسيا گهٽا،
ڪنهن جا گهر سڙيا گهڻا.
ڪهڙي پاسي جا گهڻا،
ٻار ٿيا آهن يتيم،
ڪنهن طرف رب ڪريم.

ڪهڙي پاسي باھ گهٽ،
ڪهڙي پاسي آھ گهٽ.
ڪهڙي پاسي سور گهٽ؛
ڪنهن طرف مجبور گهٽ.

هيءَ ڪنهن جو لاش آ،
جنگ جي ميدان ۾.

هن جي پاسي آ ڪٺيو،
يا الهيءَ هارائيو،
هي ٿيو آهي شهيد،
يا جهنم ۾ رسيد.

رحمتون ڪنهن تي وسيون،
لعنتون ڪنهن تي وسيون.

هيءَ منهنجو لاش آ،
ٿوري آن آهي ڪٺيو،
يا انهيءَ هارائيو—
هيءَ منهنجو لاش آ،
هيءَ منهنجو لاش آ.

هن ٽڪو آهي ڪٺيو،
۽ لڪو هارائيو.

مات ٿياسون تون ۽ مان،
مات ٿي انسانيت،
سر جهڪائي شرمسار،
بيٺي آ رحمانيت.

ابراهيم منشي

گوني ۽ پيچاري

گولي پيچاري لياٿيون، ٻنهي متي مهراڻ جون،
لاڙ سان لائون لڌائون لهرين ڏني لاڻ جون.

ڄامشوري ۾ ڄميون هي پنهنجون ٻنهي جاڙيون،
ڪهه وجهي ڳوڻن تان لاٿئون ڳنڍيون ڳل ڳاڙهيون،
سالڪين جي سرزمين کي ڏيئي سايون ساڙهيون،
واهه وِڪ وِڪ تي وٺائيون والڪين جون واڙيون.
والڪين جي وات ۾ وايون سنڌ جي واڪاڻ جون.

پاڻ تن جو پرجهلو، چيندل چڱو وچ ۾ وهي،
هي لنئو لينگر پنهنجي ڪسان رات ڏينهن رڙهندو رهي،
تڇ اسڙ جمي ڳسر رسائڻ لئه سوين سختيون سهي،
ٿي ٻڪا پاسا سنڌ هو تو ڪتان جو ڪٽ ڪهي،
پنڳرا ميمڻ واري پونءِ کي ڏي پريون ڳو پاڻ جون.

ڪس وٽي ڪولي ٽندڙي ۾ ماٽليءَ وِچ مان مٽي،
ڪجهه ڏندي کي ڏند ڏيکاري ڀري پوٽن ڏي ٽپي،
لانگ وارا ور وجهي وهندي وڃي وارن وٽي،
ڪن ڪمي ٽي ڪين ٽو ڪاهڙ سندس ڪٿيو ڪٽي،
سوبسو سالڪين رسائي سوڪڙيون سرهاڻ جون.

پٽ پٽيهر پائي ٻيچاري ٻڪن پنهنجن پري،
ٻين ڪان ٻاڪر ڇڏائي سهٽي سيريءَ ڪان سري،
ڪس وٽي ڪنجندي ڪنجي ڪان ٻانهن ٻلالن ڏي ٻري،
دل دڙي جي ۾ ٽي داخل، چاهه ڏاڍي سان چري،
چوطرف ڇهري سندس چمڪن ڏچون چانڊاڻ جون.

دم دَڙيءَ ٻڪ ۾ ٻڌو جر جال ڪئين جاتي اندر،
چوهه مان چوليون هٽيو چلڪائي جر چاتي اندر،
آج ابائن جي آججهائڻ لئه اصل آتي اندر،
جهنگ جهر جهالار جهم ڪيا هن ته هڪ جهاتي اندر،
جابجا جرڪي آئيون ڪيئن جلوتون تنهن جواڻ جون.

وانگين ڪي وڻا وروڪي هل ڪري هٽ جون هٽي،
ڏوڙ ڏارين ڪي ڪرڻ لئه ڏگ اٿ ڏرتي ڏٽي،
پاڪ پنهنجي سرزمين تان ڪر تون پاپين ڪي پٽي،
ڪيسين ڪوٽن سنجهه "منشي" ڪنهن جي ڪٽڪي ڪاسٽي،
راڪ جون رڪڙيرن ٻڌو آيون رتون رت چاڻ جون.

نعيم دريشاڻي

وائي

لفظن جي لپاڙ،
سنڌي شاعري اڄ جي.

گوشت بنان پوڙ، هڏا اکيچار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

چوسيل ڳنيديريون پنهنجا خيال، عقل بيمار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

ڏنگن ڦڏن لفظن جي رڳو پرمار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

ڪوهي ڏيڏر پنهنجا شاعر، اديب فنڪار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

اردو، پرشن، هندي جي چوري چڪار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

ٻالتي، ڪوئٽي،* تُلسي جهڙا سارين ڪي يار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

لئون پَٽ، انوکو پَٽ، پنهنجو پَٽ، ڪٿي پوتار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

ڪٿي ڪٿي جرڪي ٿي خوشبو چاشني دار،
سنڌي شاعري اڄ جي.

لفظن جي لپاڙ،
سنڌي شاعري اڄ جي.

فينامينن PHENAMENON

جيوت جو

فينا مينن

چڻ ته هڪ

مها چڪر

جيڪا پاڻي سان

تمثار هجي

(پاڻي = وقت؟)

هيتي ڇهوس

جتي ڇهوس

لهرون ڪڙجي

ويندون

سڄي چڪر

ڏکي ويندي

ڪنبي ويندي

سڏڪي ويندي

ڏوڪي ويندي

سارو فينا مينن

جيون هر رنگ ۾

روپ ۾

هن ذرڙيءَ تي

مين ڪائناتن

جي ذرتين تي

ڳنڍيو پيو آ

مسلسل

سلسلو آ

هڪ پئي ۾ حل آهه

پيچلُ، راهُ ڏياڇُ

راهُ ڏياڇُ، پيچلُ آهه

جيوت

مها فينا مينن

۽ هيتان جو ايذاءُ

هُتان جو ايذاءُ

وچ ۾

رکو کهکاءُ

پنهنجو سوداءُ

سندن گهاءُ

"ن ۾

پنهنجو ساهه

ميں جو

اسان ۾ ڏاهه

هڪ مها فينامينن

ڪتبو

نعيم دريشاڻي

ولـــه

عبدالمجيد دريشاڻي

جـــم جي تاريخ: 5- آڪٽوبر 1941ع

وفات جي تاريخ: نا معلوم

هيءُ شخص ڏاڍي سُڪون

سان

گذاري ويو

چو ته

هيءُ شخص

هيپو ڪيرٽ ڪولڊ هئو.

خوشبو

ڪالهه
هڪ چونڪ تي
هڪ گلاب
رڙيون پئي ڪيون
وڏي واڪ
چئي پئي
"منهنجي خوشبو
تمام اعليٰ
آهي
آءٌ بي مثال آهيان
لازوال آهيان
اڙي ڇسا لوڪو"
ويجهو وڃي
ڇا ڏسان
ڪاغذ جو
گُل هئو
پريان ويچارا
سچي خوشبو وارا
گلاب
ماٺ بيٺا هئا.

انتظار

ٽ ٽ
ڙ ڙ
و و

ڪري ٿيو
منهنجي روح
جو عرق
منهنجن اکين منجهان.

منهنجو سارو وجود
هڪ سهاڳڻ
جيڪا آهستي آهستي
پئي پڄجي

منهنجو پلو صحرا
منهنجو جسم
جڻ جنڊ ۾
ڪڻڪ.

اڻ مرحوم(1) شفيق* دريشاڏي

(الف)

آءُ هڪ آواز
ٻنا
الت يا آغاز
زله کي ٻڙلاءُ
موت اڻ ٻڙلاءِ
پري دور
ڪروڙين روشني(2) سال
ٻري
ڦسارن(3) جي ديس ۾
پيو جهُري
ڀُسي
وڏي
ڀڪڙي
ڦهلي
سمٽي
ڦلابازيون کائي
ڪڏهن چورس
ڪڏهن ٽڪنڊو
ڪڏهن وڻ
ڪڏهن ڇيپ.
ڪڏهن ماڻهو
ڪڏهن تارو
ڪڏهن سج
ڪڏهن مها سج
ڪڏهن نيبولا(4)
ڪڏهن پلسار(5)
ڪڏهن ڪائنات
جي دل
پريشان
ڪڏهن ڪربلا
ڪڏهن پاڻي پٽ
جو ميدان
ڪڏهن ٽڏو اڻ جان
ڪڏهن پاڻ
سبحان

---

(1) اڻ مرحوم=جيڪو ظاهراً وفات ڪري ويو آهي، پر درحقيقت اڃان جيئرو آهي. *ڀاءُ شفيق جي ڳالهي. (2) روشني سال=Light Year آهو مفاصلو جيڪو روشني هڪ سال ۾ پورو ڪري ٿي. روشني سال ۾ ڇهه ٻلين ميل ڪندي آهي. (3) ڦسار Quasar. (4) نيبولا Nebula (5) پلسار Polsar=اهي ڪائناتن جا قسم آهن. پلسار آهنا ڪائنات Galaxy آهي جيڪا ڀُسي ۽ ڦوندجي ٿي.

پيو مرڪي
پيو سڏڪي
ڪو آواز
جنهن جو
زندگي پڙلاءُ
موت اڻ پڙلاءُ

(ب) اندران ٻيهہ تہ
اندرانئون(1)
ٻاهران ٻيهہ تہ
ٻهرانئون(2)
وچ ۾ رڱو ليڪو
زندگي هڪ گول
موت اڻ گول

(ث) جڏهن مرون
پورجون
ڌرتيءَ جا جيئوَ
فنگاءِ(3)
اسان جو ماس
کائي
پنهنجو ماس
ٺاهن
(ماس=نائٽروجن، آڪسيجن، ڪاربن ۽
اهڙا ٻيا جُزا)
سنڌڻ ماس
ٻوٽا، وڻ
پنهنجي وجود ۾
جذب ڪن
وڻ، ٻوٽا،
جانور کائن
اسان انسان،
وڻ ۽
جناور کائون
وڻ جيڪا
آڪسيجن
ٺاهن
اها اسان
اندر ساهہ کڻون

---

(1) اندرانئون=Concave. (2) ٻهرانئون=Convex. (3) فنگاءِ=Fungi.

هيءُ نظم سون Hristopher Biri ۽ Peter Tompkins جي ڪتاب The Secret Life of Plants کان متاثر ٿي لکيو آهي.

ان
آڪسيجن سان
اسان ڪاڏل
ماس
پنهنجي ماس
۾ بدلايون
اسان جي
ٻاهر
خارج
ڪيل
ڪاربن ڊاءِ آڪسائيڊ
ٻوٽا ڪم
آڻي
ڌرتيءَ جي
جيوَنِ
فنڪاءِ
سنجهان
پنهنجو ماس ٺاهن.

(ت) زندگي
هڪ گول
مسلسل مدار گول
هر جيوت
اڻ جيوت
هن ڌرتيءَ تي
هن ڪائنات
توڙي
سين ڪائناتن
منجهه
هڪ ٻئي ۾
مدار
ڳنڍيا
پيا
آهن.
ڪو ڇيڙو ناهين
اڻ ڇيڙو ناهين
رڳي گولچ آهي
دور پولارن ۾
ڪَرڪي ڪا
گولچ آهي
اسان هڪ آواز
ٻنان
الف يا آغاز

خسيس پٽو

هينيبال
سڪندر
جوليس سيزر
بروٽس

عيسيٰ
گوتم
اشوڪ
نيپولين
لينن

اسٽالن
هٽلر
چرچل
ڊيگال

نڪسن
مائوزي تنگ

ڪيترا عظيم انسان
آيا ويا

مون انهن بابت
۽ ٻاري
پڙهيو
ڏٺو
سوچيو

۽ هاڻ آءٌ
ڪنڊ ۾ ويهي
خداوند عظيم جا
ٿورا مڃيندو آهيان

جو مون کي
هڪ خسيس ماڻهو
ڪيائين.

1977/2-1ع

مهرڻ

ذوالفقار راشدي

شعر

سوچ جي ڳئي جهول مان،
خيال جي کهول مان؛
هورا ڪورا هول مان،
گمان جي جهول مان؛
پنهنجي ڏيان-ڪاڻ مان،
وهم ڪجهه ڏٺا آهن: شعر سي ٻڌا آهن،

روح جي غبار تي،
اندلشي آپار تي،
ڏيان جي قطار تي،
چٽڪ ملمي مينار تي-
مخملي ڇهاءُ مان،
شيشا ڪي ڇُٽيا آهن: شعر سي ٻڌيا آهن،

ڪهڪشان جي نير مان،
منڊوندي سير مان؛
چاندوڪيءَ جي ڪير مان،
۽ ڏکڻ جي هير مان؛
مون اندر جي اونگهه ۾،
گيت ڀي سُٽيا آهن: شعر سي ٻڌيا آهن،

رڻ جي رات پساهران،
سوت جهڙي چپ چپات؛
پر اندر ۾ هات تات،
چنگ جهڙي لات بات،
پرڪار رُت، بسنت مان،
ڏيک ڪي وڻيا آهن: شعر سي ٻڌيا آهن

ڏوهه ڇا، ثواب ڇا!
هت سزا نه ڪا جزا،
ڏهاڳ ۽ سهاڳ هڪ،
هاڻ داغ داغ آ؛
ڪلڪ جي چنهب مان،
رت ڦڙا ڇڻيا آهن: شعر سي ٻڌيا آهن.

واقعن جي پانهڻ مان،
حرف حرف ڪي ڪوري؛
ڏيان گيان سان پرکي،
هنر جي ٽُريءَ توري؛
لفظ لعل پويا مون،
هار سَوَ-ڪٺيا (1) آهن: شعر سي ٻڌيا آهن.

هي عدم جي اوجهڙ ۾،
ڪي صديون سڙيا آهن؛
گيت پوءِ جنم ڏلم،
هر ڪنهن پڙهيا آهن؛
ليڪ منهنجي جيري جا،
زخم ڪنهن ڳڻيا آهن! شعر سي ٻڌيا آهن.

سوچ لوچ، اوک ڊوک،
پرت، پيڙ ۽ پچا؛
وقت جو سماءُ سُڌ،
سُرت، ساءُ ۽ صدا؛
عشق جو مشڪ ۽،
حسن جي مڻيا (2) آهن: شعر سي ٻڌيا آهن.

ڙنهڪيءَ جي پوک مان،
سون بچايا تي ڪڻا؛
حادثن جي جهار ڪان،
بچي سکهيا پر تي ڪڻا؛
ڪالبو پائي ڪندڻ ۾،
ڪنب (3) مان لڌيا آهن: شعر سي ٻڌيا آهن.

---

(1) سَوَن ڪڻن وارا. (2) جوهر. (3) سنهن ڪنڊيءَ جي وڻن جو ڪهاڙو جهنگ.

تاج بلوچ

دل دوزخ، دل جنت

ڪالهه مان ٻالڪ هئس،
سانئيڻ ورتل ٻارڙو.
تڏهين منهنجي ماءُ-پيءُ،
سيرَ ڪاڏل، اوڏڪي پيٽين پنيان،
هٿ کڻي مون لءِ دعائون ٿي گهريون:
”ٻارڙا،
شل آڏڙو پيڙو ٿئين —
خوشيون ڏسين،
واءُ ڪوسو شل نه ڪو توکي لڳي.“

منهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي جهري مگر،
ڪين اکڻجي ڪا سگهي،
تن جي هڪڙي پي دعا؛
هاءِ منهنجا ماءُ-پيءُ!!

...   ...

آءٌ لنيڙو، سانئي ورتل ٻارڙو —
اسڪول کان ڪاليج تائين،
جيون جي هرڪنهن موڙ تي؛
نفرتن، محروميتن، مايوسين جي ڳاهه ۾ —
ڳهندو رهيس، وهندو رهيس،
پر نه ساٿي مون سگهيا:
”قياس، قربت، راحتون.“

...   ...

پيٽ جي ٻارڻ کي ٽارڻ واسطي،
هراکهي لحظي کي ٽارڻ واسطي،
ماڻهپي جهڙي جياپي لاءِ، اونداهيءَ خلاف —
هر کهٽي ۽ ڳام تي،
روشنين، قربتن ۽ شفقتن جا خواب ڪيئي اڻڏٺل —
پنهنجي پلڪن تي ڏياٽين جيئن مون روشن رکيا،
گيت مالا، قول ۽ خوشبو مان واسيل ڪيئي گجرا —
هر کهٽيءَ جي چوڪ تي،
مون سجائي ايئن رکيا:
جيئن اچي ڪو اهڙو پيءُ،
جيڪو سڀيءَ جي ڪچن گهرڙن کي بخشي زندگي،
هر اکهي لحظي کي ڏي ڪا تازگي،
جيڪو پلڪن تي سجايل —
اڻڏٺل سپنن کي ڪا تعبير ڏي.
(جيئن اڄ جي ڪنهن به ٻالڪ کي نه ڪا سانئيڻ وٺي.)
جو اکيون ڳاڙهيون ڪري،
هنڙَ دعائن کي ٽڏي،
فڪر جي قنديل کي روشن ڪري،
اڄ جي جيوت لاءِ ٻاراتو ڪڙو ڏيئي وڃي،
جيئن ڪوئي اڄ جي ڪنهن لاچار، بيوس مائٽن
جو ٻارڙو،
(منهنجي ڪاري ۽ پيالڪ ڪالهه جيئن)
ٽڏجي ٽڏجي مٽ-ڪلٺي ڪينهوءَ جيان —
رسوا نه ٿئي، پرزا نه ٿئي!
هاءِ ڪلهه جا ماءُ-پيءُ.
هاءِ اڄ جا ماءُ-پيءُ.

آدرش

مان چاهيان ٿو ڪلجي،
سچي ڪيل ڪلجي.
ڪنوارن ۽ نازڪ هٿن تي لڳل —
ڦڪندڙ، مهڪندڙ تازي ميندي ۽ جي خوشبو جيان،
سُرڪ ڦهلائي ڪلجي.
مان چاهيان ٿو ڪلجي!
مگر ايئن ڪلجي،
وفا ۽ وطن جي شهيدن جي پيشانين تي —
جئين ڳهاو ڦهڪن.
مان چاهيان ٿو ڪلجي،
سچي ڳيل ڪلجي.
مان چاهيان ٿو نچجي:
لئون ناچ نچجي،
ائين جيئن دل جي تتل پوڻ ۽ تي —
آپ - اڪين مان ڪو وڏ - ڦڙو تي وسي،
۽ تپش ڪان مسلسل نچي.
مان چاهيان ٿو نچجي:
مگر ايئن نچجي،
جو پيرن ۾ سُرڪن جون چيريون هجن —
۽ پنهنجي ئي ڪوسي ۽ تازي لهوءَ سان،
پريل ڏالهه تي پيو لڳاتار نچجي.
مان چاهيان ٿو نچجي،
سچو ناچ نچجي.
مان چاهيان ٿو ڪلجي،
سچي ڪل ڪلجي.

... ...

... سون ۾ ساڍي زندگي!!

زندگي چوڙڻ ۽ ماڻڻ واسطي،
نَٽَ - ٿانگر ساڻ تو شادي ڪئي،
گهر وسايئي،
ڪار، بنگلو، هر خوشي تنهنجي غلام؛
تنهنجو سوشل اسٽيٽس،
هر گهڙي توکي سلام،
اوچي طبقي جون سموريون بيگمات،
رشڪ سان توڏي تڪيو ڪاهيو وڃن.
تنهنجون انڊ - لٺ، رنگ جهڙيون ساڙهيون:
مٺچ ڪندڙ، پَرس پٺسن سان پريل،
خوبصورت سئنڊلن جا ڪيئي جوڙا —
قيمتي سپ ڳهه ڳنا ۽ زيورات:
هڪ جهڙي زندگي.

پنهنجو سوچن جو سمورو سلسلو،
ذهن تنهنجي سان اڏائو 'ڊي ڪلاسيفاءِ' وارو فلسفو.
وقت مقرر آهه هر ڪنهن ڳالهه جو،
چڻ ته ڪائي ڪَٺ - پتلي، ڏور تي لچندي هجي.
جيمخانو پارٽيون،
واقفن، اڻواقفن —
دوستن ۽ دشمنن جي درميان:
ڪوڙي ڪوڙي ٽهڪڙن جا سلسلا سپ ڪوڪلا.
زندگي چوڙڻ ۽ ماڻڻ واسطي،
نٽ - ٿانگر ساڻ تو شادي ڪئي،
گهر وسايئي، شل سدائين خوش هجين.

... ...

هاڻ تنهنجو مڙس جيڪو —
ڪنهن زماني ۾ جڏهن،
پاڻ سان تحريڪ ۾ شامل هيو؛

۽ هئاسين سڀ ڪنوارا.
هو سين جو،
تنهنجو منهنجو دوست هو، غمخوار هو،
وقف هو، هن جو ٻنهي ۽ ڪار سڀ ساٿين لئي،
تنهنجي لئي منهنجي لئي.
ڪوري ڪاڳر جيئن هن جو ذهن هو،
(هتي ڪتابن ڪان پري)
پر سريلو هو گهڻو،
بحث ۾ سڀ سان ڪندو هو اتفاق،
سوٽ سان ۽ بوٽ سان گڏ
ساهه وسڪيءَ تي گهڻو ڏيندو هيو.

پاڻ پيئي هيٺين طبقي جا هئاسين فرد پيڙيل ۽
ستايل نامراد!

مارڪس ڪي تو پي پڙهيو هو،
ذهن ۾ منهنجي به هو لينن جو ٿورو فلسفو،
سون ڪي هيگل ياد هو،
تنهنجو ليڪڪ دلپسند هو سارتر،
۽ فرائيڊ پي پڙهيو هو تو گهڻو.

توکي شايد، ياد هوندو:
روح منهنجي جون رڙيون:
(ڪوري ڪاڳر جيئن هن جي ذهن تي،
بدنصيبيءَ ساڻ جي تحرير ڪائي نقش هئي
سي هئا، منهنجا غزل،
تجرباتي شاعري)
جنهن کهڙي هئو سڙ سان ڳائيندو هيو،
(واهه جو آواز ۾ جادو هيس)
روح مڙني جا گرمائيندو هيو
(جنهن تي سڀ ساٿي ڪندا ها واهه واهه)
تون نڌمن چپ چاپ سونڌي —
پيار جون نظرون کڻي،
ايئن لهاريندي هئينءَ:
چڻ ته منهنجا گيت ۽ سارا غزل
ها لکيل تنهنجي لئي.
ياد اٿيئي ياڪ سڀ وسري ويئي؟

هاڻ جڏهين مڙس تنهنجو —
پيگ پي ۽ مست ٿي،
گيت جي منهنجا ٿي ڳائيندو هجي!
تنهنجو ڪهڙو حال ٿيندو آ پرين؟
تنهنجو ڪهڙو حال ٿيندو آ پرين؟
... ...
آءٌ اڄ پي پياري پياري
تنهنجي نظرن جي سهاري —
پنهنجي منزل، آدرش جي واسطي،
روح، رتوڇاڻ سان
مست پنهنجي حال تي آهيان اڃا.
حالتون ناسازگار ۽ درد جيتوڻيڪ ٿي پيٺا پيا
پوءِ پي آزاد آهيان مان اي دوست،
منهنجو روئڻ ۽ کلڻ پي، اڄ به منهنجي وس ۾ ناهه،
منهنجو ڪوئي ڏينهن ناهه.
منهنجي ڪائي رات ناهه.
مان اڃا پنهنجي نماڻي ڪوشش ۾ ٿي رڌل:
پيٽ تنهنجيءَ ۾ سڄڻ،
دربدر ۽ نامراد —
سرخ سورج واسطي
چوطرف اکيون کنيون هلندو وتان.
گيت وايون، نظم دوها:
منهنجو سرمايو سڄو:
تنهنجي نظرن جا ڪنول،
منهنجا غزل،
وقف آهن ساڳي مقصد واسطي
ساڳيو منهنجو آدرش،
ساڳيو جيون،
ساڳيون منهنجون عام واريون حالتون.
تو به ساڻي زندگي
سون به چوڙي زندگي.

سروپچندر ”شاد“

سوجھرو

او متوالا راهي،
تُنهنجو جذبو: سندو جَل جان نِرمل نِرمل،
تُنهنجو جوش آ: ساوڻ ۾ سندو ۾ هَلچل،
تُنهنجي همت: گهوڙيءَ تي چڙهي وير چڙهول:
جذبو، جوش ۽ همت بيشڪ
ماڳ ڏي وک وڌائن ٿا؛
ليڪن واٽ ڪٽڻ جي لاءِ لاٽ ضروري آهي.
تو وٽ ڪهڙي لاٽ آ، راهي؟
ڏيئي تي آ تنهنجو ڀروسو؟
جوت ڏيئي جي چاسينگر جو چڻ ڇهڪو آ:
هوا لڳڻ تي ٿڙڪي ٿڙڪي،
ڏيئو وسامي ويندو آهي،
ڪاري رات جو داغ ڏيئي.
تارا به ڪي ساٿي ٿيندا؟
پل لئه چمڪي، ٽمڪي ٽمڪي،
رڻ ۾ راهيءَ کي رولي،
ڀولارن ۾ ڀٽڪي ويندا.
چنڊ جو ساٿ، سراسر دوکو:
چنڊ ڀڪاري آهي جوت جو،
ڀيکاري ڇا ڏيئي سگهندو؟
اندو ڪهڙي واٽ ڏسيندو؟
سج جي جوت جلالي آهي،
ماڳ ڪي اڌ و آڌي تي جا.
ليڪن سج به آجو ناهي،
وقت ۽ موسم جي اثرن کان.

راهي، هڪڙو ٻيو خطرو آ،
اڄ ڪلهه سازش جو چرچو آ:
سازش اڳيان،
ڪابه ڳالهه اڻ ٿيڻي ناهي!
سازش جي چنبي کان ڪهڙي شئي آجي آ؟
سازش ڪيئي ڪُوڙا فتني باز آٿاريا؛
سازش جي ڪن فتني بازن،
ڏاهپ کي سنئو ڏنگ لڳايا،
معصوميت کي زهر پياريو،
سچ کي سوريءَ تي لٽڪايو،
نبي مُجڻ جي هام هڻي،
ڪن ته پنهنجو پاڻ کي خود ڀڳوان سڏايو!
اڄ جو سازش پريل ذهن،
ڪوئي فتني جو اوتار،
سازش جي چنبي ۾ جڪڙ،
سج کي به ڦاسائي ڇڏي،
هرهنڌ اولداهي ڦهلائي،
لاٽ ڪٿان پوءِ تون آڻيندين؟
پنهنجي ماڳ ڏي ڪيئن تون هلندين؟
مرڻو آ، يا جيئڻو آهي
ماڳ تي ڪيئن به پُڄڻو آهي.
ڏيئو، تارا، چنڊ ۽ سورج،
آهن برابر جوت جا ذريعا،
ليڪن پنهنجي وس ۾ ناهن؛
جا شئي پنهنجي هٿ وَس ناهي،
تنهن تي ڀاڙڻ ڏاهپ ناهي.

او متوالا راهي،
پنهنجو پاڻ کي پرکي ڏس تون،
تنهنجي ڪهڙي آهي هستي،
ڇا آ تنهنجي قوت، طاقت!

تنهنجو اندر، جوت جو آ لافاني مندر؛
تنهنجو من آ ازلي جوتي،
جڳمڳ جڳمڳ ٻرندڙ مشعل،
جنهن کي واءُ، واچوڙا، ويري.

۽ دنيا جي ڪابہ طاقت،
ڪڏهن اجهائي ڪانہ سگهي آ،
نڪائي اجهائي ڪا سگهندي.

چٽ-چالبوڪي، سوڀ جي ساکي،
اونداهيءَ ۾ آهي اجالو،
دوکي جي ڇاتيءَ ۾ ڀالو.

چٽ-چالبوڪيءَ جي تون، راهي،
وِک وِک جوت جلائيندو هَل،
واٽن کي جرڪائيندو هَل:
منزل توکي پاڻ سڏيندي،
قُربئون تُنهنجا پيرا چُمندي.

شهناز ميمڻ

نظم

●

منهنجي خطا اها هئي جو،
ظلم کي ظلم سمجهيم،
۽ ——
سچائيءَ جي سوچ جو اظهار ڪيم.
هي صبر جو ثواب هيو؟
يا ——
دل تي ڪو عذاب هيو؟
مون ظلم کي مٽائڻ چاهيو،
مون ظلم کي هٽائڻ چاهيو.
جي هٿ ڪپجي ويا تہ ڇا ٿيو؟
اڃا سوچ جي تکي تلوار باقي آ.

●

زندگي ڇاهي؟
هڪ سنهري سپنو——
اکيون کليون تہ،
ناهي ڪجهہ بہ!
رڳو اونداهہ.

●

دل جي ڌڙڪڻ جو سنگيت
سُڏڪي مانو ٿي ويو نيٺ
زندگيءَ جو ساز ڀڄي پيو
۽ ڪي آلاپ پنيان رهجي ويا!

الطاف عباسي

ٻادل سج ڪان پاسي ٿيءَ

ڇـُهاءُ

پنهنجي هٿ سان وِهُ ڏني، تون سون کي سارڻ ٿي گهرين

ڇڏ مٺي!
ايتري سادي ناهين
ڇا سچي اڻڄاڻ آهين؟
ايترو ڄاڻين لٿي
زهر کي امرت ڪندو ڇـُهاءُ.

تنهنجا ليڻ ننڍا ڪڙا

تنهنجا نيڻ ننڍا ڪڙا
چپ ڄڻ ڄاڙا چنڊ
ڳيتا ڄڻ ته شفق
ڳچي جهڙي ڪوانج جي.

ڇوڪريءَ جهڙي ڇيلهه
مينو سنڌوءَ لهرون
جسم نرم ۽ ڳاڙهو
جهڙو مينهن وساڙو
پوءِ ٻه پڇين ٿي
ايڏو اُتو ڇو آهين؟

سچي ڳالهه

ڏاڙ هڻڻ جو فن مون ڪوله سکيو آ
آپ تان تارا لاهڻ منهنجو وس ناهي
ڪِڪب جون خوشيون تنهنجي پيرن ۾ اڇلڻ آ ناممڪن
پر او سونهوُن سهڻي
جي تون چاهين
توتان پياري ۾ پياري شيءِ گهوري ڇڏيان
اهو به مون کان پڇندو ڪونه
ڪيئن سگهندم توتان گهوري توکي ئي

ڇوٽي

سڀ چون پيا:
”ڇريو آهين
پنهنجي پنهان پيو آهين
نانگ کي کير پيو پيارين
توکي ڏنگي وجهندو!“
”مان چوان ٿو:
پلاءِ کير نه پياريانس
ته پوءِ ڪونه ڏنگيندو ڇا؟“

ساٿي

پريءَ دليا ۾
منهنجو هڪ ئي ساٿي آهي
جيڪو مون سان گڏ رهندو آ ڏک سک ۾
منهنجو ساٿو مون کان ڌار نه ڪر
ٻادل سج کان پاسي ٿيءُ.

سحر امداد

نينهن ڇڇڻ نہ جهڙو

جيستائين!
تنهنجي منهنجي وچ ۾
مٽي مائٽن جون
گهوريندڙ شڪي اکيون
اوڙي پاڙي جي مس پس،
اشارا ڪنايا—
وقت بوقت آفيس ۾
نڪرلدڙ سرڪيولر جون ديوارون
ڪيترن ئي گهڻگهرن ۽ دوستن جا مشورا ۽ نصيحتون موجود آهن

تيستائين،
تون ۽ مان
نصيحتن ۽ مشورن تي سُرڪندي
اشارا ڪنايا لنوائي
شڪي اکين سان ڪوڙا بهانا ڪري

سنڌوءَ جي ڪناري
ديويءَ جي ڇانوَ ۾
ملندا ئي رهنداسين

ڀٽ جي ڏور جيان
تنهنجو منهنجو
نينهن
ڇڇڻ نہ جهڙوا

آد

آ انهيءَ سولهن پري سانجهه جي
هر منظر کي
روپ جا راڳ سمورا امين ارپي ڇڏيون
پور ۽ سُور سمورن کي وساري اي سڄڻ!
البدلتي رنگ جا آرس تاڻيون
۽ الهيءَ پل جي حياتيءَ کي امرتا بخشيون!

وچ

رات
۾
مون
جيان
اولاڌهين ڪنڊائن ۾
قيد
تنهائي
ڪاٽي
رهي
آهي.

انت

دل ته چاهي ٿي
سڀ ٿو يت مان هٽي
پاڻ رتوڇاڻ ڪري
—لال لهو منهن تي مليان

ميز تي جو به ڪتاب آهي اهو تيلي ڏيئي ساڙي ڇڏيان
جهول ۾ منهنجي جهايل
شاهه جو آهه رسالو، ته انهيءَ جا پنا
هڪڙو هڪڙو ڪري ڦاڙي ڇڏيان

(لڙڪ جي روئي سگهي ناهيان
آهي اڙڪ آسائه.
هيسيل هاڻ جيان هاري ڇڏيان.)

دل ڪي شيشي جيان اڇلائي
رڙيون دالهون ڪري
نڪري وڃان
ڪٿ ٿيڻ لاءِ، ڪنهن اولداهي بن ۾!

(سروم دڪم دڪما)

امداد حسيني

ڪمپوزيشنس آن...

(ترائيل)

جاڳي رهيا ستارا، ۽ تون سُتي پئي آن
۽ پن آگرين ۾، سگريٽ ٿو ٻري پيو
رُت ريت ڪاڻ سمجهين، ڪيڏي نه بي ڇتي آن
جاڳي رهيا ستارا، ۽ تون سُتي پئي آن

ڪهڙي هُيين نه اڳ ۾، ۽ ڪئن نه ٿي وئي آن
۽ سور پور پالي، من ڏير ٿو ڏري پيو
جاڳي رهيا ستارا، ۽ تون سُتي پئي آن
۽ پن آگرين ۾، سگريٽ ٿو ٻري پيو

ٽيڙو

تنهنجو سهڄ سياڻ،
سُرڪ جي لُوڻ-ٻُرڪ—
مون وٽ کهرو کهاڻ.

●

ڪالهه هيٺي هو چنڊ،
اڄ آئي اونداهه جو—
مانڊيءَ منڊيو منڊ.

●

مون ۾ ڳڻ نه ڪوبه،
تنهنجي واتان—
ٻڌڻو پيو اهو ب.

(پرهه پسڻ کان پهرين...)

پرهه پسڻ کان پهرين پنهنجو پيرين پسڻ مون
چاهيو هو

اونداهيءَ ۽ اوجاڳي سان مون ڪيڏو سينو ساهيو هو
پر هيءَ ڪاري رات
هُن جي وارن والڪر ڪپيل لاهي
۽ هوءَ سُتي پئي آ
سورج وارن منجهه لڪايو
ڪرڻا اکڙين منجهه سمايو

رولڙي ڪان پوءِ

تو سوا
جيترو عرصو جياسين
جاڙئي جاني جاسين

۽ جڏهن
تنهنجي ٽڪي پيارا پياسين
چڻ جڳن جي رولڙي ڪالپوءِ ڏانيڪا ٿياسين!

اورار — پرار

تون پرين ڦٽ پاٽ تي بيٺي هُئين
وچ روڊ تان
دريا ترڻڪ جو وهيو پئي

ٿورڙي ويجهي سِلي
الڏَ مان تو لُوهڌَ پاتي
انڏَ مان سون لُوهڌَ پاتي

بريڪ جا چيرڙات ٿيا
ٽائرن رستي تي ڪيسالو چڏيو
ڪوڙ ٿيو، ماڻهو ميڙيا
۽ پنهي پاسان ترڻڪَ بيهي وئي

تون آئي، هٿ هٿ ۾ ڏئي
ڦٽ پاٽ ڏي ڪُهلندا هلياسين...

ٽي شعر

لينهن اوهان سين لايوسين
چهري تي رنگ آيوسين

ساروڻين جي سڪن ڪي
سيني ۾ چنڪايوسين

جڏهن تنهنجي ياد آئي
چپ ڏندن ۾ آيوسين

شرجيل

پـڳل ڪجھارت

هي جيون ڇا آهي!
جهڙو اڻ چٽو
ڪو سپنو آهي شايد!
هي جيون ـ ڪا ميجيل حقيقت ته ڪالهي
هي ته نابود احساس جي بي اثر ڪهاڻي آهي
هي جيون،
ڪنهن، خيرات جي ذلت جو احساس به ڪونهي
جڏهن،
منهنجي وجود جي پـڳل ٽتل درين مان
منهن جيون اڪيون ڏسنديون آهن
منهن جا ڪن،
فضا ۽ هولار جي
دل ڏاريندڙ، خاموشيءَ کي
واجهائيندا آهن.
منهن جا هٿ،
درين جي پـڳل ٽتل،
صدين جي پراڻين ڪاٺين کي ڇهندا آهن،
تڏهن،
منهن جون ساٿيون
۽ وڏوا حيسون
مري وينديون آهن
مري وينديون آهن

ورڪـــا

مان وڃائجي ويس
تون وڃائجي وَئينءَ
هيڏي ساري ڪوڙ ۾
هشامن ۾
جڻ ڪنهن معزز مهمان جي آڌرڀاءَ لاءِ
ڪنهن، بي رحم جي هٿن ۾
ٻن ڪلن وانگر هٿاسون
آڇلايا وياسون
ڪيرايا وياسون
چيپاٽيا وياسون.

قاضي خادم

مان وارياسي جو گل

ڏوهاري

ڪي ڳالهيون اهڙيون آهن،
جن کي نه ڪرڻ بهتر آهي.
مان سمجهان ٿو،
ڪي ڳالهيون اهڙيون آهن،
جن کي نه سمجهڻ بهتر آ.
پر مون کي ڪنهن تي وس ڪونهي.
خود منهنجا خيال به باغي بڻجي منهنجي آڏو اڀرن ٿا.
۽ مان هنن سان اک ملائي ڳالهه ڪرڻ جي قابل ناهيان.
مان پنهنجن ئي احساسن جو ڏوهاري آهيان.

خوشبو

گل به پنهنجي لاءِ ٽڙن ٿا،
ڪير هنن کي ڪالر ۾ يا ڪاريءَ چوٽيءَ ۾ هڻندو؟
اهو سوچڻ گل جو ڪم ناهي.
گل پنهنجي خوشبو ۾ گم آهي.

لٿون وقت

هوائون اتر ڪان اچن ٿيون،
ڏکڻ ڪان اچن ٿيون.
ڪڏهن ڪهڙي صورت،
ڪڏهن ڪهڙي صورت،
اچن ٿيون ۽ اينديون رهن ٿيون.
پيلن پنن کي وٺن مان اکوڙي،
نئين وقت کي جاءِ ڏينديون رهن ٿيون
هو ايندیون ئي رهنديون.

ڌرتيءَ جو ٻار

احساس اٿم،
هن ڌرتيءَ تي،
مان واريا سي جي گل والڪي،
اِي خوشبو ھنجي وڃو آهيان.
جيئن مور ٿلي ويرانن ۾،
۽ ڪوبہ ڏسڻ وارو نہ هجي،
ڪو ڏاهو چڻ بيگانن ۾،
۽ ڪوبہ ٻڌڻ وارو نہ هجي،
تيئن منهنجو رنگ بہ اِي رنگ آ.

گمشدگي

هڪ ڪوڙ انڌر ۾ ڦٽڪي پيو،
هن رات جي پوئين پهر ۾ جيڪو زهر پريل آهي،
هو ان جا ڍڪ پري وينو؛
۽ سچ جي ڍونڍھ جي ڍير مٿان هو ڪوڙا ڪوڙا ٿهڪ ڏئي مرڪي ويٺو،
هو چاهت جا ارمان ڪٽي ٻاهر نڪتو،
۽ واريا سي ۾ ڪم ٿي ويو.

تاريخ

وات تي مون کي هڪ ٻوڙهي جهور ملي،
هن مون ڏانهن اهڙيءَ ريت ڏٺو چڻ الڏي هئي.
مون هن ڏانهن اهڙيءَ ريت ڏٺو،
چڻ ڪجهہ نہ ڏٺم.
پر هي سمجهيم،
هن سڀ تي ڏٺو،
چڻ چاتائين تي،
مون کي ڪهڙيءَ واهہ وڃڻ کهرجي؛
هن مون کي منهنجي غلطيءَ بابت ڪولہ چيو،
هوءَ گولڪي هئي-

نسرين جوڻيجو

نيري نڀ تي سونو سج

حوصلو

آب اکين ۾،
ڳل تي ڳوڙها،
مک تي زهري مُرڪ،
درد ڀڌل ۽ لقلي لقلي.
منهنجو جيون،
سپنا سپنا:
اڪڙيل اڪڙيل، هيسيل هيسيل،
پيو ڀڄندڙ
آڪرا ڀتورا سپنا،
ڇهڪ ڏني ٿي ساڀيان دل کي.
منهنجون سوچون:
وياڪل وياڪل.
منهنجا جذبا:
چورا چنا.
من تي سونجهه ۽ –
بار هنئين تي؛
ڪير پياري!
پيار پري ڪا، مرڪ سوالي،
لڙڪ اڙن ٿا،
جن جي پويان،
اجڙيل ڪوهيل،
منهنجا سپنا.
هيڏانهن هوڏانهن،
ڀٽي واجهايان،
جهاتيون پايان،
ليڪ نماڻا
ڪنيو لهاريان،
سَنَّ ڪا مرڪ ميلي!
جهول جهلي مون،
تنهنجي آڏو،
ڀڏو اٿون تون –
وڏو سخي آن،
پوءِ زمانا،
منهنجي جهولي،
خالي خالي،
چڻ ڪنهن،
منگتي جو ڪشڪول.
مرڪ ڪٿان ڪان آڻيان؟
لڙڪ ڏيان مان ڪنهن کي؟
ڪوهه له آهي مرڪ ڏلي جوا
ڪوهه نه آهي لڙڪ اکيي جو!
آب اکين ۾،
ڳل تي ڳوڙها،
مک تي مرڪ ۽،
اندر سارو آڳ جو ڪورو،
جيون سارو،
اکرا ڀتورا سپنا،
پوءِ به مرکي وڏا وڏا،
مان تهڪ ڏيان ٿي،
خوش رهان ٿي.

دليا

هيء دليا
ڪجهه وَئِي
ڪجهه ڏِنِي
مون کي
به ته
لڙڪ ڏنئين
مرڪ کسي!

سهاڳ

ليري لپ تي
سونو سج
ڪڏهن لهي
ڪڏهن چڙهي
جيون جي جهان ۾
هي سهاڳ جو سج
رکو لهي
لهندو ئي وڃي!

خواهشون

من منجهه سانڍيل
هي خواهشون
اڻ جهليون
اڻ سليون
ذهن سان ڇهنيل
چڻ چڙرون
پوءِ به
اسين
تن کي
پنهنجين سوچن جو لهو پياريون.

”جوهر“ بروهي

ڦڙو ڦڙو ٿي رت ڏمي ٿو

ٽيڻ مان آ نور اجهاڻو،
ساهه مٺان سڪرات ٿي ٽانگي.
سپنا پنهنجا سندر سهڻا،
شيشي وانگر چور ڏٺاسين.
هيڏي ساري دنيا ۾،
بس، ويراني آ ويراني آ،
نفرت، جنگ ۽ ڏاڍ جون وايون،
هيتِ هُتِ ويٺا ڳائن ماڻهو.

لوڪ ڏئي سا لهندي ناهي،
سڪ ۾ ڪو تاثير اٺائو.
هڪڙو هو ڏڻ وارو ڳيرو،
جنهن تي جوانيءَ مرڪ وڇائي،
جنهن ٽي جوڀن رانگ رچايو،
جبلن جيڏي ڇاتي هئي،
سو باغي ٿي پيو رسمن کان،
ڇن رسمن کي ڪو ٻڳ نه آ،
پر دليا سهندي ناهي اهڙا.
هڪ ڏينهن
سورج پنهنجون شاخون ڪڍيون،
جهرجهنگ جهرمر جهرمر ٿي ويو،

ماڻهونءَ جي دل ڪاري باقي،
اوله ڏي ٻه ٽڪاوَ ٽيا،
۽ ٻئي لمحي
رت ۾ ريٽي ڌرتي ٿي پئي،
ساڳو ڪولڊر پٽ پيو هو،
ڌرتي ڳاڙهي —
ائين هئي جيئن ڏور شفق،
ڌرتيءَ جي هن لال شفق مان —
لاتون اڀريون،
رسمن جي اونداهه خلاف،
ماڻهونءَ ڪان وڌ رسمون پياريون.

سردارن جي آڻ جي قيمت،
ماڻهن ڪان وڌ عزت واري
يعني جنهن اڻ ورتو هوندو،
ان جي ليائي سند وڪائي.
”مورن“ ۾ ميناج نه ساڳو،
”ليليءَ“ جي اڄ تار نه ساڳي
”چاپ“ ۾ ساڳو جهوسڻ ڪونهي،
دل کي ساڳو آڻت ڪونهي.
چنگ لئه چارڻ ڪونه مليو،

---

(1) ”ليلي“ بروهي لوڪ گيت.

(2) ”چاپ“ دهل جي چوڏاري اڌ گول جي شڪل ۾ بروهي لوڪ ناچ ڏانديو.

۽ ٻين جو ڳُر ڳُم سُر ڳُم سُر،
سرندو تارن کان ٿيو باغي،
دهلن ۾ سا ڌمَ نہ آهي،
هرڪو هتڙي ويري ٻئي جو،
جذبو ڪو معصوم نہ آهي.
دليون ٻرن ٿيون، روح نيڌڪا،
اکڙيون آليون چپ سُڪل —
وارَ بہ اٽيا، پيار بہ اٽيو،
جو تہ —
هرهڪ دل آ ڪوٽ ڪڙن ۾،
آهون ٿيهي اک تي ٻهرو،
اکيان هڪ واسينگ ستل آ،
يعني —
سرداريءَ جو ڳٽ ڳچيءَ ۾.
راهون بدليون،
ٻاپ وڌي ويا.
گهر گهر ۾ آ ماتم ماتم،
جنهن ڪرائي سوئي منصف،
ههڙو ڪنهن هنڌ هاڃو آهي؟
راهون بدليون،
ليڙ وساڻا،
ٿڙو ٿڙو تي رتُ تمي ٿو،
هرهڪ دل جو ڌڙڪڻُ بدليو،
رنگ اڏاڻا ڪوڙ وڌي ويو.
سچ جي منهن ۾ ڌوڙ رهي آ،
راهون بدليون،
آس اجهاڻي،
سچ وڪامي بازر ۾ اڄن،
جيئن ڪو ڪوڙو ڪوڙ ڪپائي،
ٻاپي پي آ قاضي پي آ —
ههڙو هاڃو ڪاٿي هولدو؟

نور گهلو

ليڪون

هٿ جون ليڪون،
ڪوڙيون آهن
تنهنجي منهنجي ليڪ ڪٿي پي
ملٽي ناهي
ڪير چوي ٿو؟

آءُ تہ ڳڏجي هٿ۔ريکائن کي
تيز بليڊ سان
پينسل والـگر چلي ڇڏيون!

ڊاڪٽر برنارڊ!

ڊاڪٽر برنارڊ!
تون
احساس جي دليا کان
ٿورو دور ٿي
نشتر هٽي
دليون ڪڍي
دليون وجهي
ٽانڪا هڻين ٿو

پر
تو ڪڏهن
ڪاري جي اجري جرڪندڙ، دلڙي ڪڍي
گوري جي سيني ۾ رکڻ کان پوءِ
ان چون ڌڙڪڻون بہ ڳڻيون آهن!

ملڪ نديم

مقبول جو مرثيو*

●

منهنجا پٽ،
تون بہ هئين،
انهن لکن
پورهيتن جي اولاد والگر
جيڪي مرندا آهن
تنهنجي موت والگر
سٺي خوراڪ نہ ملڻ ڪري
پوري علاج نہ ٿيڻ ڪري
گهربل سنڀار نہ لهڻ ڪري —
جن جو ناهي ٿي سگهندو
لاڳيتو علاج،
جيڪي سينيٽوريم ۾،
داخل ناهن ٿي سگهندا —

....

سوڪلاڻي ويل،
ساري رات
عذاب سهندي سهندي،
بيماريءَ جا
تنهنجي اکين ۾ ڏورانا هئا
شايد اهي
تہ "مان تنهنجي لاءِ ڪجهہ نہ ڪري سگهيس"

اي ڪاش،
تون وڏو ٿئي
"مان ڪجهہ نہ ڪري سگهيس"
جو سبب سمجهين ها.

....

تون ڏسين ها،
سهڻا سهڻا ڊاڪٽر،
دولت جا غلام —
تون ڏسين ها،
سهڻيون سهڻيون اسپتالون.

●

ڏنوانن جون خدمتگار

....

تون ڏسين ها،
پنهنجا رتول روشن ڪرڻ خاطر،
هزارن گهرن کي اونداهي ڏيندڙ،
ڪامورا،
جيڪي وٺندا آهن پروموشنس
ڏالن جي زور تي،
ها ڏالن جي زور تي —

....

---

* پنهنجي ابهم ٻار جي مرڻ تي.

منهنجا پٽ
تنهنجي موت،
تنهنجي ماءُ جي!
سولهن جي ٻنن کي،
ائين ڇانئي ڇڏيو آهي،
جيئن
سهڻي ۽ ساڻي وڻ کي،
ڇانئي ڇڏيندي آهي
ٻن ڇپرَن جي سند—
۽ مون کي
جڏهن ياد ايندين
روئاري ڇڏيندين
اهي روح جا رشتا
اهي پيار جا ناتا
ڏنا آهن هن سماج
رسم ۽ رواج—

●

تون ڏسين ها،
ڏسڻ وائسڻ
پوءِ ڊاون همخيال يارن جون،
زهر ذهنيتون
غليظ خود غرضيون،
پوءِ تون به مون وانگر
انهن کي ڇڏي،
ڳولين ها سچا يار
(سچا يار به آهن دنيا ۾)
جن جا هٿ پير کهرا آهن،
ميرا ميرا چهرا آهن
دل جا ڪونئرا آهن،
انهن وٽ آهي سڀڪجهه،
۽ سڀڪجهه حاصل ڪري سگهن ٿا
سواءِ زهر ذهنيتن جي،
غليظ خود غرضين جي—
....

تون ڏسين ها
گهر ۾ رکيو ڪتاب،
جنهن ۾ آهن مستقبل جا نواب،
انسانيت جا انقلاب—
مان زندگيءَ جي ڊوڙ ۾،
ٻيو ڪجهه نه ڪڏ ڪيو،
سواءِ ڍير ڪتابن جي—
مان اجتماعي رشتن ناتن تي،
قربان ڪيو،
انفرادي رشتن ناتن کي،
مان دور رهيس،
جابر ڏسي جنابن کي.
مان انسانيت جي دشمن
نفرت سان ڏسي نوابن کي،
پنهنجو ڪيو ڪتابن کي—
ڪتاب،
جيڪي توکي ته بچائي نه سگهيا
ممڪن آهي ته،
مستقبل جي نسلن کي
بچائي سگهن
بک ۽ بيماريءَ کان
(اسين پورهيو ڪيون ٿا مستقبل لاءِ)
مستقبل،
جنهن ۾
محبت ۽ هڪجهڙائي آهي
مستقبل
جنهن ۾
نه رڻ نه رات آهي
مستقبل
جنهن جي
روشن ڪائنات آهي.

"ٻون" سنڌي

لهندڙ لهر — ويندڙ وقت

سنڌو جڏهين ڪنڌيءَ تي ٿي چوهه سان ڇوليون ماري،
منهنجي دل ٿي ساري توکي منهنجي دل ٿي ساري.

وير سان گڏ ان وقت جي وير اچي ٿي ذهن تي آيري،
هاءِ! تون ۽ مان ٻئي ملندا هئاسين سنڌو ڪناري.

ياد اٿم اهي روح رهاڻيون ۽ قرب ڪهاڻيون پيارا،
جنهن نڀائڻ جا ٿي ڏيندا وچن هئا واري.

چالڪي جهڙين چٽين راتين ۾ دنيا کان بي پرواهه،
ڪين نه ڇڏيندا هاسين پنهنجون پيار جون ڳهڙيون کهاري.

وقت وري جو ويري ٿيو ۽ اهڙو واءُ وريو جو،
تنهنجي منهنجي وچ ۾ وڌو، فرقت جي پٽ بيهاري.

من ويڳاڻو رهندو آهي، اوسيئڙي ۾ اڄ ٻئي،
پر تون ساجن ڪوله اچين ٿو، هاڻي سنڌو ڪناري.

بن بن پڪي، ٻن ٻن ۾ مون جهاتي پائي پُڇڪيو،
پر تن گولڪن ڪاله ڏٺي ڪا مون ڪي ورلدي واري.

لهندڙ لهر ڪنان ڏٺي تنهنجا، پار پتا مون پُڇيا،
ڏس لـ ملي ٿو، وقت وڃي ٿو، لوڻ ڦٽن تي هاري.

ڇا منهنجي پيڙا جي توکي، ڪا سڌ ناهي سائين؟
لهندڙ لهر، ويندڙ وقت جيان تون وئين يار وساري.

ها پر پيارا، جت ٻئي هوندين، روئي پوندو هوندين،
سنڌو اينديون ويندڙ هونديون توکي ياد ڏياري!

نصير مرزا

سپنو

هيءُ جو ڏسان پيو سندر سپنو
سالجهيءَ ٽاڻي
ساڀيا ڪڏهين ماڻيندو

انگَ اگهاڙا ٻُڪيا ٻارَ
ڳليءَ ڳليءَ ۾ ٻَڪن ڇو پيا
هٿ هٿ ۾ ڪشڪول سين ڪي
بک جي جنڊ ۾ پيسجن ڇو پيا
ماءُ جي ڀانئين ڇاتين ۾
ٿڃُ ۾ ڪڏهين موتي ايندي!

هيءُ جو ڏسان پيو سندر سپنو
سانجهيءَ ٽاڻي
ساڀيا ڪڏهين ماڻيندو

پوري ڀاڪ ڦٽيءَ جي ڪارڻ
جاڳي جهاڳيو رات جو رڻ
سانت ستارا گم سم چنڊ
آٿي ڪوني ڀاريو ڀارڻ
هين ڌرتيءَ تي ڪڏهين سائين
سورج سُک جو چڙهندو!

سارنگ

واءُ لڳن، پَن" ڇڻن
پرين پنهنجا ياد پون
ڇوهه منجهان ڇوليون ڇُلن
ڪنارن جا چپ" چُمن
لنگيون ننگيون ٽاريون پسي
اندر سان اڌما ٿا اٿن
هوائن جي ڏُنن تي ٽيون
وڻَ وڻَ جون ٽاريون لڇن
دل ٻه ترڻ چاهي جڏهن
جَرَ تي پيلا پن" ترن
ٻاس بدن ۾ آڳ لڳي
واءُ جڏهن جسم ڇُهن
ڪنن ۾ سوساٽَ هوا جا
ڪائي ڪجهڙي ڳالهه چون
پيلا پيلا پن" هوا ۾
ڪنهن شاعرَ جان ٿا رُلن
واءُ لڳن، پن ڇڻن
پرين پنهنجا ياد پون

”سليم“ ٻاڙهوي

غــزل

منهنجا حضور، منهنجي محبت کي داد ڏي، انسان جـي عـظيم عقيدت کي داد ڏي.
ذري جـو آفتاب کي چـاهـڻ عجيب ڳالهه، هـن ذوق، انتخاب ۽ جرئت کي داد ڏي.
تنهنجو رکي ٿـي تـيـر امانت ۾ دل سـدا، هن قرب، هن وفـا ۽ ديانت کي داد ڏي.
تنهنجي ڪرم ۽ قرب جي قابل نه ٿيو مگر، پنهنجي گناهگار جـي چاهت کي داد ڏي.
جنهن بار کان سَـلڪ ڀـڄ ڄـڃڻا سـو بشر کنيو، هن ناتوان جي عزم ۽ همّت کي داد ڏي.
بک ڏک رهن سرير ۾ ۽ مرڪ مُنهن مٿان، ڪنهن بينوا غريب جي حالت کي داد ڏي.
ساري جهان ۾ اهـم ڀـــ ڇيزون چوڻ ڪپن، منهنجي نظر ۽ پنهنجي نزاڪت کي داد ڏي.
ڪنهن چور ۽ جفا جي شڪايت ڪئي نه جنهن، آن جي ”سليم“ سڪ ۽ صداقت کي داد ڏي.

عبدالواحد ”عابد“

غــزل

آءُ اڱڻ تون منهنجي آءُ، مِٺا سـاجـن لهج سماءُ.
ٿينهن اوهان جي اڌ ڦٽائي، ڪهور ڪيو آ ڪهرو ڪهاءُ.
ڇـٽ ڏئي وئين چريو بڻائي، پوءِ ڪرين ٿو ڇو نه ڀياءُ.
ٻن ڇٽي ويا، وڻ اکاڙا، اهـڙو آهـي ڪهليو واءُ.
مطلب جي آ دنيا ساري، غرض بنا هت دوست نه ڀاءُ.
مزو محبت ويو ملڪ مان، مِٺا سِـڪ ڇڏي وئي ساءُ.
سالڪ سمجهن منهنجو شعر، سچ آهي يـا آهـي رياءُ.
روساميءَ مان ڪجهه به نه ورندو، ڪر ”عابد“ سان تون سرچاءُ.

رفيق

غزل

سوريءَ سر سٽيندا سين، ٻازي پوءِ به کٽيندا سين.
لوڪ ڪٿي مصلوب ڪري، توڪان منهن نه مٽيندا سين.
اچي بهار ٻلي ته گلن تي، حال ڪي اسين به ڦٽيندا سين.
جيڪو ويري آ سنڌڙيءَ جو، ان جي پاڙ پٽيندا سين.
ڪيسين ٻار ڪلهن تي رهندو، ليٽ ته لاش لٽيندا سين.

امين ٿيٻو

غزل

گهايل من جو گهايل گيت، ڇا لئه ڇيڙين او منگيت.
سونهن لکتو ساري من جو، جنهن کي سمجهين پنهنجو ميت.
هيرا سوتي هرڪو چاهي، ماڻهوءَ سان ڇو ناهي پريت!
ٻٽڪ ٻه ڏس هي آهه ٻار، ٽڪ ٽو ڪيهي ڏيٺي گيت.
ٻتوري ٿينه ي نيث 'امين'، جوني جڳ جي کوٽي ريت.

نظام الدين "زائر"

غزل

قرب حاصل ٿيو آ منزل جو، حال آهي عجيب اڄ دل جو.
ڏيئي ان جي هٿن ۾ خنجر ڪي، حوصلو سان ڏسان ٿو قاتل جو.
دل جي عيوض گهران ٿو مان توکي، مختصر آ سوال سائل جو.
اڄ سسي لاهي ڇڏ، جي حسرت ٿيي، امتحان ٿو وٺين تو بسمل جو.
منهنجي دل تي ڪري سدا مون سان، ذڪر خلوت ۾ تنهنجي محفل جو.
هاڻي طوفان جي دل ۾ حسرت آ، ڪنهن کي ارمان آهي ساحل جو.
عشق جي زندگي ۾ اي "زائر"، ڪنهن کي احساس آهي مشڪل جو.

اَياز گل

غزل

درد جنهين ۾ لاهي دوست! سا دل پٿر آهي دوست!
منهنجيءَ دل ۾ پيار آ تنهنجو تنهنجيءَ دل ۾ ڇاهي دوست؟
جيونُ سُهڻو ٿي پوندو آ ڪوجي، ڪنهن کي چاهي دوست!
ڪوڙين قُرب اوهان جا آهن کهڙا لاهيون، لاهي دوست!
ياڪِ ته پنهنجي وَس ۾ آهن ڇڏيا ڪنهن ڏينهن ٿاهي دوست!
سچُ ته پٿر تي ليڪو آ ڪير آنهيءَ کي ڊاهي دوست!
ميريءَ قاتل جهوليءَ ۾ هڪڙو ٻيي گُل ٿاهي دوست!

”تاج“ جويو

غزل

(1)

ڏات جي ڏيهه ۾ رات ٿيڻي نه آ،
گيت، سنگيت جي مات ٿيڻي نه آ.
سوچ جا گُل ٽڙيا، سونهن جو سج ڦُٽو،
روشني، روشني، رات ٿيڻي نه آ.
اڄ قلم جي رکڻ لڄ وڏي ڳالهه آ،
سُنڌ ذهن ۾ پرڀات ٿيڻي نه آ،
ٻاک جي ساک کڻ، پرهه ڏي پيرُ وجهه،
سچ جي سُونهن خيرات ٿيڻي نه آ،
لينهن نورا ٻڌايا، اڄايا سَوين،
ڪيئن چوان، برهه-برسات ٿيڻي نه آ؟
همسفرا تون سِڪن تي چِڪن ٿي پئين،
ڏاتِ-ويڪوءِ سان ٻات ٿيڻي نه آ.
تو چپن کي سِبيو، سوچ کي تو کُٽيو،
سوچ ساڃي سندم، گهات ٿيڻي نه آ.

(2)

جتي سُونهن، سرهاڻ جي آ خُدائي،
اُتي ”تاج“! ڇڪجي امان اک اڙائي.
پتڻ پيار واري تي پهتس پُڄائي،
سدا جت ورهائي وڃي ٿي سچائي.
جنين سُونهن سان ساهَہ پنهنجا سلهاڙيا،
اَمرتا اُنهن جي ٿي پاڳي ۾ آئي.
وَنين کي وسيلو بنائي وڻ جو،
ڪَنڌيءَ لينهن جي ناوَ شاعرَ لڳائي.
اڃاتي حقيقت، اڳاتي صداقت،
اکين جي اشاري اسان کي ٻُڌائي.
جتي جڳَ وارا جبينون جهُڪائن،
اُتي ”تاج“ ڪيئن سر جهُڪائي، پتائي!؟

"عاجز" اُجڻ

بيت

ڪَڙو آهه ڪَڪوهُه، سَتان پيئو ڙي وينگسو،
جالي ويندو جيئڙو، رَجهي ويندو روح،
پوءِ تان سنجهه صبوح، لشا هرلدو نينهن جا.

پيتي جن پَري، وَتي وِهه ڳاڏئين،
"عاجز اُجڻ" انهن جي، سري ريءَ نه سري،
ڪندا ڪين ڪَڪوهه ڪان، پاڻئون پل پري،
جيسين ڏيل ڏري، تيسين لاهن ڪين لبن تان.

هلي تنهنجي هَٽَ، سوڪي ستارا آئيا،
ڪڙي تنهن ڪَڪُوهه سان، وٺڻ آيا وَٽَ،
"عاجز" چوي عشق ۾، سر ڏنائون سَٽَ،
ڀوريل سَتيئون پَٽ، تہ وَتيون پيون ڪي وِهه جون.

هوڪا آهن هَٽ، وِهه پيو ڙي وينگسو،
جي آتَوَ اَج ازل جي، تہ ويهي وٺو وَٽ،
ڪڙي هن ڪڪوهه مان، قلبئون لاهيو ڪٽ،
"عاجز اُجڻ" جيئڻ اڃي، سرو هاسي مٽ،
تہ لَهَنَوَ جيءَ جهنجهَٽ، لشا ڏينَوَ لينهن جا.

سوڪي تي چوڪي، ستارا سري ويا،
"عاجز اُجڻ" عشق جي، آهنڊ لڳن اوڪي،
سمجهڻ نہ سوڪي، سَولي ڳالهه سري جي.

خاڪي جوڻيو

ڪنڊي پنڊ پهاڙ ۾

سرتيون ساهه ڏيان، شال مران،
ڪنڊي پنڊ پهاڙ ۾!
چاڙهي لڱ لڪن تي، پرزا پاڻ ڪيان.
راڳو ڏيئي رت" جو، سارو روهه رڱيان.
لوئي لڱ لهوءَ ۾، هاڙهي هڏ هڻان.
’خاڪي‘ پائي ڪرڪنا، پرين ڪين پڄان.

"بشير" سيتائي

منهنجا گيت گيان

ساڻهو آءٌ مهان،
مورک منهنجي مام نه ڄاڻن.
آهيان پنهنجي عزم اٽل تي، آزلئون هڪ انسان.
پنهنجي ٻانهن جي ٻَل تي، آءٌ وڏو ٻلوان.
ڪانئر جنهن کان روز ڪنبن ٿا، سوئي مان سلطان.
ساڪي منهنجا چنڊ ستارا، سڀ منهنجو ڄاڻن مان.
ڪنز قدوري ڪو نه پڙهيا مون، آءٌ اڻسکي ودوان.
جيون ڪارڻ جهيڙي ۾ مان، ڪيڏو جنگ جوان.
مان نه جهڪان، سوميس لمايان، آهيان سچ سمان.
مور "بشير" نه سمجهن پورا، منهنجا گيت گيان.

"منير" گهانگهرو

ٻوٽ جهڙا پل

وقت ڏئي ڪسيندو آ، ڇو؟ ٻوٽ جهڙا پل،
ڪنهن کي ڪهڙي ڪل!
ونجارن جيان ورندو ناهي، وقت وري پاڳل.
ليٺ نيمن تا روزائين جيئن، برسن کي بادل.
پيار کهلي ٿو واءُ جيان ۽ واءُ تي ڪهڙي جهل.
ڏاڙهونءَ جهڙا نيٺ ته ٿيندا، پيلا پيلا ڳل.

رسول ميمڻ

ڏيئا ڏيئا ڏار

ڏيئا ڏيئا ڏار،
وڻ تي وڄ ڪري.
جيڏي وڏائي واچ ڪي، ڪينوڻ اوڏي خار،
وڻ تي وڄ ڪري.
لڱهه اچي ليٽيا، واءُ وڇايا وار،
وڻ تي وڄ ڪري.
ٻٻرن کان ٿا پير کهرو، چڙ تي وجهو چار،
وڻ تي وڄ ڪري.

ناز سنائي

ڪيڏو ٻنڌ ڪيوم، ٻنهونءَ پير پسڻ ڪارڻ.
ٻشم پير چنا ڙي ٻهڻن، رَت سان روهه رتوم.
ٻچي پُري ويو من جو ڪائو، گهرو گهاءُ سٽوم.
مارڳ منجهه مري وئي مسڻي، سپنو رات لڌوم.

ميوو خان لاشاري

وائي

آهيان پريم پياسو، سنڌوءَ جا ڪا سُرڪ پيارا
سڪ جو رستو سڌو سنوانئو، اوجهر منجهه نه ڦاسو.
"لاشاريءَ" کي لهر نه لوڏو، ڏرتيءَ ڏاسو دلاسو.

غلام حسين رنگريز

ڪافي

اوسيئڙي ۾ ڪنهن جي او، منهنجا ليڻ ٽمن ٿا.
من ماندو سڌڙن لاءِ، جهوريءَ منجهه جهڄن ٿا.
ٽِم ٽِم، ٽِم ٽِم تارا ڪن، ٽِڪا ٽيڙ لڳن ٿا.
ساهه ڪٺان تان ٻاهه لڳي، جيءَ ۾ جهيرَ ٻون ٿا.

"عابد" بلوچ

ڪافي

تو هينئون هيراءِ هٿ ڪيو، ٿرب ۾ ٿابو ڪڙي،
جڙ لڳي جانب سنڌ، جنهن جان وٺين منهنجي جڙي.
ٿئين پريں پرڏيهه پرانهون، وڙ ڪري ڪو ورنه ڪيڻ،
روز مان راهون ڏسان، من لڪي لالن لڙي.
سون اڏايا ڪانگ ڪوڙين، سڌ لڌي سهڻا نه تو،
هُت مزن ۾ تون مگن، هيت روح ٿو تو لئي رڙي.
ڇو پڳي پيرو پلا، وٿين وساري ڇو ولهي؟
مهر ڪر اچ، ساهرو! نه ته ٿيو جيئڻ جنجال ڙي.
تنهنجي اوسيئڙي ۾ "عابد"؛ ٿو گذاري رات ڏينهن،
اچ ته مرچون، پاڻ پرچون، ڪر پلي ڪامي سڙي.

انور پيرزادو

نظم

●

توپيل لڪ سان
سڳڙو سوري
ڪنواري ڇوري
پنهنجي منهن سان
والدي ويٺي
ڇا ڇا سوچي-
پاڪ سهاڳ جا
سندر سپنا
ڪيئي جوڙي
ڪيئي ٽوڙي-
پاسي واري ڳهر ۾
وڏيرو
نوٽ ڏني ۽
سنمڪ ٿي
مائيءَ کان هر
ڳالهه مڃائي
سودو ٿاهي
پٺيءَ تان
ڪالو ٽڙي
۽ سُچ وٺي
والدو ويٺو
ڏارثي ڳهر ۾
کهوري ۽
هوءَ ڇوري
پاڪ سهاڳ جا
سندر سپنا
ڪيئي جوڙي
ڪيئي ٽوڙي-

●

پنهنجي دل جي زخمن جو
اڄ هڪ هڪ ٽاڪو
آءٌ اڌيڙڻ چاهيان ٿو،
مون کي پنهنجا هاريل ڳوڙها واپس ڏي
مون کان پنهنجيون ساريون مرڪون واپس وٺ-

تنهنجي مرڪڻ،
مرڪي موهڻ،
موهي مارڻ، واري سرڪڻ ڦاهيءَ سان
سان جنهن ڇڏائڻ چاهيان ٿو،
مون کي پنهنجا هاريل ڳوڙها واپس ڏي،
مون کان پنهنجون ساريون مرڪون واپس وٺ-
توکي تنهنجيون ڪارون بنگلا
سرمائي سان سهڪڻ واريون
سيف تجوڙيون بخش هجن
توسان پل هي ڪلبون سهڪن
بار بون ڪونيون، ڳاڙهيون شيشيون

تنهنجي هولدي پهکن چهکن
تون پل پنهنجن جيڏن سرن
يارن ۽ ميل وارن سان شل خوش هجين-
مون کي تنهنجي ڪهل نہ کهرجي-
تنهنجي اندر
شاعر جي جا دل ٿي ڌڙڪي
تنهن کي تنهنجي ساڙهيءَ جو اڄ پلوءَ نہ گهرجي-
مون کي من جي ڪنهراين ۾
گيتن جي موسيقي گهرجي
نغما، لغمن جا هي سڏڪا،
آهون، ليزاريون ۽ ڪوڪون ڪافي آهن-
پنهنجي ادڙيل روح کي ويتر
آءٌ اديڙڻ چاهيان ٿو
مون کي پنهنجا هاريل گوڙها واپس ڏي
مون کان پنهنجيون ساريون مرڪون واپس وٺ-
واپس وٺ.

●

سازُ تارن جي ڇڄڻ کان پوءِ پڻ
دير تائين وڃي سکهي ٿو من،
تو تہ هاڻي ٿي منهڙو موڙيو آ
تو تہ هاڻي ٿي منهڙو موڙيو آ-

●

پورنماسي رات اڙي هئي،
ڏکڻ گهٽاپ پيو هو،
مون پيهر ننڊڙو ٻار ٿي
چيو هو
چنڊ تہ لاهي ڏيو-

●

وس پڄي،
هي وايومنڊل
هڪڙي هنڌ بيهاري،

گهٽوري گهٽوري،
هن گوڙکيءَ سان
رات سڄي هي چنڊ ڏسان-

●

زندگي
ڪيڏي نہ رڳي،
ڪيڏي نہ ڏڳي،
ڪيڏو نہ ڏچو،
جي سچ پچو،
موت کان پياري آ-

●

ڪنمنڙي جان تنهنجي جواڻي،
لديڙي ٻار جيان سان آهيان،
تون ٿي مرڪين،
روح ٿو سرڪي،
وات ڪري ٿو پاڻي پاڻي،
ڪنمنڙي جان تنهنجي جواڻي-

●

سير ڏني هي رت ڪيڏي وڃ،
پيرن هيٺان پونہ چڪي وڃ،
هٿ جي هڪ هڪ آڱر لاهي،
کوڙي، چلهي ۽ چانگهي ٿاهي،
ساڄي هٿ کي تپ هٽي وڃ،
پوءِ چوين جيئن
تيئن لکان-

سچ کي هڪڙيءَ جاءِ ٻڌي،
پاڇن کي کو ونگ هٽي،
ڌرتيءَ تان هي ڌوڙ ٻهاري،
ماڻهن کي هڪ جاءِ وهاري،
اوپاسيون ۽ آه ڪٽي وڃ،
پوءِ چوين جيئن
تيئن لکان-

يڪتاري کي چپ ڪرائي،
چيرين جو ڇمڪار وڃائي،
آوازن کي تالو ڏيئي،
سڏڪن کي ڪا ڦاهي ڏيئي،
ڳوڙهن کي قتلام ڪري وڃ،
پوءِ چوين جيئڻ
تيئڻ لڪان -

جوين جا سو رنگ لڪائي،
سيجن کي ساري ۽ مچائي،
سُهڻين جي سيني کي لڪائي،
جسم سندو احساس لڪائي،
سچ سمورو ماڻ ڪٺي وڃ،
پوءِ چوين جيئڻ
تيئڻ لڪان -

وائي

ڳيت ڏئي چڙهِ، سُور کهي چڙهِ،
جندڙي لُڙڪ وهائي،
جيئڻ سولو ناهي -
اوندهه جا اوڙاهه جي ايندا،
سهبا سينو ساهي،
جيئڻ سولو ناهي -
ذات ڏکي ٿي، ڏاڍ ڏنگي ٿو،
ڏيپ اڇي ٿو ڏاهي،
جيئڻ سولو ناهي -
جان اصل کان اڇٽي وڃٽي،
پوئتي هٽڻو ناهي،
جيئڻ سولو ناهي -
دوکي جي هن دنيا اندر،
مرڻ تہ سولو آهي،
جيئڻ سولو ناهي -

گيت

منهنجو من اداس ڪنياتا،
لنوُ ڪا لات پرينءَ جي -
رت بسنتي موٽي آئي،
منهنجي من ۾ مونجهہ آهائي،
پرينءَ بہ آهي واڳ ورائي،
چوڏون هي چوماس ڪنياتا،
لنوُ ڪا لات پرينءَ جي -
منهنجي منهڙي سرءُ ٿي وائي،
ڏکيل منهنجو ڏيل ڏُکائي،
ڪالڳا! چُپ آن، چاهي؟
منهنجي آس نراس ڪنهاتا،
لنوُ ڪا لات پرينءَ جي -
اچا بہ اوسيڙو ٿو جياري،
سدا پنهي مان نينهن نهاري،
پريت ڪڏهن ٿو پريتم پاري،
آزاريندڙ آس آ ڪنياتا،
لنوُ ڪا لات پرينءَ جي -
منهنجو من آداس ڪنياتا،
لنوُ ڪا لات پرينءَ جي -

ڏات

منهنجي ڏات ڏکويل ڏاڍي
هڪ هڪ ماڻهو آڏو پنهنجو هٿ ڊگهيري
سوال ڪري ٿي -
هڪڙا ماڻهو مُڙي ڏسن ٿا
هليا وڃن ٿا -
هڪڙا ماڻهو بيهي، هن کي گهوري گهوري
چپ چُٺن ٿا -

هڪڙا ماڻهو ننهن کان چوٽيءَ تائين
هن کي تڪي تڪي
پوءِ اکيون ڇڪن ٿا۔

هڪڙا ماڻهو، هن کي هٿ سٽي تي ڏيئي
سمجهائن ٿا۔

هڪڙا ماڻهو، ڇري ڇٽي
هڪ ٺهڪ ڏين ٿا۔

هڪڙا ماڻهو
منهنجي ذات ڏکويل کان پڇي
گهڻو ڏکويل هوندي
هن ڏي اک وتائي۔
ڳوڙها آئي، سرڪي ڏين ٿا۔

منهنجي ذات ڏکايل پنهنجي چوريءَ والڪي
پنهنجا خالي پلوَ ڇنڊيندي
گهر اچي ٿي
۽ ڪن تي هٿ رکي ڳائي ٿي۔
ٻڪ جون تارون تائي
سور جي سرندي کي سرڪائي
سڪي ويل ۽ ٽوٽ هٿن جي
هڪ هڪ آڱر سان ڇيڙي ٿي.

رت ڀڏل آواز اچي ٿو
گيت جڙي ٿو
منهنجي ذات ڏکويل
ڳاڙهو گيت کڻي بازار وڃي ٿي
۽ هڪ هڪ ماڻهوءَ اڳو
پنهنجو هٿ ڊگهيري
سوال ڪري ٿي۔
منهنجي ذات ڏکويل ڏاڍي،
منهنجي ذات ڏکويل ڏاڍي.

عظیم سومرو

دشمن جي موت تي

ڏاڍو اڄ خوش ٿيس ٻڌي هيءَ خبر:
منهنجي دشمن کي جوکو پهتو آ۔
پر سٽ ٿي اداسي وڃڙهي وئي!
ڇن ته بجليءَ جو ڪو ڪرلت لڳو۔
ڇڻ ته مون سان ٻه ايئن ٿيڻو آ...
مون کي ٻه اهڙو ڏينهن ڏسڻو آ۔
جنهن جي انجام تي جڏهن سوچيم۔
پارڙا ٻڪيا ۽ اکهاڙا ڏٺم!

منهنجي دشمن کي ٻه ٻچا هوندا،
حال پڇڙن جا هي جڏهن ڏسندو۔
ڪنگي ٻيءُ جو من لڇي پوندو،
ٿي سگهي ٿو۔
هو ٻڪ کان ايوس ٿي۔
سڪ ٻئن جو ٻه پوءِ ڦٽائي ڇڏي،
۽ اچا پي وڏيڪ ڪيس ڪري۔
هي ٻه سڪن آ۔
سوچي... سمجهي وڃي۔

پر، مان سمجهان ٿو هو نه سوچيندو،
ڇو ته سوچي ها، اڳ ٻه سوچي ها۔
شال هرڪوئي ماڻهو شاد رهي۔
پر هي دستور ڪيئن ٿي سگهندو۔
جو ڪلائيندو، ڪنهن کي ڪلندو نيٺ۔
جو جلائيندو، ڪنهن کي جلندو ليٺ۔
ڪيس سيکجهه ٿو مان معاف ڪيان
ڪاش مان ڪيس اڄ ڪلائي سگهان

اطهر منگي

ڪومل جذبا، سهڻيون سوچون

چيا، مان، چنڊ کو آهيان پارُ
جنهن کي روئڻ تي،
ڪتمڙو يا رانديڪو ڏئي،
پيار پريا ڪي جملا چئي،
ڪن پَلَڪ لئه هنجَ ڪٽي،
کو ريجهائي،
پارڙي کي آتي تان لاهي،
اهڙو تا ورتاءُ ڪيو،
ڪهرو دل جو گهاءُ ڪيو،
سون وت چاهي؟
ڪومل جذبا، سهڻيون سوچون،
تَن جو ڪين خيال ڪيو تا،
تن کي چو؟
پامال ڪيو تا.
ڪجھ تہ سوچيو،
ڪجھ تہ پوليو.

سرور سيفـ

ٽيڙو

رَڌُ نيـنـگـَرِ پـَلـي،
پاڻ غريبن لاءِ-
پـُلاءِ ڪيـنـان بـہ پلي.

احمدخان ملڪاڻي

نظم

شام جي هن سانت ۾:
اداس هوا جي جهوتي سان
زرد گلن جي پوتي تان
جڏهن گل ڇڻي، کو پن ڪري
ڌرتيءَ جي هن سيني تي
مان سوچ جي کهري ساگر ۾
غرق ٿيو تو غور ڪيان.

ذانـگراڻي

دوهـا

ڏات اهو آ سمنڊ، الت اـ جنهن جو ڪوئي،
جيڪو پيڙا پـوکـي ٿـو، موتي ميڙي سوئي.
روڳي آ سنسار سڄو ئي، دک تہ ڪتڙو لاهي،
جيڪو جيءَ جلائي سائين، جيت انهيءَ جي آهي.
رامائـڻ آهـن گهڻـا، پـر ڪاٿـي تلسيداس؟
هجي کهڙيءَ جـوڻ ۾، هونـدو پـَک اداس!
ڪاري رات اسـاس جـي، وياڪل مـَنُ ٿيو،
لڳو آهـي ڦڙڪڻ چـو، ويساه جـو ڏيـو.
تنهنجي تـات تپـايـو، رات نـہ آئـي لـنـب،
ڪوئي وڄائيندو رهيو، مـن منڊر ۾ کهـنـڊ.
لـوڪ چوي چريا! ڪهڙا وينو پـور پچائين؟
اٿي آڌيءَ رات جو، ڪنهن جي ڪارڻ ڳائين؟

"نقاش"

گيت

رُوح ڪان راڳ رُسي ويو پيارا، تنهنجو تنوار نہ ڪائي،
مَن کي سُونجھ وڪوڙي وئي، مون رُنندي رات وهائي،
دنيا وارن نوڪربازي ٺوڪي، مون تي لائي،
توکي ڪوڙين تا هرجائي ۽ مون کي سودائي،
لوڪ سندا لاڳاپا لاهي، آءُ تہ ڪريون پرچاءُ،
توري ساهُ جيئڻ جو ناهي، آءُ او دلبر آءُ!

تنهنجي سونهن سهاري سانول، سيني ڪان منهن سوڙيم،
لوڪ سندا لاڳاپا لاهي، تنهنجي ڪارڻ توڙيم،
جايون جيءَ ۾ جانب! تولئہ، جاڳي جاڳي جوڙيم،
ڏونگر ڏونگر ڏوريم تولئہ، وندُر وندُر ووڙيم،
آڏري آڏري جهاڳي آيس امبر جو ٿهلاءُ،
توريءَ ساهُ جيئڻ جو ناهي، آءُ او دلبر آءُ!

سوال سيسيءَ جو چنگ ۾، چارڻ، چور تہ ڪُلهنڌان ڪوريون،
تند تپائج تيز، تہ پيجل، جهوناڳڙهہ کي جهوريون،
سُک چڏي سپ، سَرتا، لڪرون، گهر تڙ سُرَ تي گهوريون،
ڇا جا راز ۽ ڇا جون رمزون، آءُ تہ اندر اوريون،
پڌري ڳاءِ پريت جي وائي، ڇا جو لِڪُ لڪاءُ،
توريءَ ساهُ جيئڻ جو لاهي، آءُ او دلبر آءُ!

جي تون مون سان ڪڏجي هلندين، ڏولڳر کي ڏوريندين،
پنهنجن سِنڌن مارُن لئہ جي جيءُ ڪٺي جهوريندين!
ماٺ ۾ آيل تارن کي جي چاهہ منجهان چوريندين،
ويريءَ جو ڪنڌ سانگ ڪناري ڪوڏ منجهان ڪوريندين،
پنهنجو پيار امَر ٿي وينهو، جيئندي جيجل ساءُ،
توريءَ ساهُ جيئڻ جو ناهي، آءُ او دلبر آءُ!

سو ڏينهن ليث تہ ايندو پيارا، ڏيهہ ڏڪاريا مَرندا،
تن سان جيڪي ساٿ ڏين ٿا، ڳٽين ۾ سي ڳرندا،
ڏوٽي آجا ڏک سان ٿيندا، ڏيل نہ تن جا ڏرندا،
پنهنجا سينا ٺيٺ او سانوُل، ٺهڪي ٺهڪي ٺرندا،
ليث وچوڙا ويندا، پرچي ڪڏبو پاءُ سان پاءُ،
توريءَ ساهُ جيئڻ جو ناهي، آءُ او دلبر آءُ!

مير محمد پيرزادو

ڏينهن هٿن تا ڏنگ

(گيت)

سونا سونا سنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

ڪنهن جي پوتي، ڪنهن جو چولو،
ڪنهن جي پيٽ پرڻ جو لولو،
ڪنهن جي عزت، شان ۽ شوڪت،
ڪنهن جا آهن ننگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

مرڻ جيئڻ جو ڪنهن جو سوال،
هيٺا هڏڙا هيٺو حال،
ڪنهن جا ٻارَ-ته ڪنهن جي سار،
ڪنهن جا آس امنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

ريج جي عيوض رتڙو هارڻ،
آب اکين کي اهڙو پيارڻ،
ساري ڌرتي-وستي وستي،
ريتا ريتا رنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

پوک پڪل جا سنگ نچن ٿا،
خاموشيءَ ۾ ساز وڄن ٿا،
جهولن جهولن-جهومن ڳائن،
جن تہ هوا ۾ چنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ؟

هر ڪا ڪاٿي ڦُٽي ڦاٿي،
موسم آ چڻ مٺ جي ساٿي،
شالون سايون-سنه ڏڪايون،
جهومن ٿا جهرَ جهنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

جاڙهون ڪاڙهون جهاريون هڪلن،
ورهن جا ٿا وڇڙيل گڏجن،
تن جي لاهين-توريءَ سائين،
ڏينهن هٿن ٿا ڏنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

هاڻ هوا ۾ ڳيچ پَرن ٿا،
چُپ سندا چَپَ چرن پرن ٿا،
سيڄون سايون-سند وڇايون،
ڏول اڇڻ جا ڍنگ،
پنين ۾،
سونا سونا سنگ!

منظور ظفر

گيت

پنهنجي ڌرتيءَ مٿان، پريت جا گيت جهومي جهُملي ڳائجن،
روح ريجهائجن .

سِڪَ ساڳيءَ اندر چِڪَ ساڳيءَ اندر پِڪَ ساڳي وٺي،
ويس ويڇا ڇڏي، گوڏو گوڏي ڪڍي، پاڻ ۾ هڪ ٿي،
چاھ جي راھ ۾، چنڊ چمڪائجن، سُک سَرڪائجن —
سُرُ وڪائجن .

هو ڏسو پيرسن مچ تي موج مان، ڪيئن نہ ڪانيون ڪيڻ،
حبُ مان هڪ ٿي پاڻ ۾ پيهجي، حالَ اورن ولڊن،
پيار پاپوھ مان، سور سرچائجن ڀور پرچائجن —
ڀيچ پيا پائجن .

سينهن ھٺي ٻَر تي، ڌَر جي گهَر تي، ڪنڊيون ڪاهي ڪَنڊن،
ڪوملان سوملان، پٽ تان پيار مان، ڪوڙ ڪنپيون ھٽن،
چڳتَ ڪي چاڳس مان چِڪ چوريون وٺن ڪهوٽ ٿا ڪهائجن —
نينهن ٿا لائجن .

محمد رمضان "زلفي"

گيت

صديون گذريون روئنهڊي روئنهڊي، مليو ا، سن جو ميت،
ڪوڙي جڳ جي پريت او ساجن، ڪوڙي جڳ جي پريت .
بسنت وينئي پن-ڇڻ آئي، منهنجو من گهبرائي،
رُت رُسي وئي، تو بن ساجن، ڪير آھا ٻرچائي،
دل ٽوڙائڻ اصلئون آهي، پاپي جڳ جي ريت.
وڻ وڻ آهي ورھ وڪوڙيو، گلشن ٿيو ويران،
تو بن ساجن منهنجي من جي، دنيا آ سنسان،
سُڏڪي پيو سنگيت او سائين، روئي پيو هر گيت.

ماڻيڪو اوٺو

گيت

ڪهائل منهنجو من ڪهرائي،
آئين ڇو نه الائي؟

تنهنجي ويندي واٽ نهاريم،   روئي روئي رات گذاريم،
وينديس واٽ وڃائي،
آئين ڇو نه الائي!

گهائل دل کي ڇو ٿو گهائين،   منٿا منهنجي من جا سائين،
ڏک ٿو ڏيل ڏکائي،
آئين ڇو نه الائي!

تنهنجي درشن لئه واجهايان،   پوتيءَ جا پٽي پاند پسايان،
جهوري جان جلائي،
آئين ڇو نه الائي!

پيربخش پياسي

چونڪ

ٽم ٽم تارا آپ ۾ ٽمڪن،   سُهڻي هن آڪاس جي هيٺان،
ڌرتي پنهنجي سر تي ڌمس،   جيئرا ماڻهو ڪيئن پيا ٿڙڪن!
ماڻهو ماڻهو آهي نراس،   چولڪ چولڪ گهليءَ گهليءَ ۾،
هيسل هيسل هيڻو هيڻو،   ڪنهن کي ناهي ڪو احساس!
ڏاڍو ڏس ڀر گابو سائين،   ڀورهيت ڇڙ ڇور لفنگو،
ڪٽ تي ڪانئي حڪم هلائي،   سڀ جي هٿ سو بابو سائين.
جنهن جي سيني ۾ آ سور،   سوئي اٿيو سوئي جاڳيو،
تُنهنجي من منجهه مونجهه ۽ پيڙا،   تو کي ڪوله پيو ڇو پور؟
درد منجهان ڪو دونهن دکائي،   چڻنگ منجهان ڪو مچ مچائي،
ويو من ۾ سنهنجي آڳ ڏرائي،   ڇٽو دنهن دي سائين ڪير وسائي

"نثار" بزمي

ماڻھو

ڪٿي ڪاغذ جهان ۾ جا ڪيترا ويھي لِکان ماڻھو،
لئين سچ سان ڏِسان دليا ۾ ٿو وينو نوان ماڻھو.
اندر ڪن جو اڇو آھي ته، ڪي بس قلب جا ڪارا،
ٿين ٿا خار وانگر ڪي ته، ڪي گلڙن جيان ماڻھو.
ڪڏھن پاري جيان ٿي سرد ڳالھيون ٿا ڪين ٽڏيون،
ڪڏھن ساڳيا ئي ٻجي ٿا پون برقِ تپان ۾ ماڻھو.
بھارن ڪي سڏي ھڪڙا ته، جنت ڪي ٻڻائن ٿا،
مگر پيا ڪي بھارن کي تڙي آڻن خزان ۾ ماڻھو.
وساري پنھنجا ڪرتب ڪي ڇڏن تاريخ ئي ڊاھي،
مگر برعڪس ان جي ڪي ٿا ڻاھن داستان ماڻھو.
ڪٿي سائل، ڪٿي آھن سخاوت جا وري صاحب،
رھن ٿا ڪي ته بيگانا، رھن ڪي شان سان ماڻھو.
ڪيٿي ننگا ٿيو بلڪل وتن ٿا روح روليندا،
ڪيٿي سينگارجي سھڻا ٿي لڪرن ٿا کھَران ماڻھو.
نه ھڪڙو آھي ٻي جھڙو، الڳ آ انگ ھرڪنھن جو،
لرالا ٿا رکن پنھنجي بدن تي ھرلشان ماڻھو.
گھڻا گفتار جا غازي ته ڪي ڪِردار جا ڪوڏيا،
زبان ھوندي ب ھڪڙا جڻ ته آھن بي زبان ماڻھو.
ٿئي انصاف جو ٿو خون ڪِن جي ھڪ اشاري سان،
مگر ٻئي طرف ڪي آھن سراسر قدردان ماڻھو.
ڪيٿي آھن گلابن جي گلن جھڙا ئرم نازڪ،
ڪٿي فولاد جھڙا ٿي پون ٿا سخت جان ماڻھو.
پيا ڪي غار ۾ آھن نه آسَ جو ٿا ڏسن تيڙڪو،
ڪري قدمن ۾ ڪي آيا وري ڏس ڪھڪشان ماڻھو.
ھي ماڻھن جو جھان آھي، نه آھي ڪوٽ ماڻھن جي،
مگر بيزار ماڻھوءَ کان ٿو 'بزمي' مان ڏسان ماڻھو.

"ناشاد"

نظم

ڪهڙا سُندر مهڻا ماڻهو،
نازڪ نازڪ ڳُلڙا ماڻهو.

ماکيءَ کان وڌ مٺڙا ماڻهو،   کير کان وڌ کاصا ماڻهو.
جيڪي موتيءَ داڻا ماڻهو،   سي تہ پري کان پڌرا ماڻهو.
دل جا آهن دريا ماڻهو،   دان ڏين ٿا ڏُهرا ماڻهو.
خاص خدا هي خلقيا ماڻهو،   ڌرتيءَ لاءِ فرشتا ماڻهو.
جيئن ئي گهر کان نڪتا ماڻهو،   ٻيهي ويا سڀ رستا ماڻهو.
لوان، نڪورا، تازا ماڻهو،   مکڙيون ماڻهو، غنچا ماڻهو.
ٽالڪر والڪر ٽهڪن ٻهڪن،   مُرڪرا ماڻهو، موتيا ماڻهو.
ڳاڳن جهڙا ڳل جني جا،   پاڻ تہ ميندي ٻوٽا ماڻهو.
سورج ڳل کان وڌ لماڻا،   ليل ڪمل جان لهتا ماڻهو.
چانڊوڪيءَ جان چهرا چهڪن،   اندر جا پڻ اُجرا ماڻهو.
مهڪ تني جي مست بنايو،   چڻ تہ چنبيليءَ وهنتا ماڻهو.
خوشبو سان سا وستي واسي،   ساماڻا جو سُرها ماڻهو.
اندلٺ وانگر آرس سوڙي،   سورن وانگر ٽِليا ماڻهو.
جلوا جن جا جاري ساري،   اڻ ٿي ٻهر عجوبا ماڻهو.
اکڙيون ڪجليون، لينهن لشيليون،   سرس ٿا پائن سُرما ماڻهو.
سرمو تن لئہ سون سهاڳو،   سڀ کان سونهن سوايا ماڻهو.
هانوَ جني جا جرڪن جرڪن،   ساڻڪ ماڻهو، هيرا ماڻهو.
روح جني جا روشن روشن،   اُجرا اُجرا مُرڪڙا ماڻهو.
تن کي ڪهڙي ڪاڻ مُندين جي،   جيڪي پاڻ ئي ڳهڻا ماڻهو.
قيمت تن جي ڪَٿ نہ ڪائي،   سونا ماڻهو، روپا ماڻهو.
بُت تني جو خوب تراشيل،   مرمر جا ڄڻ پُتلا ماڻهو.
جان ستي جنسار ٿا سولهن،   وه وا ٻائن جهُوڙا ماڻهو.
جن جي ٻيرپٽي يي ناهن،   شهر سڄي جا مهڻا ماڻهو.
هاءِ اسان جا ٻاڪ ٻلارا،   تنهن ڏينهن سليا اهڙا ماڻهو.
آس جيئڻ جي جاڳي جيءَ ۾،   پنهنجي ٻر جو ويٺا ماڻهو.
شال هجن خوشحال سدائين،   رانجهن ماڻهو، راڻا ماڻهو.

ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي روسي زندگيءَ جي وحشانيت جون ڳالهيون لکندي، خيال ٿيندو اٿم ته انهن جي لکڻ جو مقصد به آهي يا نه؟ ڳوڙهي ويچار ڪرڻ کان پوءِ مان انهيءَ راءِ جو ٿيندو آهيان ته انهن کي کولي پڌرو ڪرڻ ضروري آهي، ڇاڪاڻ ته اهي اهڙيون نجس ۽ ڪنيون حقيقتون آهن، جن کان روسي سماج اڄ ڏينهن به نجات حاصل ڪري نه سگهيو آهي. اهي حقيقتون اسان جي زندگيءَ جي اهڙين پاڙن کي کولي ظاهر ڪن ٿيون، جن کي پڌري ڪرڻ ۽ انهن کي پنهنجي ڏک پيڙيل ۽ پنهنجي شرمناڪ جيوت مان پٽي ڪيڻ جي ضرورت آهي. انهن کي هتان جي ماڻهوءَ جي روح ۽ حافظي مان ڪيڻ جي ضرورت آهي.

— مئڪسم گورڪي جي آتم ڪهاڻي
ننڍپڻ ص 282-283

ڪهاڻيون

عبدالقادر جوڻيجو — چار

جڏهن ماڻهوءَ جي زندگيءَ جي جهنگ ۾ جوانيءَ ۽ قوت جا وڏا وڏا وڻ وقت جي هوائن جي سٽن ۾ اچي، پاڙان آکڙي پٽ اچي جهلڻا آهن، تڏهن ماڻهو يا ته چنل ڪٽ جو پاڳو ٻٻو آهي يا ڇِلهه جو مارلگ. ڇو ته وڃائجي ويل گرميءَ جو ساءُ چلهه ۾ پرندڙ باهه مان ٿي ملندو آهي.

ڪمونءَ به پنهنجي قوت ۽ جوانيءَ جا ٻچيل سڪا پير جي آڱوٺي هيٺ رکي، هٿن جي ٿيرين ڪي زمين مان چڪيءَ طرح ڪسائي، پٽ تي پيل داڻا ريڙهي، ڌليءَ ۾ وڌائين ۽ ڌليءَ مان زمين تي ٻه زوراڻا ڌڪ هڻي، ٻه-ٽي چمڪا ڪرائي، هٿ مٿي ڪٽي، ٻانهن ڪي کهرو ڏيئي ڌليءَ کي ڪٽي اولڊو ڪيائين. زبان مان ”آ چڪو“ جو لفظ لڪتس — ڪن ٻل لاءِ داڻا سندس قسمت والڪر پٽ تي رڙهندا ويا ۽ جڏهن هڪ هنڌ ٻيٺا ته ٽيري هُيس — ميدان خالي هو. ڪمون ٽيريءَ جي دائي وانگر ڌڌڙ ۾ گڏيو پيو هو، ڪو وقت ته گوڏن ٽي هٿ ڏيئي، هيٺ زمين ڏانهن ڏسندو رهيو ۽ پوءِ ٿڌو شوڪارو ڀري، پرڻي پڙ ڪي اٿين ڇڏي آيو، جيئن ڪجهه وقت اڳ ڪيس جواني ڇڏي ويئي هئي.

پر حياتيءَ جي ليکن ۾ جڏهن ماڻهو هلي هلي، سوداڻ تان مٿي اچي ڏولڪر جي پاڙ جهليندو آهي، تڏهن لـ چاهيندي ٻه ڪيس ڏولڪر تي چڙهڻ لاءِ هٿ پير هڻڻا پوندا آهن. حياتيءَ جي پنڌ ۾ ڏونڪر تڏهن اڳيان ايندا آهن، جڏهن ڪو ڪمونءَ جي وهيءَ ۾ پُڄندو آهي.

ٻارن جي کهـَل پوريان هيس. جوئس هئي ته صفا شڪل ۾ ڪارڙي؛ اهڙي جهڙي ٻن جي تازي نڪتل پاڙ، جيڪا پاڻيءَ ۾ پئي پئي سڙي ڪاري ٿي ويندي آهي. ان هوندي به ٻار ايترا ته جڻيا هئائين، جهڙو ڪينگهن جو ٽولو. گهر ۾ توڙي ٻاهر ريهورڙ لڳي پيئي هوندي هئي. هڪڙا ملا پيون ٻڪون — ٻاهر به سور اندر به سور. هجي ڪو يار ته رنل پرچي پئي، پر ڪوڏر رُسي ته ڪپر پرچائيس — لوهه جو ٽڪر جو ٽيو.

جڏهن ڪنهن جي ٻانهن جون مشڪون ڦٽڪڻ ٻنه ڪنديون آهن، تڏهن ذهن ڦٽڪڻ لڳندو آهي. هيءَ اٽڪل هوءَ اٽڪل، هـيءُ ڏندو... سو ڪمونءَ به سوچي سوچي وڏو هٿ ڏور ۾ ۽ ٿاهڻ وينو چار، جنهن ۾ تيتر ڦاٿا ته پاڪ ٻـ ضرور ڦاسندو. چار تيتر ڦاٿا ته ٻه چار رهيا تاريخ جا ڪڙا.

ڪمونءَ چار رپيا ڪڙا ڪرڻ لاءِ چار ڪٿي ترجي سيم ۾ ڊري پيو. سيمون ٻہ ترجي ماڻهن جي قسمت وانگر ڇڙن ڇڳن ۾ ورهايل هيون. هن لاءِ سولي ۾ سولي ۽ ويجهي ۾ ويجهي سيم هئي وڏيري احمد خان جي. سچي عمر تہ ڏلي هثائين وڏيري جي پڻين ڪي ۽ پيٽ ڪي. ٻڪيريون ڪري اڃي پوڙهو ٿيو هو. وڏيرو بہ ڪو ويل ڪونہ هو. دليا لاڪائنس پلي ڇا ٻہ چوي ٻر پنهنجي راڄ تي اهڙو هٿ هئس، جو مجال آهي جو ڪو پاڙيو پتو ترجي ڪنهن غريب غربي جي ڪُڪ ۾ ڪاني هٽي ڪيدي. وڏيري کي پيرن کان اڃي باهہ وٺندي هئي سا ناٻدن وانگر وات مان اڃي لڪرلدي هيس. ٻهرين تہ ڇڙي هٽي هٽي ڪيٽ ٿيندو، پوءِ ايندو ڇڙن ڇڳن تي ـــ فيصلا هلندا، ڪنهن پچنديون (۽ دليون بہ)، وات تُڪاٽي ٿيندي، هڪڙا رُسي اٿندا تہ ٻيا پڪا پلاند ڪري وهاربندا، جنهن جي در تي فيصلو هوندو، انهيءَ جي چانهن ڪنڊ ڪُٽندي. انهيءَ سڄيءَ هڻ هٽان ۾ احمد خان اٿين پيو لڳندو ڄڻ ڪڪريون ڦري آيون هئجنس. مڙس ڳالهائڻ جو ڏڪر. رُسي بہ سگهو تہ پرچي بہ سگهو ـــ راڄ هلائڻا آهن ڪا چرچي جي ٻات نہ آهي. پلا جي مڙس هٽي هٽي ٽڪا ۽ ڳالهہ پير تي نہ بيٺي تہ پوءِ ٻڌلدو سندرو. يا فقير ڇٽ يا سارنگي ڇٽ. خير ڇا بہ هجي، پر احمد خان پنهنجي راڄ جي ڪوٺيءَ کي بہ مارائڻ ڪولہ ڏيندو. ٻاٿي ڪنهن کي ڪا ٻڪ ماري وڃي تہ ٻي ڳالهہ آهي. ڇڳہ مڙسيءَ ۽ زميندايءَ جو اهو مطلب ڪونهي تہ ماڻهو آچلون ڪري پراوا ٻڙ پريندو وتي.

ٻي سيم هئي وڏيري جاليءَ جي. اهو مڙس مڙئي کهرو هو. لڪن تي مٺو ڏوٺڻ وارو، پراڻو ڪڪ بہ نہ سهندو هو. شل نہ ڪو اڙيو ٿڙيو سندس سيم مان مٺي وڃي. پيو تہ ٺهيو پر مال پٺاري بہ پن ڪتريا نہ آهن تہ مال تہ وڃي ڍهڙ ۾ پوي، پر مال جي ڌڻي، ڌڻين جا راڄ اچي ڦاسندا. پيرن هيٺان زمين جي ٽڪر کي تپائي ڇڏيندو. ماڻهو ٻندوق جي منهن ۾ وڃي تہ پلي وڃي، پر جاليءَ خان جي منهن ۾ نہ وڃي. ٻهرين تہ وڃهندو پٽڪي ۾ هٿ. ۽ جي پٽڪي ۾ هوندو دم خم تہ هلندي قانون جي بازي ۽ ڏوڪڙن جو زور. اهڙيون ڪڙڪايون ڪري ڪري اٿ ـ ست فصل اهڙا ڪنيا هثائين، جو سڙس آرَن مان نڪري ويو هو. هڪڙي بہ نہ پر پوريون ٽي ٽويوٽائون جيپون در تي پونيٽ ڪنديون هيس ٽويوٽا جيپ ۽ پلو گهوڙو جڏهن ڪچي رستي تي چڙهندا آهن تڏهن سوار کي زندگيءَ جا پڪا رستا ڏيکاري ڇڏيندا آهن. گاڏيءَ جون بريڪون پلي ڪٿي آرڊر ۾ هجن، پر سوار جون بريڪون ڪم ڇڏي ڏينديون آهن ۽ سوار سڻپ ٿيندو رهندو آهي. ڪير ڇپجي تہ ڇا، ڪنهن جي دل ٽٽي تہ ڇا ـــ گاڏي هلندي رهندي آهي. جانيءَ جي مقابلي ۾ احمد خان پوءِ بہ ماڻهنثان ماڻهو هو. ماريندو تہ بہ ڇانءُ ۾ رکندو، جيئري کي تہ آس ۾ رکڻ جو رواج جتي ڪٿي آهي.

اهو سڄو ڏينهن ـ صبح جي ٿڌين ۽ سيرانجهڙين روشنين کان وٺي شام جي اڙهنڊڙ پاڇولن تائين، ڪمون ڏورين ۽ ڦيان جو چار وچائي اوسيئڙو ڪيندو رهيو. ٺنڊ ٿي، ٻهڙن ۾ اونگڙو ويهي ويٺي گوڏن ۽ چيلهہ ۾ اچي سور پيس، پر چار تہ ڇا هڪ رپيو بہ ڪڙو ٿي نہ سگهيو ۽

جڏهن ڪهر موٽيو تہ تترن چري جاءِ تي ٻاڦ ڳنڍين جي چار ۾ ڦاٿل هو. ٻڪين جا پراڻا ڪوٺاڙا تہ جـام هئا، پـر احمد خان کي ڪير جهلي! چريءَ جا يـار گهڻا، جيڪو ڪهر مان ٿـو رسي، سو بندوق جـو ڪاٺ ڪلهي تـي رکيو ٽـُٽو اچـي-ڏي سيم ۾، جهڙي پٽس جـي بادشاهي هجي، اصل ٽاڙهيا. ٻڪين کي بہ بندوقن جي باهہ اچي ٽپائي ڪئيو، سو ڏڪن تہ ڏاڍي جي لٺ کي ۾ مٿا، پيچ پري، هونئين جـو ڪنيڙاٽيون ڪيائي ويهي رهـون. ماڻهن جـي ديڳڙن تـان هونئين سدائين ڍڪڻ لٿا پيا آهن. رڳو ڪاري لٺ هٿ ۾ ڏٺي نـہ اٿن تہ ڪٿي پڙڪو ڪائيندا، جهڙي بندوق مان گولي ڇٽي نڪتي. ان ڪري تترن بہ احمد خان جو تر ڇڏي وڃي ڏاڍي مڙس جانيءَ جي سيم وسائي هئي. پنهنجن ڪوٽن مٿان ٻڪي پڪڻ هڪلڻ جو ڪم تہ هر ڏاڍو مڙس ڪندو آهي، پـر ٻڪين مٿان ماڻهو اڏائڻ جـو ڪم وڏيرو جالي ڪندو هـو. ڪنهن ميري سنڪتيءَ يـا ڍڳـ ڪاموري جي ٻي ڳالهہ آهي. رهي ليڪ ۾ شمار ڪرڻ جي ڳالهہ، سو تہ وڏن وڏن جي ڪهرن کي ائين ڪاٽ لڳيو وڃن جو ڳالهہ ٿـورو بـہ ڦات نـہ ڪائيندي آهي. اها تہ ٿي اک جـي چوري، پر هٿ هٿ جي چوري بہ لڪي ويندي آهي. پـلا ڏنـي سچو ڏينهن لٺ ڪڍيو جهنگ جهڙيندو تہ ڪولہ وٺندو. اها سنهي ريڙهي ائين پيٺي هلندي آهي. راڄ ٻاڻ ۾ ڳڏيا ويٺا آهن- عمر اٽڪو وهٺو آهي، سو هرويرو ڪو سپ ليڪا لنگهي، جاليءَ وڏيري وٽ وڃي چغلي هڻندو تہ ڪو وڏيرو ڪهران ڪٿي ڪونـہ ڏيندس. اٿلو اهو مهڻو ملندس تـہ: ”سـڙس هئين يـا ڪڪڙ. حراميءَ کـي جهلي چنبڙن مان مون وٽ وٺـي اچينس هـا تُڪ اٿئي! راڄ ياڙيـا ڏناسين، پـر تو جهڙو ردي ڳوليو ڪونہ لينهو. جالي خـان جو هاري هئين، ڪنهن لنڊوءَ پنجوءَ جـو نـوڪر ڪونہ هئين. ڪارو اٿئي منهن. ڏاڙهيون اچي لچايون اٿان.“- انهن اکـرن کان پـوءِ پـوانڍو ڏيڻ يا نہ ڏيڻ جو مدار سامهينءَ ڏ ُر تـي آهي؛ ڇو تـہ اچڪلهہ خلق جو ٿورو ٿورو مٿو بـہ ڦريل آهي. هجي ڪو مٿي اکهاڙو، ڪري ڪا بيڙائي ويهي رهي.

سو انهن ڳالهين جي ڪري ڪير هرويرو منهن ٻئي ڪنهن جي چورت ڪولہ ڪندو هو. ٽـڪي جي ڳالهہ لاءِ ماڻهو راڄن ۾ بيڙو ٿئي. ڪمون هوائن تہ احمد خان جو رٽائرڊ هاري هو پر پٽ پوٽ، موٽي پرٽي ۾ راڄن جي پرائيويٽ پارليامينٽ جو معزز رڪن هو تنهن ڪري...... خير.

اهي سڀ آڳا پيڇا سوچي، ڪمونءَ جالي خان جي سيم ۾ پير رکڻ جي ڪوشش ڪئي، جتي تترن ڦاسڻ جا امڪان گهڻا ۽ سندس پيرن ڦاسڻ جا امڪان گهٽ هئا. پلا جي هلندن پاڳن ٿيڙ ڪاڏو تـہ الله مالڪ آهـي، احمد خان جيئرو ويٺو آهي. وسين لـڳي مـارڻ ڪونـہ ڏيندو. وڏيري جانيءَ وٽ پني بہ گهٽي آهي، هلندي بہ گهٽي اٿس، پر احمد خان وٽ مڙسيءَ جا پـل گهڻا آهن. سندس هيٺيون پليءَ ڦنيءَ وانگر سدائين ٽڙيو بيٺو هوندو هو. ڦٽي جسم جو ڍڪ تہ احمد خان هارين جو ڍ َڪ هو.

* * *

سڄي رات اونده جو وسندڙ مينهن اڪامڻ لڳو هو ۽ روشنين پنهورين والڪر اڏرڻ شروع ڪيو هو. ڳهرن ۾ چلهين اڪ پٽڻ شروع ڪئي هئي. وڏي اسر جو جيستائين چانهن جو ڳڙهاٽو ڳارو نصيب نه ٿئي، تيستائين ماڻهو ته ڇا، پر ڏينهن به اک کونه پٽي. ڪمونءَ چانهن جا ٻه ڪوپ چاڙهي، جڏهن سلڦيءَ کي ڏڪ ڪيو، تڏهن چيلهه ۾ ڪجهه ساروٽي آيس. سلڦيءَ کي انديشن سان ڪڏ ڪوڏ جي ور ۾ هٽي، چار کي ٽوال ۾ ويڙهي، ڪلهي تي رکي لانديءَ مان ٻاهر نڪتو. ٿڌيءَ هوا جي جهوٽن تي ٻه ٽي ٽڌا ساهه ڪنيائين. ڀري ڪان وٽن جا ڏڦڪ ڏسڻ ۾ آيس، ڇڻ سندس مستقبل جا اڻ ڇٽا نشان هجن. آوازن ۾ اڇا ننڍاڪا جهوٽا سمايل هئا.

سهڻيءَ جي آخري رڙين وانگر پڙپالگ ٽي ويل ڀراڻ ٽيي، ڪسيءَ جي ڪنڌي اڇي ورتائين، جنهن جي آسپاس مورن ۽ چارين جا گهاٽا ويڙهه هئا، ان ڪري ڀري ڪان ايندڙ ماڻهوءَ جي نظر گهٽ پئي ٿي سگهي. جهنگ ته الله سائين جو آهي، پر ڪنهن جي لظر نه پوي ته چڱو آهي. ڪهڙي خبر ته ڪنهن جيءَ دل ۾ ڪا لنبي ويٺل هجي ۽ جانيءَ وٽ چغلي هٽي ويهي رهي ۽ ڪو سڪين وات ويندي جهڙجي پوي، پوءِ پلي پيو وڏيرو احمد خان جهاڙون رکي، زهر الائي ڪٿي وڃي ڇيهه ڪري. لنبيءَ جو زهر ته وڌ ۾ وڌ هڪڙي ماڻهوءَ تي چڙهندو آهي، پر چغليءَ جو زهر گهر جي ستن پاتين تي چڙهندي دير نه ڪندو.

ڪسيءَ تان ٽپ ڏيڻ تي هو ته...

”ڪير مڙس آهين؟“ سندس پير سنهس ذهن وانگر هڪ هنڌ ڄمي ويا.

”ڪمون.“

”وڏي اسر جو ڪٿي ڪاهه ڪئي اٿئي؟ خير ته آهي!“ سالوڻ جو چاتل سڃاتل آواز سندس نبضن ۾ چڙهي ويو ۽ ٿڌو ساهه پري، دل تان ٻار لاهي ڇڏيائين.

”يسر تو ته ذري گهٽ هينئون ڦاڙيو هو.“

”چو، ٽوال جي هڙ ۾ چوري ڪٿيو وڃين ڇا؟“

”ابا، ڪهڙيون چوريون. جنڊڙيءَ جو ميلو هونئين ٽٽڻ وارو آهي مڙئي ٽيو پيٽ پرڻو.“

”ٽوال ۾ ڇا کنيو اٿئي؟“

”گهر جي ستن پاتين جو نصيب.“ هن ٽوال کولي سانوڻ اڳيان پنهنجيءَ دل وانگر رکي ڇڏيو.

”چاچا وڏيري جانيءَ جي سيم اٿئي. سنڀالي پير کڄ. اصيل جو ڪاڏل ٻچي پولدو، پر جانيءَ جو ڪاڏل ڇڪولڻ ٻچندو.“

”ابا جتي حياتيءَ جا ڏڪ پچايو هلون، اتي وڏيري جو ڏڪ به پٽن تي چاڙهي ويندا سين. پر توکي ٻارت آهي. تون ڪنهن کي نه ٻڌائج. پوءِ اسان جو ساجن امان سان.

”منهنجون اکيون ڪونه ڦٽيون هن، جو هرويرو وڃي چغلي چائي ڪريان. پر پرائو بزگير آهيان. امان کي چيل اٿس ته ڪو سير ۾ شڪار ڪندو ڏسو ته جهلي ڏاڙهيءَ مان مون وٽ وٺي اچوس. مورڳو امان کي مٿي مٿي ۾ وجهرائيندين. امان ته ٻنهين پاسي قاتل آهيون. هڪڙي پاسي راڄ، ٻئي پاسي روزيءَ جو سوال.“

”پر ابا تون چپ رهج.“

”چپ ته رهندس، پر ڳالهه ڦاٽ ڪاڻو ته تون ته سرلدين پر امان کي ٻه مارائيندين، جهڙو آهين تهڙو نري ٽارو ڪر.“

”تون ٻه ٿو ائين ڪرين!“

”آءٌ ڪونه ٿو ڪريان، وڏيري جو هاري ٿو ڪري. منهنجي ابي جي ملڪيت ڪونهي. ڏلم ته ڳالهه ماٺ ماٺوڙيءَ ۾ لڪي ٿي وڃي ته واهه نه ته امان کي پنهنجو سر بچائڻو پوندو.“

”خير...“ ڪمونءَ ٺڏو شوڪارو ڀريو.

”وڏيڪ مرضيءَ جو مالڪ.“ — ۽ مرضيءَ جي مالڪ ڪمونءَ ڪسيءَ تان ائين ٽپ ڏنو ڄڻ ٻڪ جي ڪاهيءَ تان ٽپ ڏنائين ۽ پرائيءَ سير ۾ اچي ڍريو، تاريخ جا چار رپيا ڪڙا ڪرڻ لاءِ.

سير شاهوڪار هئي، سال چام هو، تاريخ ڪڙي هئي، پکين جون ٻوليون ماڻهن جي آواز ڪان مٺيون هيون. مڙس لڏ ۾ هو، ڄڻن جي جاءِ تي ڏهه تتر ڦاسايا هئائين. شام جنهن لڙهندڙ رنگن ۾ چار ويڙهيندي مٿي نگاهه ڪيائين، رحيمداد ڪمدار مٿانئس ٻندوق ڪنيو بيٺو هو. ڪيس ائين محسوس ٿيو ڄڻ پاڻ ٻه تتر هو.

* * *

سڄي ڳالهه ٻڌي، احمد خان ڪو وقت ته آرام ڪرسيءَ ۾ ائين ڦاٿو ماٺار ۾ پيو هو ڄڻ مينهوڳيءَ جي پريل منجهند هجي جيڪا ڦاٿڻ تي هجي. پهرين آهستي آهستي پير ڏڪڻ لڳس ۽ پوءِ ڏڪٽي مٿي چڙهندي ويئي، مٿي چڙهندي ويئي سڄي ڪرسي ڏڏڻ لڳي، ڪرسي ڪاڻ هئي آسپاس جا راڄ هئا. اوچتو پڙڪو ڪاڏائين جهڙو پريل واهه ٽٽو.

”ماڻهو آهن ڪوچڙا هي ٻه چوندا ته اسين زميندار ٿيا آهيون. روز روز ڏس ته ڪالهه ڪا ڪوس ڦٽائي ڪريو ويٺا آهن. اڄ فلاڻي جي اٺ کي پيل ڪندي ٻندوق جي منهن ۾ ڏيئي ڇڏين، اڄ فلاڻي کي موچڙا مليا. پنهنجي بابي جي بادشاهي ڪريو ويٺا آهن. جيڪو ٿو ور چڙهين تنهن کي پيا ستين. هي ماڻهو ته سياڻ ڪنهن جي لڄ ۾ هٿ وجهندي ڪولهه ڪسندا. ڪيٽي اٿن اچي. ماڻهو ٻه ته ردي آهن. ڏين له لٿيون منهن ۾ ته خبر پوين ته ڪيترين ويهين سؤ ٿو ٿئي! ٻر ٻچان ٿو ته امان جاني خان جو ڇا بگاڙيو آهي؟ پائي ڏيئي ته وٺي، ماٺ ڪريو پنهنجو مٿو جهليو پيا آهيون، اسين ڇو اچي ڦاٿا آهيون. ڪمونءَ تتر ڦاسايا

ڪو خون نہ ڪوڙ ڪيو اٿس. جيئن مانُ ڪئيسين تيئن مڙس مٿي تي چڙهندا وڃن. پٺاڻن جي بادشاهي آهي! اسان کي گهران ڪڍي ٿا ڪارائين، ڪو مڙس ڪونہ ڇڏيو اٿن.

اسين پيا چئون تہ ٺهيو پيلي راڄ آهيون، ڇڏيا وڃنا آهيون، ڏکيو سکيو وقت وڃي گذري. سڀني ڳالهين ۾ ڳالهہ ڪي اک ۾ ڪونہ رکيو. پوئيان اچي اهو تہ ڪونہ چوندا تہ پيلي وڏا رکيو وڙهڻ ۾ پورا هئا، ٻاڙي جو حيا ڪونہ هين. ٻر هي همراهہ ڏس تہ مٿن ڪان مٿي پيا لٿن. ٽپ ڏيو آيپ تي پيا چڙهن. نواب جا پٽ اچي لٿا آهن. اڙي جالي تورڪي چڱيءَ طرح سڃاڻان. ٻہ پئسا ڪيسي ۾ ڏٺا اٿئي تہ ٻاڻين تو تہ ويئو راڄن جا ڪنڌ مرونئيندس ۽ ڪو پڇندو بہ ڪونہ.

پئي ڪا سڀني ٿلهي ڪنهن ڪان چڪ تي ويٺي آهي تہ راڄ ويٺا آهن، انهن ڪان فيصلو ڪرايو. ڏوهيءَ بيڏوهيءَ جي پرک ڪيو. چئن چڱن ۾ منهن مٿي ڪري ڳالهايو. ڪو چور چور جو پٽ هوندو تہ جهلي ڇنڊن مان هٿيس پٽ تي. پر ڪا ڳالهہ راڄن ۾ ٿئي ڪين، نہ پڇيو نہ ڳاڇيو، پنهنجي ليکي فيصلا ڪري آلا سڪا ٻاهہ ۾ ڏيئا. ڙي خدا ڪان ڊڄو خدا ڪان! پر ڏوهہ بہ ڪو مار ڏيڻ جهڙو هجي تہ مار ڏيو. هلندي الذي ڪتيءَ سهو جهليو. ڪک پوڙهي مڙس کي اچي ورتو اٿن، سو هٽي مڙس کي سٽي، رت ۾ ڳاڙهو ڪري، مٽيءَ ۾ ڀڄڙو ڪري، ڳڏهہ والگر ماريو اٿن. اڙي ڪجهہ اچي ڏاڙهيءَ ڏالهن ڏسين ها! مسڪين کي ماري ڪيچ ڪنيو اٿن، پاٺو جي اوهان کي زورآزمائي ڪرڻي آهي تہ ڪنهن پاڻ جهڙي ۾ هٿ وجهو تہ پوءِ مڙسيءَ، نہ مڙسيءَ جون خبرون پون. ڪمدارن ۽ چمچن جي پٺڪي تہ هوائين ڏيئو فوت تسي پيئي لامار ڏي، پر تون هيڏو سارو ماڻهو ڪجهہ ڪمي ڪاءِ. ملڪيت جي ڏي تسي چيپ نہ ڪر.

پر اَءُ چوان ٿو تہ هنن کي همت ڪيئن ٿي، جو سنهنجي ماڻهوءَ جي پٺڪي ۾ هٿ وڌو اٿن. ايتريون هلنديون اسان جون بہ اهن. جهنگ مان اسان کي بہ ڪٺي ڪونہ آيا آهن. اهڙا چار ماڻهو اسان کي بہ سڃاڻن ٿا. ڏهہ بندوقون جانيءَ وٽ هونديون تہ پنج اسان جي گهر مان بہ نڪري پرنديون. پرتيون اوڏيو اسين بہ ڪونہ هلون.

چيوسين تہ پيلي سيٺي بہ مانُ مٽي بہ مانُ. هي پيا ڪندا، اسين پيا سهنداسين. پر هي تہ صفا سڀ ليڪا لنگهي ويا آهن. مورڳو لڏائڻ جي پويا اچي پيا آهن. پر اهڙا پاڙيا اسين بہ ڪونہ آهيون. اڄ ڪموڻءَ جي پٺڪي ۾ هٽ پيو آهي، سڀاڻي اسان جي ۾ پوندو. تنهن ڪان اڳ ۾ چو نہ اهڙي پوٽ ۾ ڏيون، جو پاڻ تہ ياد ڪن پر پوين کي بہ ڏس ڏيئي وڃن تہ ها پيلي ڪي مڙس ڳڏيا هئا. مانُ ڪري ويٺاسين تہ هڪلي گهرن مان ڪيندا. هيڪا هيڪي ڪبي، يا اسين پڙ تي هونداسين يا جالي پڙ تي هوندو." احمدخان چوٽ تي پهچندي هيٺ ويٺلن کي چيو، "اڙي اوهان سڀني منهن زمين ۾ ڇو هنيو آهي؟"

”سائين، جيئن چئو تيئن ڪريون.“ ڍولڻ وڏيري جي لفظن جي وسندڙ پٿرن جي وچ مان ڪنڌ ڪيلدي چيو.

”تون هيئنر جو هيئنر گهوڙو سنج. ٻهرين وچ علڻ وارن جي راڄ ۾، پوءِ حاجي خاڪوءَ وٽ. منهنجي پاران چئين ته هجو مڙس ماڻهو ۽ ڪي ٿورا هجنوَ ياد ته، ٻيلي ڪو وڏيري احمدخان سڏ ڏنو هو يا ٻه پير پريا هٽائين ته پوءِ لنيون، ڪهاڙيون، بندوقون ڪٺي اوطاق ۾ پهچو. جيڪو هٿين خالي آيو ته مٿي ۾ مٽي وجهندوسان.“

ڍولڻ اٿي هلڻ لڳو.

”۽ ٻڌ، ٻيو ماڻهو موڪل ٿاڻي تي. صوبيدار کي چئه ته ٻيئي پير مون سان ڳالهائي وڃي؛ مان ڪري ڪري ٿڪاسين. ڪا ڳالهه آهي!“

احمدخان ڪرسيءَ تي آهلي پيو، ڄڻ پنهنجو سڄو زهر هاري ساٿو ٿي پيو هجي.

* * *

وڏيري احمدخان جي اوطاق پري پيئي هئي، ڪهاڙي ڪهاڙيءَ سان، لٺ لٺ سان، پٽڪو پٽڪي سان ڳنڍيو پيو هو. پٽڪن جي اڄ پٺي پيئي. مڙس پريا وينا هئا، رڳو وڏيري جي ٻن اکرن جي ڇهنڊ جي ضرورت هئي. راڄن سان رهايل هئس. مڙس مڙسن ڪي ڪم ايندا آهن.

”ادا، جيڪر وقت تي ڪنڌ ڪيائي، انهيءَ جهڙو ذليل وري پيو نه آهي. هيءُ ته وڏيري جهيڙي لاءِ سڏ ڏنو آهي، پر جي ڪو انهيءَ ڪان ٻه ڪو وڏو ڪم چوندو ته ٻه ڪنڌ ڪونه ڪيائيندامين.“

”اڄ خبر پوندي ته مڙس ڪير آهي، ڀاڙيو ڪير!“

”ادا خبر چا پونديا جنهن ۾ ٻه ٽڪا پائيءَ جا هوندا، اهو سر کي اڏيءَ تي رکندي دير ڪونه ڪندو.“

”پر ير هڪڙي ڳالهه آهي!“

”ڪهڙي؟“

”چڱي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ٻن ڌرين کي پاڻ ۾ ناهڻ. چار چڱا وچ ۾ پون ته ڪر ڳالهه ايتري واڌ ڪونه کائي.“

”پر آها ٻه ڪا مُرت هجي جاليءَ ۾، صفا ڪت تان ڪٽيو هلي. احمدخان سهي سهي ٿڪو.“

”ها، پر جي ٻه ڏاڙهيون وچ ۾ پون ته ڪو ڪنهن کي ٿوٿو ڪونه ٿو پوي.“

”ته پوءِ وڃي ڏاهين. چڙهه وڃي جاليءَ جي ور ته خبر پوائي.“

”خير اها ته ڳالهه ڪونهي. ٻهرين سر احمدخان جو، پوءِ ٻيون ڳالهيون. پر...“

”وڏيرو پيو اچي... وڏيرو پيو اچي...“ آوازن جو جهڪو پٽڪو چرش جي بوءِ وانگر سڄي اگڻ ۾ پکڙجي ويو.

احمد خان پستول ڪنڌ ۾ وجهي تڪو تڪو اوطاق ۾ ڊريو. في الحال تہ وڏيري جي رعب تي هنڪا آواز بہ دٻجي پيا. ايستائين ماٺ لڳي پيئي هئي، جيستائين وڏيرو ڪٽ تي وڃي نہ ويٺو.

”وڏيرا، اسين تنهنجي حڪم جي انتظار ۾ ويٺا آهيون، رڳو هڪل ڪر، پوءِ ڏس مڇليون.“ هڪڙي همراهہ ڦاٽ ڪاڍو.

”بابا، راڄ ڪم لاءِ ايندا تہ پيو ڪير ايندوا راڄن جي ڏِڏِ تي تہ جنن مان منهن انڪايو اٿئون.“

”سرڪار، پوءِ دير نہ ڪريو.“

”راڄ! هاڻ ڳالهہ هيءَ آهي تہ...“ احمد خان ٿورو کهُنڪرڪو ڪاڍو: ”لڪ لڪ ڦورا اوهان جا، جو سڌ تي هليا آئيو. سون ڪي هڪل ڪئي هولدان تہ سون بہ ڪنڌ ڪونہ ڪيرايو هوندو.“ احمد خان ڪنڌ مٿي ڪئي ماڻهن ڏانهن نهاريو، جڻ پنهنجا ڪيل ڦورا ماڻهن جي اکين ۾ تي ڏٺائين. ”جهيڙي ڪي منهن ڏيڻ مڙسن جو ڪم. پر هڪڙا ماڻهو اهڙا ٿيندا آهن جيڪي جهيڙو ٽاريندا آهن–اهو بہ مڙسيءَ جو ڪم. پر ڪي ماڻهو اهڙا ٿيندا آهن جيڪي...“ وڏيري ٻيهر ماڻهن ڏانهن نهاريو. ماڻهن جي چهرن تي سوالن جا پاڇولا ٽڙڪي رهيا هئا. ”... ٻيا ماڻهو اهي ٿيندا آهن، جيڪي وسائل ڪي ڦوڪون ڏيئي ٻارڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. چڱن ڪي پاڻ ۾ ويڙهائي سرن جي ٻيل ڪرائيندا آهن. چوندا آهن تہ 'اصيل جو ڪاڌل ٻچي پر چغليءَ جو ڪاڌل نہ ٻچي'. سون هن معاملي جي چڱيءَ طرح پڇا ڪئي آهي. هيءَ جنهن ماڻهوءَ جي ڪري ٿي آهي اسان سان، الهيءَ جون ۽ منهنجون خبرون آهن. پورن ڏهن ڪيسن جي منهن ۾ نہ ڏيانس تہ پٽ لڳانس. هتان مڙس ٿئو آهي سو ويهہ وجهي وڃي جانيءَ ڪسي ٻڌايو اٿس. پئي تنهنجو ڪهڙو ڪم پاڙي جي چڱن ماڻهن کي لو ويڙهائين.“

”پر سائين...“ ڪموءَ جو ڏڪندڙ آواز.

”سائينءَ جا ٻچا چپ ڪر، نہ تہ توکي بہ ڪيان سالوڻ جهڙو.“

”سالوڻ!“

”سالوڻ؟“

”سالوڻ!!“

”سالوڻ!؟“

ڪموءَ کي ائين محسوس ٿيو، جڻ پاڻ ۽ سانوڻ چُلهہ جون ڪاٺيون آهن. پٽ ڪاٺڻ واري تہ خلق ئي آهي.

رات جو رنگ

شوڪت حسين شورو

هو پاسا ٻدلائي ٻدلائي بيزار ٿي پيو هو، پوءِ به هن اٿڻ نٿي چاهيو. واچ ۾ ٽائيم ڏٺائين، جيتوڻيڪ ٿوري دير اڳ به ٽائيم ڏسي چڪو هو. اڃا ٽائين ڏهه به ڪونه ٿيا هئا. هونءَ اٿڻ جو ٽائيم اٺ هو. ڏهين ڌاري آفيس جي گاڏي کڻڻ ايندي هئي. پر اڄ آچر جو رُڄ جهڙو ڏينهن هو. موڪل جو ڏينهن وڏي مصيبت ٿي پوندو هو. ايڏو ڊگهو ڏينهن جيڪو ختم ٿيڻ جو نالو ئي نه وٺندو هو. ائين لڳندو هو ڄڻ سڄ به ان ڏينهن تي موڪل ڪندو هو ۽ سستيءَ وچان رڙهندو ساهيون پٽيندو ويندو هو. هن کي ڊپ هو ته اک کولڻ سان اهي ئي ڏٺل وائٺل مهاندا نظر ايندا، اهي ئي هميشه واريون ساڳيون ساڳيون ڳالهيون ڪرڻيون پونديون. سندس پارٽنر وقت ڪاٽڻ لاءِ تاس ويهي کيڏندا ۽ پاڻ هنن کي راند ڪندي ويهي ڏسندو. کيس راند ڪانه اچي. وڌ ۾ وڌ ڪو ڪتاب کڻي پڙهندو. پر هاڻي ته ڪتابن مان ڪڪ ٿي پيو هو. ڌيان سان ڪتاب پڙهي نٿي سگهيو. صفحن جا صفحا پڙهي وڃڻ کان پوءِ کيس احساس ٿيندو هو ته الاجي ڇا پڙهي ويو. وري پنا اٿلائي ٻيهر پڙهندو هو. گذريل هڪ سال کان اها حالت لڳاتار هئي. روٽين لائيف، بيزاري، سردگي؛ زندگيءَ جي، تبديليءَ جي، رنگينيءَ جو احساس مري ويل.

'لڳي ائين ٿو ڄڻ ڪيترن سالن کان ريفريجريٽر ۾ بند پيو آهيان ۽ ڄمي برف بڻجي ويو آهيان. پر برف ته ٻاهر نڪرڻ سان رجي ويندي آهي ۽ پاڻي وهڻ لڳندو آهي. وهندڙ پاڻي مون کي وڻندو آهي. بيٺل پاڻي ڏسي من منجهندو آهي. وهندڙ پاڻيءَ وانگر ماڻهو به هلندو رهي. هڪ هنڌ ڄمي نه وڃي.'

هن اکيون کولي ڏٺو. هن جا ڪمرا پارٽنر اڃا سُتا پيا هئا ڏاڍي مزي ۾. اهي حالتن مان مطمئن نه هوندي به ٺيڪ ٺاڪ هئا. بيزار نه هئا. هنن کي ڪچهريون ڪرڻ، اجاين ڳالهين ڪرڻ، پتن شتن هڻڻ مان مزو ٿي آيو. هو سڀ نارمل قسم جا ماڻهو هئا. 'ماڻهو هجي ته نارمل هجي، نه ته ابنارمل ماڻهوءَ جي لاءِ جيڪو حساس به هجي ته ان لاءِ زندگي عذاب آهي. مون ۾ بيزاري ٻهرين کان هئي. پنهنجي پاڻ کان بيزاري، حالتن کان بيزاري. پر هاڻي اهو احساس وڌندو وڃي. وِير وانگر منهنجي مٿان چڙهندو اچي. حالتن جو اڻ ڪٽ وهڪرو آهي. وس ۾ ڪجهه ڪونهي. رڳي بيوسي، لاچاري ۽ نتيجي ۾ خار ۽ نفرت پاڻ کان جو لڳي ته

ڏوهہ پنهنجو آهي. دليا سان، حالتن سان ’ائڊجسٽ‘ نٿو ڪري سگهان. ماڻهو پين لاءِ تہ آزار آهي ئي آهي، پاڻ لاءِ بہ آزار آهي. جڏهن ڪو ماڻهو پنهنجو پاڻ جهنم بنجي وڃي تہ ان لاءِ زندگي گذارڻ ڪيڏي نہ ڏکي آهي. مون کي لڳي ٿو تہ آئون ائين ٿي ويو آهيان. مون ائين چاهيو ڪونہ هو. پر چاهڻ نہ چاهڻ سان فرق ڪهڙو ٿو پئي. حقيقت اها آهي تہ هي سيڪجهہ جيڪي ٿيو آهي سو الائي ڪيئن آهستي آهستي يا اوچتو ٿي ويو. مون کي خبر بہ ڪاند پئي تہ آئون روڳي بنجي ويو آهيان.‘

پارٽنر هڪپئي پنيان آٿڻ لڳا. هن وري اکيون ٻوٽي سمهڻ جو ڍونگ ڪيو. هن جي بيزاري وڌي وڌلدي. ڳچ دير ڪان پوءِ هن جي دل چاهيو تہ آٿي رڙيون ڪري. هو ڪاوڙ وچان لت سان چادر هٽائي آٿي وينو ۽ پوءِ دستور موجب تيار ٿيڻ لڳو.

”پارٽنر اڄ ڪاڏي تياري آهي؟“ هڪڙي پڇيو.

”دوست کي ٽائيم ڏنل آهي،“ هن مختصر جواب ڏنو.

”يار ڪڏهن اسان کي بہ ٽائيم ڏي. آخر اسان جو بہ تہ حق آهي.“

”اوهان سان گڏ رهان ٿو. هيڪالدا آهيون. ان ڪان وڌيڪ ڪهڙي ڳالهہ آهي.“

”چڏ يار، رات جو الاجي ڪيڏي مهل اچين ۽ تون اجا صبح جو سُتو ئي پيو هجين تہ اسين هليا وڃون. ماڻهو ويهي ڪچهري ڪري مزو تڏهن آهي.“

”اسين تہ سائينءَ سان ڪچهريءَ ڪاڻ سِڪون پيا“، ٻئي پارٽنر چيو.

”اهي تہ اوهان جا قرب آهن. چا ڪجي. نوڪري اهڙي آهي. بهرحال، اڄ آئون سويل موٽي ايندس، پوءِ ڪچهري ڪبي.“

”۽ ان ڪچهريءَ ۾ آئون رڳو ٻڌلدڙ هوندس.“ هن من ۾ چيو.

وڌيڪ اينگهہ ڪان بچڻ لاءِ هو جلدي تيار ٿي ٻاهر نڪري ويو.

آچر هئڻ ڪري بس ۾ رش گهٽ هئي. ماڻهو آرام سان ويهي پئي سگهيو. ٻئي ڪنهن ڏينهن بس ۾ ويهڻ جي لاءِ بہ جاءِ نہ ملي ها. ماڻهو ائين هوندا آهن چڻ ٽرڪ ۾ واڙيل رڍون ٻڪريون. گهٽ ٻوسات، پگهر جي ڌپ، لتون، ڪنڊڪٽر جي ڌيلهہ ڌيلان.

صدر. ايلفي ـــ جتي ماڻهن ڪان وڌيڪ موٽرون ڪارون هونديون آهن، اتي اڄ ويراني ۽ آجاڻ هئي. رڳو هوٽلون ڪليل هيون، پر انهن ۾ اهو گوڙ ڪونہ هو. فوٽ پاٿن تي پراڻا ڪتاب رکيل هئا. ڍير سان ڪڏهن سُٺو ڪتاب نڪري ايندو آهي ۽ هونءَ ڪتاب ڳوليندي وقت بہ ڪنجيو وڃي. هو ڳچ دير ٽائين ڪتاب ڏسندو ۽ ڳوليندو رهيو. هن ڀيري ڪو بہ چڱو ڪتاب نظر نہ آيو. ”انگريزيءَ ۾ ايترو سارو ٽرئش لٽريچر ٿو لکجي! اهو ڪهڙي قسم جا ماڻهو پڙهندا هوندا؟“ هو نيٺ ٿڪجي آٿيو.

هو بوري بازار جون ويران گليون، ايلفي، وڪٽوريا روڊ، ريگل جي آسپاس رلندو رهيو.

”هڪڙا ماڻهو آهن جن کي وقت نٿو ملي ۽ مون لاءِ وقت گذارڻ وڏو مسئلو آهي. هي رُڃ جهڙو

ڏينهن آخر ڪڏهن ڪنندو؟ (جيستائين رچ جهڙي حياتي آهي). هيڏي ساري اجهاڳ شهر ۾ منهنجو وقت نٿو ڪٽجي، جتي وقت گذارڻ لاءِ هرڪا شئي ميسر آهي. پر اهي شيون رستن تي هاريون ته ڪوڏ پيون آهن...'

هلي هلي هن جون ٽنگون ساٿيون ٿي پيون هيون. هو پئراڊائيز سئنيما وٽ ريلنگ تي ٻانهون رکي بيهي رهيو. ايڪڙ ٻيڪڙ ڪارون لنگهنديون رهيون. هڪ ٻن ڪارن ۾ هن ڪي ڇاتل سڃاتل مهانڊا نظر آيا ۽ هن منهن ڦيرائي ڇڏيو. هن کي خيال آيو ته اهي هن بابت ڇا سوچيندا ته وائڙن ۽ رول ماڻهن وانگر ٿوس لوس ٻيٺو ڪري. "لعنت آهي. جنهن کي جيڪي وڻي سو وڃي سوچي. آئون پنهنجو پاڻ کان ۽ ڊڄان ۽ ٻين کان ٻه ڊڄان... وڏو ليچ آهيان. خسيس آهيان. احساس ڪمتريءَ جو مريض آهيان. مون کي پاڻ کان نفرت آهي... نفرت آهي..."
هن ريلنگ تي زور سان مڪون وهائي ڪڍيون. سندس هٿ ڏکڻ لڳا. هن کي سندس آفيس ۾ ٿيل ڪالهوڪو واقعو ياد اچي ويو.

"جي؟" ڇوڪريءَ هن کان ٽيون ڀيرو پڇيو "معاف ڪجو، مون کي اوهان جي ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه آئي."

"ڇوي تو ته تنهنجا ڪاغذ اچا پڙهي له سگهيو آهيان، هاڻي جلدي پڙهي، خط وسيلي ٻڌائيندس."

هو هروڀرو ڪاغذن کي اٿلائي پٿلائي رهيو هو. لڳاهون ڪاغذن ۾ هيون، پر سڄو ڌيان ڇوڪرين جي سس پس طرف هو.

"ايترو آهستي تو ڳالهائي جو مون کي ته ڪجهه سمجهه ۾ نٿو اچي. تون الاجي ڪيئن ٿي سمجهين؟"

"ٻهريون ڀيرو ته مان ٻه ڪانه ٿي سمجهان." ٻئي وات تي هٿ رکي کلڻ لڳيون. هن جي جسم سان پگهر ڦٽي نڪتو. هن کي خيال آيو ته وڌيڪ وقت چپ رهيو ته ڇوٽيو لڳندو.
هن ڪوشش ڪري ڏاڍيان چيو: "اوهان ويجها ٿا رهو يا پري؟" هن کي پنهنجو آواز وڌيڪ وڏو ۽ غير فطري لڳو.

"نه، منهنجو گهر ڪافي پري آهي. ڪراچيءَ ۾ سواريءَ جو وڏو مسئلو آهي. رڪشائن وارا ته اصل لواب آهن. جنهن طرف پاڻ وڃڻ چاهين، مسافر ٻه ان طرف وڃن..."

"اوهان جي ڪم ۾ ٿوري دير لڳندي." هو وچان ئي ڳالهه ڪري ويٺو. پر ڇوڪريءَ هن جي ڳالهه سمجهي ڪانه.

"ها، اها روز روز جي مصيبت آهي. رڪشا وارن کي ڇوڻ وارو ڪوئي ڪونهي. پوليس سان ته هنن جو حساب ڪتاب هوندو آهي، ان ڪري شڪايت جو ڪو اثر نٿو ٿئي."

"اصل ۾ سڄو نظام ئي اهڙو آهي. اسان وٽ ٻه اوهان جي ڪم کي هروڀرو دير ٿي وئي آهي." هن مذاق پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.

”جي!“

ٻي ڇوڪري کلڻ لڳي. ”ٻئي هڪ ٻئي جي ڳالهه لئا سمجهو.“

هو ٻئي ٽڪرا ٽيڻ لڳو هو.

”سائين، اوهان هتي ويٺا آهيو؟“ هن ڇرڪي ڏٺو. سامهون آفيس جو پٽيوالو بيٺو هو.

”اوهه! آءٌ هتي ٽيڪسيءَ جي لاءِ ويٺو آهيان.“ هن جند ڇڏائڻ چاهي.

”سائين، هتي ته ٽيڪسي ملڻ مشڪل آهي. مان اوهان کي هٿ ڪري ڏيان؟“

”نه نه، تون وڃي هل. آءٌ پاڻهي هٿ ڪندس.“

پٽيوالو هن کي عجيب نظرن سان ڏسندو هليو ويو.

’ماڻهو ڪٿي به نٿا ڇڏين. منهنجي مرضي، آءٌ ڪٿي به ويهان.‘ هو اتان هلڻ لڳو. سامهون هوٽل تي نظر پيس. اندر هليو ويو ۽ خالي ٽيبل تي وڃي ويٺو. ٻيرو پاڻيءَ جو گلاس کڻي آيو. چانهه آڻڻ لاءِ چئي، هن آسپاس ڏٺو. سڄي هوٽل ۾ هن کان سواءِ ٻيو ڪوبه اڪيلو نه هو.

”تون ايترو اهستي ڇو ٿو هلين؟ الئين سنڀالي سنڀالي قدم کڻندو آهين ڄڻ ڊڄندو هجين ته ڌرتيءَ کي تڪليف نه ٿئي.“ هڪ دوست چيو هئس. پوءِ هن پاڻ جڏهن ان ڳالهه تي غور ڪيو ته کيس دوست جي ڳالهه صحيح لڳي هئي.

’زندگي جيئڻ جي قابل ناهي يا مون ۾ جيئڻ جي صلاحيت ڪانهي. جيئڻ به هڪڙو فن آهي، جيڪو مون کي ڪڏهن نه آيو. اهڙي اڌ ڀوري، غلط ۽ مضحڪه خيز طريقي سان جيئڻ مان ڪهڙو فائدو. موت ته ڪڏهن به اچي سگهي ٿو، پوءِ ماڻهو ويٺو انتظار ڪريءَ ۽ عذاب سهي!‘

اڳ ڪيئن پيرا سوچيل ڳالهه هن جي ذهن ۾ وري آئي. ’الاجي ڪيتري وقت کان آئون ان تي سوچيندو رهيو آهيان ۽ همت نه ساري سگهيو آهيان. پر هاڻي، هن گهڙيءَ مون کي پڪو ارادو ڪرڻ گهرجي. منهنجي لاءِ اهوئي هڪڙو باعزت طريقو آهي. نه ته آئون پنهنجو پاڻ کان نفرت جي جهنم ۾ جلندو رهندس. مون کي اڄ ئي پنهنجو انت آڻڻ گهرجي. اڄ ئي...‘ هن پڪو پهه ڪيو. هن جي اکيان ٽيبل تي پليٽ ۾ بل رکيو هو. هن کي حيرت لڳي ته چانهه ڪيڏي مهل پي چڏيائين. ڪوپ خالي هو ۽ ان جي تري ۾ ٿوري اڇيل چانهه هئي.

کيسي مان پيسا ڪڍندي هن سوچيو ته ڪهڙي جاءِ موزون ٿيندي. کيس سمنڊ جو خيال آيو. ’ها، سمنڊ ويجهو نيڪ آهي. سمنڊ هميشه منهنجي من کي پاڻ ڏانهن ڇڪيو آهي. سمنڊ ڏسي مون کي ڇڪ سان گڏ هيبت محسوس ٿيندي آهي. آئون پاڻ کي سمنڊ جي ٻي انت ڪاراڻ ۾ ڪر ڪري ڇڏيندس ۽ ڪنهن کي خبر نه پوندي. آئون اهو نٿو چاهيان ته ماڻهو منهنجي موت تي ڳالهائين. جيئري ته مون تي ڳالهائيندا رهن ٿا، پر آئون انهن کي پنهنجي موت تي ڳالهائڻ نه ڏيندس. منهنجي ڪنهن کي خبر به نه پوندي.‘

هو اٿي بيٺو ۽ ڪلفٽن ڏانهن ويندڙ بسن جي اڏي طرف هلڻ لڳو. هڪڙي بس اڏي تان رواني ٿي رهي هئي. موڪل هئڻ سبب ڪلفٽن ڏانهن ويندڙ بسن ۾ گهڻي رش هئي. هن ٻي بس جو انتظار ڪرڻ نٿي چاهيو. هلندڙ بس ۾ چڙهڻ لاءِ ڊوڙيو. هن جو هٿ ڏانڊي ۾ ڦاسي ويو ۽ پير ٽپي ڪجهي ويا. پيا به ماڻهو ٻاهر لٽڪي رهيا هئا. هن جي فقط هڪڙي پير کي فوٽ بورڊ تي جاءِ ملي سگهي ۽ ٻيو پير لٽڪندو رهيو. هٿ مضبوطيءَ سان جهليل هئا.

'جيڪڏهن اُنون رڳو اهو هٿ ڪولي ڇڏيان ته دير ئي ڪانه لڳندي. اتي ئي ڪم پورو ٿي ويندو، پر اهو ٺيڪ ناهي. آئون پنهنجي موت کي تماشو بڻائڻ نٿو چاهيان. موت جي پبلسٽي مون کي نٿي وڻي. ظاهر آهي ته بس روڪائي ويندي. ماڻهو ان کي اتفاقي حادثو سڏيندا، پر ان سان گڏ مون کي لاپرواهه ۽ بس جي دروازن تي لٽڪندڙ شوباز سمجهندا. مائٽن، دوستن ۽ واقفڪارن کي منهنجي بيوقوفي تي حيرت لڳندي. بس ۾ سفر ڪندڙ سڀ مون کي گاريون ڏيندا ته منهنجي ڪري هنن کي دير ٿي وئي. بس جو غريب ڊرائيور ۽ ڪنڊڪٽر ڦاسندا. اهي سڀ ڳالهيون آهن، پر وڏي ڳالهه اها آهي ته ٿي سگهي ٿو ته آئون مران به نه. بس ڪان ته ٻري وڃي ڪرلدس، رڳو ٽنگون ٻانهون ڀڄن ۽ معذور ٿي پوان. هن وقت پاڻ تي بار آهيان، پوءِ ٻين تي بار ٿي پوندس.' خيالن جو سلسلو ٽٽي پيو. اڳيان بيٺل همراهه جو سڄو وزن هن تي پئجي رهيو هو ۽ سندس هٿ جي پڪڙ ڍلي ٿي رهي هئي. هن همراهه کي پنهنجي ڇاتيءَ سان ڌڪيندي چڙ وچان چيو "ڀائي صاحب، پاڻ سنڀال، ڪيرائين ٿو."

همراهه هن ڏانهن ڪاوڙ مان ڏٺو. "مون کي به پيا ڌڪي رهيا آهن." پر پوءِ به هن پاڻ کي سنڀاليو.

ڪجهه وقت تائين ذهن کي ويساند ملي وئي. هو سڄي واٽ پاڻ کي مضبوطيءَ سان سنڀالڻ جي جاکوڙ ڪندو رهيو. بس ڪلفٽن تي اچي بيٺي ته هن کي رڳو هٿ ڪولٽو پيو ۽ آسانيءَ سان لهي آيو. هٿ ۾ سور ٿي پيو هو ۽ ٽيري لال ٿي وئي هئي. هو هلندو هلندو سمنڊ ڏانهن آيو. ٻار، عورتون ۽ مرد ڊوڙي ڊڪي رهيا هئا. ٽهڪ ڏيئي رهيا هئا. سڀ خوش هئا يا خوش هجڻ جو ڍونگ ڪري رهيا هئا. هو پاڻ به ته ائين ڪندو رهيو هو، دوستن ۽ واقفڪارن جي اڳيان. منهن تي مطمئن هجڻ جو، خوش هجڻ جو ڪوڙو نقاب چاڙهي. جڏهن اڪيلائيءَ ۾ هو اهو نقاب لاهيندو هو ته من پرجي ايندو هوس. چاهيندو هو ته ان وقت ڪو هجي، جيڪو هن کي سمجهي سگهي.

— تنهنجو چهرو ايترو Expressionless ڇو آهي؟

— تون هميشه Confuse ۽ مايوس ڇو هوندو آهين؟

— تون چپ چاپ ۽ کهڙين سوچن ۾ هوندو آهين؟

— تو ۾ ڦڙتي ڇو ناهي؟

۽ هن پاڻ کان پڇڻ چاهيو، ’تون ايترو وقت جيئرو ڇو رهيو آهين؟‘

اوچتو هن زور سان رڙ ڪئي: واهيات... هڪدم ڇرڪي آسپاس ڏٺائين. ڇرين وانگر رڙ ڪرڻ تي کيس شرم آيو. پر هن کي حيرت لڳي ته ڪنهن جو به ڌيان ڪونه هو. ماڻهن ڇاٽي واٽي هن ڏانهن ڌيان ڪونه ڏنو يا... يا ڪا ٻي ڳالهه هئي. هن جو ساهه ٻوساٽجڻ لڳو. تڏهن هن کي احساس ٿيو ته اها رڙ هن جي اڙيءَ ۾ گهٽجي وئي هئي. هن کي پاڻ تي ٻاهه وٺي وئي. ’بزدل، پاڙي، ڏڄڻو... جيڪي ڪجهه چاهيان ٿو سو ڪري نٿو سگهان، رڳو رڙ به نه!‘ هن کي روئڻ اچي ويو، اهو به اندرئي اندر ۾. ٻاهر ڪجهه به نه هو. بيٺل پاڻي. جميل. برف بنجي ويل — اندر گهٽي گهرائيءَ ۾ پاڻي ٿهڪي رهيو هو ۽ ٻيڙا هئي سڙڻ جي.

هو ڪناري تي ٺهيل پٿر جي ديوار تي چڙهي ويٺو ۽ سمنڊ ڏانهن ڏسڻ لڳو. ڪجهه گهڙين کان پوءِ هو پاڻ کي انهن لهرن ۽ ويرن جي حوالي ڪرڻ وارو هو.

وقت واريءَ وانگر هن جي مٺ جي وٿين مان ڪسڪندو پئي آيو. هن کي خيال آيو ته هو ايترن سارن ماڻهن جي اکين اڳيان نه مرندو. هو اٿيو ۽ ڪنارو ڪنارو وٺي هلندو ويو ڪنهن ويران ۽ مناسب جاءِ جي ڳولا ۾. هو ماڻهن، ماڻهن جي ٽهڪن ۽ ٻارن جي گوڙ کان گهڻو پري اڪري آيو. اتي رڳو سمنڊ جي گجگاهه هئي ۽ ان جي مٿان اڇا پکي اڏامي رڙيون ڪري رهيا هئا. ڇوليون سندس پير پسائڻ لڳيون. هن پٺيان ڏٺو، ساڄي کاٻي ڏٺو ۽ پوءِ سمنڊ ڏانهن ڏٺائين. سندس اڳيان نيڻ نهار تائين بي‌انت سمنڊ هو. سمنڊ جون ڇوليون هيون — ننڍيون وڏيون ۽ سمنڊ جو جبل هو. هن پاڻ کي بيحد اڪيلو، ويچارو ۽ بيوس پاتو. هن سڄي حياتي ائين محسوس ڪيو هو. ’آخري گهڙين ۾ جڏهن آئون پنهنجي مرضيءَ سان ڪجهه ڪري رهيو آهيان، پوءِ به پاڻ کي ويچارو پيو سمجهان!‘

کاٻي طرف ٽڪريون هيون. هن کي خيال آيو ته انهن ٽڪرين تي چڙهي آسپاس آخري نظر وجهي. هو جيئن هڪ ٽڪريءَ تي چڙهي رهيو هو ته ٻن ماڻهن جي ڳالهائڻ جا آواز ٻڌائين. عورت ۽ مرد. هو هيڪي بيهي رهيو.

”مان هڪ معمولي حيثيت وارو ماڻهو آهيان. مان توکي ايترو سک نه ڏئي سگهندس، جيترو توکي ماڻٽن وٽ مليل آهي. مون توکان ڪجهه به نه لڪايو آهي، وينا. فيصلو تو تي ڇڏيل آهي. ائين نه ٿئي جو سک ۽ آرام واري زندگي ڇڏي، سڄي عمر پڇتائيندين رهين!“

پوءِ هن عورت جو آواز ٻڌو. ”اسين ٻئي پڙهيل لکيل آهيون. روايتي پيار ۾ اسان جو يقين ڪونهي. اسين هڪٻئي جي اندر ۾ جهاتي پائي، ڏسي سگهون ٿا. سمجهي سگهون ٿا. سهي سگهون ٿا. گڏجي زندگي گذارڻ جي لاءِ ان کان وڌيڪ ٻيو ڇا کپي. بک اسين ڪونه مرنداسين. باقي عيش آرام نه هوندو ته ڇا ٿيو. اسين هڪٻئي لاءِ عيش آرام آهيون.“

”او وينا... وينا... منهنجي وينا... تو مون کي تباهه ٿيڻ کان بچائي ورتو آهي. تو منهنجي بي رنگ زندگيءَ ۾ رنگ پري ڇڏيا آهن — سمنڊ جو رنگ، قدرتيءَ جو رنگ، ٽڪرين جو رنگ، آسمان جو رنگ ۽ شام جو رنگ...“

"عشق توکي شاعري سيکاري ڇڏي آهي،" ٺهڪ ڇولين جي سنگيت سان ملي ويندڙ.
"پر سٺي شاعر بڻجڻ لاءِ عشق ۾ ناڪامي ضروري آهي."
"نه نه، مان ناڪام شاعر بڻجڻ وڌيڪ پسند ڪندس." سمنڊ جي ڇولين تي ترندڙ ٺهڪ.
هن جو سڄو جسم ڏڪي رهيو هو. وڌيڪ وقت بيهي نه سگهيو ۽ هلڻ لڳو. هو ٿڙندڙ قدمن سان واپس موٽڻ لڳو، پر ڪيس اها سڌ ئي ڪانه هئي.

'ڇا ڪو ماڻهو ان آس تي پاڻ کي جيئڻ لاءِ مجبور ڪري سگهي ٿو ته ڪڏهن سندس ئي رنگ زندگيءَ ۾ رنگ پرجي ويندا. سمنڊ جو رنگ، ڌرتيءَ جو رنگ، آسمان جو رنگ، شام جو رنگ... شايد ڪڏهن ڪڏهن اهڙو معجزو ٿي پوندو آهي زندگيءَ ۾.؟ هن کي ياد آيو ته هو خودڪشي ڪرڻ جي لاءِ آيو هو. 'اها لذات ۽ ڇوٽڪارو جنهن کي اٿون محسوس ڪري سگهان، ماڻي سگهان سو ته موت ۾ به نه ملندو. اهو ته مرڳو لاحاصل آهي. زندگيءَ ۾ ڏک سور آهن، وک وک تي پيڙا آهي، مينٽل ٽارچر آهي، پر اهي احساس آهن ته سهي، موت کان پوءِ اهي احساس به نه رهندا. آئون چاهيان ٿو ڇوٽڪارو، جنهن ۾ ڇوٽڪاري جو ڪو احساس نه هوندو.؟ هن پاڻ کي هلڪو هلڪو، بي وزن محسوس ڪيو. طبيعت جي ڳوراڻي لهي وئي هئي. ڊپريشن جي وير اپري لهي وئي. هو ائين سمجهڻ لڳو، ڄڻ هڪ وڏي هنگامي کان پوءِ ٺاپر اچي وئي هجي.

'ڪٿي مون ڊچي خودڪشي ڪرڻ جو خيال لاهي ته نه ڇڏيو. نه، مون اهو خيال لاهي نه ڇڏيو آهي. رڳو ڪجهه وقت لاءِ ٽاري ڇڏيو آهي. آئون انتظار ڪرڻ ٿو چاهيان. ڏسڻ ٿو چاهيان. شايد ڪڏهن حالتن ۾ ڦيرو اچي وڃي. اڃا ته گهڻو وقت پيو آهي. ڏسجي...'
هو وري ماڻهن جي ميڙ ۾ اچي پهتو. هن پاڻ کي عام ماڻهن جهڙو ڀانيو. هن جي دل ٿي ته ڪنهن سان ڳالهيون ڪري، ٺهڪ ڏئي.

گهڻا ماڻهو واپس موٽڻ جو سانباهو ڪري رهيا هئا. هن سوچيو ته ڪيس بہ واپس وڃڻ کپي. ٻه بسون بدلائيون هيون ۽ گهر ڪراچيءَ جي آخري ڇيڙي تي هو. هو بس اسٽاپ ڏانهن وڃڻ لڳو.

ماڻهو ميڙو ڪريو بس جي انتظار ۾ بيٺا هئا. سيٽ ملڻ جو آسرو گهٽ هو. هن پهه ڪيو ته ڪيئن به ڪري بس ۾ اڳواٽ چڙهڻ جي ڪوشش ڪندو ۽ سيٽ تي ضرور ويهندو. هن بس ۾ ايئل ماڻهن جي پيهه ۾ پيسجڻ نٿي چاهيو. هو اڃا ڪجهه پري هو ته بس اچي بيٺي. ماڻهو بس کي وڪوڙي ويا ۽ لهندڙ وڏي مشڪل سان لهڻ لڳا. هو ڊوڙندو بس ڏانهن وڌيو. روڊ اڪرڻ وقت سندس نظرون بس جي دروازي ۾ هيون. روڊ تي تيزيءَ سان ايندڙ ڪار جي ٽائرن جو زوردار چيڪ ٿيو. هن جي اکين ۾ مختلف رنگ نچڻ لڳا — ڌرتيءَ جو رنگ، آسمان جو رنگ، سمنڊ جو رنگ، شفق جو رنگ ۽ اڪٽ اونداهي رات جو رنگ...

ماڻڪ — ڪاري

انجام پاڙڻ لاءِ: وقت ۾ واجهه وڌل، وقت جميل، رڙهي لٿو، ڳجها ٿلڌا ساهه. اڌاولو من. آساڙيون انـدر ۾، پڇي راس ٿيندڙ آس. آسائتيون اڪيون. ڊانوان ڊول ڪندڙ مانڌاڻ، اڻ-پورا جواب. ڪٽل وراڻيون. منديل مٿو وقت رڙهي ڏي لٿو!

جهرمر تارا، آپ ۾ اکيون. الدر ۾ مالڌاڻ. چوڦير اونده چون چوليون. لڏلڏو لمندڙ آسائتو من. بک ۾ پاهه، پوءِ بہ اجهل وکن کي هونش جـا پيڙا وڌل. متان: پڱوريل آس جهوني تي چٽي پوي.

اونده چون چوليون. پڏل لوڪ. پرپر ٿڏڪارجي ورڪا ۾ دفن ٿيل. آسائتيون اکيون آپ ۾ ڪٽل. اجهل وکون پيڙا چڙائيندڙ. اٿل آيل: چوڦير نـڪاهه. ساهه سٽ ۾. پوءِ بہ جوڪو پيرن هيٺان لتاڙيندڙ. وقت تي لالگ وراپل. اٽڪيل ساهه. آجهل وکون. يارڏالهن. رَلي جو پٽڪو. مڙداني همٿ. وڪَ وڪَ ۾. اندر جي آڏسي جي چپر تي آجهل وکون. پير، پير ۾.

اونده جـو اٿاهه سمنڊ جهاڳيندڙ. مَنَ جـي اکـ سان هرڪس چلڪندڙ. ڪٿين پيرا لتاڙيل، تنهنڪري چاتل سڃاتل. آجهل وکون ديري ۾، آس سروتيل. اپاٽڪو من. جو، ڪاريءَ وارا ڪک. اچان يار ا. آيو!

اوسيڙي ۾ اکيون پنل. منڌل مـن. هتي، هن هنڌ ڪٿين پيرا ماڻهل-وڇايل، وڃائي ماڻيل، ماڻي-وڇايل ڪهڙين جي سڃڻ ۾ ٿڀيون. آڏڪو:

اچان نہ آيو!

هورا-ڪورا اٽڪيل ساهه جي.

اوس ايندو.

آئت من کي.

متجاڻ،

ڪٽڪو. پر شڪ جو ڳس نہ. الڏو ويساهه. الڏي من وانگر.

اجهوڪي پوباڙيءَ جو پهر--

اونهه جي پاتال ۾ اوسيڙي پنل نيڻ آسائتا. آڻ-تڻ. هَورا ڪورا.

ڪڙ-ڪڙ. سُڪل پن لتڙ هيٺ آيل. اٿاهه سرهائيءَ هيٺ، اوسيڙي جو عذاب گهٽيل.
الڪل، ڪوڙو روسامو:
دير ڪيئي؟
اک لڳي وئي هئي
منهنجي اک نه لڳي. سومهڻيءَ کان وٺي پئي واجهايم
پرچاءُ. ايلاز. سيئيون ايلازن جون. ميڙن منٿن ساڻ.
ٽونڪر: شاباس تنهنجي.
وري نه ٿيندو،
الجام
ڏاڙهي
رهاڻ. اڻ-ڪٿ ڳالهڙيون.

پوريل آس چٽي پئي، متل، ماللڏاڻ ۾ اٿل. ويرچنڊ ڪي ڇهڻ لاءِ تڙپڻ لڳي. ڌرتيءَ ڪي پوالتي آئي.
چين جو اڪاءُ:
آچ نه پڇايون
آچ
ساهي ڪار ناهي
اٽڪيل چپون، جهاڪا ڪائيندڙ ساهه. ڪچن جي سگهر جي بوءِ ۽ پيڙين پيتل ساهه ۾ بولائيون.
بس!
ساهي وٺان
وٽ نه ڏينهه ڏي ساڻءِ
ادمبر وچان ايام
وري ساڳي ڪار. هرلوچ سَپڻ جي بولائي. هر بولائي سَپڻ جو ڏنگ. هر ڏانگ آڏيڙيندڙ ساهه. بولائيءَ جي هرلوڏ، حياتيءَ جي جوت جلائيندڙ. تارن جي اک-پوٽ. جهر-مر تارا. اونده جي ساگر ۾ ڇوليون. ڇوليون ڊهندڙ-ٺهندڙ. اڻ-ڪٿ سلسلو ڇولين جو. ڪپ ڪي رسڻ لاءِ آتيون. لانگ، لانگ تي. وقت تي لانگ ورايل. وقت بيٺل. ڌرتي بيٺل. ديرو بيٺل. سيڪجهه وڃايل. اوجهل. پاڻ به.

آڏڙيل ساهه پولار ۾ تيز ڪائيندڙ. ويرچنڊ ڪي ڇهي واپس ورلدڙ. ۽ پوءِ ٿاپر.

چوقير مانت. ماٺي ذرتي. ماٺو ديرو. هلڪي ٽڏڙي هير، ماٺن لڱن ڪي ڪتڪائي ڪندڙ. آڊڙيل ساهن کي سنوارينڊڙ.

ڪا مهل ائين —

موڪلايون

وري انجام

ميان هن ويل؟

نه —.

پرهينءَ

روز روز نه ڪُڙڪي نه پوي

هتي؟

يلي

نه ـ ڪينچيءَ واري پل تي

پر

چنچلتا:

چهُ

اکـ نه لڳي وڃي

ڌڀيل ٿهڪڙو. ياڪر. ساٿيون مٺيون لنڊاڪڙيون.

موڪلائي:

وکـ وکـ ۾ ڌهڪو دل جو. جوڪو پيرن هيٺان لتاڙيل، پر وقت جي لانگ ورايل.

اڏڪي ساڻ: ڪا مهل نہ ڪنهن جهڙي. هوشائتيون وکون، تن ۾ ٻيڙا وڌل. سجاڳ من جا ساتيڪا چوڪس حواس. وکـ وکـ ۾ نہ وڇڙي.

سپ سک.

پوءِ: ماٺيل ڳهڙين جي اولڙن تي اڏيل، ساماڻيل سپنا.

پور جهلينڊڙ. جهُوٽن لاءِ آسائتا چڄڻ لاءِ.

وقت ۾ واجهہ وڌل. وقت جميل. رڙهي لٿو. ڳجها ٿڌا ساهہ. آتاولو من، آماڙيون الهر ۾. پڇي راس ٿيندڙ آس. آسائتيون اکيون. ڊالوان ڊول ڪندڙ مانداڻ...

منڊيل مٺو وقت رڙهي ئي نٿو!

جهرمر تارا. اپ ۾ اکيون. اندر ۾ مالڏاڻ، چؤڦير اوندهہ جون چوليون. لڏله ڙ لسنهڙ آسائتو من. ٻک ۾ پاهہ، پوءِ بہ اجهل وکن کي هواش جا ٻيڙا وڌل. متان: پنُوريل آس ڇهوٽي ڦي چٽي پوي.

اولهه چرن چوليون، ڀڏل لوڪ. ڀرڀر ٽڏڪار جهڙي ورڪا ۾، ڏفن ٿيل. آسائتيون اکيون اپ ۾ کتل آجهل وکون پيڙا چڏائيندڙ. اٿل آيل: چوڦير لڳاھ، مٺ ۾ ساھ. پوءِ ۽ چوکو پيرن هيٺان لتاڙجندڙ. وقت تي لانگ ورايل. وقت پيرن هيٺان الڪيل ساھ. اجهل وکون، يار ڏانهن. رٿي جو پٽڪو، مڙدالي همٿ. وک، وک ۾، الهر جي اڏسي جي چيرتي اجهل وکون. پير، پير ۾.

اونده جو اٿاھ سمنڊ جهاڳيندڙ. سن جي اک سان هرگس چاڪندڙ. ڪئين پيرا لتاڙيل، تنهنڪري چاتل سڃاتل ...

يار اڳيان، اوسيڙو ڪندڙ.

اوتجي آيل پوڳ جو خيال سن ۾:

مڙدالو آواز ٿاهي:

'ستان ويو آهين.'

سراپيل همراھ. ٿڪيءَ ۾ ٻيل. پوءِ، امالڪ ياچ.

د ٻيل ٺهڪڙن جي ڦوهار. ٻانهن کان جهلي، پاڪر ۾ ڀڪڙ.

'ڪيڏي آهين.'

'ٻلي. تون هئين.'

'ڪيڏانهن ٿي ٻڳين؟'

'سون سمجهيو—'

'تو سمجهيو اجهو ڏٺي اچي ٻُڳا.'

'ٺ، تڏهن به هوشيار ته رهجي.'

ڏاهپ جا ٻول:

'ڊڄين ٿو؟'

'نه جاني، تڏهن به ڪٿڪو ته—'

ٿڪيءَ ۾ ٻيل:

'جي اهڙي مهل اچي—'

اولهي ڪوھ مان ڇهڻو آواز.

'سير لڳي.'

'ڀڪو الجام.'

'مڙساٿي ڏاڙهي.'

'ٻُٺي نه ڏيندين؟'

'اهو لعنتي ٿئي.'

وريل ويساهه. اڻ-مٽي خوشيءَ ۾ اوتيل. ٻاٻوهه جا گل ٻڪڙيل گلن تي. گجيءَ ۾ ٻالهن جو هار. چيمين جي ورڪا.

آڏمبر ۾ پريل، لوچ ڪائيندڙ آواز:

’جالي –‘

ڇين جو انڪاءُ. ٻڌوريل آس ڇڏيل. مٽل ماڻدان ۾ آٿل. وير جي چنڊ کي ڇهڻ لاءِ تڙپ. ڏرتيءَ کي پوالٽيي.

اڪيل ڇيون. جهاڪا ڪائيندڙ ساهه. ڪچن جي ٻگهر جي بوءِ ۽ پيڙين ڀيٽل ساهه ۾ ٻولاٽيون.

وٺ نہ ذيندي ساهہ...

آڏمبر ماڻ ايام.

هر لوچ سپڻ جي ٻولاٽي. هر ٻولاٽي سپڻ جو ڏلڪ. هر ڏلڪ، آڏيڙيندڙ ساهه. ٻولاٽيءَ جي هر لوڏ، حياتيءَ جي جوت جلائيندڙ. تارن جي اڪ-ٻوٽ. جهر-مر تارا. اولدهه جي ساگر ۾ ڇوليون. ڌهندڙ-ٿهندڙ. اڻ-ڪٽ سلسلو ڇولين جو. ڪپ ڪسي رسڻ لاءِ آٿيون. آٿيون ڇوليون. لالڪ، لالڪ تي. وقت تي لالڪ ورابل. ٻنل وقت پيرڻ هيٺان چيپاٽيل. ڏرتي ٻيٺل. سيڪجهه وڇايل. اوجهل. پاڻ ٻہ پاڻ کان —

آڏڙيل ساهه ٻولار ۾ ٿمڙ ڪائيندڙ. ويرون چنڊ کي ڇهي واپس ورلهڙ. ٿڪل، ساٿيون. چو زُور سان ڪريل، ۽ ٻوهه ٿاپر. سالت. ساٿي ڌرتي. ساٿو واهه. هلڪي ٿڌڙي هير ساٿن لڳن کي ڪتڪائي ڪندڙ. آڏڙيل ساهن کي سنواريندڙ. ساٿيل گهڙين جي ڇولين جي هندوري ۾ ٿڦڪيون ڪائيندڙ لڳ.

ڪنهن سمي امالڪ ڪن وڇيا.

ڏت هٽي پيل. جهليل ساهه وس ۾ ڪيل.

جاٿي ٻہ، ٻہ ٻاڇولا اڪتي وڌندڙ.

سُرپات ۾: پيو هج، نہ اٿجاڻ.

ڪيڪار ٿي:

’ستان ويا آهيو.‘

اولدهه جي ساٿي سمنڊ ۾ پينڊ پٽي.

’سڙس ٿجان.‘

هوڪار:

’ستان –‘

مڙس ٽپ ڏئي اٿيل. گولي.

’وڃڻي ٿو جهل ڪجاڻ.‘

هيٺين ۾ ڇُڳهه، اکين آڏو اوندهه. اکين جي هيريل روشني اندي ٿيل.

هڪ پاڇو پچندڙ.

پار جي پاڇ جي وک وک، گهوپاٽو. هنياء تي ڦهڪو تي لڳندڙ.

ڪوماڻيل ذهن. ڪوماڻيل حواس. سِر تي آئي، منهن ڏبو. ڪوماڻيل ذهن ۾ سوچ جو ترورو. پاڻ سنڀاليل:

’حيف تس.‘

’ا. وئي آهين رَنَ.‘

پولار ۾ ٻولاٽيون ڪائيندڙ آواز ڪي سچاڻ لاء:

ادو؟

امالڪ چوٽيءَ ۾ هٿ. سَتَ: ڪريل رن. ڪٿي، ڪيڏالهن پڳئي پار؟

اوسان خطا. ڪُڇي جهڙي پٽ.

پار جو لفظ ٻه ٻٽيل لڳن تي چنبڙو لي لڳل. تتل، ٻُڙڪا ڏينهڙ پاٽيءَ جو چنبڙو: روح ۾ قلڪٽو ٿيل.

’آ ـ اڇي ٿو ـ‘

چمڪاٽ، وڄ ڪيريل. ڪنڌ لڙيل. ڏک مٿان ڏک. ٻُٽ ڦرتيءَ تي زڪو ڪري ڪريل. گِڙڪايل ڪيڪراٽ، رات جي اولداهين ماتيڪي سمنڊ جي پيٽ الدر.

۽ پوء ماڪي مالت.

ٻئي ڏينهن، سج ايرئي راڄ ڏٺل: واهه ۾ لڙهندڙ لاش سُڃاڻپ وڃايل.

چياڻون ’ڪاري.‘

۽ پوء سڀ پنهنجي پنهنجي ڪِرت سان لڳل.

بيدل مسرور ۽ منهنجو من

ٺڏگ ڦي ليٽ هو ڪهران لڪتو آهي.

واچ ۾ وقت ڏسي ٿو. ڪهر مان نڪرڻ ڪان اڳ ٻه هن وقت ڏٺو هو. ڪيس آفيس ڪٺي وڃڻ واري گاڏي ٻه اڄ الائي ڇو دير ڪئي آهي. ڪهنيءَ مان هلندي هو سوچي ٿو.

'روڊ وٺي وڃان. نه وڃان ٿو وڃان. وڃان ٿ ٿو وڃان ـــ گاڏي روڊ وٺيو ايندي آهي'

ڪهنيءَ مان لڪري هو ڀڪي رستي تي لڪري آيو آهي. منجهي ٻيو آهي. ڪيس ٻڪ ٻه ڏاڍي لڳي آهي. رمضان جي مهيني هٺڻ ڪري هوٽل ٻه بند آهن. سنڌس گاڏي ٻه هيڏانهن نه هوڏالهن اچڻ واري هوندي. هو بيهي ٿو، فيصلو ڪرڻ ٿو چاهي.

'ڪهڙي ڪن آرام سس ٿو ڪريان تہ ٻار اچي ٿا لنڊ ڦٽائن. مٿان لوڪريءَ تسي ٻهچڻ جي تڪڙ. روزالو سورلهن ڪلاڪ ڪم ڪرڻ ڪان پوءِ، رات جون ٻه ڪهڙيون ٻه آرام نہ ٿو ملي.

دير مان ڪهر ۾ ٻير پائڻ مان مومل جي لنڊ خراب ٿي ٿئي. در ڪولڻ لاءِ گهنٽي ٻڌلدي ئي ٻڪڙيل منهن مان اچي ٿي در ڪولي. عام استعمال ۾ نہ ايندڙ لفظن جو استعمال. اڻوڻندڙ لهجو.

آجيئان ۾ ليٽ سون ڪي ملي چا ٿو؟ ڪيئنٽين جي ماني ٻه ان آسري تي نہ کائجي تہ ڪهر وڃي مومل جي هٿن جي ڀڪل ڪاڏي مان چشڪو وٺجي. پر ان جي ابتڙ، ٿڌا چالور، ٿڌي دال، ٿڌا تريل پٽاٽا ـــ گرهہ گرهہ تي ٻاٽيءَ جو ڍڪ، جنهن جو ٻہ ٻندوبست ٻاڻ ڪي ئي ڪرڻو پوي ۽ ڪڏهن ـــ تہ مانيءَ ڪسان ئي جواب. در ڪولڻ واري تڪليف ئي الائي ڪيئن تسي ڪري. روز ٻہ-ٽي بيهودا اکر چئي وجي هنڌ ۾ ڪرلدي. جي ڪجهہ چئبس تہ اڌ رات جو ڪهر مٿي تي ڪڻندي، چولدي:

سارو ڏينهن تہ تنهنجي ڪهر جو ڪم ڦي ڪريان. تنهنجي ٻارن ڪي ٿي سنڀاليان، جيتوڻيڪ چٽيا ٻاڻ اٿس. سڪ ٻہ ٻاڻ ڪي هئس.

سارو ڏينهن ٿي هڃان تہ ٻہ ڪهڙي ڪن چيلهہ سڌي ڪرڻ تي مالڏاڻ ٿو مڃائين، جيتوڻيڪ مالڏاڻ ٻاڻ مڃائيندي آهي.

مان توکان ٿي ٻڇان تـہ تون جو سارو ڏينهن آفيس ۾ جنگهہ جنگهہ تسي چاڙهيو ويٺو هوندو آهين تہ لڪڻ ڪان سواءِ ڪندو چاهين. اڪ ڪارا ڪري ٿو اچين. سون ڪي جڻ خبر ڦي ڪانهي. مان ٻڇان ٿي تہ اها اڌ رات تائين ڪهڙي آفيس کليل هوندي آهي؟

حالانڪ ڪيس هزار پيرا ٻڌائي ۽ سمجھائي چڪو آهيان ته موسل، پنهنجي ڪاٽي ۾ مون ڪي ٽيبل جو نه، ذهني ۽ جسماني واوڙ جو ڪم ڪرڻو پوندو آهي. ڪڏهن جي دير به ٿئي ٿي ته ان جو معاوضو پگهار ڪان علاوه ملي ٿو، جيڪو به نيٺ گهر جي ئي ته ڪم اچي ٿو. پر منهنجي موسل کي ڳالهه ڪٿي ٿي سمجهه ۾ اچي. جي ڪاوڙ سرس هونديس ته صبح جي ٻدران ان وقت ئي منهنجي غير ذميدارين جي لسٽ هٿ ۾ ڏيندي.

لنڊڙي کي ڊاڪٽر وٽ وٺي وڃڻو آهي.

ٻيبيءَ کي مٺي هٽائڻي آهي.

گهر جو فلاڻو فلاڻو سيڊو آڻڻو آهي.

اڄ ڪاسليٽ کپي ويو آهي.

ڪالهه صابڻ به کوٺ هو.

ٻه درجا چا پڙهايامانس، منهنجو ته دماغ ئي خراب ڪري ڇڏيو اٿس. هاڻي ته زباني ڪاروائيءَ سان گڏ ڪاغذي ڪاروائي به شروع ٿي وئي آهي. ڪجهه غيرذميدار ته مان به آهيان، جا غيرذميداري سان چائي وائي نه ٿو ڪريان پر جتي ملازمت ڪريان ٿو، اُتي جو ڪم ئي اهڙو آهي جو مهيني ماس ئي ڪا سوير واندڪائي ٿيندي آهي، نه ته—خير.'

ڪا ڪاڏي سندس اڳيان، گهٽيءَ ۾ لنگهي وئي آهي—'هيڏي ساري مصروف شهر ۾ پنهنجي باري ۾ سوچڻ به ڪيڏي نه ڏکي ڳالهه آهي، الائي کهڙي ڪاڏي هئي؟ اسان جي آفيس جي نه هوندي. هجي ها ته مون کي ڏسي ها—ڪو هارن ڏئي ها—مان ميان ٿو ته ٻارن جي صحت تي به پورو ڌيان نه ٿو ڏيان پر سيڊو ته آڻيان ٿو. هڪ ڏينهن اڳ ۾ موسل به ڪاسليٽ لاءِ ٻڌائي ته جيڪر ليرن تي کهٽ ۾ چانهه ئي ته ملي پويم، پر ٻڌائيندي ان وقت جنهن وقت رات جا ٻارنهن ٿيندا هوندا يا جڏهن مان چانهه گهرلدس. ٻک ۾ لوڪريءَ تي وڃڻ به ڪيڏو نه اهم مسئلو آهي، ۽ اڄ ساڳيو مسئلو مون سان لاڳو آهي—۽ ان ڪان وڏو مسئلو آهي ڪپڙن جو، جيڪي ڪالهه صابڻ نه هئڻ سبب ميرا ئي رهجي ويا. ڪابه ملازمت ڪرڻ لاءِ ظاهري ڏيک رکڻو ٿو پوي پر هيءَ موسل ڪٿي ٿي سهي. دراصل هن جو به ڏوهه ڪونهي، سچي غلطي منهنجي آهي. مهيني جي پگهار تي هڪ ئي وقت سيڪجهه آڻي رکجي ته جيڪر روز جي پيٽڪي ڪان بچي پئجي. صلاح ته واهه جي آهي. بس آئينده ائين ئي ڪبو. ته چا ائين ڪري به سگهندس يا هرمهيني جيان ٿورو سيڊو آڻي ٽڪجي پوندس. نه، هن پيري پڪ سان سڄو سيڊو آڻبو. پر هيءَ روزجي مٺي- اف- ٻار هئڻ به آهي مصيبت. منهنجي خيال ۾ ته شادي ڪجي ئي نه. نه شادي ڪجي، نه ايڏا جنجل ٿي پون.

ها، ته آئينده شادي نه ڪندس. ٻي شادي ڪرڻ لاءِ سوچيندس به نه.

ٻي شادي وري ڪيئن ڪندس؟ افورڊ ڪٿان ڪندس؟ رکندومالس ڪٿي؟ هڪ منجهان ئي ڦاٿو آهيان. ڪيس ڪيڏي به ته نه ٿو سگهان نه! پر ويندي ڪيڏانهن؟ ماڻٽ ئي مري ويا اٿس. ٻر مان چو سچي چمار لاءِ ايڏو ٻار ساڻ ڪنيو هلان.

مون کي زال نہ گھرجي. پڙهيل لکيل سمجهدار بہ نہ، اصل زال گھرجي ئي نہ.

مون کي ٻارن جي ضرورت ناهي.

مان اڪيلو ٺيڪ آهيان. گهٽ ۾ گهٽ رات جون ٻہ گهڙيون تہ سڪون سان سمهي سگهندس.

هو هلي ٿو، هلي رستو ڇڏي وچان ميدان مان هلڻ لڳي ٿو. سندس من ۾ اٿل پٿل جاري آهي —

'مان چينج ڇو ٿو چاهيان؟'

هرڪو ماڻهو چينج ٿو چاهي.

مان ڪهڙي تبديلي آڻيان؟ ڪيئن آڻيان؟ ڇا ڪريان؟

سچو سارو مجبور آهيان، مجبورين ۾ جڪڙيل آهيان، سراپا مجبوري آهيان.

گهر هلائڻو آهي — مجبوري آهي.

جيڪي ڪمائڻو آهي — گهر ۾ خرچ ڪرڻو آهي — مجبوري.

سوسائٽيءَ ۾ موو ڪونہ ڪري سگهجي، جو پئسو ناهي.

دوست ناهن، دوست آهن پر دوستڙيون ناهن، پر دوست بہ آهن تہ ڪهڙا آهن، الهن کي ڇا دوست چئبو جيڪي پاڻ تہ هر هفتي سنڌي نائيٽ ملهائن ۽ مون کي صلاح بہ نہ ڏين. ٺيڪ آهي، صلاح نٿا ڏين تہ پاڻ کي وري ضرورت ڪهڙي آهي. ضرورت ڇو نہ آهي — پاڻ وٽ بہ پئسا هجن تہ جيڪر هفتي جي هڪ رات تہ موسل جي جيءَ جلائڻ واري روپي ڪان جان آزاد ٿي پوي ۽ ڪنهن خوبصورت پريل بدن جي سرهاڻ ۾ سندس ساهن جو واس وڃجي، ڪو ولائتي شراب پيئجي.

اهي اجايا خيال مون کي نہ ڪرڻ گهرجن. خيال ئي تہ ڪيان ٿو — ڪهڙو عمل پيو ڪريان. پر جي ڪري بہ ورتم تہ ڇا ٿي پوندو.

ايندڙ پهرين تاريخ جالي واڪر ريڊ ليبل وٺبو. نہ بلئڪ ليبل وٺبو. هت تہ ڏاڍو مهانگو آهي. ٻاهران گهرائبو. پنهنجي پراڻي واقفڪار جهازن تي هوسٽيس آهي، پر آئي ڪڏهن نہ ڏيندي — الٽو دليا جهان جون پابنديون مون تي ئي مڙهيندي. پاڻ پنهنجي پر ۾ ڇا فارورڊ نہ هوندي؟ ڇو نہ هوندي. مسافرن کي ڇا شراب هتي سان نہ پيئاريندي هوندي يا دليا جي ٻين ملڪن ۾ ڪنهن سان ڪمپني نہ ڏيندي هوندي؟ ڇو نہ ڏيندي هوندي. مڙئي، سڄي جهل پل رڳو مون لاءِ اٿس — چوندي: توکي نہ شراب پيئڻو آهي نہ ئي سگريٽ ڇڪيندو ڪر. ٺيڪ چوي، اها سڄي پابندي مون تي ئي ڇو؟ مان هن جو ڇا لڳان! پر مان الهن معمولي مسئلن تي ايترو پريشان ڇو ٿو ٿيان. ڪونہ ٿيان، بس.

سان گهرٻار سان انهن حالتن ۾ ٺيڪ آهيان. شادي شده آهيان ۽ ڇوڪريون لفٽ ڏين ٿيون ڪنوارن کي. ته ڇا مان ڏسڻ ۾ ڪنوارو نٿو لڳان. ڪنوارن کي ڇا هوندو آهي جو ڪنوارا لڳندا آهن؟ چال ۾ فرق هوندو. ڪيئن هلندا هوندا؟

هو پنهنجي هلڻ تي غور ڪري ٿو- ڪنوارن ڇوڪرن جيان هلڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. هلي ڪونہ ٿو. سمجهي ٿو تہ هلان ٿو-

ٻه ڀيان هلڪڙو ٺهڪڙو سندس ڪنن تي پيو آهي- هو پوئتي ڏسڻ چاهي ٿو، پر هو ڏسي اٿو.

'آواز ڇوڪرين جو آهي. ٻاڙي جون ڇوڪريون هونديون. مرد جو سُڙي ڇوڪرين کي ڏسڻ ڪيڏو نہ خراب لڳندو آهي- سو بہ پاڙي جي ڇوڪرين کي- جيڪي پاڙي جي مردن سان عشق ڪرڻ لاءِ ڪڏهن بہ تيار نہ ٿينديون. ڇو؟- ڇو تہ سندن ماءُ پيءُ کي خبر پوندي. سندن پاڙي وارن کي خبر پوندي، ۽ ڇو تہ پاڙي وارا بہ انهن وانگر غريب هوندا آهن، جن وٽ نہ گاڏي هوندي آهي نہ ڏيڻ لاءِ رقم. گاڏيءَ ۾ رقم وارا پاڻ ٻين جي پاڙي جون عورتون آڻيندا آهن، ۽ اهڙيءَ طرح پاڙي وارن جي رد بدل ٿيندي رهندي آهي. حالانڪ عورتن توڙي ڇوڪرين کي ٻهرين پاڙي وارن مردن ۽ ڇوڪرن سان عشق ڪرڻ گهرجي. گهٽ ۾ گهٽ رقم تہ پاڙي جو پاڙي ۾ رهندي- ۽ هوئن بہ ٻهرين محلي وارن جو حق هئڻ گهرجي. پر هاءِ بدنامي- بدنامي بہ ڪٿجي تہ ڪنهن شينهن ڪلهي تہ هجي، ڪتو بہ ڪانجي ڪک بہ نہ پرجي. ٻن ڏجي اهڙي عشق کي. پر مون سومل سان ڪهڙو عشق ڪري شادي ڪئي آهي، جو بک تي ماري- خدا جي مار پويس.'

هن جو ڌيان وري ڇوڪرين ڏانهن ٿو ڦري اچي.

'آهن ڪير؟' پاڻ کان پڇي ٿو.

'الائي ڪير آهن.' پاڻ کي جواب ڏئي ٿو.

'پاڙي ۾ بہ الائي ڪير ڪير ٿا رهن.'

هڪڙو تہ فلاڻو ٿو رهي. لالو بہ الائي ڇا اٿس. سومل ٻڌائيندي آهي تہ ڪيس ڇهہ ڌيئر آهن. مون تہ ڪڏهن بہ نہ ڏٺيون آهن. پر هيءَ سومل وڏي واڪي چوندي آهي: اهي ڇهہ ئي ڇوڪريون پرائيويٽ ٿيون هلن، سيئي منهن ڪارو ٿيون ڪرائن. تہ- مون کي بہ ضرور ڏٺو هوندائون. مون اڳي تہ ڌيان نہ ڏنو آهي. سياڻي گاڏيءَ ۾ چڙهندي ان جاءِ جي درين ڏانهن تڪيندس. ضرور ڪانہ ڪا ڇوري مون کي روز گاڏيءَ ۾ چڙهندي ڏسي مستقبل جا پائيدار خواب جوڙي ويٺي هوندي- پر هاڻي تہ شايد تنگ بہ ٿي وئي هوندي، ڪير ٿو ڪنهن جو ايڏو انتظار ڪري، سو بہ مون شادي شده جو. بهرحال، سيان ڏسبو تہ ضرور. متان ان جاءِ تي ڪا ٻي ڇوڪري بيهندي هجي.'

ڇوڪريون پاڻ ۾ ڳالهائن ٿيون.

'چا ٿيون ڳالهائن؟' هو پاڻ ڪان پڇي ٿو ۽ منهن کي ٿورو ڪاهي پاسي ڪري ٿو. وري سڌو ڪري ٿو.

'ائين ڪرڻ سان هڪ تہ هو سمجهي ويندو تہ مان منجهن دلچسپي ٿو وٺان ۽ جنهن جو ڪو بہ سٺو ٿل اڪرڻو ناهي. ان ڪري، تہ سان سندن محلي ۾ ٿو رهان. شايد منهنجي محلي جون ناهن. منهنجو پاڙو ٻن اڳين ۽ هڪ پويان واري جاء ۽ هڪ پاساريء جي دوڪان ڪان سواء آهي چا. پڪ سان آهن تہ ڪالونيء جون، پر آهن الائي ڪهڙي پاسي جون. ڪير بہ آهن، ڪٿان جون بہ آهن، تنهن ۾ پنهنجو چا. ڪيتري بہ ڪوشش ڪريان، ڇوڪريون مون سان ڪڏهن بہ عشق فرمائڻ جي زحمت نہ ڪنديون ـ شادي شده. جو ليبل ڪهڙي ڇوڪري پسند ڪندي. ڪاب نہ. پنهنجي ويجهي مائٽياڻي بہ لـ ـ پل ڪٿي ان اڻڇاڻائيء واري عمر ۾ ڪي سهڻا سپنا آڻيا هجن.

پر هو ڳالهائن چا ٿيون؟

منهنجي متعلق ٿيون ڳالهائن. منهنجي متعلق ڪهڙي موضوع تي ٿيون ڳالهائن؟

اهوئي تہ چوندي هوندي: شادي شده آهي.

بي چوندي هوندي: پاڙي جو آهي.

پر چا سان پويان سڃاڻپ ۾ اچان ٿو تہ سندن محليدار آهيان؟ چا هنن مون کي اڳي ڪڏهن ڏٺو آهي؟ ڏٺو هونداٿون. هنن جو ڏٺل هجان ها تہ جيڪر منهنجي پويان ائين آهستي آهستي نہ اچن ها. مون سان ڳالهائن تہ نہ ها، پر تڪڙيون وڪون کٽي منهنجي اڳيان لنگهي وڃن ها ـ اهو تاثر ڏيڻ لاء تہ هو ڪنهن ساهيڙيء ڏانهن، دواخاني، اسڪول، ڪاليج يا...... الائي ڪيڏانهن بہ! ڪنهن تمام ضروري ۽ تڪڙي ڪم سان وڃي رهيون آهن. سو، مون کي پڪ آهي تہ هنن مون کي نہ سڃاتو آهي. پر سان ساڻن پنهنجي سڃاڻپ ڪيئن ڪرايان؟

ٿورو آهستي ٿو هلان. ڏسان تہ آهن ڪير؟

ڪير بہ هولديون. منهنجون سڃاتل نہ هولديون. مان ڪن کي سڃاڻان، سي هن وقت آفيس ۾ ڪم ڪنديون هولديون. ڪم نہ ڪنديون هولديون تہ پڇي تہ ضرور ويون هولديون. مس جميلہ کي تہ سندس پاءُ پنهنجي گاڏيء تي پهچائي ويندو آهي. باقي سونيہ اچي وئي هوندي. انهن کي بہ ايتروئي سڃاڻان، هيلو مس جميلہ ـ هيلو ميڊم سونيہ. ۽ وڏ ۾ وڏ چانهہ اچڻ وقت، موت ۾ الڪار ۽ مرڪ. ڇپن ۾ الائي چا چونديون آهن. ولائتي ٻوليون ڳالهائينديون آهن ـ مون کي پڌڻ ۾ نہ ايندي آهي نہ تہ جيڪر مان بہ ڳالهايان. جميلہ ۽ سونيہ ڏاڍيون سهڻيون آهن. مائٽ موسل سان شادي نہ ڪرائن ها تہ جيڪر جميلہ کي شاديء جي درخواست ڪيان ها. پاڻ بہ ڪمائي ها، مان بہ ڪمايان ها. گهر جي ڪم لاء نوڪر رکون ها. ٻار ٿين ها تہ آيا رکون ها ـ پوء تہ پاڻ ڪار بہ وٺون ها! پنهنجي گاڏي بہ بادشاهي آهي.'

هلندي هو آهستي ٿيو آهي. پر ڇوڪريون اڃا ڪجهه پوئتي آهن. هو پنهنجو پاڻ کي بدقسمت ٿو سمجهي - ۽ ان ڪيفيت کي مٽائڻ به چاهي ٿو. هو هلندي هلندي - هنن جو اڳيان وڌي اچڻ لاءِ سخت بيچينيءَ سان انتظار ٿو ڪري. سندس قدمن ۾ بيقراري آهي - جنهن کي هو سختيءَ سان محسوس ٿو ڪري. ۽ سمجهي به ٿو - منهنجي ائين هڪدم ڍري ٿي هلڻ کي هنن خراب ته نه سمجهيو هوندو. خراب سمجهيو به هوندو ته ڪيتري قدر سمجهيو هوندو؟ ان خراب سمجهڻ ۾ هنن اهوئي سمجهيو هوندو ته هن مرد جي، نه ساڻ اڃا ڇوڪرو آهيان، ته سمجهنديون، هن ڇوڪري جي، جوان ڇوڪري جي نيت ۾ ڦير آهي. ۽ منهنجي نيت واقعي ڦري به ته آهي. سنئين سڌي ڳالهه آهي. هنن کي ڏسڻ جي خواهش آيري آهي.

’هڪ خواهش پوري ٿيڻ سان ٻي خواهش ڪر موڙي آئندي آهي - پر اڳ ۾ هڪڙي خواهش ته پوري ٿئي‘.

هو آهستي هلي ٿو. پويان ايندڙ ڇوڪريون بيهي رهن ٿيون.

پويان رڪشو، روڊ تان وڃي رهيو آهي. جنهن جي ويجهي اچڻ جو انتظار ٿيون ڪن!

رڪشي واري کي - بيهارڻ لاءِ هٿ ڏيکارين ٿيون. رڪشو بيهي نٿو. لنگهي ٿو وڃي اڳيان. ساڳيو رڪشو سندس اڳيان وڃڻ لڳو آهي. هو رڪشي ۾ ويٺل ٻن ٿلهين عورتن جي پوئين ٿولهه ۽ ماس جي وڪڙن کي گهوري ڏسي ٿو: ’مار ڇا ته زالون آهن. پويان ماس ته اٿن! ضرور ايترو اڳيان به ته هوندن. ٿلهيون عورتون - مڙسن لاءِ ڪيڏي وڏي نرڄبڌي آهن - خاص ڪري انهن مردن لاءِ جيڪي بانس جي لڪڙي وانگر سنهڙا هوندا آهن - ۽ گهڻو ڪري اهڙن متضاد هيئيت جي زال مڙسن ۾ پيار به ڏاڍو هوندو آهي. الائي ڇو؟ ڪنهن به سبب جي مون کي ذاتي ڪا ڄاڻ ڪانهي‘.

ٻيو رڪشو اچي ٿو. خالي آهي. هو ته ڪيس بيهارڻ نٿو چاهي.

’ڇا چونديون ڪپڙا ڪيڏا نه سهڻا پيا اٿس، پنڌ ٿو وڃي‘.

رڪشو لنگهي ٿو وڃي. هو منهن ورائي پوئتي ڏسي ٿو، ۽ ڏسندو ئي رهي ٿو. ڏسڻ جو سنو وجهه وڃائڻ نٿو چاهي، ان ڪري جو هو پٺي ڏيو بيٺيون آهن - ۽ سندن اکين اڳيان خالي رڪشو وڃي رهيو آهي. چپ بيٺيون آهن. ’ڪو خاص مسئلو ٿي پيو اٿن؟ ٻرمس وسري ويو اٿن! رڪشو نه بيٺو اٿن! ڪٿي پوئتي وڃڻ جي وائي ته نه ٿيون وارين؟ ته پوءِ هڪ هنڌ ڇو بيٺيون آهن؟ اڳتي ڇو نه ٿيون اچن؟ وڃڻو ڪيڏانهن اٿن؟

گهران جو نڪتيون آهن، ڪٿي ته ليٽ وڃڻو اٿن. ڪپڙا به ناهوڪا پيا اٿن. پويان جسماني بناوت به وڻندڙ اٿن.

ڪٿي نوڪريءَ تي ته نٿيون وڃن؟ جي نوڪريءَ تي ٿيون وڃن ته منهنجي گهر جي سامهون يا پويان واري گهر جون ڇوڪريون ناهن. الهن ويجهن گهرن جي عورتن کي

مون اکين سان ڪٿي نہ ڏٺو آهي پر مومل جي واتان سيني جو ڀرپور تعارف ٿيل آهي ۽ ان ڪري مون کي خبر آهي تہ اسان جي ڀر وارن گهرن جي ڪابہ ڇوڪري نوڪري ڪانہ ڪندي آهي. جيڪر ڀاڙي ۾ بہ ڪا نوڪري ڪرڻ واري ڇوڪري هجي ها! ڪڏهن شام جو- منهنجي يا هن جي- اڱڻ ۾ ڪرسيون ڪڍي چانهہ جو ڪپ ڪپ پيئجي ها- پر هيءَ مومل ڇا مون کي ائين ڪنهن عورت سان ويهڻ ڏئي ها- ليور ليور. ساري وجهي ها.

ماءُ ڌيءَ بہ ناهن. ٽي بہ سڳهي ٿو ماءُ ڌيءَ هجن- ڇو تہ اڄڪلهہ الهن جي جسماني بيهڪ ۾ بہ ڪو خاص فرق نٿو ٿئي. ڀيڻرون ٿي سگهن ٿيون. جي ڀيڻرون آهن تہ ضرور ڪن مائٽن ۾ وينديون هونديون- يا دواخاني وينديون هونديون. ڀيڻرون گڏ بازار بہ تہ وينديون آهن! ۽ جي ساهيڙيون آهن تہ پوءِ-'

هو الهر ئي اندر خوش ٿئي ٿو. ۽ جلد ئي مايوس ٿي وڃي ٿو.

'ساهيڙيون ناهن- ڇو تہ ايترو سوير ڪيئن مليون آهن. ٻنهي جا گهر بہ ضرور جدا جدا هوندا ۽ ٿورو گهڻو فاصلو بہ هوندن سندن گهرن ۾. پر اڄڪلهہ تہ ساهيڙيون پنهنجي ساهيڙين وٽ وڃي رات گذارين ٿيون. هاڻي مائٽ- ساهيڙين جي معاملي ۾ ڪجهہ فراخدل ٿيا آهن- پوءِ پسل ساهيڙيءَ جو ڀاءُ جوان ڇو نہ هجي. ڪانفيڊلس جي ڳالهہ آهي- ۽ ان ڪانفيڊلس تحت ئي تہ ڳالهہ ٻول اڳتي ڇوري سگهبي آهي. مثال اسپتال تائين معاملو پهچي تہ- ساهيڙيءَ جو ڀاءُ ڊاڪٽر کي چوندو- سر مان افورڊ نٿو ڪري سگهان ۽ هوئين بہ مان يا منهنجي زال ٻار ڄڻڻ پسند نٿا ڪريون. پنسو ڏلو پرو ڇنو. اعتماد اعتماد ئي رهيو. عزت بہ بچي آئي- ۽ جي ڳالهہ نهي آئي تہ ڀلا ڇوڪريءَ کي ساهيڙيءَ جي گهر کان وڌيڪ ڪهڙو گهر پيارو هوندو؟

پيار ڪرڻ لاءِ محفوظ جاءِ ساهيڙيءَ جو گهر ئي آهي.

دواخاني ڏانهن وڃڻ جو بهانو بہ سٺو آهي.

اسان وٽ پابندي تہ آهي. پابنديءَ کان ڇوٽڪارو- بهانو. ۽ اهڙا ڪيئي بهانا هن وقت جي; منهنجو مطلب آهي تہ هن دؤر جي وڏي ايجاد آهن.

مان پنهنجي زال سان بهانو ڇونہ ٿو ڪريان؟

مون کي بہ ڪونہ ڪو بهانو ڪرڻ گهرجي.

سياڻي ڪان مان بہ مومل سان بهانا ڪندس.

بهانا جو ڪندس تہ ڪرڻو ڇا اٿم؟ جنهن لاءِ بهانا ڪندس. خير وقت آيو تہ ڏٺو ويندو.

اڙي! هي تہ پاڻ ۾ کلن پيون. جهڙا ڪبوتر 'ڳٽ ڳٽ' پيا ڪن'.

هو مڙن ٿيون ۽ هن ڏانهن منهن ڪن ٿيون. هو هڪدم سڌو ٿئي ٿو ۽ هاڻ لڳي ٿو. ان ڊپ کان تہ 'متان هو، منهنجي بيهڪ کي خراب نہ سمجهن. عزت وارو ماڻهو آهيان- ڪل

لڪائي هلندو آهيان. مان پنهنجي نظر ۾ عزت ڀريو آهيان، ٻين جي نظرن ۾ حالانڪ بيوقوف، چسو ۽ واهيات به آهيان، ها، ڪجهه ماڻهن جي نظرن ۾ ته اهين هئڻ به گهرجي، نظر نظر جي ڳالهه آهي. هرڪو ته هڪ جيترو عقل ڪونه ٿو رکي، انهن ئي ته عقل جي ننڍ وڏائيءَ جي خبر پوي ٿي. حالانڪ جيڪو ٻئي کي بيوقوف سمجهندو آهي، ان کي اڳيون اڳ ۾ ئي بيوقوف سمجهندو هوندو. ٻين جي نظر ۾ ڪٿي ڇا به هجان. ڪيئن به آهيان، پاڻ تائين آهيان– جيئن آهيان، سٺو آهيان– مان پنهنجو پاڻ کي وڻندو آهيان– هونئن به دنيا جا گهڻا سهڻا ۽ سٺا ماڻهو خود ثنا ضرور ڪندا آهن– ۽ پنهنجو پاڻ کي به ڀائيندا آهن'– ڇوڪريون اچن ٿيون. هو سُڙي ڪين ڏسڻ نٿو چاهي– ڍري رفتار سان هلي ٿو. پينٽ ڏانهن ڏسي ٿو. آهستي هلڻ لاءِ جواز ٿو ڳولي– هرو ڀرو پينٽ کي ڇنڊڻ لاءِ ويهي ٿو. جهڪي ٿو ۽ هٿ سان گوڏي وٽ پينٽ کي صاف ڪري ٿو– جا اڳ ۾ ئي صاف آهي. ٿوري خراب آهي، سا ته پويان آهي– جو گهر پهچي رات هن جڏهن ڪرسيءَ تي ويهي بوٽ پئي لاٿو. چمپل ڳولهڻ لاءِ اٿڻ وقت زال چيو هوس:

انڊو هئين ڇا؟

ڇو؟

ڪرسيءَ تي انهن ئي ويهي رهين!

ته ڪيئن ويهان ها؟

ماڻهو ڪجهه ڏسندو به ته آهي.

ڇا ڏسان ها.

پويان پينٽ جا افعال ڏس.

هن جو هٿ پويان وڌي ويو هو سوٽ ۾ سندس هٿ تي لنڊوڙي جو ڪاڪوس لڳل هو، سو ٻي ويو– وچي هٿ ڌوتائين ۽ گوڏ ٻڌي پينٽ کي ڌوتو هٽائين.

هن جو هٿ پويان پينٽ تي ڦري ٿو، ۽ ساڳيو هٿ لڪ ڏانهن اچي ٿو.

'بس ته ڪالهيس– ٺيڪ آهي. ڀلا ڇا ڪجي. ٻيو سڀڪجهه سيرو هجي ته اٽ ڏينهن پاٽل پينٽ ئي غنيمت آهي.'

سندس هٿ پنهنجي حالت ۾ آيو آهي. هو محسوس ڪري ٿو ته ڇوڪريون کيس ڏسي رهيون آهن، ۽ ڇوڪريون به ان وقت ئي پاڻ ۾ کلن ليون. کجن ٿيون. گهٽيل ٽهڪن جو آواز هو پنهنجي راتوڪي صورتحال ڏانهن ٿو منسوب ڪري.

'مون تي ٿيون کلن. منهنجو ڌيان ڇڪائڻ لاءِ ٿيون کلن.'

هو پاڻ سنڀالي ٿو. هو مڙي ڪين ڏسڻ نٿو چاهي.

'مڙي ڪين ڏسڻ سان ان گهٽيل ٽهڪ جو سنئون سڌو نشان پاڻ کي ڀائڻ گهرجي، ۽ جي مان پاڻ ڏانهن ئي ٿو سمجهان، ته ڇو نه ان کي ڪنفرم ڪريان. ڏسان؟ نه ڏسان. مردن جو شان ناهي عورتن کي سُڙي سُڙي ڏسڻ.'

هو پنهنجي منهن ڪلي ٿو. هن کي مرد جي شان واري ڳالهه تي کل ٿي اچي، جهڙو مرد جي اجائي شان ڪرڻ تي کيس کل ايندي هجي، پر هن جي منهن تي مرڪ ڪانهي.

سوچي ٿو:

'مرد عورت کي ۽ ڏسندو ته ڪنهن کي ڏسندو. هيءَ اجائي پابندي ڇا جي آهي؟ جڏهن ته ٻنهي هڪ ٻئي لاءِ پيدا ڪيا ويا آهن — پر — اها ڳالهه منهنجي سوچڻ جي ته ڪانهي — هوائن ۾ منهنجو ان مسئلي سان ڪهڙو واسطو. پابندي هجي نه هجي — منهنجي ته شادي ٿيل آهي.

پر ڇا شادي شده مرد، عورتن جي پويان ناهن؟

عورتون به شادي شده مردن جي پويان آهن.

۽ جي ٻئي شادي شده آهن ته جسماني چينج لاءِ ٿا چاهين يا نه ٿا ڪن؟

سيڪجهه ٿئي ٿو ۽ سيڪجهه ٿيندو آهي، رڳو سموريون پابنديون مون لاءِ آهن — مان اهي پابنديون ٽوڙڻ ٿو چاهيان — مون کي به چينج کپرجي. مان به هن روٽين لائيف سان تنگ ٿيو آهيان. اڌ رات تائين ڪم. ٿڪ. اڌورو آرام. ٻارن جو پيٽڪو. مومل جو ٻچڙو منهن، ۽ ڳالهائڻ ۾ مٺي ۽ ۽ جسم ۾ سٺي، ۽ ٿي...... مون کي جملي سان شادي ڪرڻ کپري هئي. هاڻي به وقت ويو ڪونهي. جي سريت ٿي رهي ته موج ٿي ويندي. پر ڇوليوماس ڪيئن؟ ڳالهائيندي ڪانهي مون سان. وڏائي اٿس. پر ٻين سان ته کلي ڳالهائيندي آهي — شايد ٻين کي ڪنوارو سمجهندي هوندي.

مون کي به هاڻي ڪوشش ڪرڻ کپرجي.

ڪري به سگهندس الائي ۽.

ڪوشش ته ڪريان. ڪم ٿيو ته ٺيڪ ۽ ته به ادا اهڙو ته آهيان.'

ڇوڪريون هن جي ويجهو اچي پهتيون آهن. ڇوڪريون سندس ڪاٻي پاسي آهن. هو رستي ڏانهن ڏسي ٿو — ۽ اعتماد سان پاڻ کي چوي ٿو:

'مان رستي جي ساڄي پاسي پيو هلان — ۽ هي — ڇوڪريون ڪاٻي پاسي کان ٿي اينديون.'

اوچتو سندس من ۾ خواهش اڀري ٿي، ڪاٻي پاسي کان وڃي کندي ڪالي کي ڏسي ٿو.

'جيڪر اوچتو ڪٿان ڳوري ٽرڪ اچي نڪري ۽ ڇوريون ڊوڙنديون منهنجي طرف هليون اچن. پر نه، ٽرڪ نه اچي. ان جي اچڻ سان هنن ۽ منهنجي وچ ۾ ٿيل فاصلو خراب ٿي پوندو، اڪثي پونتي ٿي سگهي ٿو.'

رڪشو اچي ٿو. هو من ئي من ۾ وري شڪي ٿئي ٿو ۽ ان سان ڪڏ هلڪي پريشاني به ٿئيس ٿي:

'جي رڪشي ۾ چڙهي ويون ته پوءِ معاملو اڌ ۾ ئي رهجي ويندو. اڄوڪو ڏينهن — جيڪر آفيس نه وڃجي. ههڙي موسم ۾ وڃي ڪا ٻهاري ڪجي — پر ڪٿي ڪجي؟ جاءِ ئي ڪانهي — ڪيسي ۾ ڏوڪڙ به ته ڪينهن.'

شرم کي مٽائڻ لاءِ هو واچ ۾ ڏسي ٿو ۽ منهن ۾ بيزاريءَ جو تاثر ڏيکاري ٿو۔ واقعي اڄ سنڌس گاڏي دير ڪئي آهي.

رڪشو ڇوڪرين لاءِ ڊرو ٿئي ٿو، پر ڇوڪريون رڪشي ڪان هاڻي گهٽ پري آهن. ڪيس روڪڻ به ڪين ٿيون.

'ڪين ڪاڏي وڃڻو آهي؟ هي رڪشو لنگهيو آهي پر ڪونه روڪيو اٿائون. ڪٿي منهنجي باري ۾ به اهوئي نه سوچينديون هجن! ڪٿي هو مون سان ته هلڻ نه ٿيون چاهين؟'

هو ان خيال تي خوش ٿئي ٿو: 'ڪيتريون ڇوڪريون پئسي لاءِ نه، جنسي بک مٽائڻ لاءِ مفت ۾ ڪمپني ڏين ٿيون.'

هو وقت ڏسي ٿو: 'مار، پندرهن منٽ ٿي ويا آهن - پر هن گاڏيءَ جو ڪو منهن مٿو ئي ڪونهي. هن وقت جي گاڏي اچي وڃي ها ۽ ڇوڪرين جي روبرو مون کي ڪٽڻ لاءِ بيهي ها ته جيڪر ڪيڏو نه سٺو ٿئي ها - پي خواهش سا به پوري نه ٿيڻ جهڙي، گهٽ ۾ گهٽ هڪ اهائي ته خواهش پوري ٿئي.

نيٺ پلا ڪهڙي خواهش ڪريان جا هاڻي ئي پوري ٿئي؟

لوڪريءَ تي وڃڻو اٿم.

گهران خوار ٿي نڪتو آهيان. نيرن به ڪانه ڪئي اٿم. ويجهو ڪو هوٽل به ڪوناهي جو رڳو چانهه ئي پيئجي. پر جي هجي به ها ته هنن ڇوڪرين جي اڳيان ڪيئن هوٽل ۾ گهڙان ها. ڇا چون ها! سال ۾ هڪ مهينو ٿو اچي ته به روزو ڪو رکي.

بک ته هولئن ئي ڪيان ٿو ته پوءِ روزو ڇو نه رکي ڇڏيان.'

هن کي بک جو ڇڪ پوي ٿو.

'سارو ڏينهن ههڙي بک ۾ ڪيئن ڪاٽي سگهبو؟'

ڇوڪريون هن جي ڪاپي طرف هلڻ لڳيون آهن. هو منهن پاسيرو ڪري به ڪين لٿو ڏسي - حالانڪ منڌس من ڏاڍو ٿو ڪڍي.

'هو مون کي ڏسنديون هونديون. منهنجي سهڻي سيلم شخصيت کي دل ئي دل ۾ پسند ڪنديون هونديون.

منهنجي شخصي حيثيت کي منهنجي ڪاٽي ۾ ڪم ڪندڙ سيئي پسند ڪندا آهن. منهنجي رنگين ڊريسن کي پسند ڪندا آهن.

هاڻي هنن ڇوڪرين ڏانهن به ڏسڻ گهرجي - ڏسان ته هنن وٽ مون لاءِ ڪهڙا ريمارڪس آهن.'

هو اکيون ٽيڏيون ڪري ڪين ڏسي ٿو - جنهن سان هو صحيح طور تي ڪين ڏسي لٿو سگهي.

پويان هيون تہ بہ ڏسي لہ سگهيس ۽ جڏهن ساڻ ساڻ ٽيون هلن ٿہ بہ اٿو ڏسي سگهان. ڪيڏو نہ بدقسمت آهيان مان. بدقسمتي منهنجو تيسين پيڇو نہ ڇڏيندي جيسين مان پاڻ ائڪريسو نہ ٿيندس۔

سون ڪي ائڪريسو ٿيڻ گهرجي.؟

هو منهن ڦيري ڪين ڏسي ٿو.

’تمام سٺيون صورتون آهن. هلڪو ميڪ اپ بہ ٺيل اٿن. هٿن ۾ ننڍڙا پرس بہ اٿن. باءِ دي وي۔ سون ڪي پڇڻ گهرجي. اخلاقن ئي ڪانئن پڇڻ گهرجي. اف يو ڊونٽ مائينڊ... پر نہ، اهو هرڪنهن جو ذاتي مسئلو آهي. ڪيڏانهن بہ وڃن۔ تنهن ۾ منهنجو ڇا؟ سون ڪي تہ خار رکڻو سومل تي آهي جنهن کي پورو هلڻ بہ نہ ايندو آهي۔ ڏس تہ ڪيئن نہ ٽلنديون ٿيون هلن. ڪن سومل، اتفاق سان ڪڏهن گڏ هلندي تہ سڀ رستي وارا پيا ڏسندس. الين بہ ٿي سگهي ٿو تہ سون کي هن جو هلڻ نہ وڻندو هجي. مرد توڙي عورتن کي پنهنجن زالن توڙي مڙسن جي پيٽ ۾ ٻين جو سڀڪجهہ وڻندو آهي، تڏهن تہ پاڻ اڪيلو هججي يا زال سان، پر ٻئي مرد سان ويندڙ عورت کي ٽيڏي اک سان ڏسي ضرور وٺندو. ڇوڪريون مرڪي ڇو ڪولہ ٽيون ڏسن. ڪجهہ تہ سوسائٽي مئنرس هئڻ گهرجن. ٿورو تہ وش ڪرڻ هنن جو بہ فرض آهي.؟

هو پنهنجي منهن تسي مرڪ آئي ٿو. ڪين وش ڪري ٿو. ڇوڪرين جو منهن هن ڏانهن نہ۔ پر سامهون ايندڙ ڪار ڏانهن آهي. هنن جا منهن خوشيءَ کان ٻهڪي اٿيا آهن.

’پنهنجي ڪنوينس سان ڪيڏا نہ وڏا مسئلا حل ٿيو پون. جهڙي مهل چاهجي۔ جتي بہ وڃڻ چاهجي هليو وڃجي. ۽ هي آفيس جي گاڏي توبهان۔ سڄي لئي ئي وڃائي ڇڏي اٿائين.؟

رستي تان ايندڙ ڪار۔ سامهون اچڻ بدران ٻي رستي تي مڙي وڃي ٿي. ڇوڪرين جو منهن لهي ٿو وڃي ۽ سندن رفتار ۾ ٿوري تيزي اچي وڃي ٿي. سامهون بس اسٽاپ آهي. ماڻهن جي رش لڳي پئي آهي، بسون بيٺيون آهن. اومني، مني ٽيڪسي، ويگن، رڪشا سڀ موجود آهن. سهڻن ۽ رنگين ڪپڙن ۾ عورتون، ڇوڪريون، مرد ۽ ڇوڪرا بہ بيٺا آهن. لهن پيا، چڙهن بہ پيا.

ڇوڪريون تڪڙو بس اسٽاپ جي هڪ پاسي اچي بيٺيون آهن.

هو بہ هلندو اچي، ٻئي طرف تي بيٺو آهي.

ڇوڪريون ڪيس بار بار ڏسن ٿيون. هن کي هنن جو ائين بار بار ڏسڻ ڏاڍو ڀلو وڻي. ڪڏهن ڪڏهن هڪٻئي کي بہ ڏسي وٺن ٿا. ڇوڪريون ڪجهہ وڏيڪ ڪلمڪ ٿيون لڳن. ۽ هو پنهنجي گاڏيءَ جي دير ڪرڻ کي پنهنجي گهٽتائي ٿو سمجهي. بدقسمتي ٿو سمجهي:

’ڪڏ وڻي تہ وڃي نٿو سگهان. ڪين اهو تہ ڏيکاري سگهان ٿو تہ سون کي آفيس جي گاڏي ڪٽڻ ايندي آهي۔ جنهن ۾ مان ڪيڏي نہ ٺاٺ سان ويهندو آهيان. پر هن گاڏي اڄ

نيٺ دير ٿي وئي آهي. اڄ جو هيڏو سٺو موقعو ڪيئن هٿن مان ڇڏي وڃي. مان واقعي بدقسمت آهيان.'

هو وقت ڏسي ٿو. هن جي وقت ڏسڻ سان گڏوگڏ ڇوڪريون به وقت ڏٺو، ۽ ڪنڌ جي هلڪي اشاري سان ڪائنس پڇڻ لڳيون.

'مون کان نه ٿيون پڇن. هڪڙي، ٻيءَ کان پڇندي هوندي. پهرين جڏهن هاڻ وٽ واچ اٿن ته مون کان ڇو پڇنديون. پر هو وقت ڇو ٿيون ڏسن؟ شايد ڪين به ڪا آفيس جي گاڏي ڪٿڻ ايندي! شل ائين نه هجي. جي ائين ٿي پوي ته جيڪر سٺو نه ٿئي'

هن جا وار ٿورا بگڙجي ويا آهن. هو وارن کي هٿ سان سيٽ ڪري ٿو. ڇوڪريون به پنهنجي وارن کي سيٽ ڪن ٿيون.

هو نڪ کي آڱر سان کنهي ٿو، ساڳي آڱر مٿن تي ڦيرائي ٿو. هڪڙي ڇوڪري به پنهنجي مٿن تي آڱر ڦيري ٿي — ڪلپ پوي ٿي پنهنجي منهن، سندس ساهيڙيءَ جو ڏيان اينهڙ ويندڙ گاڏين ڏانهن آهي — هو سوچي ٿو.

'اتفاق ٿي سگهي ٿو ته هن به پنهنجي مٿن تي ان ئي وقت آڱر ڦيرائي هجي — پر پوءِ ڪلپ ڇو؟ ڪئي ڪ ڇيڙائي ٿي. ڪاڻ کي ته مٿون اٿس ئي ڪونه. ته پوءِ ائين ڇو ڪيائين؟ عورتن کي گهڻو ڪري مٿون ٿين ئي ڪونه، ورلي ڪنهن عورت کي ٿينديون آهن. جيئن هوءَ ڪير آهي، ها - هوءَ جيڪا ٽي وي ڊرامن ۾ به ڪم ڪندي آهي. ڳالهائي به الائي ڇا اٿس، ملندي ته ادا ڪري ڳالهائيندي — هي ڇوريون به عجيب آهن — جڻ اسان الائي ڇا ڇا ڇئون جو هر جملي تي ڪنديون ادا، ادا — ان کي نوجوان ڇوڪرن وانگر مٿن جي ساول آهي — ڪيڏي نه سهڻي لڳندي اٿس مٿن جي ساول — پر آهي ڏاڍي ڪنزرويٽو.'

ڇوڪري پنهنجي ساهيڙيءَ سان ڪجهه ڳالهائي ٿي — ٻئي گڏجي کلن ٿيون. هن ڏانهن ڏسن ٿيون. هو به کلڻ ٿو چاهي — کلي نه ٿو سگهي — هو ان جاءِ تان وڏي وڃي ٿو. ڇوڪريون به ڏانهنس وڏي اچي سندس ٻنهي ويجهو بيهن ٿيون. هنن مان ايندڙ خوشبو کيس وٺي ٿي:

'هيتري ساري ڪمائڻ کان پوءِ به ڪڏهن خوشبو خريد ڪانه ڪئي اٿم. ڪيڏي نه راحت آهي هن خوشبوءِ ۾ — جيڪر مان به وٺان — سياڻي مان به وٺندس. سياڻي ڪٿان وٺي سگهندس! پهرين تاريخ وٺندس. پر وٺندس ڪيئن؟ مون کي خبر ئي ڪانه پوندي. هنن کان جيڪر پڇي وٺان: ايڪسڪيوزمي — توهان هي ڪهڙي خوشبو لڳائي آهي؟'

هو ڪين ڏسي ٿو — ڇوڪريون به کيس ئي ڏسي رهيون آهن.

'ٺيڪ آ، نه ٻڌائن. مان مس جميله کان پڇندس. ڪنهن بهاني ڳالهائڻ جو موقعو ته ملندو. پر ڇا هوءَ اوچتو منهنجي ان ڇنڇ کي خراب نه سمجهندي: نه سٺو سمجهندي. محسوس ڪندي ته مون ۾ به جمالياتي ذوق موجود آهي. ۽ پوءِ ضرور لفٽ ڏيندي — خراب سمجهندي ته

پلا مون کي ڇا ڪندي. پر نہ خراب ڇو سمجهندي، خوشبو لڳائڻ تہ تمام سٺي ڳالهہ آهي، هنن ڇوڪرين مان اينهڙ خوشبوء ڪيئن نہ مون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي پئي — ۽ مان جي هنن ڏانهن اڻين ڇڪبو وينديس تہ منهنجي مستقبل جي سهڻي سپني جو ڇا ٿيندو — نہ مان هنن جي لڳايل خوشبوء تي ڇڪجڻ ڇڏي ٿو ڏيان. ڏيان هتائڻ گهرجي مون کي — مون مستقبل لاء هڪ خوبصورت ڇوڪري تلاش ڪري ورتي آهي. جيڪا رهندي پنهنجي گهر ۾ مان پنهنجي گهر. پر رهندي منهنجي دوست، زندگيءَ جي دوست. پر مس جميلہ ڪٿي پسند ڪندي. هوء تہ ڳالهائڻ ٿي نہ چاهيندي آهي. دل تہ چولدي هولدس. منهنجي تہ دل ڏاڍي چولدي آهي. مان تہ جيڪر شادي بہ ڪريانس — پر ڪيئن ڪريانس ڪو سورس ٿي ڪونهي. ڪنهن ڪان چوايانس. چٺي لڪانس. ٺيڪ آ، چٺي ٿو لڪانس، پر مان ساڻس شادي تہ نہ ڪري سگهندس. نڪاح پڌي زال معنيٰ ساري ڄمار جي پابندي، نہ صرف عورت لاءِ پر مرد لاء بہ. اهو تہ ظلم آهي. بهتر آ تہ مان رڳو ساڻس ٿرمس رکان ۽ مهيني ماس جي ميلاپ تي راضي ڪرياس. راضي ٿيندي بہ الائي نہ. مون کي مايوس نہ ٿيڻ گهرجي — اڃا تہ هيڏو سارو وقت پيو آهي. کهڙو لوڪري ڇڏي ٿي وڃي، تہ پوء ٽيسين ههڙي شغل ڪرڻ ۾ کهڙو ڏوهہ — ڇوريون بہ ڪي ڏاڍيون سهڻيون آهن. هن ڄمار تائين تہ ڪهٽ ۾ ڪهٽ مون اهڙيون خوبصورت ڇوڪريون نہ ڏٺيون آهن. زال پار نہ هجن تہ جيڪر هنن پنهي سان شادي ڪريان ها! پنهي سان ڪيئن ڪريان ها. پهاچون وڙهي پون ها. پاڻ ۾ ڪولہ وڙهن ها! هائي ٿي ايڏي پاڻ ۾ انڊر اسٽينڊنگ اٿن، پوء تہ منهنجو دماغ ٿي خراب ڪري ڇڏين جيڪر.

شادي ڪٿي نہ ڪجي تہ ساڻن دوستي تہ رکي سگهجي ٿي. مون کي بہ رڳو دوستي ٿي رکڻي آهي. دوستي بہ ڪهڙي — ڪجهہ گهڙين لاء ڪمپني ڪرڻي آهي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ اڌ اهڙي ڇوڪري بہ واقف هئڻ گهرجي جنهن سان مهيني ماس ڪي سٺيون گهڙيون گذاري سگهجن. پر مهينو تہ وڏو عرصو آهي، هئڻ تہ هفتي لاء گهرجي. پر اهڙي اڇي ڪٿان جو مون سان سنڌي لائيٽ ملهائي، ناهي تہ ناهي، پاڻ کي پريشاني ٿي کهڙي آهي. پر هي ٻئي بہ سٺيون پارٽنر ثابت ٿي سگهن ٿيون. پر ٻئي هڪ ئي وقت منهنجون پارٽنر ٿيڻ ڪيئن پسند ڪنديون؟ هڪ مرد ٻہ ڇوڪريون؟ ڳالهہ ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ ٿي اچي. سمجهہ ۾ ڪيئن ايندي بڪئي پيٽ تي ڪا صحيح سوچ بہ ايندي آ ڇا؟ — مار پوي ڪا مومل کي، هيڏو ڪمائجي بہ پيٽ لاء چانهہ بہ نہ ملي.

هڪ مرسڊيز ڪار وڏي وڃي ٿي. اڳيان وڃي بيهي ٿي، پوئتي موٽي اچي ٿي.

'مون لاء ناهي.

منهنجي ڪنهن دوست وٽ مرسڊيز ڪار ڪانهي. آهي بہ تہ اها جميلہ جي پاءُ جي آهي. سا بہ ڪاري آهي. هيءَ تہ ڳاڙهي آهي.'

ڪار مان مرد جهڪي ٻاهر ڏسي ٿو، ڇوڪرين کي ڪلي ڏسي ٿو. ڇوڪريون ٻه ڪيس ڪلي ڏسن ٿيون ۽ وري هڪ ٻئي کي ڏسن ٿيون ۽ وڏي وڃن ٿيون ڳاڙهيءَ ڏانهن. ڳاڙهي ۾ ويٺل مرد هٿ وڌائي ڪار جو دروازو کولي ٿو، ڇوڪريون ڳاڙهيءَ ۾ ڪو ٿي وڃن ٿيون. مرد ماڻن ڪجهه ڳالهائي ٿو.

ڇون ٿيون، اهڙو بيوقوف وري اسان سان هوندو.

ڪار مان ڪڏيل ٽهڪن جو آواز اچي ٿو.

هو ڪامي ڀڄري وڃي ٿو.

'ڪار وارا لفٽ ڏين ٿا ڇوڪرين کي، ڇوڪريون لفٽ ڏين ٿيون ڪنوارن کي. نه، ڪنوارن کي نه. ڪارين کي. پر هيءَ منهنجي ڪٽڻ واري ڳاڙهي ڪهڙي جهنم وڃي پهتي.

سرسبزيز اسٽارٽ ٿئي ٿي. هلڻ لڳي ٿي. ڇوڪريون اندران منهن ڪڍن ٿيون. پاسن جي شيشي وارن خالن مان هٿ ڪڍين ٿيون ۽ هٿ لوڏي ڪيس الوداع ڪن ٿيون.

هو، ڪار واري مرد تي ساڙ نه ڪائي ٿو. ڪيس بک بس ڏاڍي لڳي آهي، منهن تي سرڪ آئڻ چاهي ٿو، نه ٿو آئي سگهي.

۽ هن کي سمجهه ۾ اچي ٿو: 'ته نه عورتون هڪ مرد کي ڪمپني ڏئي سگهن ٿيون. شرط اهو آهي ته مرد وٽ ڪار هجي.'

جيستائين ڳاڙهي نظر اچي ٿي تيستائين ڪيس ائين ٿو لڳي ڳاڙهيءَ مان نڪتل هٿ لڏي لڏي ڪيس الوداع ڪري رهيا آهن. هو هٿ لوڏي ڪين نه الوداع ڪرڻ ٿو چاهي. پر هو ڪجهه نه ٿو ڪري. رستو آهي ـــ بس اسٽاپ آهي ـــ ماڻهو آهن. پيٽ آهي. هو رڳو خالي نگاهن سان ڪين ڏسندو ٿو رهي.

سمنڊ جي ڦيڻ

شرجيل

1977ع جي هنگامي ونڪيشن ۾ هو پنهنجي ڳوٺ ۾ آهي-حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾ هنگاما شروع آهن، هو پنهنجي وڏي ڀاءُ جي سيدي جي دڪان جي مٿان ٺهيل ڪچي اوطاق جهڙي ننڍڙي ڪمري ۾ رهيل آهي، سندس ڀائرن ننڍڙي ڪچي جاءِ مسواڙ تي ورتي آهي (سندن اباڻو گهر 1976ع جي خوفناڪ ٻوڏ ۾ لڙهي چڪو هو، جنهن ۾ ٻنهي ڀائرن جا ٻار گڏ رهيل هئا). سندس ٻئي ڀائر جيتوڻيڪ گهڻو پڙهيل ڪونه هئا، تڏهن به هو ٻئي هن جو خيال ڪندا هئا. اڻ ڪري نه جو هو انهن کان ننڍو هو ۽ نه ئي وري ان ڪري جو سندن گذاري ويل ماءُ پيءُ هن کي وڏيڪ ڀائيندا هئا. هو هن جو خيال ڪندا هئا هر لحاظ کان-هر ڳالهه کان جو هو ٻي ڊپو، حساس، گهٽ ڳالهائڻو، سلڇڻو ۽ ذهين هوندو هو. ٻنهي ڀائرن گڏجي ته ڪيس B.A ڪرائي هئي، ۽ پوءِ وڌيڪ پڙهڻ لاءِ هُن ماستريءَ کي اهميت ڏني هئي. هو ٽن مهينن کان لاڳيتو اتي رهيل هو، صبح ۽ شام جو شهر جي ٻاهرين پاسن ڏانهن نڪري ويندو هو. هو هڪڙي ئي قسم جي مختلف ماڻهن سان ملندو هو، ۽ انهن جي ذهني ۽ مادي اوسر جا احوال نوٽبوڪ ۾ اچي لکندو هو، باقي ٻيو وقت اخبارون پڙهڻ، لکڻ ۽ ريڊيو ٻڌڻ ۾ گذاريندو هو. اڪثر کٽ تي سڌو ليٽي ڇت ڪي گهوريندي گهوريندي ماڻهن متعلق سوچيندو هو، ڪيڏا نه ماڻهن جا ذهن ڪنهن ساز جي تارن وانگر تاڻجي ۽ ڇڪجي ويا آهن! هو سونجهه محسوس ڪندو هو، ۽ اها سونجهه مٿس وڏا وڏا راز ۽ حقيقتون ظاهر ڪري ويندي هئي-(جنهن کي هو هروقت نوٽبوڪ ۾ لکي ڇڏيندو هو.) هن ڪڏهن به ماڻهن وانگر پنهنجي ذهن کي تاڻيل ۽ سوڙهو محسوس نه ڪيو هو، گهڻو ٿڌو ۽ جيترو به ٿي سگهندو هو، هو ٻين جي ذهن جي تارن کي ڍلو ڪري ڪين عملي ٻنجڻ جي هدايت ڪندو هو. پر ان کان گهڻو هو لکڻ پڙهڻ ۾ وڌيڪ وقت گذاريندو هو. هن جا دوست به هئا سُٺا، پڙهيل ڳڙهيل، نوڪرين وارا، سمجهو. هو ڪڏهن هنن سان نه ملڻ چاهيندو هو ته هن جا دوست اِن خواهش جو خيال رکندا هئا، البت هڪ-اڌ اهڙا به هئا، جيڪي پَرپٺ هن لاءِ "ذهني مريض" ۽ "ذات پرست" هئڻ جهڙا ريمارڪ پاس ڪندا هئا. هو اهڙن ريمارڪس کي اهميت نه ڏيندو هو ۽ نه وري انهن لاءِ جوابي ريمارڪ گهڙيندو هو. ائين به ڪونه هو ته ڪو هو ڪڏهن گهوڙي ۾ فرق محسوس نه ڪندو هو. هو معصوميت ۽ بربريت، ظالم ۽ مظلوم، ڏاڍ ۽ برداشت جي حيثيتن کان هرگز اڻڄاڻ ڪونه هو. اهي ئي ته حيثيتون هيون،

جن جا هو سندا ناهي اڳتي وڌي رهيو هو. هفتو کن اڳ جي ته ڳالهه آهي، ڏاڪ منجهنه جو جڏهن ته ننڍي ڇت وارو ڪمرو سيرن جي ڪوري جيان ٻري رهيو هو. هو ٻنان هنڌ جي کٽ تي صرف ڪڇي سان، سڀي هيئان وهاڻو ڪري سنئون سڌو ليٽيو. ڇت ۾ ڪيئي تڪي رهيو هو. ان وقت هُن جو ذهن ٽڪڙو ٽڪڙو ڪم ڪري رهيو هو، ٽيبل تي ٽيبل فين رکيل آهي، پکي جي هوا نسورو جهرون پئي محسوس ٿيس، اوچتو ٽپ ڏئي کٽ تان اٿيو. مٿي ڪان پيل ٽيبل تان قلم ۽ نوٽ بوڪ کڻي کٽ تي پلٿي هڻي لکڻ شروع ڪري ڏنائين.

"چوڌاري سخت گرمي آهي، ٻاهه جا الا آهن. ساهه ۾ مونجهه آهي. ٽڙي ڪنڊا ڪنڊا ٿو محسوس ڪريان، سان ان سخت گهٽ ۽ ٻوسٽ جي ڇوٽڪاري لاءِ ايترو ته ڪري سگهان ٿو جو ڪپڙا لاهي، هيٺ وڃي برف وٺي اچان!"

'هو نوٽ بوڪ ۽ قلم ٽيبل تي رکي، سلوار ۽ قميص لاهي ڪمري جو در کولي ننڍڙو اڱڻ لتاڙي ساموهون ڏاڪڻ تان هيٺ لهي وڃي برف وٺي آيو. ٿڌي پاڻيءَ جا ٻه گلاس پي جسم ۾ ڏاڍي ٿڌاڻ ۽ فرحت محسوس ڪيائين. سلوار قميص لاهي، ڪڇي سان وري کٽ تي ليٽي پيو، ٿڌي پاڻي پيئڻ سان سڄي جسم تي آيري آيل پگهر جي ڦڙن تي، پکي جي گرم هوا ٿڌي هير جيان لڳس، هُن جي اکين جا ڇپر ڳرڪڻ لڳا. ان کان اڳ جو هو سمهي پوي، هُن اٿي وري نوٽ بوڪ ۽ قلم کنيو.

"مون ايتري ڪرڻ جي ننڍڙي جرئت ڪري، پنهنجي ننڊ ۽ آرام جو ممڪن طريقو اختيار ڪيو آهي".

هو وري ليٽي پيو، اکين جا ڇپر ڳرڪڻ لڳس ۽ هو ننڊ جي ڪوشش ۾ ذهني طرح مصروف ٿي ويو. پکي جو سوسٽ آهستي آهستي هُن جي ڪنن جي پردن سان ٽڪرائڻ بند ٿي ويو، ۽ اوچتو ان وقت ڪنهن پٺي خار جهي آواز سندس ننڍڙي گرم ڪمري جي چئن پٽين ۾ هلڪي ڪولچار پيدا ڪئي، هُن جي جسم ۾ حرڪت پيدا ٿي ۽ اکيون کُلي پيس، ڪو سندس ڪمري جو دروازو کڙڪائي رهيو هو. هُن اٿان ورائيو!

"Yes, Come in" در ٻيڪڙيل هو ڪي ڪن سانت رهي، هُن اٿي وڃي ورجايو. "اندر اچ"، آهستي آهستي در کليو، "عورت"! هو ڇپن ۾ پڙڪيو ۽ جلدي جلدي سيرانديءَ کان پيل ٽوال کڻي ڇيلهه جي چوڌاري ويڙهي ويڙهيائين. هڪ اڌڙوٽ عمر جي پرپل بدن سان نقيرياڻي سندس ڪمري ۾ داخل ٿي رهي هئي، سندس هٿ ۾ جست جو وٽو هو ۽ رئي جي پلاند ۾ هڪ ننڍي ڳنڍ ٻڌل هئس، جيڪا هٿين پاسي ڇيلهه تائين لڙڪي رهي هيس. سندس پرسان پيل کٽ ڦي اچي ويهي رهي، هن ان وچ ۾ قميص به پائي ورتي هئي، هُن سوچيو مون هن کي ڪٿي ڏٺو آهي.

"سان تو وٽ ڪي گهڙيون ساهي پٽڻ چاهيان ٿي، ٻاهر ڏاڍي گرمي آهي".

عورت رئي جي پٺي پلاند مان پنهنجي منهن ۽ ڳالهن تان ٻڪهر اگهندي چيو- هن کي ياد اچي ويو، برف وڻڻ مهل هيءَ آئي برف واري ڪان خيرات گهُري رهي هئي- ”مان ڪي گهڙيون آرام ڪري هلي ويندس.“ فقيرياڻيءَ ان کي ڪجهه پريشان ٿيندي ڏسي وري چيو، ۽ معمولي مرڪ مان سندس راءِ ٻ معلوم ڪرڻ چاهيائين.

”توهان ڀلي آرام ڪريو.“ هن ائين چئي آئي وري بند ٿيل دروازي کي کولي سيرُ ڏئي ڇڏي، در کُلڻ مان ٻاهران گرم هوا اندر ڊوڪي پئي.

”در بند ڪري ڇڏ، ٻاهران گرم هوا ٿي اچي!“ فقيرياڻيءَ کيس معنيٰ وارين نگاهن سان ڏسندي چيو. هو هن اوچتي واقعي تي پيدا ٿيل گهٻراهٽ کي لڪائي نه سگهيو هو. در بند نه ڪيائين، پنهنجي کٽ تي ٽنگهون هيٺ ڪري اچي ويهي رهيو، وري اٿي هن ٻکي جو منهن فقيرياڻيءَ ڏانهن ڪري ڇڏيو. کٽ تي ويهي هو در کان ٻاهر نهارڻ ۾ ڏسڻ لڳو.

”ايڏانهن ڇا پيو ڏسين؟ ڇا مان توکي نٿي وڻان!“

فقيرياڻيءَ اصل مقصد تي ايندي سوال ڪيو، هن جون نظرون فقيرياڻيءَ ڏانهن پوري ڏيان سان کڄي ويون، فقيرياڻيءَ جي سانوري، ڪجهه ڳاڙهاڻ مائل منهن تسي ٻن وساڻل ۽ مجبور اکين کي ڏسي هن چيو ته ”توهان کي ڪجهه کهرجي.“

فقيرياڻيءَ جون نگاهون هيٺ ٿي ويون، سامهون جاري ۾ پيل ٻريف ڪيس مان ڏهين رپئي جو لوٽ ڪيدي هن ڏانهس وڌايو.

”مان خيرات ڏيڻ واري کي ۽ وٺڻ واري کي ٻنهي کي پسند نه ڪندو آهيان.

پر توهان مون کي ڪجهه ڏئي ڪجهه وٺڻ چاهيو ٿيون، ڳالهه صحيح آهي.

بس، توهان هي رکي ڇڏيو.“

”مان مفت ۾ نه وٺنديس.“

فقيرياڻيءَ ڪنڌ هيٺ ڪندي جهيڻي آواز ۾ چيو.

”مان سمجهان ٿو، توهان کي ڏهين رپئي جي بدران جيڪا ڪجهه گهڙيون تڪليف اينهدي، اها پيٽ ۽ ٻين ضرورتن جي ڪري برداشت ڪيو ٿيون، مان توهان کي شايد سمجهائي نه سگهان جو توهان پڙهيل نه آهيو، مون جهڙا ماڻهو ائين سوچيندا به ڪونه آهن! هان، هي وٺو.“

هن پرسان ٻيهي نوٽ سندس هٿن ڏاهن وڌايو، فقيرياڻيءَ ناڪار ۾ پنهنجي ٻنهي هٿن جون مٺيون پڪوڙي ڇڏيون.

”چڱو، ائين ٻيهو ته آءٌ توهان کان ڪجهه نه ڪجهه وٺڻ چاهيان ٿو.“

هن فقيرياڻيءَ جي ٻنهي ڪُلهن کان وٺي اٿاري ٻيهاريو، سندس ڪنڌ اڃان ٻ هيٺ هو. هن ساڄي هٿ جي آڱر ڪاڏيءَ هيٺان رکي سندس منهن کي مٿي ڪيو. هُن جون سرسري نظرون چپن تي کهمي ويون، هلڪا لوساڻيل چپ، ڏڪيا ڪونه پئي ۽ نه وري انهن ۾

شرمائڻ هو. هن ڪنڌ جهڪائي ڏهين رپئي واري جڻ چُمي حاصل ڪري ورتي، ڏهين جو لوٽ هن فقيرياڻيءَ جي جست واري وٽي ۾ وجهي ڇڏيو، ۽ فقيرياڻيءَ جي وڃڻ جي انتظار ۾ اتي ڪٽ تي ويهي رهيو. فقيرياڻيءَ لوڙي ڪٽ تان وٽو ڪنيو، جنهن ۾ ريزڪاري ۽ ڪجهه گدري جون قارون پيل هيون ۽ مٿان پيئو ٿيل ڏهين جو نوٽ ـــ هن ڏهين جو لوٽ ڪڍي واپس ڪندي چيو "هي تمام گهڻا آهن، سون ڪي رڳو آٺ آنا ڏي."

هن ميز تي پيل ريزڪاريءَ مان آٺ آنا ڳڻي فقيرياڻيءَ ڪي ڏنا، ۽ ڏهين جو لوٽ وٽي ميز تي پيل لوٽبوڪ جي هيٺان رکي ڇڏيو. فقيرياڻي آٺ آنا وٺي وٽي ۾ وڌا، ۽ آهستي آهستي پراڻي اسپنج جي چمپل کي گهليندي، سامهون ڏاڪڻ ڏانهن هيٺ لهي وئي. هن جو سڄو جسم پگهر ۾ شل ٿي چڪو هو، پکي جو منهن پاڻ ڏانهن ڪري لوٽبوڪ ۽ قلم ڪڍي لکڻ لڳو.

"غيرانسالي مادو پنهنجي اهميت ۽ حيثيت مطابق سٽا سٽا طور انساني سماج ۾ استعمال ٿيندڙ آهي، اهي فرق ۽ حيثيتون انساني سماج کي عقلي طرح تارازيءَ جي ٻن پڙن وانگر برابر ٻهارين ٿيون ـ انساني وجود ۽ سندس جذبا فطري آزاديءَ واري سٽا سٽا تي پڌل هوندا آهن، پر اسان جي ڌرتيءَ جي عورت وڪامبي هئي. عورت وڪامجي ٿي، عورت ڪاڻ وڪامبي، عورت وڪامبي هئي، چونڪن تي ليلام ٿيندي هئي، بصرن ۽ ٿمانن وانگر مٽس واڪ هلندا هئا، عورت وڪامجي ٿي پوئتي پيل ملڪن ۾. پيٽ خاطر، علاج خاطر، اگهاڙي الڳ خاطر، عورت ڪاڻ وڪامبي، برابري جو درجو ماڻيندي، يا مرد ڪان اڳ ۾ اکري ويندي، مرد چوواٽن تي ليلام ٿيندا، گهرن ۾ ماليون پچائيندا ۽ ٻار پاليندا."

نوٽبوڪ ۽ قلم ٽيبل تي پيل ڏهين جي لوٽ جي مٿان رکي ڇڏيائين، سڌو ٿي ڪٽ تي ليٽي پيو. سامهون ڪليل در مان سندس لڳاهون لتهڻ ڏانهن ڪجهه ويون، سامهون ڏاڪڻ جي در مان ڪو مٿي چڙهي آيو، هن جون لڳاهون فقيرياڻي سان ٽڪرايون، هو ليٽيو رهيو، فقيرياڻي آهستي آهستي رڙهندي اندر آئي، هُن جون لهارون هيٺڙ ڇت ۾ هيون.

"تون ڇا ڪندو آهين!"

فقيرياڻيءَ پاڻهه مان سندس پرسان ويهي پڇيو.

"مان ماستر آهيان، ڪراچيءَ ۾ پناهگيرن جي ٻارن کي سنڌي پڙهائيندو آهيان، پر توهان ڇو موٽي آيون؟"

هُن پاسو ورائي فقيرياڻيءَ جي اکين ۾ ڏسندي چيو.

"تون ڏاڍو سٺو ماڻهو آهين."

فقيرياڻيءَ وٽي ۾ پيل ڪهري جي قارن کي هيٺ مٿي ڪندي چيو.

"ڇا، ٻيا ماڻهو سُٺا نہ آهن؟"

هُن پکي جو رخ فقيرياڻيءَ ڏانهن ڪندي پڇيو.

"مٺا آهن پر......!"

هوءَ ڳالهه ڪائي وئي.

اوچتو ڏاکڻ ۾ ڪيترن ئي قدمن جي ٺپ ٺپ جا آواز اچڻ لڳا. هو اٿي ڪٽ تي سڌو ٿي ويٺو، هُن جو وڏو ڀاءُ اڳيان هو، پويان ٻيا دڪاندار. فقيرياڻي هيسجي وئي، هو جيئن جو تيئن ويٺو رهيو. هُن ڏٺو، ٻين ماڻهن سان گڏ اهو برف وڪڻڻ وارو به بيٺو هو، جنهن چوٽ مُنهن ۾ ٻين وانگر ٽامي جيان ڀَريو پئي. ڪمري ۾ گوڙ مچي ويو، ڪنهن فقيرياڻيءَ کي چوٽيءَ کان جهلي وٺي ٻاهر گهليو ۽ ڏاکڻ تان هيٺ ڌڪيندو سُڪون هٽندو وٺي ويو. برف وارو به آن جي پويان سهڪندو گاريون ڏيندو ويو. هو ماٺ ڪيو سڀني کي ڏسي رهيو هو. صرف پرون ٿاڦيل هئس، سندس ڀاءُ رڳو نصيحت واري انداز ۾ ڳالهائيندو رهيو. جڏهن ته ٻيا دڪاندار وڏيڪ مرچ ۽ مصالا وجهندا رهيا. ڪجهه گهڙين کان پوءِ ڪمرو خالي ٿي ويو، هُن جا پرون اڃا ٿاڦيل هئا – هو لونبوڪ ۾ ڪجهه لڪي آرام ڪرڻ چاهي پيو هُو لڪي رهيو هو.

"اکيون جيڪو ڪجهه ڏسن ٿيون، ڪَن جيڪي ڪجهه ٻڌن ٿا، اهو هرويرو ۽ اهڙيءَ طرح سڀڪجهه ڪونهي. موتي سمنڊ جي اونهائيءَ مان ٻنهه سپين ۾ ملندا آهن، سمنڊ جي ڪناري تي رڳو اڇي ڦيڻ ملندي آهي."

ڪاري رات

نسيم ٿيٻو

وڏيرو ٻيرل ڪٽ تي ويٺو هو ۽ شيوَ ٺهي ڪيائين. مردين جا ڏينهن هئا پارو ٻه ٻيو چوي ته ”اڄ ته پوان ته ڪڏهن پوان،“ لنڊڙي مينا اڱڻ ۾ ويٺي ٻلور رانڌا ڪئي. حاڪم رلڏي ۾ رڪيل هڪ گندڙي تي اچي ويٺي هئي. هوءَ وڏيري جي وڏي ڌيءَ هئي ۽ ازان ڪان ٻه-چار سال ننڍي هئي. جڏهن به ازان صبح صبح جو ڪم تي اينهدي هئي ته حاڪم به اچي رلڏي ۾ ويهندي هئي ۽ پوءِ ٻنهيءَ منجهان ڪوهه تي ٻيٺل ماين کي ڏسندي رهندي هئي. ڪوهه تي ڪي مايون پاڻي ڀيون پريندڙيون هيون ۽ ڪي مايون دلا ڀري درياءَ وٽان اچي لڱهنديون هيون. تن کي ٺهي ڏسندي هئي.

”مينا — ڀٽ هيءَ رنڌڻي مان گرم پاڻيءَ جي وٽڙي ته ڀري آ.“ مينا ڊوڙندي رنڌڻي ۾ وئي چلهه تي رکيل ٽپين ۾ گرم پاڻيءَ مان وَٽي ڀري وڃي ڀيءُ اڳيان رکيائين.

ازان رنڌڻي مان نڪري اڱڻ ۾ آئي ۽ اچي ڀت کي ٽيڪ ڏئي ويٺي. صبح صبح جو پهر هو آس اجان اڱڻ ۾ کهٽ لٿي هئي. ازان جي ٻيهڻ ڪان پوءِ ٻه سنڌس چيلهه تائين مس آس تي پهتي. هوءَ سيءَ ۾ سڄي ڌڪي پئي. ويتر جو ٿڌي پاليءَ مان ٿالوَ ڏوڻي آئي هئي ته برڪ جهڙي ٿڌي پاڻيءَ سندس هٿن مان رت ئي سڪائي ڇڏيو هو. آس جا ڪرڻا به ماڪ ڀنل هئا تنهنڪري سيءَ کي جهڪي ڪرڻ بجاءِ ان کي وڌايائون پئي.

”ازان ڪالهه شام مسٿهين آئي هئي.“

”چو آئي هئي—؟“ ازان جي منهن ۾ ۾ ڪروڌ ڀرجي ويو ان وقت سنهس اکين ۾ رت لهي آيو هو.

”چيائين پئي ته ٻالهن ونرائي ڏيو. مائٽن روڪي ويهاري آهي.“

”پوءِ اوهان ڪهڙو جواب ڏنو؟“

”چيومانس ته ها، مون کان ڪاڏي ويندي؟“

”پر سائين مان ساهري گهر اصل ڪانه ويندس“

”ڏسان ڪيئن نٿي وڃي—؟“

”سائين مون کي ڪٺي ڪُهي وجهو پر مان ساهري گهر ڪانه ويندس.“

”چو مڙس ڪوله ٿو وٺيئي چا—؟ وٺندو به ڪيئن—؟ يارن مان واندڪائي ملئي ته گهر به ياد پوئي نه—“

”سائين اوهان ڇا ٻه ڇٺو پر مان ساهري گهر ڪاڻ ويندس.

”سائين مان ڇوڙ وڃان پر ٻه ڏينهن رهائي سون کي ماروني ڏيو گهر کان ڪهلي ٻاهر ڪڍيو آڇلين. وري ٻارهن مهينا سارئي نه لهن ته مئس يا بچيس.“

”مڙس جو شان آهي زالن ۾ کي ٻادر هٽڻ، موچڙا ڇوڙ. هٿندو تون سو مڙس چڏيو ٻار ڪندي وتين.“

”مڙس جو موچڙا هٽڻ ته ڦيو حق پر جي رکو ٻاڻ مارين نه يا پنهنجن لڄن کي وڃي ڌاڻن تي اڇلين. سون کي ٻاڻ ٻلي ماري ٽڪر ڪري هلين (سرٺيون پکين جو قسم) کي ڏئي يا ڪڏ ڪٽي پنهنجي اڱڻ ۾ پوري ڇڏي سؤ سورن جو هڪ سور. اهو هولدس نه ڏک ڏئي ڏسندس. مڙس جو اهو ته شان ڪونهي ته پنهنجن لڄن کي وڃي پوليس ڪتيءَ جي حوالي ڪن“.

”باقي تون سو مڙس چڏيو ٻار ڪندي وتين —“

وڏيري ڏاڍي ڇيندڙ انداز ۾ هڪ هڪ لفظ کي چڪي ڳالهائيندي چيو.

”ازان جي اندر ۾ اهي لفظ وڍ وجهندا ويا. هن جي دل جو سور اکين مان ڳوڙها ٿي سندس ڳلن تي وهي هليو. ازان کي سڌ هئي ته وڏيرو سندس مس جو ٻه‌ار چو ٿو ڪٿي هن کي ازان جي مس ۾ا مڙس مان ڪاٻ دلچسپي ڪاڻ هئي جو وڏيرو ازان جي الهن چاهيندڙن مان هو جن کي ازان اک کڻي نهارڻ ٻه گوارا ڪاڻ ڪندي هئي. هوءَ ڪيڏي نه خوبصورت عورت هئي ڪولج جيان من موهڻي، ٻڍل جيان ٽلندي هئي. سندس هلڻ ۾ ڪيڏا نه ماڻا هوندا هئا. جڏهن هوءَ دلا ڪٽي ڪوهه تان ٻاڻي ڀرڻ ويندي هئي ته وات ويندڙن کي ڪهندي ويندي هئي. ڳوٺ جا جوان ٽڏا ساهه ڇڏي ڪيس نهاريندا هئا. صوفيالارين جهڙي سندر صورت هئس. ازان کي ته ڪنهن شاهاڻي گهر ۾ پيدا ٿيڻ کپندو هو سندس چال ۾ راڻين جهان وقار هو. هوءَ پنهنجي سموري سولهن ۽ پيار ڀري جذبن جي باوجود پنهنجي گهوٽ جي دل هٿ ڪري ڪاڻ سگهي هئي. هن جي مائن ڀري مرڪ، اکڙين جا ڏک ڏوراپا ٻه سندس ور جي دل ۾ گهر ڪري نه سگهيا هئا. ڳوٺ جا جوان هن کي ڏسي ٽڏا ساهه ڀريندا هئا ته ان مان ازان جو ڇا؟ هن ته چاهيو ٿي ته سندس ور هن کي پنهنجي لڄ سمجهي ۽ وڏيري جي در تي ڌڪا جهلڻ نه ڏئي. هو جيڪڏهن همت ڪري هن جي ٻانهن کان جهلي گهر وٺي وڃي ها ته ڇا سندس گهٽتائي ٿي پوي ها. وڏيري کي دالهن ڏيڻ ۽ ڦاٽي تي اڇلي اڇڻ ڪيس ڇڪائيندو هو. لنيڙي ميڻا اندر ڇڏي اڇي ازان جي پر ۾ اهڙي ميڻا جي دل ۾ آيو ته ازان کي ٻاڪر ٻائي ايڏو پيار ڪري جو سندس سڀ ڏک لهي وڃن. ازان جو ڪير ٻه ته پنهنجو ڪوڻ هو. نه ماءُ نه پيڻ نه ڀاءُ ۽ نه پيءُ جي ماءُ هيس ته ماٽيلي جيڪا ڪيس آلندي وبهندي طعنا ڏيندي هئي پائر هيس ته ماٽيلا جن جي ٻارن کي هوءَ پنهنجو

ولاد ڪري پائيندي هن کي، سڄو ڏينهن رت ولوڙڻ کان پوءِ جيڪي ڪجهه وڏيري جي گهران ماني ۽ پڳهار ملندو هوس، سو سڀ اچي ماتيلي پائرن اڳيان رکندي هئي. پوءِ به تير تان گسندا ته هئي ڪيس لوئي اڌمئو ڪندا هئا ۽ ماهرو گهر ته نسورو دوزخ هو. ڪير هو جيڪو سندس پنهنجو هو. پلا سموري سولهن سوپيا وفا ۽ پيار جي باوجود به پنهنجي مڙس جي دل هٿ ڪري نه سگهي هئي ته ان ۾ ازان ويچاريءَ جو ڪهڙو ڏوهه. هوءَ جيڏي حسين هئي اوڏي ئي سندس قسمت ڪوجهي هئي. سچ چيو اٿن ته "سونهن سڳي ۽ بخت ڪاني."

اهو مثال ازان سان بنهه ٺهڪيو ٿي. مينا جي دل ۾ آيو ته پنهنجي بي رحم پيءُ ڪسي آفت ماري ڇڏي. هوءَ هئي ته پالڪ پر ڪيس ڏاڍي سمجهه هئي. ازان جي ڳوڙهن پريل اکين ڪيس گذريل پل ياد ڏياري ڇڏيا هئا. پرسال جي ڳالهه ته هئي. ان ڏينهن هوءَ ازان جي گهر ۾ نم هيٺان ويٺي ڳُڏين راند ڪئي. ٻن ڇئن ڏينهن کان گهٽيءَ ۾ ڪتي بڪو پئي اولهايو. ڪتي جو اونهائڻ ڳوٺ ۾ ڏاڍو ڀياڳو سمجهيو ويندو آهي، ننڍڙي مينا کي به اها سڌ هئي ان ڪري هن جي دل کي ڌڪ اچي ورايو هو ۽ ٻاهر لڪري پيتر ڪئي ڪتي کي هڪلڻ وئي، ته ساهون ڏالد ايندي ڏٺائين هوءَ اتي ئي بيهي رهي. ڏالد گاڏيءَ تي پلال پيل هو ۽ ان مٿان رلي وڇايل هئي. رليءَ تي جتي ڪٿي رت جا دٻا هئا ازان جا لٽا ليڙون ٿيل هئا جن مان سندس نيرو ٿيل ۽ سڄل بدن لياڪا پئي پاتو. ازان جو ماتيلو پاءُ هيٺ لهي بيٺو. مينا اندر ڊوڙ پائي ازان جي ماتيلي ماءُ ۽ گهر جي ٻين ڀاتين کي سڏڻ وئي. در تي روڄ راڙو مچي ويو اوڙي پاڙي جون عورتون اچي مڙيون. ازان جي گهر جي ساهون واري گهر ۾ رهندڙ بصران دلا ڪٿي کوهه تان ٿي موٽي. بصران جي ازان سان بنهه ڪاڻ پولدي هئي. پر هن جو هيءُ حال ڏسي هوءَ دلا پٽ تي ڦٽا ڪري اچي ازان جي پر ۾ ويٺي.

ماتيلي پائس ازان کي ڪئي اچي نم هيٺان پيل کٽ تي ليٽايو. سندس سڄي منهن تي چڪَن ۽ رالبوٽن جا نشان هئا ۽ بدن سڄو نيرو لڳو پيو هئس بدن تي نيٽ جي لڪڻ جي ڦ ڪن ڪري اپريل اپريل سوڄ ڪاڏل جسم ڪٿان ڪٿان جا ٽڪر لٿل، پيلي زرد لاش جيان هوءَ پئي هئي.

"اڻي مٿيس هي ڪهڙو ڪهر ڪيو اٿائون ڀياڳيءَ سان" بصران پنهنجي ڇاتيءَ تي ڦ ڪ هڻندي چيو "آئي ڪهوڙا ڙي اديءَ سان ڪهر ٿي ويو." ازان جي ننڍي پيڻ کٽ جي پر ۾ پٽ تي ويهندي اوچنگار ڏني.

"آئي ڪهوڙا ڙي هيءَ ته ٽائين مهيني پيٽ سان هئي." مامي شمل ڏک وچان دانهن ڪئي.

"ها پورن ڏينهن تي هئي." مائس ورائيو.

"آئي ڀياڳيون پار ڪري پيس ڇا؟"

"مامي شمل هوش ڪر، پار ڪرلدس نه ته بچندس. مٿيءَ ڪسي پارلهن ڏينهن ڪُٺيو اٿائون سو پار وري ڪٿان بچندس. آئي هنترن جا نشان ڪاڻ ٿي ڏسين."

”هن جو مڙس ته ڪر ڪهاڙي آهي. پاڻ ته سڀ ڪي ماري ماري اڌمئو ڪري، پر هاڻي وري مورڳو لاهي پاهي ويٺو آهي، اڄ به ڪالهه آيس هٿڙي سداملوڪ وليءَ ڪي پيٽ سان پوليس جي حوالي ڪرڻ سان.“

”پر ادي شمل هيڏا ناحق امان نه اڳ هئا، نه ڏٺا جو مڙس هٿن سان پنهنجن ننگن کي ڳاٽن تي اڇليو اچن.“ هڪ پوڙهي مائيءَ نڪ کي موڙو ڏيندي چيو.

”آئي ڇا توکي سڌ ڪانهي ته ساهيري گهر جي ازان سان پوي ڪاله سسٽنس ته ٻنهي ڀاڄ ٻني ٽس.

”آئي ادي، پر ڪهڙي ڏوهين ڪهڙي ثوابين سُئيءَ سان اچي وير پيا آهن.“

”آئي مان ٽي توکي ٻڌايانهه جو لهن کي تپائي ڪنيو اٿس، موسي ماءُ کي ٻٽ آهي هڪڙو، سندس پائٽي به ويٺي آهي ڪنواري جواڻ جماڻ ڀهريان ته ياچائي سان پوندي ڪاله هيس، پر هاڻي جڏهن ياچائس سٽي آهي ته اچي لڳي اٿس ته ٻٽ کي پائٽيءَ سان پرڻايان. سو لهن سان پوي ڪانه، روز پيون ڪوڙ بدوڙ هنيو مڙس ڪان ماروڻ ڪارائنس.“

”هچا پوندن جو هن يتيم نياڻيءَ سان تپائي ڪئي اٿون.“

”پر ادي ڪو ڳوٺ ۾ نينگر ڪٿا آهن، سندس پائٽيءَ کي ڳهوٽ ملي پولدو.“

”ڪهڙيون تي ڳالهيون ڪرين پاٽس کي ٻه آهي هڪ ڌيءَ سو مرضي اٿس ته پالهن گهر جو گهر ۾ هجي. سو پاٽس ٽو چوين ته ڀهريان ازان کي طلاق ڏيو ته پوءِ ڌيءَ ڏيندس، سو سٺيءَ کي نه پورو تن تي ڪپڙو ڏين، نه پيٽ ڀري ماني، سڄو ڏينهن پيا ڪڏهه والـڪر وهائنس. روئبا لاپارا ڳاهه پناہ پاڻي ڀرڻ ۽ سڄي گهر جو ڪم وٺنس، مال متاع جي ٻه ٽهل ٽڪور ڪري، پر پوءِ به ٻڪڙاس ته هٿي ڪُڌي رکنس.“

”مڙس نه ليکي ئي ڪولہ، سڀهن ڪن ڌار، مڙس ڪوٺي تي ته زال اڳڻ ۾، جي مڙس اڳڻ ۾ ته زال ورانڊي ۾ ٻئي ڳوڙها ڳاڙيندي.“

”آئي امڙ ايئن به ٿيندو آهي ڇا_؟“

”اس ويٺي ڏس لڪاوَ زماني جا.“

”ائي ادي شل نه ڪنهن جي ڦٽي لي ته ڪهڙي ڪمي آهي ازان ۾، صداملوڪ اڏڻ زال کي ڪٿي سور ڏئي ساڙيو اٿون.“

”ائي نياڻيءَ جو ڪو اوهي واهي ڪولهي جو ڪٿي پلااه ڪرين، در در جا پٿي ڌڪا کائي، نه ته ڇايون هرڪنهن کي مٺيون آهن.“

مايون ازان جي چوڌاري مڪبن جيان اچي مڙيون هيون ۽ مکين والـگر پٿي پڻ پڻ ڪيائون. ڪوڙي ماءُ ڪان رهيو نه ٿيو، تنهن سڀني کي ڀري ڪنڌي چيو ته:

”رنون هڪ هوءِ اڳئي لاش ٿي پئي آهي، پيو مٿان اهان وينيون هالوَ ڪائوس، تري تارو ڪيو، ڇو اچي ٽيڪو مڇايو اٿوَ.“

پيءُ جي آواز تي مينا جي سوچن جو سلسلو ٽٽي پيو ”موسي ماءُ پيرن تي پوتي وڏي آهي.“

”وڏيرا سون به اوهان وٽ چمار گذاري آهي پورهيو ڪندي“. ازان اپريل گلي مان ورائيو.

”مسڪينن تي چوي ته سون ٽڪا پريا آهن، ڪا سفت ۾ ٿالي الله جي ڪاله ڏلي اٿون“.

”ها ته مائين انهن چئه له ٽڪن جو سور اٿس پيو مون لاءِ ٽري ڪاله تي. پالهي ڪپين ڪم ڪار لاءِ. مائين مون کان اهي جيٽرا جاڳندا سور ڪوته سٺا ويندا ته مان پانهي تي پهاج اڪيان پئي وهان. هاڻي موسي شادي ڪئي آهي باقي مون واري مس تي آ اجائي چتي“.

”ڪهڙي ٽرٽر نه ڪر پر سال واري جٽ ياد ڪانهئي چا“.

وڏيري جي اکين ۾ چڻ شيطان لهي آيو هو. وڏيري پيرل کي رانوڪي باهه هئي جو ازان کي جڏهن پالهن کان اچي جهليو هئائين ته ازان ڪتيون پڌايون هئس. ويتر جو گهڻيءَ ۾ پاهر حاجيءَ کي بيٺل ڏٺائين ته سڄو پچري ويو هو. ان وقت ته دل جو سور دل ۾ پي ويو هو پر اج صبح سپ ڪسرون پوريون ڪيون هئائين. حاجي وڏيري جي ٻنيءَ تي پوک ڪندو هو ۽ ونس ڪمدار به هو. وڏيرو هونئن ته حاجيءَ کي ڏاڍو پالينه‌و هو. حاجي طبيعت جو مائيٺو، ته جو ڊگهو سهڻو جوان هو، طبيعت جو بيحد شريف ڪنهن عورت کي اک ڪٽي به نه لهاريندو هو پر الائي ازان سان چو پتيهه دليون هيس. وس پڇيس ها ته ازان جا سپ سور پنهنجي اندر ۾ آوتي ها پر وڏيري اڳيان لاچار هو. جي ڪڇيو تي ته يڪ تسي مٿو. پيو ته ازان کي طلاق به ڪاله ملپل هئي. ان ڪري شادي به لٽي ڪري سگهيا. حاجي پاڻ به پرٽيل هو هڪ ڏيءَ به هئس. دل جا ليڪا به عجيب هوندا آهن. جڳب جون ريتون رسمون، قيد ۽ ڪڙا مذهب ۽ اخلاق سپ اورانگهي دل ۾ اچي پيار واسُو ڪري ته مائهن جو جهڳوٽي جهڻ تي پوي پر پوءِ به سچي ڏيهه جو لالتاٿون ڪنيو پيا کهليا آهن. هنن پنهي به پئي چاتو ته هو هڪٻئي جا جيئن ته ڪوڻ تي سگهندا. پر پوءِ به هڪٻئي کان منهن مٽي لٽي سگهيا. هڪٻئي جي الڪن ۾ سمائجي وڃڻ تي گهرياڻون. اصل ائين جيئن سنڌوءَ جو لڙاتيل مٺو پاڻي ٻنين ۾ جذب تي وينه‌و آهي. ازان جو جوڀن ته ڪڻڪ جي سوڀهري سنگ جيان هو. ڪڻڪائون سونهري بدن لانگ جيان وراڪا ڪاڏل بدن. اکين ۾ ازل جو ڏک. سورن سندس سولهن ۾ لماڻائي اوتي هئي. انهر جا گهاوَ منهن تي ائين چانورو ڪري بيٺل هولدا هئس، جيئن ٿالهي جي وڻ جي چالوَ سنڌوءَ جي پاڻيءَ مٿان.

اصل تماشام جيان آجڙيل ۽ ويران. پلا اهڙي مٺي موسل کي پلا حاجي ڪيئن له جيءَ ۾ جايون ڏنيس. هن جو وس لٽي پڳو له ته جيئن پنهنجو پاڻ کي چيري اندر ۾ لڪائي چڏي ها. اصل ڪچو ڪائي چڏيس ها. پر هو بيوس هو لاچار هو. چؤطرف مجبورين ۽ لاچارين

۾ گهيريل هو. ۽ ازان کان اها حاجيءَ جي بيوسي ڏٺي نه وينه‌ي هئي، مرد کي هن هميشه جهرڻي جيان تکو ۽ تيز ٽوڙ ڦوڙ ڪندڙ ڀانئيندي هئي. شينهن جيان گجگوڙ ڪندڙ، حاجيءَ جي بيوسي ازان جي اندر ۾ وڍ وجهندي هئي. ازان جو مک چوڏهين جي چنڊ جيان هو پر سنه‌س مک مان چالبوڪيءَ ڀهران ويراني پکڙبي هئي. آداس ڳوڙهن پريل ڪِرڻا ڦکڙيا هئا. پر پوءِ به مور هن جي سوڻهن مٿائي نه سکهيا هئا. ازان جو هيڏي ساري جڳ ۾ ڪير به نه پنهنجو ڪونه هو. هڪ حاجي ئي نه هو جنهن کي هوءَ ڏاڍو ڀانئيندي هئي.

"ازان مون کان ٻچڙو پيو ڪير نه ٿيندو ئي. چندن کان کهلي مڙسين وٽ آماڻيه ومانءِ. توکي پنهنجي مڙس وٽ وڃڻو پوندو".

"سائين خدا کان ڊڄو اوهين به پنهنجن ڇاٻن وارا آهيو".

"ڪري ڇا ٿي ڪهڻي رن. باربار ذليل رن مون کي ٺهين ٿي".

وڏيري جون اکيون ڳاڙهيون ٿي ويون هو پٽ تي ٺڪ ڦٽي ڪري ڪولها لوڏيندو اوطاق تي هليو ويو ۽ ازان... ازان جهريل من کي کٽي لستو ۽ لپل سرير کٽي رڏٽي ڏي وڏي وئي، هن جي سڄي جسم مان جڻ ساهه ڇڏائي ويا هئا. سندس اکيان اٿسي مان پريل ٿالهه رکهو هو اڻ کي ڳوهڻ لڳي ڳوڙها ٽم ٽم ڪندا آتي ۾ جذب ٿيندا ويا. ان پل هن جا هٿ ڍرا ٿيا ۽ ڪنڌ پٽ تي لڙي پيس، ڍليون ڍليون پالهون، وساميل وساميل ليڙ. ازان اهو به نه ڏسي سگهي ته در ۾ حاجي بيٺو آهي. هو تڪڙو اڳتي وڌيو ۽ ازان کي ڏولڏاڙي چوڻ لڳو:

"ازان...... ازان توکي ڇا ٿيو آهي."

"مٺي مٺي نه لهار". حاجيءَ پنهنجي هٿن سان ازان جي ڳلن تان ڳوڙها اگهندي چيو. پر ازان جا پساهه پورا ٿي چڪا هئا. تڏهن هو سچو اجهامي ويو هو. پنهنجي ياڪر ۾ پري اچي کٽ تي ليٽايائين. اوچنڪارون ڏئي روئڻ لڳو. انيڙي مينا وائڙي ٿي حاجيءَ کي ڏٺو مرد به روئيندا آهن، هن نه ڪڏهن به ڪنهن مرد کي روئيندي نه ڏٺو هو، پوءِ اڄ حاجيءَ جهڙو چوڏو هيڻن سڏڪا ڀري ڇو ٿو روئي. شايد ان ڪري جو موت اڄ ڪاري اماس جي رات جي ٻچائي آندي هئي ۽ حاجيءَ جا ڳوڙها ان اونده الڏوڪار ۾ تارن جيان پٽي چرڪيا.

نورالهديٰ شاهه
شريفـــا زادي

پريل شهر ۾ اڪيلائپ جو ڏجائيندڙ احساس، بدن ۾ ڀڪڙجي آيل اليڪ لنيڊڙين ليڊڙين اڻپورين خواهشن جو زهر، رڳ رڳ ۾ سمايل اڪيلائپ جي ڏپ ۾ ڪهٽ، اکين ۾ چڀندڙ ڪاري پاڻيءَ جو ذائقو، پاڻ الدر ۾ ڪاري پاڻيءَ جو نيرو سمنڊ پرجي آيو هجي. اهڙي سمي آهي سڀ پڙاڏون جيڪي زمانن کان من جي ڪنهن سنسان ڪنڊ ۾ دفن هيون، هينئر سندس ڏي ارٿي ڪلهن تي کنيو آڏو اچي بيٺيون آهن

”جيجي! ڇا ٿيو؟“ سندس ڪارين ٽڪل ٽڪل اکين ۾ لڙڪن جون قطارون ڏسي زيبوءَ جا زور ڏيندڙ هٿ رڪجي ويا، پر هوءَ ماٺ، موت جي تنها احساس جيان. اکيون پينگهي جي کهوڙيءَ ۾ لڳل آرسيءَ تي اٽڪيل، چهري تي جوانيءَ جا پڇاڙڪا پساهه. ڪارن وارن ۾ ڀڪڙيل چالديءَ جون انيڪ تارون، ڍرڪيل بي ڍولو بدن. اکين ۾ پنهنجي ئي وجود جو آسيب سمايل. تنهن پر پنهنجن گهٽيل خواهشن کان گهبرائجي اکيون پوري ڇڏيون اٿس.

”جيجي! ٿاڪ ته آهيو؟“ ورائيءَ ۾ ٽڏو شوڪارو. جيڪو اٽڪي پيو اٿس بند چپن ۾.

”زيبوا“ دکن کان پوءِ بند چپن جو پٽڪو.

”جي سائڻ؟“

”سگريٽ آندو اٿئي؟“

”ها، ئو سائڻ! پيئندؤ؟“

”_____“ هوءَ ماٺ.

سگريٽ دکايو اٿس سائڻ لاءِ ۽ سائڻ جي سڪل ٺوٺ چپن ۾ اٽڪيل مستو سگريٽ. بدن جي پاتال تائين پڪڙجي آيو اٿس سگريٽ جو اڇو دونهون. اڪيلائپ جي ڏپ ۽ ڪهٽ.

”سائڻ! اڄ ته ڪاروءَ به ڏسي ورتو.“

”پوءِ؟“ پٽو کان ڇرڪ.

”چوڻ لڳو، ڇا ڪندي آهين سگريٽن کي؟“

”تو ڇا چيو؟“ اکين ۾ راز کلڻ جي پوَ جا پاڇولا.

”چيم، آئون سگريٽ پيئندي آهيان“ پنهي جي هلڪڙي کل چڻ ڪندرن ۾ تنها سڏ جو پڙلاءُ.

”زيبوا“ آهوئي بند چپن جو پٽڪو.

”جي سائڻ!“

"توکي ڪارو وڻندو آهي" ڏاڏو گهرو سوال پر بظاهر رواجي.

"پنهنجا ورَ ڪنهن کي ڪونه وڻندا سائڻ؟"

"توکي پائيندو آهي؟" ساڳي گهرائپ سوال ۾.

"سائڻ! هو ته چوندو آهي ته پل بہ سون ڪان پري نه ٿي." ڏاڏي سانَ سان ڏنل جواب ۽ هن جي اندر ۾ اڙيءَ ڪان هيٺ ڇڻ گرم گرم رت لهي آيو هجي. بدن جي پاتال تائين ڀڪڙجي آيل سگريٽين جو دونهن، هڪ ڊگهو سوٽر. سوچن جو سلسلو. اڻپورين خواهشن جو زهر. تڏهن سن تي هُري آيو اٽس هڪ سالورو چهرو، جيڪو بند دروازي جي سيرَ سان ليئو پائي ڏسندي هئي.

هڪ ڏينهن ڏرتيءَ سهل بند دروازي جي سيرِ ڪان هن ڪٽس ليئا پائيندي پڪڙي ورتو هو.

"ڇا ٿي ڏسين؟" پـو ڪان هن جو ساهه سڪي ويو.

"ڇا ٿي ڏسين؟ ـــ جان!" هن جي هيسيل وجود جي چوڏاري ٻانهون ڀڪيڙيندي چيائين. هن جي دل سيني سان لڪري اچي رت جي هر ڦڙي ۾ ڌڙڪڻ لڳي. پيار جو ايڏو انبر جيڏو ڦهلاءُ هن جي رڳ رڳ ۾ سمائجي آيو هو. تڏهن زيبوءَ ڪنهن کي ايندو ڏسي ڪنگهڪار ڪئي هئي ۽ هوءَ ٻانهن جي گهيري مان لڪري اچي پنهنجي ڪمري ۾ لڪي هئي.

لنيڊي هولڊي ڪان احمد جي ڳالهہ ٿيل هئي. گهڻو اڳ سچ لٿي جي ويلا ۾ سنڌس ڇاچيءَ ڪٽس جهلمل ڪندي ڳاڙهي ٻوتي پارائي پاڪرن ۾ پريندي چيو هو "منهنجي احمد جي ننيڊڙي ڪنوار." ۽ اهي لفظ زمانن ڪان سندس ڪنن ۾ گونجي رهيا هئا. تڏهن ڪان احمد لاءِ انيڪ خوبصورت سپنا ڏٺا هئائين.

پوءِ سندس خوابن کي تعبير ائين مليو جو زيبوءَ جي ٻهري ۾ اولداهہ راتين جو چت تي ڊگهيون ملاقاتون، خوشبو وارا ڊگها خط، ٻانهن جو انبر جيڏو ڦهلاءُ. تيستائين جو احمد جيڪو پڙهڻ سانگي وٽن حيدرآباد ۾ اچي رهيو هو، وري سوٽي اچڻ جو واعدو ڪري ولايت هليو ويو. تڏهن هو هيڏي پريل بنگلي ۾ اڪيلي رهجي وئي. جڻ مڪليءَ جي مقبرن ۾ پٽڪندڙ ڪو تنها بد روح. رلڳ هئيدو پئجي ويو هئس. اندرئي اندر بدن جي پاتال ۾ احمد جي ٻانهن جو مضبوط وڪڙ ـــ ڪنن ۾ سُر ٻات "نيٺ بہ ته منهنجي ڪنوار ٿيندينءَ جان! شرمائين ڇو ٿي؟" ۽ رت جي هر ڦڙي جا اڻڄاتو پاري بوجهہ سمائجي آيو هئس. ٻي مهيني ٿي ڳالهہ سمجهي وئي، تڏهن جڻ چري ٿي پئي. ٻئي هٿ ڪنن تي رکي جا ريهہ ڪنهي هئي ته ڌرتيءَ ڪان آڪاس تائين پڙلاءُ بڻجي گونجندي هئي.

ماٽس جون تيڪيون اکيون سڀڪجهہ سمجهي ويون هيون. بيهوش ٿي پئي هئي، اکين آڏو اولداهہ ڀڪڙجي وئي هيس. اهو سوچي ڀاٽس جن جيڪي ايڏا غيرت وارا آهن ـــ جيڪي خبر پوين ته ڪٽس آڦت ماري ڇڏين. پٽس جيڪو هيڏي عزت وارو آهي... سندس ساهہ لهوڙي ڇڏي، پر تن ڏينهن هو سڀ گهر ۾ نہ هئا.

پاڻس جن ليون ڪاڏيون ڪنيو شهر جي ڇورين سميت حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ جي وچ ۾ پيا ڊوڙندا هئا. پڻس ڳوٺ ۾ اچا تاڙو هڪڙي سُهائي بي نڪاحي ويهاري هئي، سو ڏينهن جا ڏينهن ڳوٺ هوندو هو. هڪڙي ماڻس هئي جيڪا مارو ڏينهن چرين والگر پئي سندس پيٽ کهوريندي هئي ۽ هوءَ هئي جا ڪمرو بند ڪيو سارو سارو ڏينهن پينگهي ۾ اولڙو ڪنڌ ڪيو پئي هوندي هئي.

هوءَ نيٺ ماڻس زيبوءَ کي موڪلي شهر مان ڊاڪٽرياڻي ڪرائي — جڏهن هن جي بدن جي پاتال ۾ لڪل بوجهه کڻجي ويو، تڏهن ماڻهس ٻه هزار ۽ مولي منڊي ڏئي ڊاڪٽرياڻيءَ جو وات بند ڪري ڇڏيو هو. پر هوءَ تنهن کي ڏينهن سڪل نوٽ اکين مان ڇيت ڪي پئي کهوريندي هئي، هر احساس ڄڻ پنهنجو موت پاڻ مئو پيو هو. تڏهن آمالڪ من تي مَت ڏئي هُري ايندو هئس، رت ۽ گوشت جو ننڍڙو ڳاڙهو ٽڪر، جيڪو زيبوءَ ڪموڊ ۾ هاري فليش هلائي ڇڏيو هو. پاڻيءَ جي هڪڙي تکي لهر آئي ۽ گوشت ۽ رت جي اُن ڳاڙهي ٽڪر کي ڌرتيءَ جي پاتال ڏانهن ڇڪي وئي.

هر ڳاڙهي رت ۽ گوشت جو آهو بيجان ٽُڪر هن جي من ۾ ڪنڊڪس جي ٻوٽي جيان ڇينهو رهيو، تڏهن هن کي پنهنجي بدن تي آهو ڳاڙهي رت ۽ گوشت جو ٽُڪر سڙندو محسوس ٿيندو هو. ننڍڙيون پتڪڙيون ٻانهون هن جي سموري بدن کي ويڙهي ويندڙيون هيون ۽ پوءَ اندران من جي پاتال مان دانهن نڪرندي هئس، جيڪا سموري ڪائنات کي ويڙهي ويندي هئي. پڻس ڊاڪٽر اچي گڏ ڪيا ”هسٽريا ائس، شادي ڪرايوس“ ڊاڪٽرن فتوا ڏني. پڻس مڇرجي پيو ”امان جي لياٽي لاءِ چون ٿا ته شادي ڪرايوس، ... دوزخي“ — ڊاڪٽرن کي گاريون ڏئي ڪيڊائين تڏهن هن جون دانهون ويتر وڌي ويون.

پنهنجن کهٽيل احساسن ڪان گهبرائجي احمد کي خط لکيو هئائين، جيڪو زيبو سڻ جي ورَ ۾ هٿي پوسٽ ڪري آئي هئي. وراڻيءَ ۾ ايڪ ڏينهن ڪان پوءِ احمد جو خط آيو ته سهي، پر پڻس جي نالي: ”آئون فردوس کي وڏن جي ڪيل فيصلن تان آزاد ڪيان ٿو، جو مون ۽ هن شادي ڪري ڇڏي آهي“. احمد جي خط ته ڄڻ ڪو سمنڊ مچائي ڇڏيو هو. پاڻس جن ته مرڳو ٽڪيٽ وٺيو ولايت ٿي ويا، احمد جو خون ڪرڻ (ڄڻ هُت به سنڌ جيان ماڻهو مارڻ ڪو سولو هو)، پر پڻس عقل وارو هو، عزت جو معاملو هو. غيرت وارا هڪ ڀيرو ڄت پلاند الڪائيندا آهن آني لياڻيندا ۽ آهن ۽ اها ڳالهه ڪا ايڏي وڏي به ته نه هئي. ٻه وليون ته امان سنڌي مڙدن جو شان آهن. سو احمد کي لکي موڪليائين ”جيتريون گهٽيون وٺيون ۽ ڇنيون اوترو مرد جو شان، پر لکٽي جا ليڪا ڊاهبا ڪونه آهن، ڄٽ پلاند الڪائبو آت نيائبو — اهو امان جي راڄ جو شان آهي، سو فردوس جيستائين جيئري هوندي تولاءِ وٺي هوندي“.
پر احمد ڪو به جواب ڪونه ڏنو ۽ جڏهن راڄ ۾ ڳالهه ڦهلجي ته هن ٻه ٻڌي ۽ من جون بلند عباد تڪاهون پل پل ۾ ڏهي پيون. ڪٿس هڪ وار وري رت ۽ گوشت جو آهو بيجان

ڳاڙهو ٽڪر ياد اچڻ لڳو، جيڪو اولاد ۾ ڪنهن پنهنجي بدن تي سڙندو محسوس ٿيندو هو. انيڪ خط احمد جي نالي لکيائين. زيبو جن ڪي سٽن جي ورق ۾ هٿ پوسٽ ڪري ايندي هئي؛ پر هن پار ڪيڏي مانهن، ڪاٻه ورائي نه، ڪوبه لفظ ڪوبه خط نه. هوءَ الهڙئي اندر ٻُرندي رهي وارِيءَ جي وکريل ذرڙن جيان.

رت جي هر ڦڙي ۾ زندگيءَ جو زهر پکڙجي آيو اٿس، جواليءَ جي ٻڏندڙ سج جو شديد احساس، اڪيلائپ جي گهٽ، زيبوءَ پوتيءَ جي پلاند مان هڪ پيو سگريٽ چوڙي دُکائي ڏنو اٿس. سڪل نوٽ چپن ۾ اٽڪيل سگريٽ، ٻه-ٽي لاڳيتا ڊگها سوٽا سيني مان اٿندڙ هاڪڙي ڪنگهه جو پڙلاءُ، دل تي چوٽ، انسانن جي وستيءَ مان منهن واهه ڪري ڪيڏانهن لڪري وڃي، پر زهريليون سوچون دماغ جي هرڪنڊ ۾ پکڙجي آيون اٿس.

”زيبو!“ ٻنهه چپن جو پڙاڏو.

”جي سائڻ؟“

”آئون جيڪر مري پوان ته---؟“

”اوهان جا دشمن مرن، سائڻ!“

”نه، آئون پڇي ويندس.“ هلڪڙي کِل.

”ڪو ٻڌي نه وٺي!“ پَٽوَ ڪان ڇرڪ، ڪنهن جي ٻڌي وٺڻ جو ڊپ.

”---تو ڀالئو ته آئون سچ پچ پڇي وينديس ڇا؟“ زوردار ٽهڪ، ڇڻ سلهه جي ڪنگهه جو پڙلاءُ، ورائيءَ ۾ زيبوءَ جو ٻه هلڪڙو ٽهڪ.

”آئون پڇي وڃان ته سرڳو ڪُٺي ڇڏينم.“ ٽهڪ پر ٽهڪ ۾ اها ساڳي ڪوڪلائپ، جنهن تي سڏڪي جو گمان. اکين ۾ خوابن جا جنازا سمائجي آيا اٿس. من ۾ پٽس ۽ پاٿس جن جو ڊپ، جن جون غيرتون ۽ عزتون صليب جيان سندس ڪلهي تي ٽنگيل آهن، تنهن ۾ بند اکين ۾ تري آيون اٿس اليڪ ساروڻيون.

سليم، جيڪو برقعي جي ڪاري نقاب مان ريشمي گهٽيءَ جي هڪ زيورن جي دڪان تي ڏٺو هئائين، زيبوءَ سان گڏ هن جي ڀيڻ ويجهو زيور ڏسندي الائي ڇو هن جي دل ڌڙڪڻ لڳي هئي.

”اوهان نقاب ته کڻو.“ منديون ڏيکاريندي هُن فردوس جي ڪنن ۾ سرگوشي ڪئي. نقاب جي اندر هن جو چهرو پل پل لاءِ ڳاڙهو ٿي ويو---۽ جڏهن هُن مندي آڱر ۾ پائي ٿي ڏٺي تڏهن اُسالڪ هن سندس هٿ پڪڙي ورتو:

”ايڏن نازڪ هٿن ۾ ايڏي بيدرديءَ سان ته مندي نه پايو.“ هوءَ هن جي هٿن مان پنهنجا هٿ ڇڏائي نه سگهي، هو ڪنهن ديسي فلمن جو هيرو محسوس ٿيو هو، جنهن سان ڪنهن زماني ۾ ڪنهن عشق ٿي پيو هو، جنهن جا فلمي اخبارن ۽ رسالن مان ڪٽيل ڏيڍ سؤ ڪن فوٽا ها سندس ڪبٽ ۾ رکيل.

منجهي وٽي جڏهن هو دڪان مان لڪتيون ٿي، تڏهن فردوس جي ڪنن ۾ مُرڪات ڪيو هٿائين، ”وري اچجؤ، مان اوهان جو انتظار ڪندس.“ - ۽ پوءِ سڄي وات هو ۽ زيبو هن جون ڳالهيون ڪندو رهيون هيون، اها سڄي رات ڪٿس لنڊ نه آئي، ان رات ڪٿس نه احمد جو سانورو چهرو ياد آيو نه ئي ڪوشت ۽ رت جو اهو ڳاڙهو ٽڪر ڪٿس پنهنجي بدن تي سُرندو محسوس ٿيو. سندس اکين آڏو اهو چهرو ڪهمندو رهيو، جنهن منجهي پارائيندي سنڌس هٿ پڪڙي چيو هو، ”اوهان جا هٿ ڪيڏا نه نازڪ آهن، چمڻ تي ٿي دل چوي.“ اها سڄي رات هوءَ اونداهه ۾ پنهنجا اهي خوبصورت هٿ گهوريندي رهي هئي، جن تي اڃا تائين ڪٿس سليم جي هٿن جو ڇهاءُ محسوس ٿي رهيو هو.

ڪٿس ٻئي ڏينهن ئي اها منجهي آگر ۾ سوڙهي محسوس ٿيڻ لڳي، ماڻس کي چوڻ لڳي، ”منجهي سوڙهي ٿي پئي اٿم، پاليان نه مٽائي اچان.“

۽ پوءِ شام جي اُداس ويلا ۾ جڏهن هوءَ چهري تي نقاب ڍاري زيبوءَ سان گڏ دڪان ۾ گهڙي، تڏهن هو چڻ ٽڙي پيو. زيبو سنڌس چوڻ تي در وٽ ئي بيهي رهي ۽ هوءَ اڪيلي اڳتي وڌي آئي. هن جي بيحد ويجهو برقعي جي ڪاري اقاب ۾ لڪل سندس چهرو گهوريندي هو مرڪي پيو.

”مون کي پڪ هئي ته تون اينديئن.“

”ڇو؟“ ڪيترا سوال الهيءَ هڪ ڇو ۾ سمايل ها.

”مون تنهنجو انتظار پئي ڪيو.“ هن جو هٿ پڪڙي هن ڏاڍي ويساهه سان چيو. تڏهن هن جي دل سيني مان لڪري اچي پاڻءِ پيرن ۾ ڌڙڪڻ لڳي، ۽ بظاهر ڏيکاءُ لاءِ هن جي هٿ سان هٿ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي، جيتوڻيڪ سنڌس دل ڪيڏي شدت سان پئي چاهيو ته هو ائين ئي سنڌس هٿ جهليو بيٺو رهي ۽ زندگي ان لمحي ساڪت ٿي وڃي، پر هو الهيءَ معاملي ۾ ڏاڍو تجربيڪار هو. هن اتي ان دڪان ۾ اليڪ ڇوڪريون ڦاسايون هيون. هو شريفزادين جي اندر ۾ لڪل اليڪ لنڊڙين لنڊڙين اڻپورين خواهشن کان اڻڄاڻ نه هيون. هو پاڻ الهن خواهشن جي تڪميل ڪندو هو، سو هن جو هٿ بيحد مضبوطيءَ سان جهليو بيٺو رهيو.

”تنهنجا هٿ چمڻ تي ٿي دل چوي.“ هن مُرڪات ڪيو ۽ هوءَ ائين شرمائجي وئي جڻ پهريون ڀيرو اهي لفظ ٻڌا هجنس، نه ته احمد ته سنڌس سڄو وجود چميو هو، احمد کان اڳ، گهڻو اڳ سنڌس اسڪول جي ڪلارڪ به ته سنڌس چپ چميا ها، پر هوءَ شرمائجي وئي ڪنهن نويڪلي ڪنوار جيان.

”منجهي سوڙهي اٿم، سا مٽائڻ آئي آهيان.“

”پهرين نقاب ته ڪڍو.“ هن فردوس جو نقاب ڪڍڻ چاهيو، پر هوءَ ڊپ کان ڇرڪي پئي.

”نه — نه ڪوئي ڏسي وٺندو.“

”هڪ جهلڪ تہ ڏسڻ ڏيو.“ هن هيٺ ٽيل نقاب سان ليٺو پائي فردوس جو چهرو ڏٺو، هن جي دل سيني سان لڪري اچي پيرن ۾ ڌڙڪڻ لڳي.

”ڪيڏي حسين آهين، دل ٿي چوي تنهنجو چهرو ئي چمي ڇڏجي.“ هن جي آواز ۾ الائي ڇا هو، جو فردوس کي پنهنجو پاڻ ڀڪوڙلڊو پئي محسوس ٿيو.

سندي سوڙهي تہ ڪانہ هيس، پر ماڻس کي ڏيکارڻ لاءِ ڪٽس سندي ۾ سڏائڻي پئي. تڏهن دڪان ۾ ٻيا گراهڪ اچي ويا جنهن جي ڪري ڪٽس موٽڻو پيو.

موٽر ۾ واٽ تي زيبوءَ کي هوءَ هوريان هوريان اهي سڀ ڳالهيون ٻڌائيندي رهي، جيڪي سليم هن سان ڪيون هيون.

۽ پوءِ اتي ئي ٽپاليءَ جو ڪم زيبوءَ ڏنو. خوشبودار ڊگها رومالي خط (جيڪي اردو شعرن سان ڀريل هوندا ها) پرت ڀريل ريشمي رومال. ملڻ لاءِ ليلا ۽ ملاقاتون، جيڪي گهڻو ڪري سليم جي دڪان جي الدرين ڪوٺيءَ ۾ يا سندس دوستن جي گهرن ۾ ٿينديون هيون. گهران ساهيڙين جو بهانو ڪري اڪرلدي هئي، ڪڏهن ميلاد شريف، ڪڏهن درزي، ڪڏهن دعوت جو بهانو. ماڻس اڀوجهي، پاڻ تہ پلي احمد جو ڏلل دک گهٽجي وڃي. پوءِ برقعو پائي زيبوءَ سان نڪرلدي هئي. ٻہ ٻہ موٽرون در تي بيٺل هيون، ڪوبہ فاصلو ئہ هو سندس ۽ سليم جي وچ ۾.

هڪ ڏينهن سليم جي ڪلهي تي مٿو رکندي چيائين ”مون سان شادي ڪندين؟“ ۽ هو چرڪي پيو.

”...هنجا مائٽ وڏا ماڻهو آهن فردوس، مون کي تنهنجو سڱ ڪڏهن بہ ڪونہ ڏيندا“ بهالو ڪيائين.

”پاڻ لڪي شادي ڪنداسون.“ هن جي ڳالهہ ٻڌي سليم جو منهن هٽبو ٿيجي ويو. هن ڪنهن بہ ڇوڪريءَ سان شادي ڪانہ ڪئي هئي. هن جي پنهنجي هڪ زال هئي، بيحد خوبصورت ۽ هن کي بيحد پياري. سندس ٻہ پٽ بہ ها. فردوس ۽ ٻيون اهڙي هن جي زندگيءَ ۾ آيون ۽ هليون ويون، هو هڪ تجربيڪار رانديگر هو.

”پنهنجي شادي جائز ڪانهي.“

”ڪوڙ ٿو چوين.“

”سچي، قرآن ۽ حديث کولي ڏس.“ هن قرآن ۽ حديث جو ڪوڙو حوالو ڏنو. فردوس سان چند ڇڏائڻ لاءِ ۽ هوءَ چپ ٿي وئي. موت جي تنها احساس جيان اها مات هن جي من ۾ دور دور تائين زهر جيان پکڙجي وئي. پئي پيري ايڪ ڏينهن دک پوڳڻ ڪان پوءِ زيبوءَ سان اوچتو وڃي سليم جي دڪان ۾ پهتي. سليم ڪونہ هو، هڪ ٻيو ننڍي عمر جو ڇوڪرو ويٺو هو. هن جي پڇڻ تي چوڻ لڳو ”ادا سڪر هليو ويو آهي، هاڻ اتي ئي رهندو، جو هاڻ هو سکر وارو دڪان سنڀاليندو.“ ان هڪ لمحي ۾ سندس من جون ڪچيون پڪيون عبادتگاهون ڊهي پيون.

هوءَ پربل شهر ۾ اڪيلائپ جو ڏجائيندڙ احساس ڪٺي گهر موٽي آئي. ڪٿس هڪوار وري هسٽريا جا دورا پوڻ لڳا. ڊاڪٽرن فتوا ڏني ”شادي ڪرايوس“. پٽس مڇرجي پيو، اها ۽ ڪا ٿيڻي هئي. هن ڪي ڀڄاڙڪن ڀساهن تائين احمد جو انتظار ڪرڻو هو، جيڪو هن ڪرڻ لئي چاهيو.

ڪارين ٽڪل ٽڪل اکين ۾ هڪ لڙڪ نہ چاهيندي ٻہ لڙي آيو اٿس. هڪ ٻيو سگريٽ ٻن آڱرين جي وچ ۾ اٽڪيل. ڏکهو سونو، آرسيءَ يا سندس ڇهري جو عڪس، جيڪو اليڪ چپن جي ڇهاءُ ڪان ڪوماڻل. اندر ٻاهر اڪيلائپ جو احساس پرئي پڪلي شهر ۾ موت جي احساس جهڙي اڪيلائپ، انيڪ ساروٽيون، رت جي هر ڦڙي ۾ سمايل ڪيترا ڇهرا، اليڪ ٻاهن جو ڦهلاءُ، اليڪ چپن جو ڇهاءُ، ڪلهن مٿي زندگيءَ جو صليب، اليڪ لنڊڙين لنڊڙين اٿپورين خواهشن جو هجوم، بدن جي پاتال تائين پکڙجي آيل زهر زندگيءَ جو.

”زيبو!“ بند چپن جو پڙلاءُ.

”جي سائين؟“

”پاڻي —“ اڄ ڪنڌا ٻنجي لڙيءَ ۾ پئي ڇڄييس. پاڻيءَ جا لاڳيتا ٻہ ٽي ڍڪ، ٿڌو شوڪارو، ٽڪجي اکيون ٻوري ڇڏيون اٿس.

”زيبو!“ اوچتو ڪجهہ ياد اچي ويو اٿس.

”جي سائين؟“

”تون فيملي پلاننگ واري هسپتال ويئينءَ؟“

”ها سائين وئي هيس.“

”گوريون مليون؟“ ڪجهہ هٻڪندي پڇيو اٿس.

”ها سائين! پنهنجي نالي تي وئي آئي آهيان، ڏاڍي مشڪل سان مليون اٿم.“ پلاند مان فيملي پلاننگ جي گورين جو پاڪيٽ ڇوڙي ڏنو اٿس سائين کي.

”سائين! ڊاڪٽرياڻي چوڻ لڳي تہ جيترا ڏينهن اهي گوريون کائيندءُ اوترا ڏينهن خير هوندو.“ ٻنهي جي هلڪڙي کِل، پر هن جي کِل جڻ تنها سڏ جو پڙلاءُ. پاڻيءَ سان گوري لڙيءَ کان هيٺ لاٿيون اٿس، جڻ زندگيءَ جو زهر لڙيءَ مان هيٺ لاٿو هجيس. پل آهل لاءِ ڪٿس گوشت ۽ رت جو اهو ڳاڙهو ٽڪر پنهنجي ڪومايل بدن تي سُرڪندو محسوس ٿيو آهي جيڪو ڪهڻو اڳ، زيبوءَ باٿ روم جي ڪموڊ ۾ وجهي، فليش هلائي ڇڏيو هو. گورين جو پيڪيٽ ويهاڻي هيٺ رکي ڇڏيو اٿس. ويهاڻي هيٺ رکيل خط ڪڍي زيبوءَ کي ڏنو اٿس.

”هي جميل کي ڏئي اچجئين، چئجانس آئون سڀاڻي شام جو ايندس.“ زيبو هلي وئي آهي خط کڻي، هوءَ اڪيلي موت جي احساس جيان، پينگهي جي تکي لوڏ، سگريٽ جا ڌُکها سوٽا، ازل جو عذاب رت جي هر ڦڙي ۾ سمائجي آيو اٿس. ڏکهو ساهہ کڻي اکيون ٻوري ڇڏيون اٿس.

مون جو پاڻيو ماڳ

رفيق

راتِ جا ٻارنهن، ساڍا ٻارنهن ٿيا هوندا، پاڻ ۾ دوست ويٺا هئاسين لان تي. ڪجهه نشي ۾ ٽُٻ هئا ۽ ڪي هوش ۾ هجڻ جي هام هڻي رهيا هئا. اوچتو فون جي گهنٽي وڳي. ”ٽرن... رن... رن“ رسيور کنيم. هڪ چاتل آچاتل ۽ Dominating آواز ۾ پڇيو ويو:

”ڪير ٿو ڳالهائي؟“

”اوهان ڪي ڪنهن سان ڳالهائڻو آهي؟“

”اوهان سان ئي ڳالهائي وٺنداسين.“

”ڳالهايو.“

پوءِ تہ آئون اڪيلو ئي ويٺو هئس، سنگتي نڙيءَ تائين ڀي چڪا هئا ۽ ان آواز ۾ هڪڙي عجيب ڇڪ بہ هئي، جنهن ڳالهائڻ تي مجبور ڪيو. پڇيائين: ”نالو ڇا اٿئي؟“ ٻڌايومانس.

”پرڻيل آهين؟“

”ها.“

”گهڻا ٻار اٿئي؟“

”ٻہ.“

اهو سوچي ٻڌايومانس تہ ڪنهن ڳالهہ لڪائڻ مان هڻ حاصل ڪجهہ بہ ڪونهي ۽ هوءَ الائي ڪير آهي؟ اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ منهنجي باري ۾ خبر هجيس، پڇيومانس:

”مون کي فون ڇو ڪيو اٿئي؟“

”ننڊ نہ پئي آئي. هڪڙو ائين ئي نمبر ملايم، اهو سڄاڻ ننڊ مان اٿيو هو، گاريون ڏنائين. پوءِ وري ڊائل گهمايم تہ تون ملي وئين. چاهيم پئي تہ ڪو هجي، جنهن سان ڳالهايان.“

”ايڏي اڪيلي آهين؟“

”آهن، پر سڀ سُتا پيا آهن، ۽ تون ڇا پيو ڪرين؟“

”پيان پيو.“

”روزالو پيئندو آهين؟“

”گهڻو ڪري.“

”ڇو ٿو پيئين؟“

"پنهنجون پنهنجون ڪهڙيون آهن. نالو ڇا اٿئي؟" مون کي پنهنجو اهو سوال الائي ڇو هروڀرو لڳو.

"سچو نالو نه ٻڌايان ته پوءِ."

"ڪوڙو ئي سهي. مومل نه سهي، سومل ئي سهي. رڳو اهڙو ڪو لفظ ٻڌائي، جنهن سان توکي مخاطب ڪري سگهان."

"بدر چئي سگهين ٿو، شمس چئي سگهين ٿو."

"ڪڏهن آئون اڪيلو هجان ته توسان ڪيئن ڳالهايان؟"

"گهر ۾ ڪيڏي مهل هوندو آهين؟"

"گهڻو ڪري شام جو."

"منهنجي فون جو انتظار ڪندين؟"

"ٻي ڪا واهه ڪانه ٿي سُجهي."

"چڱو، رات جو ڏهين وڳي فون ڪنديس، ۽ پوءِ وڌيڪ ڳالهائينداسين."

"چڱو، خدا حافظ."

"خدا حافظ."

دوست ڇڙوڇڙ ٿي چڪا هئا، منهنجن سوچن جيان.

ٻئي ڏينهن سج لهڻ کان پوءِ اچي فون وٽ ويهي رهيو آهيان. الائي ڇو پنهنجو پاڻ کي تمام گهڻو اڪيلو محسوس ڪيم. ڪافي دير ويٺو رهيس ۽ سوچيندو رهيس ته ڪير آهي ۽ ڇو رات مون کي فون ڪيائين؟ ڪٿي ڪو مون سان Activity ته نه پيو ڪري. فون جي گهنٽي وڳي، رسيور کنيم.

"اڙي سور تون آهين ڪٿي؟" اهو آواز ڪدو بندر جو هو. ڇا چوالس، سمجهه ۾ نه آيو.

"ڇا آهي، وسالو پيو آهين؟ وات ۾ مڱ اٿئي ڇا؟" انهيءَ کان پوءِ اهوئي مخصوص ٺهڪ، اڙتيون ڦڙتيون هٿي جنهن ڇڏايم.

وري گهنٽي وڄڻ لڳي، رسيور کنيم، ۽ چار پيرا هيلو هيلو ڪيم.

"هيلو."

"ايترو دير سان جواب ڏنئي؟"

"آواز سڃاڻڻ جي ڪوشش پئي ڪيم." جيتوڻيڪ مون هن جو آواز پهرينءَ مت سُڃاڻي ورتو هو.

"ڇا حال آهي بدر؟"

"منهنجو نالو بدر ڪولهي، ڪالهه ڪوڙ هو. اڄ جيڪي پڇندين، سچ پچ ٻڌائيندس."

"انهيءَ مهربانيءَ جو ڪارڻ؟"

"تو وٽ ڪهڙو ڪارڻ هو ڪالهه سچ ڳالهائڻ لاءِ؟"

”مون وٽ ڪوڙ ڳالهائڻ لاءِ ٻه ڪهڙو ڪارڻ هو؟“

”..............“

”چُپ ٿي وئين“ ڪلي ڏنائين.

”پُٽڙ، منهنجو نالو شاهين آهي. ٽيليفون نمبر...... آهي، ۽ آئون ايئر هوسٽس آهيان.“

”Great people to fly with“.

”۱۰“ روپيون ڪهنڻيون وچڻ لڳيون هن پاسي؛

”پُٽڙي ڪان ڏٺو چڱو آهي.“ دل پئي چاهيو ته ڏسان اها شبيهه، جنهن جو آواز ايڏو پيارو آهي.

”ايڏو آتو؟“

”جنهن ڳالهه لاءِ تون آتو سمجهين ٿي، انهيءَ لاءِ نه!“

”چڱو سيائي، پر وڏيءَ پيڻ سان.“

”ڪهڙي وٽي؟“

”يارهين وڳي، ڪيئن؟“

”ٺيڪ آهي، پر ڪٿي؟“

”تون ٻڌائي، ڏچان ٻه ٿي ته ڪو ڏسي نه وئي.“

اسان جاءِ رٿي ۽ هڪٻئي ڪان موڪلايوسين.

ٻئي ڏينهن رٿيل جاءِ تي ڪجهه دير اڳواٽ منهنجي موٽر بيٺي هئي. رلگ ۽ نمبر جي گيس چاڻ هئي. مون ٿورو پريان بيٺي انتظار ڪيو ۽ انهيءَ سوچ ۾ ڪِرِ هئس ته خدا ڄاڻي ڪهڙي هجي ۽ اچي به يا نه؟ دل ڪي الائي ڇو هڪڙو يقين هو ته ايندي ضرور. ويهه منٽ ڪن گذريا هوندا، جو منهنجي موٽر جي پاسي ۾ هڪڙي رڪشا اچي بيٺي، جنهن مان ٻه ڇوڪريون لٿيون ۽ ڌاڌي ويساهه سان منهنجي موٽر جو دروازو ڪولي، هڪڙي اڳيان ويهي رهي ۽ ٻي پٺيان. سمجهيم ته اهائي آهي جيڪا اڳيان اچي ويٺي آهي ۽ ٻي سندس وڏي پيڻ آهي. آئون به وڃي اچي اسٽيئرنگ تي ويٺس.

”دير ته ڪانه ٿي؟“ هن پڇيو. اهوئي ڄاتل اڃاتل آواز. ”نه، ڪا خاص ته نه. ڪيڏانهن هلون؟“ چيائين ”اسٽيئرنگ توهان جي هٿ ۾ آهي.“ موڪ هن ڏانهن الائي ڇو هڪ ڪهري نظر سان ڏٺو ۽ وڏي پيڻس کي Hello ڪيم.

سندس اکين ۾ ته آواز ڪان به وڌيڪ ڪشش هئي. رلگ ڪي قدر سانورو هئس ۽ چڏهن به نظر پري ڏٺوماس ٿي ته شرمائي پئي وئي. شهر جي ٻاهرين رستن تي هلندي پڇيومانس ته ڪڏهن ڪان نوڪري ڪندي آهي.

”ڇهه مهنا ڪن ٿيا آهن، ماڻهن جا اوبرهاٿا ٿانوَ ڪشندي.“

"اهو ڪم لڳو وٺيئي، تہ ڇو ٿي ڪرين؟" الهيءَ تي سندس وڏي پيڻ جواب ڏنو: "شوق هئس." اهو ٻڌي ٿورو کلي ڏنائين، جنهن ۾ مون کي ٿوري طنز محسوس ٿي.

هن وٽ رڳو اڌ ڪلاڪ هو ۽ منهنجيءَ دل ٿي چاهيو تہ جيڪر الئين ئي هلندا رهون ۽ وقت اتي ئي بيهي وڃي، ير اهي رڳو منهنجون ڇڙواڳ خواهشون هيون، جن کي پورو ڪرڻ کهڻ ۾ کهٽ منهنجي وس جي ڳالهہ ڪانہ هئي. سندس چوڻ تي، هن کي، هن جي ڪنهن ساهيڙيءَ جي گهر لاٿم ۽ آئون وري بہ اڪيلو ٿي پيس.

سانورو رنگ، قد منهنجي ڪلهي تائين، هلڪو ميڪ اپ، ڳالهائڻ جو ڊيلڪ سوهڻ ڪندڙ، پانءَ تہ ويٺي ڳالهائي. چوڏو چپلهہ تالين، آرٽيفشل پنبڻ پنيان من ۾ ليئو پالينڌڙ بہ وڏيون وڏيون اکيون. آرٽيفشل پنبڻ ڇو؟ ٿي سگهي ٿو، اهو بہ سندس ڪردار جو هڪ روپ هجي.

ٻئي ڏينهن هُن جي فون آئي.

"ڇا حال آهي؟"

"جيئون پيا."

"ٻہ ڳالهيون توکي ٻڌائيون آهن— Good News ۽ Bad News. پهرين ڪهڙي ٻڌڻ چاهيندين؟"

"Bad news first".

"سيائي لہ پترينهن منهنجي موڪل ختم ٿي رهي آهي."

"اهوئي مون کي ڪُتڪو هو...... چڱو هائي Good news."

"Good news اها تہ تون سيائي ڪراچيءَ اچين تہ ملي سگهون ٿا."

"ڪڏجي ڇولہ هلون؟"

"Possible ڪونهي، بابا ساڻ هلندو."

اسان ملڻ واري جاءِ رٿي، هڪٻئي کان موڪلايوسين. ذهن جي عجيب ڪيفيت هئي، ايندڙ 48 ڪلاڪن ۾ وڇوڙي جو ويهہ بہ هو ۽ ميلاپ جو امرت بہ، ۽ ٻئي شيون ڍُڪ ڍُڪ ڪري پيئيون هيون.

لسربن روم، ميڻبتين جي جهڪي جهڪي روشني، جهيڻا جهيڻا ساز، هٿ هٿن تي، اسين ٻئي چُپ. بيرو آيو— هُن جي اڳيان جُوس ۽ منهنجي اڏو وسڪي رکي هليو ويو. مون گلاس کنيو.

"پرينءَ جو نانءُ کڻي آخري گلاس کڻو."

"Cheers". هن جي چپن تي مُرڪ ڪوڏڻ لڳي.

بل Pay ڪري ٻاهر لڪتاسين. Lobby ۾ سان بہ وکون ڪانئس ٻنتي هئس، ڏاڍو ٿوري تڪي وکون کڻي رهي هئي. وڏي مُرڪ ڪيومانس:

"تنهنجي لوڏ ۾ لهرا پڻ جا."
"ڏاڍو سُوھ ۾ آهين."
"لشا آهن اينهن جا."
هوٽل کان ٻاهر نڪري اچي موٽر ۾ ويناسين ۽ پڇيومانس: "هاڻي ڪيڏانهن هلون؟"
"جيڏانهن وٺي هلين."
"ڪلفٽن يا ڊرائيو اِن"
"ڪلفٽن بهتر رهندو، ٻاڻ ۾ ويهي ڪچهري ڪنداسين."
ڪلفٽن ڏانهن ويندي رستي ۾ الائي ڇا سوچي پڇيومانس:
"هڪڙي ڳالهه پڇانءِ، سچ پچ ٻڌائيندئين؟"
"پڪ."
"مون کان اڳ ۾ به ڪنهن سان ناتو رهيو اٿئي؟" هڪدم منهن لهي ويس ۽ روئڻهارڪي ٿي پڇيائين:
"ڪنهن ڪجهه چيو اٿئي ڇا؟"
"نه، فقط الهيءَ ڪري ٿو پڇان ته جيڪڏهن اهڙي ڪا ڳالهه ٻئي ڪان ٻڌندس ته ڏک ٿيندم. بهتر آهي ته ڪا ڳالهه هجي ته تون ئي ٻڌائي ڇڏ."
مون کي جواب نه ڏنائين، ماڳهين اچي روئڻ ۾ پئي، جنهن مان سمجهيم ته ماضيءَ ۾ هن سان ڪا اجوڳي ڳالهه ٿي چڪي آهي ۽ مون به وڌيڪ ڇيڙڻ مناسب نه سمجهيو.
ڪلفٽن تي به فقط ٻوهي مڱ ڪائينهي رهي، ايٿ هوڏانهن جون ڳالهيون ڪري ڪيس ڪيلايم، ته چوڻ لڳي:
"هاڻي منهنجي دل ڪيڏانهن به وڃڻ تي نه پئي ٿئي."
مون سمجهيو، شايد گهر وڃڻ ٿي چاهي، سو چيومانس:
"يلا سائين، غلطي ڪئيسين، معافي ڏئي ڇڏيو. اڳتي سوچي سمجهي ڳالهائيندس، پر هينئر ئي وڃڻ جون ڳالهيون نه ڪر."
"وڃڻ جو ڪٿي ٿي چوان، تون بيزار ٿيو هجين ته وڃان ٿي. مون کي گهر ڇڏي اچ."
"ڏٺئي، وري غلطي ٿي وئي."
"ته پوءِ انهيءَ غلطيءَ جي سزا ڀوڳڻي پوندي."
"جيڪا چوين."
"سزا اها ته سڄي رات گاڏي هلائيندو رهه ۽ مون سان ڳالهيون ڪندو رهه."
اندو گهري هڪڙي اڪ، مون کي ته پئي ملي رهيون هيون. هڪدم گاڏي Start ڪري، ڪير شهر جو رُخ.

رات اونداهي هئي، رستا ويران هئا ۽ اسان ٻئي گڏ هئاسين، سو الائي ڪٿان ٻئي آياسين ۽ ڪٿان ٻئي وياسين. سگريٽ ۽ پٽرول سڙندا رهيا ۽ اسان گهمندا رهياسين، تان جو صبح جو سواڍا پنج اچي وڳا. چوڻ لڳي:

"هاڻي صبح ٿي رهيو آهي، مون کي هلي گهر ڇڏ، نه ته منهنجي ساهيڙي، جنهن جي گهر آئون رهيل آهيان، تنهن جي ساهه ۾ ڪي خبر پئجي ويندي ته آئون سڄي رات گهر ۾ نه هيس."

"دروازو ڪير کوليندو."

"ساهيڙيءَ کي سمجهائي آئي هيس."

دل ته نه پئي چاهيو، پر چا ٿي ڪري سگهيس، وڃي سندس ساهيڙيءَ جي در وٽ گاڏي بيهاريم ۽ لهڻ مهل چيومانس:

"موڪلائڻ مهل گهٽ ۾ گهٽ هٿ ته ملائبو آهي."

گاڏيءَ مان لهي ڦري اچي منهنجي پاسي گاڏيءَ جي در وٽ بيٺي ۽ هٿ وڌائي مون ڏانهن ڪيائين. مون هٿ پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ جهلي پنهنجي چپن تي رکي ڇڏيو. ٿورو وقت ڇڏائڻ جي ناڪام ڪوشش ڪيائين ته اکين ۾ اکيون وجهي ڏٺومانس ته هٿ کي ڍرو ڇڏي مُرڪي ڏنائين. هڪٻئي کي خداحافظ چئي موڪلايوسين ۽ پنهنجي گهر وڃي سمهي پيس.

ٻنپهرن ڌاري ننڊ مان اٿيس، تيار ٿيس، ناشتو يا ٻنپهرن جي ماني چئجي، کاڌي، سڌو Airport ڏانهن رخ رکيم، جو ته هُن جي وڃڻ جو وقت ٿي رهيو هو. گاڏي Parking lot ۾ بيهاري، هيڏي هوڏي نظر ڦيرايم. ڪٿي به ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. سوچيم اجا شايد نه پهتي ۽ Main building جي ٻاهران رستي ڏانهن منهن ڪري بيهي رهيس. ڪنهن پٺيان اچي ڪلهي تي هٿ رکيو:

"ڪنهن جي انتظار ۾ بيٺو آهين، يا ڪنهن کي ڇڏڻ آيو آهين؟" اهو رشيد هو. جواب سمجهه ۾ آيم، سو چيومانس:

"هڪڙو دوست اچڻو آهي لنڊن کان. Flight جي انتظار ۾ بيٺو آهيان." چوڻ لڳو: "آئون ڏهن پندرهن منٽن ۾ اچان ٿو، پوءِ شهر گڏجي هلنداسين." مون "چڱو" چئي، هن مان جان ڇڏائي. نه پئي چاهيم ته هي شاهين کي ڏسي ۽ ڳالهيون ٺاهي. هڪڙي اچي مائڪرو بس مان اچي ڪجهه ڇوڪريون لٿيون. انهن جي Uniform مان شڪ پيم ته انهن ۾ نه هجي...... تان جو انهن مان اڪري ٽڪڙا ٽڪڙا قدم کڻندي آئي ۽ چيائين: "چا پيو سوچين، منهن ڇو لهي ويو ٿئي، آئون ٻن هفتن ۾ موٽي اينديس." کِلي ڏنم. ڪنهن ايئرهوسٽس رڙ ڪري چيس "Shaheen! we are already late". چوڻ لڳي: "چڱو، مون کي اڳ ۾ ئي دير ٿي وئي آهي، خط ضرور لکجانءِ."

"ساڳيو واعدو تون ياد رکجانءِ." کيلي، هٿ لوڏي، ٻن ڇوڪرين سان گڏجي اندر هلي وئي.

هن جي وڃڻ جي ڪري اڪيلائيءَ جو احساس گهڻو وڌي ويو ۽ دوستن کان بہ بيزار رهڻ لڳس. اها بہ خبر نہ هئي تہ موٽي ڪڏهن ايندي، جو انهيءَ ڏينهن جو انتظار ٿئي، بهرحال انتظار تہ ڪرڻو هو. زندگي ٻيلي ٻاٽيءَ جي سطح وانگي ٿي پئي آهي، جنهن ۾ ڪاهہ ڇُرپُر ناهي. رکي رکي اهو بہ خيال اچي پيو تہ شايد هوءَ مون سان اُيندي ڪوبہ واسطو نہ رکي، ڇو تہ اُنون اهڙي ڳالهہ ٻڌي ويٺو هئس، جيڪا شايد مون کي پڇڻ نہ گهربي هئي. انهيءَ وچ ۾ منهنجو يار بہ بيمار ٿي پيو، انهيءَ ۾ لڳي ويس ۽ هفتو کن گذري ويو. هڪ ڏينهن صبح جو لنڊ سان اٿي اخبار پڙهي رهيو هئس تہ منهنجي زال هڪ خط مون کي آڻي ڏنو. کولڻ تي خبر پئي تہ شاهين جو آهي. لکيو هئائين تہ پئي هفتي ۾ اچي رهي آهي ۽ مون تي اها بہ پابندي لڳائي وئي هئي تہ اُنون کيس Airport تي Receive ڪرڻ نہ وڃان، ڇو تہ پٽس کيس وٺڻ لاءِ ايندو. اُنون انتظار ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهہ بہ نٿي ڪري سگهيس. آخربن تي ڳڻي اهي ڏينهن گذاريم. ڪراچيءَ پهچندي مون کي فون ڪيائين تہ اُنون اچي وئي آهيان، ٻيءَ سان گڏ اچي رهي آهيان ۽ پهچڻ سان ئي توکي فون ڪنديس، اهو بہ ٻڌايائين تہ اُئي فقط ٽن ڏينهن لاءِ آهيان. دل ۾ سوچيم تہ اهي ٽي ڏينهن بہ چڱا؛ اُئي تہ سهي. سڄو ڏينهن ڏاڍو خوش گذاريم. رات جو فون ڪيائين، چوڻ لڳي:

"منهنجي غيرموجودگيءَ ۾ ڪنهن سان فون تي ڪچهري ڪندو هُئين؟"

"ڪنهن سان ٿي ڪري سگهيس."

"عادت اچا نہ پئي اٿئي فون تي ڪچهري ڪرڻ جي." مون کي ڳالهہ سمجهہ ۾ ئي نہ پئي اچي تہ چوڻ ڇا پئي چاهي، سو پڇيومانس:

"ڇا مطلب؟"

"مطلب تہ خواهہ مخواهہ فون ڪرڻ سان دل وندري پوندي آهي."

"اها عادت مون کي ڪانهي." کِلي ڏنائين، چوڻ لڳي:

"منهنجي اچڻ جو انتظار ڪيو هُيئي؟"

"تنهنجي دل ڇا ٿي چوي؟"

"پنهنجي پنهنجي دل آهي."

"مون کي تہ ڏاڍو انتظار هو."

"مون کي بہ اهائي اميد آهي."

انهيءَ قسم جون ٽڙيل ڳالهيون ڪندي رهي، جيستائين وڃي پئي ڏينهن فون ڪرڻ جو وعدو ڪري موڪلايوسين.

آئون ماڳهن منجهي پيس ته هن کي ڇا ٿي ويو آهي. وٺي هٿي ته اهڙيون ڳالهيون ته نه کيون هئائين. اهو به خيال پيو اچيم ته شايد ستائڻ جي موڊ ۾ هجي ۽ ستائي رهي هجي. پٺي ڏينهن فون کيو ماس ته پيش ڪٿي. شاهين جو پڇيم ته پڌاياٺين ته ڪنهن ساهيڙيءَ سان ملڻ وئي آهي ۽ چئي وئي آهي ته موٽي اچي توکي فون ڪندي. ٻه ڪلاڪ گهن رکي وري فون ڪئي ماس ته پاڻ کنيائين:

”ڪيڏانهن وئي هئينءَ؟“

”هڪڙيءَ ساهيڙيءَ جو مڱڻو ٿيو هو، تنهن کي مبارڪ ڏيڻ وئي هيس.“

”موٽي اچي فون ڪونه ڪيئيءَ؟“

”هينئر آئي آهيان.“

”پيو ڇا حال آهي؟“

”سڀاڻي صبح جو ڪراچي وڃي رهي آهيان — شام جو Flight آهي.“

”مون سان ملڻ لاءِ پنج منٽ به ڪونهن ڇا؟“

”نه، اهڙي ڳالهه ڪونهي، تون ڪراچي اچجانءِ، اتي ملنداسين.“

”مطلب ته هتان ڪراچيءَ تائين توڏ پنهنجي ليکي، آئون پنهنجي ليکي.“

”ظاهر آهي، توکي مجبوري پڌائي چڪي آهيان، بابا ساڻ هوندو آهي.“

”ڪراچيءَ ۾ ڪٿي ملبو؟“

”امبر لکي وٺ، پهچي مون کي فون ڪجانءِ ته پروگرام ٺاهي وٺنداسين.“

”ڪراچيءَ پهچي فون کيو ماس ته خبر پئي ته آهي آئي ٿي، پر ٻاهر لکري وئي آهي. رکي رکي فون ڪندو رهيس ۽ ساڳيو جواب ملندو رهيو. Airport تي فون ڪري پڇيم ته فلاڻي Flight ڪيڏي مهل ٿي وڃي. خبر پئي ته پنجين ٻجي، ۽ هينئر پوڻا چار ٿي رهيا هئا. ڏهه پندرهن منٽ رکي وري فون ڪيم ته جواب مليو ته آئي آهي. جڏهن فون تي آئي ته پڇيو ماس:

”جيڪڏهن نه ملڻو هو ته مون کي ڪراچي ڇو گهرايئي؟“

”اهڙي ڳالهه ته ڪونهي، پر وقت ڪونه مليو، ڇا ڪريان؟“

”ڇا ڪو وڏيڪ ضروري ڪم هو؟“

”بس، ٿوري شاپنگ ڪرڻي هئي.“

”پوءِ هاڻي ڇا پروگرام آهي؟“

”هاڻي ته تمام گهڻي دير ٿي وئي آهي. ڪپڙا به مٽائڻا آهن ۽ Airport تي به پهچڻو آهي، پئي دفعي سهي.“

ڪاوڙ به ڏاڍي لڳم ۽ ڏک به ٿيم. چيو ماس:

"چڱو — آئون واپس وڃان ٿو."

"ڇو ڪراچيءَ ۾ دوست نه اٿئي ڇا؟"

"آهن، پر ڪنهن سان ملڻ تي دل نه پئي ٿئي؛ واپس ٿو وڃان."

"ايڏي ڪاوڙ؟"

"ڪنهن تي!"

"خير، واپس اچي توکي پرچائي وٺنديس. هينئر ٿي وڃين ڇا؟"

"ها."

"چڱو، خدا حافظ."

مون کو جواب ڏيڻ کان سواءِ فون بند ڪري ڇڏي.

سوچڻ لڳس ته آليءَ Change جو سبب ڇا ٿو ٿي سگهي. گهڻو سوچڻ جي باوجود ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي. سوچيم ته ڇولا Airport تي وڃي، ڪٿي پاسيرو ٿي ويهي رهان ۽ هڪ پيرو ٻري کان ئي ڏسي وٺانس. اهو سوچي سڌو Airport ويس. گاڏي ٿوري پريري بيهاري، هڪڙي ڪنڊ وٺي ويهي رهيس، جو مون لئي چاهيو ته هوءَ مون کي ڏسي. ٿوريءَ دير کان پوءِ هڪڙي ٽئڪسي اچي بيٺي. آليءَ مان شاهين لٿي، پوءِ رشيد لٿو، ڏسي وائڙو ٿي ويس ته رشيد هن سان گڏ ڪيئن آهي. هن رشيد سان ڪلي ڪلي موڪلايو ۽ اندر هلي وئي. آئون به ڪنڊ مان نڪري اچي رشيد سان مليس ۽ پڇيومانس:

"ڏي خبر، هتي ڇا پيو ڪرين؟"

"اڙي يار، شاباس هجيئي. آليءَ ڏينهن توکي چيم ته مون کي ڪٿي هلجانءِ ۽ تون هليو وئين."

"يار، ٿڪڙو هئس، هينئر هلين ته هل".

"مون کي طارق روڊ تي ڇڏڻو پوندءِ."

"هل ته ڇڏيان."

موٽر ۾ اچي ويناسين ته پڇيومانس:

"ڪيئن آيو هئين؟"

"يار هڪڙي پراڻي Girl friend هئي. صبح جو ملي وئي، سڄو ڏينهن هوٽل ۾ گذاريوسين. وئي پئي باهر، سو ڇڏڻ آيو هئس. هئي واهه جي، تو ڏٺي؟"

"نه."

"وري اينديءَ ته ملائيندو مانءِ."

ايتري ۾ طارق روڊ اچي ويو ۽ هو لهي هڪڙي هوٽل ۾ گهڙي ويو.

رات جا ساڍا ٻارهن ٿيا آهن، فون پاسي ۾ پيو آهي، بوتل ۽ گلاس سامهون ميز تي آرڪيا هن، دوست سڀ وڃي چڪا آهن، پر منهنجي دل چاهي پئي ته بوتل سامهون هجي ۽ آئون پيندو رهان، شايد اڪيلائيءَ جو احساس ڪجهه گهٽجي وڃي.

پيتل لڙڪ
(هندي ڪهاڻي)

ڪمليشور
سنڌيڪار: ولي رام ولڀ

جڏهن کان سندس ڪٽ کهنيءَ ۾ وڃائجڻ لڳي آهي، تڏهن کان ماڻهن کي شڪايت ناهي. رات جو جڏهن اولداهي کهري تي ويندي آهي ۽ ماڻهن جي اچ وڃ بند ٿي ويندي آهي، تڏهن هو ڪٽ تي پيو دير تائين سوچيندو رهندو آهي.

مٿان دريءَ مان آواز ايندا رهندا آهن. جيستائين روشني وسامي نٿي وڃي تيستائين هڪ عجيب بيچيني کهيريو بيٺي هوندي اٿس. رکي رکي لڳندو اٿس ته چگوئي ٿيو، نه ته رهڻ مشڪل ٿي پوي ها.

جيستائين دريءَ مان روشني ايندي رهندي آهي ۽ سامهون پٽ تي ان جي شيخن جو پاڇو پوندو رهندو آهي، تيستائين هو هيٺ کهنيءَ ۾ ليٽيو ليٽيو پاسا ورائيندو رهندو آهي. ڪجهه مزو به ايندو اٿس ۽ ڪجهه پريشاني به ٿيندي آهيس. اهو سڀ ڏاڍو عجيب لڳندو اٿس. جڏهن هو مٿي ڪمري ۾ سمهندو هو ۽ سُجانا ڪافي رات تائين ڳالهيون ڪندي رهندي هئي، تڏهن پاڙيسرين جون پريشانيون وڏي وينديون هيون.

پر هاڻي سڀ خوش آهن. سڀني کي چڻ چئن ملي ويو هجي. جڏهن کان سندس ڪٽ الهيءَ ڪمري مان ٻاهر لڪتي آهي، تڏهن کان هر پاسي سڪون آهي.

سندس دل کي به ٿورو سڪون آهي. تازو ڪجهه ڏهاڙا اڳ اهو ڪمرو سندس هو. گهٽ ۾ گهٽ چوڻ جي حد تائين، ڇو جو مسواڙ ته سجاتا جي پگهار مان ڏني ويندي هئي، پر جاءِ جي مالڪ کي هوئي ڏيندو هو ۽ رسيد به سندس نالي ڪٽبي هئي. هينئر به رسيد سندس نالي ڪٽبي آهي، پر هو اپري آزاديءَ مان ڪمري ۾ وڃي نٿي سگهيو. سڀڪجهه بدلجي ويو آهي.

هاڻي ڪيڏو نه وڇو پنجي ويو آهي. ڪٽ رات جو کهنيءَ ۾ هوندي اٿس ۽ ڏينهن جو ڏاڪڻ هيٺ. ڳڻ ڳڻين ڪپڙن مان اڌ بدن تي هوندا اٿس ۽ اڌ وهنجڻ جي جاءِ ۾ ٽنگيل هوندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن رات جو پڙهڻ تي دل ٿيندي اٿس ته کهنيءَ جي ليمپ پوسٽ جي روشنيءَ ۾ ڪلاڪ-ٻه پڙهي وٺندو آهي. صبوح جو هند ويڙهي، ڪٽ ڏاڪڻ هيٺان آڻي ڪري پاوَن تي بيهاري ڇڏيندو آهي ۽ ڪتاب بجليءَ جي ميٽر واري انڌي جاري ۾ اچلي ڇڏيندو

آهي. هاڻي سجاتا دريءَ مان هيٺ جهاتي نه پائيندي آهي ۽ اهو به نه ڏسندي آهي ته ڪيس لنبڊ اچي ٿي يا نه. اڳي ڪيس لنبڊ نه ايندي هئي ته هوءَ ور ور ڪري پڇندي هئي: ”ڇو؟ لنبڊ لئي اچيئي؟ ايڏي ڳنتي ڇو ٿو ڪرين؟... مان جو ڪجهه ڪمايان ٿي اهو پڻ ڪنهن جو ٿوروئي آهي... سارو ڏينهن ستو پيو سوچيندو رهندو آهين... سياڻي مڻتي شو ڏسي اچ، دل ولدري ويندئي. سمجهئي؟“

پر تڏهن هو هميشه چوندو هو: ”فلم ڏسڻ تي دل لئي چوي، ۽ سچ پچ اڏهن سندس دل هڪ به پيسو خرچ ڪرڻ لئي گهرهو.

سجاتا سندس ڪپڙن جو به خيال رکندي هئي. ڪڏهن ننجيون خريدي ايندي هئي. ڪڏهن ڪا ريڊي ميڊ قميص. ڪپڙا ڌوئي استري ڪري هوءَ پاڻ پيتيءَ ۾ رکندي هئي. پيتي هڪئي هئن، جنهن ۾ ٻنهي جا ڪپڙا پئجي ويندا هئا.

پر هاڻي ڪيترا ڏينهن ٿي ويا آهن جو هن پيتي کولي ڏسڻ جي همٿ نه ڪئي آهي. وهنجڻ مهل صابڻ هڻندي به دل من هڻندو آهي. ٽوٿ پائوڊر واپرائيندو آهي ته من ڪي نه آئڙلدو اٿس. وهنجڻ جي جاءِ ۾ دير لڳائڻ ڏکيو ٿي پوندو اٿس. خبر ناهي ڪيئن پراڻي هير تي الهيءَ ڏينهن وهنجڻ جي جاء ۾ جهونگارڻ لڳو ته هميشه والڪي سجاتا جو آواز نه آيو: ”تالسين! هاڻي ٻاهر نڪر، مون کي دير ٿي ويندي.“

هاڻي ته وهنجڻ جي جاء تي ٽڪ ٽڪ ٿي هئي ۽ هو وهنجي وٺڻ جي باوجود انتظار ڪندو رهيو، ته جڏهن ٻاهر ڪير به نه هجي ته ساڙي ڪري ڪسڪي وڃي. دير تائين وهنجڻ جي جاء بند رکڻ جي لاپرواهيءَ تي ڪيس پاڻ تڪليف ٿي هئي. هو پليءَ پير ٻاهر نڪتو هو ۽ پنهنجي ننگيل ڪپڙن کي به ويڙهي سيڙهي ڪٿي آيو هو ۽ ڏاڪڻ تي ويهي سوچيندو رهيو هو ته هاڻي اهي ڪٿي رکي؟ پُسيل وارن سان پاڻيءَ جا ڦڙا پئي ڦميس ۽ هو دير تائين اتي سوچ ۾ ويٺو رهيو هو. ليٺ هن فيصلو ڪيو ته هاڻي هو اِن پهرن جو وهنجندو.

هڪ ڏينهن اهي ٻئي، سجاتا ۽ هو، رات جو دريءَ ۾ ويهي، دير تائين سامهون پٽ تي پولڙ پنهنجا پاڇا ڏسي رهيا هئا. سجاتا سندس ڪلهي تائين مس آئي ٿي. پاڇو ڏسي سجاتا چيو هو: ”ٿورو هيڏانهن منهن ڦير، تنهنجو منهن ڏسان.“ ۽ هو پروفائيل ٺاهي ويهي رهيو هو. پوءِ سجاتا به پنهنجو منهن ڦيرائي ويهي رهي هئي ۽ ٽيڏي اک سان پرسان پٽ تي پولڙ ٻنهي پاڇن کي ڏسندي چيو هئائين: فلم جا هيرو هيروئن لڳون ٿا. آهي نه؟

”هيٺ گهٽيءَ ۾ ماڻهو ڏسندا هوندا. اتان پٽ تي پاڇا چٽا ٿا ڏسجن.“

”ته ڇا ٿيو؟ ٻنا پيسن ۾ ڪين فلم ڏسڻ لاءِ ٿي ملي!“ سجاتا چيو هو، ”مون کي چُمي ڏي نه.“ ۽ هن سندس ڪلهن تي هٿ رکي ڇڏيا هئا. ۽ جڏهن هن سجاتا تي لرڙ تي پيار ڪيو هو ته هن چيو هو: ”پري ٿي ڪنا!“

۽ هاڻي فقط شيخن جو ٻاڇو پوي ٿو. هاڻي سجاتا اُتي لتي ويهي. ڪمري ۾ لنگهڻ مهل، ڪڏهن ڪڏهن سندس ٻاڇو ظاهر ٿيندو آهي، نه ته وري پڙ ڇانگ هوندي آهي. ها، ٻاهرين دريءَ مان آواز ضرور ايندو آهي. ڪڏهن ڪيلڻ جو، ڪڏهن پيار سان ڇيڙڻ جو. ۽ ٻئي وسامڻ مان ڇڻ سڀڪجهه اولهاهيءَ ۾ غرق ٿي ويندو آهي.

۽ تڏهن ڇت تي ڪُنڊيءَ جي ليمپ پوسٽ جي روشنيءَ جون سڌيون ليڪون ڇنيون ٿي تلوار جهڙن چمڪڻ لڳنديون آهن، جي ساري رات سندس دل ۽ دماغ کي وڍي وڍي وجهنديون رهنديون آهن. پاسو ورائيندو آهي ته پٺيءَ ۾ چڀڻ لڳنديون آهن.

ڪيس ننڊ نٿي اچي ۽ هو سوچيندو رهندو آهي... نيٺ اهو ته ٿيڻو ئي آهي. ڪيڏي ننڍي هئي هيءَ دنيا اُن وقت! سجاتا ڏڪي ٿي آفيس مان ايندي هئي، هو چانهه ٺاهي تيار رکندو هو. هوءَ چپل اُڇلي، ٻڙس ڪٽ تي ڦهڪائي، ڪٽ تي ڦان ٿي ڪري پوندي هئي. تڏهن هو سندس لرزُ تان پگهر اگهندو هو. پيار ڀريل نظرن سان ڪيس ڏسندو هو... ٿڪجي پيئي آهين سجاتا؟

۽ هڪ ڏينهن ته ليٽئي ليٽئي روئي پيئي هئي. اوچتائيءَ ۾ سندس اکين مان ٻه ڦڙا ماڪ جهڙن لڙي پيا هئا ۽ هن ڏاڍي ڏک سان چيو هو: "خبر ناهي ماڻهو پنهنجو پاڻ کي ڇا ٿا سمجهن. آفيس ۾ چاولا آهي نه... چوي ٿو... ائين ڀري ڀري رهڻ سان ڳالهه نه ٺهندي! مون کي ته لڳي ٿو ته هو مون کي بدنام ڪندو ۽ ڪنهن ڏينهن اها نوڪري ڇڏڻي پوندم."

"تون اڄ ئي ڇڏي ڏينس!" ائين چئي ته ويو، پر پوءِ ڪن ۾ ڪيس پاڻ ڇڻ هڪ ڏوڏو اچي ويو هجي. جيڪڏهن سجاتا نوڪري ڇڏي ڏيندي ته پوءِ گاڏو ڪيئن هلندو؟ هو بيڪار ۽ بيروزگار ته آهي ئي؛ پر سجاتا بيروزگار ٿي ته ڇا ٿيندو؟ جڏهن سجاتا ڏانهس ڏٺو ته هڪي چوڻ لڳو: "ڏس سجاتا! ائين ٿيندو رهندو آهي. انهيءَ ۾ پريشان ٿيڻ جي ڳالهه ناهي."

اهو ٻڌنديئي سجاتا اُٿي ويئي. "مون کي خبر هئي، تون ائين ئي چوندين، ورنه توکي ڪهڙي پرواهه! ٻل کو منهنجي عزت سان ڪيڏي. ٻل جو ڪجهه چوي. توکي ته آرام کپي."

سجاتا اهو سڀڪجهه يڪساهيءَ چئي ويئي. هو اچرج ۾ پئجي ويو هو. سوچي ئي نه سگهيو ته ڇا چويس. پوءِ ڪجهه دير ماٺ رهڻ کان پوءِ چيو هئائين: "مان مزوري ڪندس، پر هاڻي توکان پيسا نه وٺندس. منهنجي ڪري توکي ڪجهه به سهڻو نه پوندو. سمجهئين؟"

ڪمري ۾ اونداهي ان وقت بيحد گهري ٿي ويئي هئي ۽ تنهائيءَ تي پيل چانهه جا ڦالو پئي پئي ٿڌا ٿي ويا هئا. هو ڪرسيءَ ۾ ويهي ويو هو ۽ سجاتا پئي پاسي منهن ڪري پيئي هئي؛ ايتريقدر جو ڪمري جي بتي به ڪنهن نه ٻاري.

نيٺ سجاتا ڪجهه دير کان پوءِ اُٿي وهنجڻ جي جاءِ ۾ ويئي هئي ۽ پائيپ کولي ڏاڍو روئندي رهي هئي. جڏهن ڪمري جي اولاهي اداسيءَ ۾ ونود جو ساهه ٻوسائجڻ لڳو هو، تڏهن هن بتي ٻاري هئي، تيستائين سجاتا روئندي رهي هئي. هو دريءَ ۾ ويهي ٻاهر ڏسندو رهيو هو. پنهنجي مجبوريءَ جي احساس کان رکي رکي سندس اکيون پُرجي آيون هيون

۽ دل سجاتا لاءِ پيار سان ٽمٽار ٿيءِ ٿي ويس. جڏهن ڪجهه دير ٿي ويئي، ته هن اچي وهنجڻ جي چاهه جو در کڙڪايو هو.

سجاتا منهن ڌوئي ٻاهر نڪتي ته سندس چهري تي عجيب تازگي هئي. هن ونود کي خاموش بيٺل ڏٺو ته هڪ هلڪي مُرڪ سندس مُک تي ڦهلجي ويئي هئي. خبر ناهي ڇو اِهيءَ مُرڪ ونود کي ڪجهه چوڻ لاءِ مجبور ڪري ڇڏيو هو. ڪمس اتيئي روڪي هن پڇيو هو: ”تون ڇئين ته سان چاچا جي گهر هليو وڃان؟ مون لاءِ ڪهڙو فرق ٿو پوي؟“

”مون کي خبر هئي ته تون اهوئي چوندين. مون کي هتي اڪيلو ڇڏي توکي ٺيڪ لڳندو ڇا؟“

”ٺيڪ ته نه لڳندو پر......“

”ان ريت منهنجي ڳالهين تي ناراض ٿي دل ۾ ڪندين؟“

”تون ڳالهه ئي اهڙي ٿي ڪرين.“

”چڱو هاڻي ڪڏهن نه ڪنديس.“

۽ هڪ منٽ ۾ ئي سندس دل جو سمورو دک ڌوپجي ويو هو ۽ جڏهن سجاتا پيهر ڳالهه ناهي ڪٿي آئي هئي، ته پڻندي سندس چهرو غور سان ڏسندي پڇيو هئائين: ”تون ناهوڪي به ته ڏاڍي آهين، اِهيءَ ڪري ته ماڻهو آبتيون ڳالهيون ٿا ڪن.“

”پري ٿي ڪينا!“

۽ رات جو اتي ئي وري پرسان ٿي ڇٽا ڪچ دير تائين ڳالهيون ڪندا رهيا هئا. ونود ڏاڍي پنهنجائپ سان پڇيو هو: ”سجاتا، سچ ٻڌائج، منهنجي بيروزگاري توکي ڪڏهن ڪُڪي ته لڳي؟“

”مون کي تنهنجي بيروزگاري ڪُڪي ته ٿي؛ پر گهٽ ۾ گهٽ تنهنجي هئڻ ڪري هتي شام جو موٽڻ تي دل ته چوي ٿي. جيڪڏهن تون نه هوندين ته مان هتي اڪيلي ويهي ويهي ڇا ڪنديس؟ ... ڪڏهن ڪڏهن ائين ضرور لڳندو اٿم ته توکي اهو سڀ ...“

”ها! پر سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڇا ڪريان... مون کي ڪٿي ڪابه نوڪري ملي وڃي ته سجاتا، گهٽ ۾ گهٽ توکي ته نوڪري ڪرڻ نه ڏيان! اهو بار منهنجي دل تي مون کي ڏاڍو ڳورو ٿو لڳي. ائين ٿو لڳيم ڄڻ منهنجي زندگي بي معنا ٿيندي ويئي آهي... گهٽيءَ ۾ ٻاهر نڪرندي به شرم ٿو اچي.“

اهو سچ هو ته جڏهن به سجاتا هن جي لاءِ ڪو نئون ڪپڙو وٺي ايندي هئي، يا هو پيٽيءَ مان ڌوتل ڪپڙا ڪڍي پائيندو هو، ته گهٽيءَ ۾ ٻاهر نڪرڻ جي همٿ نه ٿيندي هيس، هيڪ ايتري ٿينهدي هيس، جو هو ڪمري ۾ ويٺي ويٺي انهن ڪپڙن کي ميرو ڪري ڇڏيندو هو ۽ تڏهن ٻاهر نڪرندو هو. ماڻهو ڇا سوچيندا هوندا...... ڇوڪري ڪمائي ٿي ۽ هي مرد ويهي کائي ٿو!

پر الهيءَ کان ٻه وڏا هئا پاڇا. آهي پاڇا جي شيخن مان ٿي سامهون پٽ تي پوندا هئا. سندن چڙهڻ ايترو نه ٿيندو هو جيترو پاڇن جو ٿيندو هو.

مٿين فليٽ وارن چوڻ شروع ڪري ڏنو هو— ”هي ڪهڙا پاءُ پيڻ آهن، ڪا خبر ئي نٿي پوي. عجيب سڳ اٿن سائين!“ ۽ هيٺان ته ماڻهين چاري تي ويٺا هئا مٿن. رات جو پي وڃي عشق ۽ محبت جون ڳالهيون ٿيون ٿين... قسمين قسمين آواز ايندا رهندا آهن.

مٿين فليٽ وارن جي زال ته هڪ ڏينهن بهانو ڪري ڪمري ۾ گهڙي آئي هئي ۽ هن پٺي ٿي ڏينهن چيو هو— اڙي ڪمري ۾ هڪ ئي کٽ اٿن. پاءُ پيڻ آهن ته ڇا ٿيو، ڪٿي ائين...

۽ هنن ٻنهي جي بيخبريءَ ۾ ئي سندن پاڇا تمام وڏا ٿيندا ويا هئا. هڪ پيري ولود سوڊي وٺڻ لاءِ ويو هو ته دڪاندار ٻه چئي ڏنو هو— ”پنهجي زال لاءِ هن کهري لئون صابڻ وٺي وڃ.“ هو رت جو ڍڪ پي ويو هو.

۽ لاشعوري طور تي انهن ٻنهي کي اهو پڇتاءُ اندر ۾ ئي کائيندو هو. جيڪڏهن وس پڄين ها ته ڪمرو ڇڏي ڪيڏانهن هليا وڃن ها؛ پر اها اڻ ٿيڻي هئي. هڪ ته سجاتا جي لاءِ اهو ڪمرو آفيس جي ويجهو هو، پيو سستو هو، ٽيون ايترا پئسا به نه لٽي ٿيا، جو ڪمري مٿائڻ جو خرچ به پوري سگهجي. پوءِ سوچيندا هئا ته ڪنهن جي چوڻ سان ڇا ٿو ٿئي. رت جو رشتو ته مٽجي ڪونه سگهي. سڀئي پنهنجو پاڻيهي سنئين واٽ تي اچي ويندا.

پر سڀ جتن ڪندي به هو پڇتاءُ جو احساس مٽائي نه سگهيا هئا. سجاتا جو کلڻ ڳالهائڻ بند ٿي ويو هو ۽ هاڻي هن دريءَ وٽ ويهڻ به ڇڏي ڏنو هو.

ايئن هڪ ڏينهن پنهنجي دل جي چور کي ڏاڍيان دٻائي ۽ ڳالهه کي تمام عام رواجي بنائيندي ونود چيو هو: ”سجاتا، تون شادي ڪر.“

”شاديءَ سان ڪهڙو فرق پوندو؟ تڏهن ته تون پاڻ سون وٽ رهي نه سگهندين.“

”ته ڇا ٿيو؟ منهنجي لاءِ تون ڪيستائين پنهنجو پاڻ کي پابند ڪري رکنديءَ؟ منهنجي اها ڳالهه تون مڃ، سجاتا!“

خبر ناهي ڇو، الهيءَ ڏينهن سجاتا جي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا هئا. سندس اکين کي ڪهڙي درد پوري ڇڏيو هو، اها ڳالهه ڪيس سمجهه ۾ نٿي آئي؛ پر اڻڄاتل هٻڪ جي ڪري الهيءَ ڏينهن پنهنجا لڙڪ نه اگهي سگهي، ڄڻ ٻنهي جي وچ ۾ هڪدم اوچتو هڪ اٿلڪي ويڇوٽي جنم وٺي چڪي هجي.

الهيءَ ڏينهن به سجاتا وهنجڻ جي جاءِ ۾ پائيپ کولي ڏاڍو رُني هئي؛ پر هو ڪيس سڏڻ ۽ پرچائڻ لاءِ اٿي نه سگهيو هو. هميشهه جئن هو شيخن پرسان به نه ويٺو هو. پين تي هلندو ڏاکڻ لهي ٻاهر رستي ڏانهن هليو ويو هو.

من ۾ آيس ته ڪيڏانهن هليو وڃي— هيءَ دهلي ڇڏي— ۽ پوءِ ڪڏهن به هتي واپس نه اچي.

پر هو هليو ويندو ته سجاتا ڪيئن رهندي — اڪيلي ڪيئن رهندي هوءَ؟

گهٽي رات گذرڻ کان پوءِ، جڏهن هو واپس موٽيو هو ته گهٽيءَ ۾ گهڙلديئي ڏاڍو عجيب لڳو هوس. ماڻهن جون ڪئون گهٽيءَ ۾ وڇايل هيون. شايد هڪ وڄي چڪو هو. ٻ-ٽي ڳئون ڪتن جي سيرانديءَ لنبـ-جاڳ ۾ هيون.

ٽريولنگ ايجنٽ سنگهه جي گهر اڳيان پيل پٿي ڪتون خالي پيون هيون. سندن اندر وڃڻ کان پوءِ سندن پٽ جاڳي پيو هو؛ پر هن سمجهو پارن جيئن ماڻڙي ڪريو هند تي ويٺي ڳڙون ڏنيون.

ڏاکڻ جو دروازو بند نه ٿيو هو. هو خاموشيءَ سان مٿي پهتو ته ڏٺائين ته سجاتا گهوري لنبه ۾ ستل هئي. الهيءَ سان ڪيس آئت آئي هئي. هو خاموشيءَ سان پنهنجو تڏو پٽ تي وڇائي سمهي پيو هو.

صبوح جو سجاتا آئي ته ڏاڍي اداس هئي، پر ونود کي هن ڪجهه به نه چيو، جڻ ٻئي جڻا هڪٻئي کان پاسو ڪندا هجن.

۽ هوريان هوريان اها وڇوٽي وڌندي ويئي.

هڪ ڏينهن سانجهيءَ جو سجاتا ديويندر کي پاڻ سان گڏ وٺي آئي. الهيءَ شام جو ٽنهي جڻن گڏجي چانهه پيتي؛ پر ويريندر جي وڃڻ کان پوءِ به ونود، سجاتا کان ڪجهه به نه پڇيو ۽ چُپ رهي.

پر الهيءَ ڏينهن کان پوءِ جڻ سڀڪجهه تڪڙو بدلجڻ لڳو هو. هاڻي ڪڏهن ڪڏهن سجاتا رات جي مالي پاهران ٿي ڪاٿي موٽندي هئي ۽ ونود کان الهيءَ لاءِ معافي گهرلدي هئي. هاڻي سندس رات جي مالي ڪاٺڻ جو سلسلو ساڳيو نه رهيو، ڇو ته سجاتا ٿي موٽڻ کان پوءِ هميشه مالي پچائيندي هئي.

ونود کي ڪجهه ته خوشي ٿيندي هئي ۽ ڪجهه اڄا پر سندس دل تان بار گهٽبو ٿي ويو. گڏوگڏ ڪڏهن ڪيس ائين لڳندو هو، جڻ هوريان هوريان سڀڪجهه هيٺ پيهندو پيو وڃي.

۽ پوءِ هڪ شام جو جڏهن سجاتا، ديويندر سان گڏجي آئي هئي، ته هن جڻ پيار سان چيو هو: ”تون اسان کي چانهه ٺاهي پيارين ٿو، اهو ڪجهه چڱو نٿو لڳي. مان پاڻهي ٺاهي وٺنديس.“

”اڙي، ته الهيءَ ۾ ڇا ٿيو؟“ ونود ڏاڍي اڃائيءَ سان چيو هو.

۽ سجاتا ڏاڍي سولائيءَ سان چيو هو: ”ڪڏهن ڪڏهن شام جو گهمي ويندو ڪر.“

هڪ ڪن لاءِ ته هو ڪيس ڏسندو رهيو هو. پوءِ ڏاڍو هڪندي هن چيو هو: ”تون ساري ڏينهن کان پوءِ ٿڪجي ايندي آهين...“

"اڙي ته ڇا ٿيو؟... ٻڌ و ڻا؟" سجاتا ويريندر کي ٻ شامل ڪري ورتو هو ۽ ويرينڊر جي اها خشڪ سُرڪ الهيءَ ٻل ولود کي ٻهريون پيرو تمام اڪيلو ڪري هلي ويئي هئي.

ويريندر کي هن اچا تائين چگيءَ طرح ڏٺو ٻه نه هو. الهيءَ ٻهرين سُرڪ کان پوءِ ته اچا ٻه ڏسي نه سگهيو. خبر ناهي ڇو، اهو سڀ ڪيس ڏاڍو عجوب لڳو هو. سجاتا جي ايتري ڪُلي ويهڻ، سندس پوري شخصيت کي هڪ بلڪل الڳ وحدت جي شڪل ۾ پيش ٿي ڪيو.

جڏهن کان ديوينڊر اچڻ شروع ڪيو هو، هو ڏاڍو خوش هو، پر الائجي ڇو روزئي اهڙيون گهڙيون اينديون هيون، جن ۾ سندس اکيون اوچتو پرجي اينديون هيون. ڪيس خبرئي ڏ پوندي هئي ته ائين ڇو ٿي ٿيو. رکي رکي سندس دل پرجي اينهدي هئي ۽ الهيءَ ڪمري ۾ هو پاڻ کي ٻنهه اڪيلو محسوس ڪنهو هو. سجاتا جي شين کي ڇهندي ڪيس عجيب هبڪ ٿيندي هئي.

پر جڏهن ٻهرين تاريخ جو هميشه والکي سجاتا پنهنجو پگهار سندس ٽريءَ تي رکيو ته ڪيس اهو ڏاڍو چگو لڳو هو: ۽ هاڻي جڻ هر ڳالهه هڪ ائين شڪل ۾ قبول ڪري رهيو هجي. الهيءَ پيري هن ٻهريون پيرو سمورو حساب ڪاغذ تي لوٽ ڪيو هو ۽ باقي بچت پئسا پنهنجي کيسي ۾ رکڻ جي بدران ميز جي خالي ۾ رکڻ لڳو.

هاڻي سارو ڏينهن ڪمري ۾ پيو رهڻ ٻه ڪيس ڪجهه چگو ڻ لڳندو هو. شام جو جڏهن ٻه ديوينڊر ايندو هو ته هو وجهه وٺي ٻنا چوڻ جي هليو ويندو هو. موٽي ايندو هو ته سجاتا ڪاوڙجي چولدي هئي: "ڪيڏانهن هليو ويو هئين؟"

"اتي ئي."

"اتي ئي جي ڇا معنيٰ آهي؟ ديوينڊر هتي هجي ته توکي مون وٽ ويهڻ گهرجي. مون کي سٺو لڳو لڳي ته تون مون کي اڪيلو ڇڏي هليو وڃين."

جڏهن سجاتا چيو هئس ته ڪيس ٻڪ ٽڪ ڏسندو رهيو هو. سمجهه ۾ اٿي آيس ته ايئن هو ڇا ٿي گهُري؟

هڪ ڏينهن سجاتا پٽ ڏانهن منهن ڪري پڇيو هو: "ديويندر توکي ڪيئن لڳو لڳي؟"

سيڪجهه سمجهندي ٻه اها ڳالهه هن ڪڏهن سوچي ٻه ڻ هئي. هو هڪدم ڪجهه جواب ڏيئي ڻ سگهيو هو. تڏهن سجاتا وري چيو هئس: "ڪيئن ٿو لڳو؟"

"ڇا چوان..."

"مون کي ته هو تمام سٺون سٺو ٿو لڳي... ساڻس گڏ ٻپ لڳو ٿئي ته هو ڪو پين جهڙو آهي... خبر ناهي ڇو، ساڻس گڏ رهڻ ۾ ڏاڍو اعتماد پيدا ٿئي ٿو." هوءَ چولدي پئي ويئي ۽ ولود هاڪار ڪندو پئي ويو. پوءِ ڪجهه ڪنن کان پوءِ سجاتا چيو: "سندس اکيون ڏٺيون اٿئي، ڪيڏيون گهريون آهن؟"

۽ ونود کي محسوس ٿيو هو ته برابر ديويندر جون اکيون ڏاڍيون ڳهريون آهن.
”ڳالهائيندو آهي ته ڪيئن نرڙ ۾ گهنج پوندا اٿس!“
۽ ڪيس آهي گهنج پوندا ڏسڻ ۾ اچڻ لڳا.
”کلندو آهي بلڪل ٻارن جيئن.“
۽ ڪيس سندس کلڻ ۾ ٻارن جهڙن سادگيءَ جو احساس ٿيو.
سجاتا جيڪي چوندي پئي ويئي، انهيءَ سان ديويندر جو آهو روپ لهندو پئي ويو. ڪيس لڳو ٿي ته منجهس سيڪجهه اهڙو ئي آهي جيئن سجاتا چوي ٿي.
۽ هڪ ڏينهن جڏهن انهن پنهي ڪورٽ ۾ شادي ڪئي ۽ ديويندر پنهنجي هوٽل جو ڪمرو ڇڏي سامان سميت اتي پهتو ته اهو ونود کي ڪيس ڏسڻ جو پهريون وجهه مليو هو. جيئن سجاتا چيو هو، هو تيئن ئي ثابت ٿيندو پئي ويو.
پنهي ڪيس ڏاڍو زور ڪيو ته هو پنهنجي کٽ ڪمري کان ٻاهر ورانڊي ۾ وڇائي، پر ڪيس احساس هو ته اهو ٺيڪ نه ٿيندو. دروازي پرسان پيل کٽ جي ڪري آهي زور سان ڳالهائي نه سگهندا ۽ نه ئي کُلي ڳالهيون ڪري سگهندا. پوءِ به مجبور ڪرڻ تي جڏهن هن کٽ وڇائي ته اها سوڙهي جاءِ ۾ سمائجي نه سگهي، انهيءَ وقت ڪيس ڏاڍي خوشي ٿي هئي.
۽ هو پنهنجي کٽ کڻي گهٽيءَ ۾ هليو آيو هو.
گهٽيءَ جي ٽوليءَ ۾ شامل ٿيڻ ڪري ئي سيٺيءَ چؤبول ۾ المرادو ختم ٿي ويا. هاڻي سيٺي خوش هئا، جڻ سيني کي آرام اچي ويو هجي. هرطرف سڪون آهي. سندس دل ۾ به سڪون آهي. انهيءَ رات جڏهن هو دير تائين ليمپ پوسٽ جي روشنيءَ ۾ پڙهندو رهيو هو ته هڪ آواز ٻڌو هئائين ’ها، ها، سجاتا جو ڀاءُ آهي. هُن شادي ڪري ڇڏي آهي نه.‘
پر روز روز ته هزارين قسمن جا خيال دماغ ۾ ايندا ويندا آهن. هو اتي ئي گهٽيءَ ۾ پيو هوندو آهي ۽ جيستائين دريءَ مان روشني ايندي رهندي آهي ۽ سامهون پٽ تي ان جي شيخن جو ڇانءُ پوندو رهندو آهي، تيستائين هو گهٽيءَ ۾ ستو پيو وٽ ڪائيندو آهي. ڪيس محسوس ٿيندو آهي ته هاڻي اهو سهارو به ناهي، جنهن سان هو سمجهندو هو ته سجاتا اڪيلي آهي، ڪيس ڇڏي ڪيئن ٿو وڃي سگهي؟
حقيقت اها آهي ته هو سجاتا کان پري ٿي ئي نه سگهندو هو، پر دل کان سواءِ دماغ کي سمجهائڻ لاءِ هيستائين کهٽ ۾ کهٽ هڪ بهانو ته هو. هاڻي ته اهو به نه رهيو هو.
’گهر‘ نالي واري ڪا جاءِ سندس زندگيءَ ۾ هئي به ڪونه... اهڙو ڪو هنڌ نه هو جتي هو رهي سگهندو هجي. پٽس مرڻ کان اڳ اهڙو ڪو گهر جوڙايو به نه هو. سندس زندگي ته ويل گاڏيءَ جي سفر ۽ گارڊس رننگ روس ۾ئي کنجي ويئي آهي. ماڻس هئي ئي ڪانه جو اهي ڏکندا اچن. پرديس ۾ ڪنهن انجاتل اسٽيشن تي يارڊ مان گذرندي حادثي ۾ سندس

موت ٿيو هو. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ هُن جي ٻهران سندس اها ڪاري پيٽي واپس آئي هئي، جنهن تي اڃا اکرن ۾ سندس لالو لکيل هو.

۽ انهيءَ پيٽيءَ مان سندس سموريون شيون نڪتيون هيون. گهڙيون، سايون جهنڊيون، سيٽي، مَس، ڪارا ٽي ويل ابن وارا هولڊر، ٽائيم ٽيبل، ڪاتي جا پيا ڪاغذ، ٽفن جا ٻه ڏٻا، هنڊايل قميصون ۽ ٻه پتلون، جن کي هن وري ويڙهي سنڀالي رکيو هو. هڪ چنبڙي، ٻه چار پراڻا خط ۽ ڪپڙي جي هڪ ٽُڪر ۾ ٻڌل سنائي جا ڪيس ڏاڍي وڻندي هئي ۽ ليرن ۾ سجاتا هميشه ٽاهي ڏيندي هيس. هڪ ٽين جي دٻي ۾ ڪجهه هو ۽ ٻي ۾ سڪل ساوا مرچ جي ڪيس هر رٽائرنگ روم ۾ کائڻ لاءِ لئي مليا. هڪ ٽين جي دٻي ۾ ڦڻي، آرسي ۽ ڏلڊڻ مان ڪڏوڪڏ هوميوپيٿڪ دوائن جون شيشيون ٻه هيون جي سندس سهارو هيون ...

سنڌس لاڏائي کان پوءِ ته اهڙو ڪو هنڌ بچيو نه هو جتي آهي پئي وڃي سگهن. ڪنهن لنڊي شهر ۾ چاچس ۽ چاچي ته هئا، پر اتي ڪڏهن وڃڻ به نه ٿيو هو. ويهارو سال پراڻي ياد ته ڪيس آهي. ڪيس اها به خبر ناهي ته هاڻي آهي ڪهڙي حال ۾ آهن.

اهوئي سڀ سوچي سوچي ڪيس ننڊ نه ايندي هئي. پوءِ هو ڪيئن سمهي پوندو هو، ڪا خبر نٿي پئي. صبح ٿيندي ئي کٽيءَ مان ڪٿون ڪڇڻ شروع ٿينديون آهن، ته هو به اٿندو آهي ۽ ڪٽ ڏاڪڻ جي هيٺان پيهاري اٿين ئي هيڏانهن هوڏانهن گهمندو رهندو آهي. ويرينڊر کي دير مان اٿڻ جي عادت آهي.

هاڻي سجاتا کي به وقت لڌو ملي. جيترو ويرينڊر وهنجڻ جي جاءِ ۾ هوندو آهي، تيستائين هو جلدي جلدي ڪجهه ڳالهيون ڪري وٺندي آهي. جيڪڏهن ڪٿي وڃڻو هوندو اٿس ته سجاتا ڪڏهن ڪڏهن ضد ڪندي آهي: "تون هل نه! هتي پيو پيو ڇا ڪندين؟"

۽ قطب تي پهچي آهي وري جدا جدا ٿي ويا هئا. ويرينڊر سجاتا جي ڪلهي تي هٿ رکي ٻڌائيندو رهيو هو. "هتي اڳ ۾ هڪ سنسڪرت اسڪول هو"... ۽ اڳتي وڌندي چيائين، "هي الاهي منارو ڏسي مون کي هميشه اداسي گهيري ويندي آهي... اڌورا سپنا ڏاڍو ڏکوئين ٿا." سجاتا ۽ اهي، ٻئي اداس اکين سان اڌوري الاهي مناري کي ڏسندي بيهي رهيا هئا.

انهيءَ وقت ونود هڪ پوائنٽي اوپراڻ محسوس ڪئي هئي. هن سوچيو ته هو ڇا چوي؟ هاڻي جذبو ئي بدلجي ويو هو. هن دنيا ۾ هو دخل نٿي ڏيئي سگهيو. هاڻي ٻن سپنن جون ڳالهيون آهن جن جو حسن ئي الڳ آهي. گونج ۽ گهرايون پيون آهن.

هو وڃي هڪ اتاهين چوٽيءَ تي ويٺو.

رات جو جڏهن ٿڪجي موٽيا هئا ته ڪَڪَر چڙهي آيا هئا. رستي ۾ ويرينڊر آهستي پڇيو هو. "ونود پلا تنهنجو ڇا ٿيو؟"

"درخواست ته ڏني اٿم. باقي خبر ناهي ته ڪجهه ٿيندو يا نه."

"شايد منهنجي آفيس ۾ ڪجهه ٿي پوي. هينئر ڪجهه چئي نٿي سگهان." سجاتا، ويريندر نه رڪي ٻڌايو هو. ڳالهه اتي ئي ختم ٿي ويئي هئي.

۽ انهن مونجهارن ۾ ڪافي ڏينهن گذري ويا. انهيءَ وچ ۾ هڪ عجيب علحدگيءَ جو احساس ڪيس ورائيندو ويو. سجاتا کي سندس خيال ته ٿيندو هو، پر ائين جيئن ڪنهن کي هڪ ننڍي گناهه جي خبر هجي ۽ هو مندر ۾ وڃي مٿو ٽيڪي اچي.

"ائين ٿو لڳي ڄڻ گذريل ڪيترن ڏينهن کان تو رات جو ڪاڏوئي لاهي، ڇو؟" سجاتا ڄڻ هڪدم ياد ڪري پڇي ٿي— يا وري "قميصون ڪڏهن سبرايون هيون؟"

سجاتا کي اهو سڀڪجهه ڄڻ وسري ياد ايندو آهي ۽ انهيءَ مان ڪيس ڏاڍو ڏک رسندو آهي. ياد نه هوس ته ڪيس آٿت هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته هوءَ ڏاڍي جذباتي ٿي ويندي هئي، اڳي کان ٻه وڌيڪ— پر هاڻي سندس اکين ۾ لڙڪ اٿي آيا. جڏهن ڪا اهڙي ڳالهه هوندي آهي ته هو وڃائجي ويندي آهي. ويريندر جي سامهون هوءَ ونود کي ويچارو ڪري ٻه ته نٿي رهائي سگهي. صبح جو ماٺ ميٺ ۾ ڪيس ڏهين جو نوٽ ڏيئي شام جو ڪانئس گهرندي آهي:
"تو وٽ جيڪڏهن چار پنج رپيا هجن ته اڌارا ڏجان! موٽائي ڏينديس."

"اڙي هن کان ڇو ٿي گهرين؟ مون وٽ آهن." ويريندر هڪدم چوندو هو.

تڏهن ونود کي ڄڻ ڏڪ لڳندو هو. نيٺ ڪيستائين... ڪيتري حد تائين اهو معاملو ائين هلندو.

۽ تڏهن ڪيس ويريندر جي هئڻ سان تهائين وڌيڪ اپاڻڪائي محسوس ٿيندي هئي. هو پاڻ کي ڪانئس لڪائيندو آهي. سندس اک کان ٿڙي وهنجڻ جاءِ ۾ ويندو آهي ۽ چورن جيئن ماٺ ميٺ ۾ کسڪي ايندو آهي. هو نٿو چاهي ته ويريندر کي نڪاءُ ڪرڻو پوي.

ايترا ڏينهن گذري ويا، پر اهو دستور جاري آهي. گهٽيءَ ۾ ليٽي ليٽي هو سوچيندو آهي ته آخر ڪيستائين — ڪيستائين؟ مينهن پوڻ سان ئي گهٽيءَ ۾ کٽن جو وڇايل هئڻ غير يقيني ٿيندو ٿي ويو؛ ڪڪر مڙئي ايندا هئا پر مينهن نه پوندو هو.

انهيءَ ڏينهن شام ڏاڍي وٽندڙ هئي. سجاتا ۽ ويريندر ڪافي رات گذرڻ کان پوءِ ٻاهران گهمي گهر موٽيا هئا. جڏهن آهي آيا هئا ته هو پنهنجي کٽ گهٽيءَ ۾ وڇائي چڪو هو. ليمپ پوسٽ تي پتنگن جو هجوم هو، جنهنڪري هو کٽ ٿورو اندر کسڪائي سمهيو هو. سجاتا ۽ ويريندر جو پاڇو هڪ ڀيرو ڪيس سامهون ديوار تي ڏسڻ ۾ آيو هو. ويريندر سندس والکي سجاتا جو لوڙ ئي نه چميو هو. پاڇن ۾ سندن چهرا ايترا الڳ الڳ ٻه نه هئا.

پوءِ ڪافي دير تائين سندس ڳالهين جا سُرٻاٽ ٻڌڻ ۾ آيا پئي ۽ اوچتو سگريٽ جو ٽوٽو شيخن مان ٿيندو سندس کٽ تي اچي ڪِريو هو. انهيءَ کان پوءِ رات تمام سنسان ٿي ويئي هئي. گهٽيءَ ۾ ماٺ مڙهجڻ لڳي هئي. آسمان ۾ ڪڪر چڙهي آيا هئا ۽ گهاٽي اولڙاهي ڇانئجي ويئي هئي.

۽ اڌ ۽ رات کان پوءِ مينهن اوهيڙا ڪري وسڻ لڳو هو. گهٽيءَ ۾ سُتل سيئي ماڻهو پنهنجون کٽون گهرن اندر کڻي ويا هئا. هو هُن ويڙهي دروازي تي پهتو. دروازو اندران بند هو. سٽي رهندڙ پنهنجا دروازا هميشه بند ڪري ڇڏيندا هئا.

ڪو اهڙو ڇپر به نه هو، جنهن جي هيٺيان پنهنجو پاڻ لڪائي. ڪمري جي سوڙهي ڪارنس جي هيٺان ڪٽ ڦاسي رهي هئي ۽ جڏهن بولدن جو رُخ ڏانهس ٿي ويو ته پاڻ ڦاسڻ لڳو.

هن ٽي چار ڀيرا دروازو کڙڪايو، سڏ ڪيائين، پر هو گهري ننڊ ۾ ستل هئا. مينهن جي شور ۾ آواز پهتو ئي نٿي. دروازي کان، ڏاکڻ جي ڪري، ڪمرو ايترو پري هو جو آواز پهچڻ مشڪل هو.

ساري رات مينهن وسندو رهيو ۽ هو انهيءَ اوڏاهين رات جو ڪٽ تي چادر ويڙهي اوڪڙو ويٺو رهيو.

صبح جو ڪتان ويجهو ڪيس پٽڻ ۾ آيو: "هي هُن جو ڀاءُ واءُ به ناهي. ساري رات هتي ويٺو ڀُسندو رهيو!"

اڪ ڪلهه ئي سڄاتا ڏئو ته سهي نه سگهي. جيئن ئي هو ڪپڙا مٽائي ڏاکڻ ۾ آيو ته هُن چيو: "اهو سڀ ڪنهن ڏي توکي ڏيڪ لڳي ٿو نه؟"

"مٿي لئي اچي سگهين؟"

"دروازو بند هو."

"ته ڇئين ها نه!"

"مينهن جي شور ۾ آواز ئي نٿي پهتو. ڏڪاءُ ته کهڻائي ڪيا هئم."

"تو وٽ ته هر ڳالهه جو جواب آهي!" سڄاتا آهستي ڪيس جهڙڪيو جيئن ڪٽي ويرينهه پڌي نه وٺي. وري چيو هئائين: "اڄ هڪ ڪوپ چانهه پيءُ ستان ٿڌ نه لڳيئي". سنهس چوڻ ۾ پيار به هو ته بيزاري به—

ننڍڙي بورچيخاني جي هڪ ڪنڊ ۾ ولود چانهه پي رهيو هو ۽ شايد لڙڪ به ...

احسان

محمد دائود بلوچ

مان هينئر ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ بند ٿيو پيو آهيان، ۽ پنهنجي حياتيءَ جي آخري گهڙين کي ڳڻي رهيو آهيان. سڀاڻي صبح سان منهنجي زندگيءَ جي تمڪندڙ ڏيئي کي گل ڪرڻ جو فيصلو ٿيندو ۽ يقيناً مون کي ڦاسي جي سزا ملندي. ڇاڪاڻ ته مون دوستيءَ جي هار هنئين. مان غريب هوس، مون هن جي احسان جو بدلو ڏيڻ ٿي چاهيو — مون احسان فراموش ٿيڻ نٿي چاهيو، الهيءَ چڪر ۾ هتي اچي پهتو آهيان ۽ توکي خط لکي رهيو آهيان.

* * *

منهنجي پياري، توکي ته خبر آهي، مان هڪ ڪلارڪ آهيان، هڪ معمولي ڪلارڪ، جنهن جو پگهار مهيني جي پندرهين تاريخ تائين به نه هلندو آهي. ۽ پوءِ دڪان تان ڪنڌو ڪڻي يارن دوستن کان پٽ سٽ ڪري پورت ڪبي آهي. مان انهن ئي ڪلارڪن مان آهيان. مون توکي وس آهر خوش رکڻ جي هرڪا ڪوشش ڪئي، توکي خوش رکڻ لاءِ ڪيئي حيلا هلايا، تنگدستيءَ کان نجات حاصل ڪرڻ لاءِ، مون پارٽ ٽائيم ڪم ڪرڻ، ڪٿي ڪا نوڪري ڪرڻ، محنت ڪرڻ لاءِ ڏڪ ڏوڙ ڪئي. مگر افسوس! جو ڪٿان به ڪم نه مليو. نه وري ڪا نوڪري ملي. منهنجي آفيس ۾ سينئر ڪلارڪ، سپرنٽينڊنٽ صاحب، جن وٽ سٺي ٽيبل هولدي هئي. اهي روزانه فل سوٽ ۽ سؤ سؤ رپين وارا بوٽ پائي ايندا هئا. ۽ مان هڪ ئي وڳي کي رات جو ڌوئي صبح جو سوير استري ڪري آفيس ويندو هوس ۽ چاڪيءَ جي ڏکي جيان چڻ ڪهاڻي ۾ وهندو هوس. آفيس ۾ پيا مون کي چالهه پياري ڪاغذ ٽائيپ ڪرائيندا هئا. ڊرافٽ نهرائيندا هئا، ٽوٽل ڪرائيندا هئا، صرف چانهه جي ڪوپ تي. ۽ مان انهن جو ڪم خوشيءَ سان ڪندو هوس، ڇاڪاڻ ته مان غريب هوس.

پياري، هڪ دفعي جڏهن توکي ويم جا سور هئا ۽ مان سوڪل وڻ ئي ڳوٺ آيو هوس، ۽ پوءِ جڏهن داين جواب ڏيئي ڇڏيو، ته پار شايد پيٽ ۾ مري ويو آهي ۽ هي ويم اسان کان زور آهي. هن کي حيدرآباد اسپتال ڪٺائي وڃو. تڏهن منهنجي اڌ ڌڙ مان ساهه سڪي ويو، منهنجو مٿو ڦرڻ لڳو، منهنجا حوصلا خطا ٿيڻ لڳا، ڪابه ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي.

منهنجي پياري، توسان مون کي ڪيتري نه محبت هئي ۽ آهي. ۽ اها محبت مان هن مهل دهرائڻ نٿو چاهيان، توکي خبر آهي ته تون ئي منهنجي زندگي آهين، تون ئي منهنجي رفيق حيات آهين، تون ئي متاع حيات آهين. ان وقت منهنجي ذهن ۾ ڇتي ڪتي واري ڊوڙ

۽ دل ۾ وڃڻ جي ڏانگ وارا سور شروع ٿيا. خميسي کي پئسن ۽ سواريءَ لاءِ چوان، پر انڪار ڪري ته پوءِ، قاسم کي چوان، نه هجنس ته پوءِ، ائين پئي پور پچائيندو، پيچ کڻي ڪندو، پاڻ کان سوال ڪندو ۽ پاڻ ئي سوالن جا جواب ڏيندو رهيس. اوچتو تنهنجي ڪيڪن جو آواز ڪَن تائين پهتم. ٽپ ڏيئي اٿي کڙو ٿيس، هڪدم سوچيم ته ڇو نه وڏيري جيئندي خان کان ڪجهه پئسا ۽ جيپ وٺي توکي حيدرآباد ڪٺائي وڃان، باقي بيل گاڏيءَ جي رينگٽ ۽ لوڏن، ڪچي رستي جي جهٽڪن ۾ پڪي رستي تي پهچڻ کان اڳ تنهنجو الائي ڪهڙو حال ٿيندو. هڪ اميد جو ترورو نظر آيم، پڇندو پرواري ڳوٺ ۾ وڏيري جيئندي خان ڏي روانو ٿيس، دل ۾ اهي وهم ۽ وسوسا، الائي ڏيندو يا نه، جيپ اٿس يا وڪڻي ڇڏيائين. مون کي ساڻس ملڻ گهڻو وقت ٿيو هو. جيئندو خان ڳوٺ جو زميندار هو، هرسال ڪپهه لهڻ وقت جيپ خريد ڪندو هو، حيدرآباد جي دلالن وٽ پيو چڪر ڏيندو هو ۽ ڀل ڏيڻ مهل اها جيپ اڌ ملهه ۾ وڪڻي ڀل ڏيندو هو. خدا ڪري شل جيپ هجيس ۽ ڏي. ائين ٻ-چار دفعا آفيس ۾ ڪم سان آيو هو ته مون سندس سٺي خاطري ڪئي، ڪاغذ به ٺهرائي ڏناماس. اهي ويچار ويچاريندو مان وڏيري جيئندي خان جي اوطاق تي پهتس، وڏيرو ويٺو هو، خوش ٿي مليو سربستو احوال ڏنوماس. چيائين:

”اڪبرا جيڪڏهن هن مهل به مان تنهنجي ڪم نه آيس ته پوءِ وري ڪڏهن ڪم ايندس — اهي مهلون به مڙس تي ايندئون آهن.“ پوءِ ڊرائيور کي رڙ ڪري چيائين: ”شيرعليا گاڏي تيار ڪر.“ ۽ کيسي ۾ هٿ وجهي سؤ رپيا ڪڍي مون کي ڏنائين. پوءِ ته جڻ مون کي خريد ڪري ڇڏيائين. اکين مان شڪرگذاريءَ جا ڳوڙها، روڪيندي به نه رڪيا ۽ ڳڙي پيا — ڳلو ڀرجي آيم. سوچيم ته جيئندي خان جي ڪهڙن لفظن ۾ شڪرگذاري ڪريان. پر ڳلي مان ڪجهه ڇئي ڪونه سگهيس فقط هٿ جوڙ ڪري ’مهرباني‘ چيم، جيئندي خان ڀرائڙي پائي چيو:

”پرواهه نه ڪر، جيڪڏهن ڪو به ڪم هجي ته بي فڪر هليو اچ.“

مان جيپ ۾ چڙهي ڳوٺ پهتس، اتان توکي کڻائي حيدرآباد آياسين، اسپتال ۾ داخلا ملي ويئي ڇاڪاڻ ته حالت ئي اهڙي هئي. ليڊي ڊاڪٽر ته سخت ناراض ٿي ۽ چوڻ لڳي: ”هيئن ماڻهو ماري پوءِ کڻي ٿا اچو، پوءِ اسين ڪهڙو علاج ڪريون“. مان صرف هٿ جوڙ ڪري بيهو سگهيس، ليڪن مان لبن جاري، ڳلي مان آواز نه نڪري. ليڊي ڊاڪٽر چيو: ”هڪ انسان جي زندگيءَ جو سوال آهي، پر رت جي ضرورت پوندي — رت ڪير ڏيندو.“

مون پنهنجي ڏٻري جسم کي ڏسندي چيو: ”مان ڏيندس.“

”تو وٽ رت ڪٿي آهي.“

”تنهنجو رت ٺيڪ نه ٿيندو — مڙس جو رت زال کي مليو ته پٺي پاءُ پيڻ ٿي پوندا.“ سوٽ ملي عبدالقادر چيو.

ايتري ۾ شيرعلي رڙ ڪئي: ”سائين آءٌ رت ڏيان.“

واهه شيرعلي واهه! جيئنداخان واقعي مڙس ماڻهو آهين. اهي جيڪي شهرن ۾ ويهي وڏيرن جي ظلمن جو داستان بيان ڪندا آهن، ته وڏيرا هارين تي ظلم ڪندا آهن. هارين ۽ ڳوٺاڻن جون چوريون ڪرائيندا آهن. پاٿاريدار آهن، غريبن جي اڇن ڏاڍهن برين نظرن سان ڏسندا آهن. الهن ڪي هڪڙي ڪني ڳالهه دل ئي دل ۾ ڏنسي ڇڏيم. بي‌اختيار زبان مان اکري ويو: "واهه جيئنداخان، تو جهڙا انسان ڪٿي؟"

موٽ ملي چيو: "مان رت ڏيان ٿو."

ائين تنهنجي حياتي بچي، پارڙو ته اڳ ۾ ئي ختم ٿي چڪو هو.

الهيءَ ڳالهه کي پنج-ڇهه مهينا گذري چڪا هئا. هڪ ڏينهن آفيس ۾ وڏيرو جيئندوخان مون وٽ آيو. جنهن وقت منهنجي نظر مٿس پيئي، ٽپ ڏيئي وجي پاڪر پاتومانس، اها چاهه نه مٺي جتي وهاريالس. سيني سان سندس تعارف پيو ڪرايان. ڇالهه ڪيڪ جا دور هليا، جيئندوخان گهڻي دير تائين مون وٽ ويٺو رهيو، اهڙي جوان جي کهڙي خدمت ڪجي! جنهن اهڙو احسان ڪيو. ان وقت مون وٽ پئسو ڪونه هو پر هوٽل واري مان ڪنڌ هلندڙ هو. ڪجهه وقت کان پوءِ جيئنديخان چيو ته موڪل وٺ ته هلي ڪجهه ڳالهيون ڪريون. مون موڪل ورتسي، جيپ ۾ چڙهي هوٽل ۾ ڀهتاسون: گرميءَ جا ڏينهن هئا. وڏيري آئيس‌ڪريم جو آرڊر ڏنو. پوءِ هن چيو:

"مون کي صلاح ڏي، ۽ تنهنجي مدد به گهرجي."

"حڪم ڪريو."

"اڪبرا ڪراچيءَ مان دلالن جي معرفت هڪڙي شادي ڪريان ٿو. ائين ته ٻه شاديون اڳ ۾ ڪيل اٿم، پر ڪا شهر جي پدمڻي گهرجي. تمام ملڪيت واري آهي. لڪاپتي آهي، صرف هڪڙي ماءُ اٿس، هو چاهين ٿا ته ڪو زميندار هجي جنهن سان سڱ ڏئي، ۽ اهو مڙس ماڻهو هجي، هو شهري ڇوڪرن کان بيزار آهن، چاڪاڻ ته شهري ڇوڪرا روز نئين ڪاليجي ڪڪيءَ جي پٺيان ڊوڙن: چلولا، ڪڏهن ڪهڙا خيال ته ڪڏهن ڪهڙا خيال، مون پنهنجي حيثيت کان وڌيڪ ڏيکاءُ ڏنو آهي. حيدرآباد ۾ هڪڙو بنگلو مسواڙ تي ورتم. ڪين ٻڌايم ته پنهنجو آهي. ڳوٺ ۾ پنهنجو بنگلو به ڪو کهڙ ڪونه آهي، جيپ تسي ڪين ڳوٺ وٺي ويس، پرپاسي جي سموري زمين ڪين ڏيکاريم، پنهنجي توڙي پرائي زمين لاءِ به ڪين ٻڌايم ته منهنجي آهي، مون اجا تائين شادي نه ڪئي آهي، چاڪاڻ ته منهنجي دل چوي ٿي ته ڪا شهري حور ملي ۽ بس.

مون چيو "ڪنهن به ڪم ڪار ۾ مان اوهان سان ٻڌل آهيان، ڪنهن به ڪم جو حڪم ڏيندو ته حاضر ٿيندس."

"گهڻ ۾ گهڻ ڏهن لکن جو شڪار آهي. توکان ڇا لڪايان، ڪنهن صلاح ۽ مشوري جي ضرورت پيئي ته تو وٽ هليو ايندس. ڳوٺ جو آهين، پڙهيل ڪڙهيل آهين، توکي خبر

هونءَ ته شهري زال سان ڪيئن هلجي، جيئن هوءَ خوش رهي سگهي. پوءِ چيائين ڪافي وقت گذري ويو، بک لڳي آهي. مون سوکلاڻ جي ڪئي، چيائين: "چرڀو آهين ڇا" پوءِ مالي لاءِ آرڊر ڏنائين، مالي ڪاڻي بس ڪئيسين، بل آيو، ٽيٽيهه رپيا پنجاهه پئسا، بل ڏسي منهنجو وات ڦاٽي ويو- هڪ ئي ويلي تي ايترو خرچ. پر ڪهڙي پرواهه آهي. پوءِ اتان موڪلايوسين.

انهيءَ ڏينهن کان پوءِ اٽڪل ڇهن مهينن تائين هو مون سان ڪو نه مليو. هڪ ڏينهن وري آيو. چيائين:

"شاباس هجئي اڪبر، شادي مبارڪ ڏيڻ به نه آئين."

مون کانئس معافي ورتي ۽ ڪيس پنهنجي مجبوري ٻڌايم ۽ کانئس پڇيم ڏيو خبرچار ڪيئن آهيو.

چيائين: "ڇٽن زالن واري کان خوش آهيان. هن کهٽ ۾ گهٽ ڏهن لکن جي ملڪيت ڏني آهي، جنهن ۾ زيور، سون، روڪڙ، ڪار، بنگلو ۽ ٻيو به سڀ ڪجهه ضرورت ۽ عيش آرام جو سڀ سامان. مون به حق مهر ۾ پنجاهه هزار، هڪ بنگلو ۽ پنج سؤ ايڪڙ لکايا، پر هنن ڪجهه به وٺڻ کان انڪار ڪيو. هن جي ماءُ چيو: "اسان جي لياڻي سکي رهي، اسان کي ٻيو ڪجهه به نه گهرجي." پر هنن هڪڙو شرط رکيو ته: "جيڪڏهن خدانخواسته طلاق ڏني ته سموري ملڪيت جيڪا اسان توکي ڏني، سا واپس ڪنديون ۽ حق مهر ۾ ڏنل رقم، زمين، بنگلو وغيره به ڏينديون." مون اهو شرط قبول ڪيو.

"پوءِ".

"پوءِ شادي ٿي گذري، توکي خبر آهي ته اسين وڏيرا، ويچارين ڳوٺاڻين ڳڳهاسن کي حويليءَ ۾ بند ڪيو ويٺا آهيون. اهي ويچاريون ته ڊپ کان ڪڇن ئي ڪو نه. ٻه-ٽي مهينا ته ٻن زالن کي لڪايم، هن جون فرمائشون: ڪڏهن ڪراچيءَ جا چڪر، ڪڏهن حيدرآباد جون هوائون، ڪڏهن فلم ته ڪڏهن سير و تفريح. آخر ڳوٺاڻن ۾ اچي چوٻچو شروع ٿي ته وڏيرو لئين زال جي پنيان ٻنهه ڇيلو ٿيو پيو هلي. آخر سوچيم ته مڙس آهيان هيئنر سموري ملڪيت، نقد، ڪاغذ دستاويز وغيره سڀ مون وٽ آهن هاڻي مون کي ڇا ڪندي.

هڪ ڏينهن ڪيس ٻڌايم ته منهنجون ٻه زالون اڳ ۾ آهن، اڪين مان اکي ئي ڏٺيون هئائين. منهنجو ايترو چوڻ ۽ هوءَ منهن مٿو پٽڻ، دانهون ڪرڻ، ڪرم ڪٽڻ، ڪپڙا ڦاڙڻ ۽ اپ ڦاڙڻ لڳي، پوءِ روز روز جي مصيبت- جهيڙا، روئڻ، پٽڻ، ماڻهو ڪٺي ڪلايائين. چوي پئي ته مون کي طلاق ڏي.

"پوءِ".

"جيڪڏهن طلاق ڏيندس ته سموري ملڪيت تان هٿ ڌوئي ويهندس ۽ مون وٽ ڪوڏي به ڪانه بچندي."

”هوءَ پاڻ طلاق وٺندي تہ انهيءَ صورت ۾ ڪيس ڪجهہ بہ ڪو نہ ملندو.“ مون چيو.

”ملي يا نہ ملي، پر مون کي ائين ڪرڻو ڪونهي، ڪير پيو ڪورٽن ۽ وڪيلن جا در کڙڪائي. هاڻي توکي صرف اهو عرض آهي تہ هفتي کن لاءِ تو وارو ڪوارٽر مون کي ڏي، زال وٺي اچي اڪيلائيءَ ۾ رهان، تنهائي ۾ ڪيس سمجهايان. رهڻ لاءِ هوٽلون بہ آهن، پر ڪير پيو زال سان دربدر ٿئي. وڏيرو ماڻهو، هرڪو پيو سڃاڻي تہ پنهنجو بنگلو لٽو وٺي، هوٽل ۾ ترسيو پيو آهي. تون شهر جي پهراڙيءَ ۾ رهيو پيو آهين، هتي اسين خوش هونداسين، نہ ڪو ايندو نہ ويندو. ٻہ-ٽي ڏينهن الڳ رهي تہ دماغ ٺڪاڻي اچيس.“

مون سوچيو تہ مان ڪٿي وڃي رهندس، پر هن جو ڪيل احسان اکين آڏو تري آيم- سندس احسان لاهڻ جو يا گهٽ ۾ گهٽ ڳائڻ جو هي سٺو وجهہ مليم. مون دل ئي دل ۾ فيصلو ڪيو. مون کي سوچ ۾ ڏسي وڏيري ٻہ سؤ رپيا ڪڍي ڏنا ۽ چيائين:

”في الحال تون وڃي ڪنهن دوست سان، يا هوٽل ۾ رهہ. منهنجي زال خوش رهي تہ پوءِ ڪجهہ وقت وڌيڪ رهندس. توکي ڪنهن بہ وقت پئسن جي ضرورت پوي تہ هڪدم هليو اچ.“

مان انڪار ڪري نہ سگهيس. مون وڃي هڪڙي دوست کي عرض ڪيو: ”يار، ٻہ-ٽي ڏينهن قرب ڪر، ڳوٺان مهمان آيل آهن. هن دوست بہ انڪار نہ ڪيو ۽ مان وڃي هن سان گڏ رهڻ لڳس.

هفتي کن کان پوءِ هڪ ڏينهن اوچتو انسپيڪٽر پوليس جي اٺالي سان آفيس ۾ اچي پهتو. وڏيرو جيئندوخان بہ ساڻن گڏ هو. مون سمجهيو تہ سندس دوست آهن ۽ ڪرسيءَ تان اٿي کين ملڻ ۽ ڀاڪر پائڻ جي ڪير، تہ اپتري ۾ جيئندي خان چيو:

”انسپيڪٽر صاحب! هي آهي اهو اڪبر، جنهن جي ڪوارٽر ۾ اسين مهمان ٿي اچي رهيا هئاسين، رات منهنجي غيرحاضريءَ جو فائدو وٺي هن منهنجي گهر واريءَ کي قتل ڪيو. ٿي سگهي ٿو تہ هن پهريائين دست درازي جي ڪوشش ڪئي هجي ۽ پوءِ هن کي پنهنجي راهہ تان هٽائڻ لاءِ تہ جيئن رازفاش نہ ٿئي ۽ ان کان سواءِ اسان سان ڪافي زيور ۽ روڪڙ پئسا هئا، جن جو بہ پتو ناهي. هن گهڻا ڏينهن بيدرديءَ سان منهنجي ڪنوار کي ختم ڪيو.

انسپيڪٽر، اسان جي آفيسر صاحب کي چيو!

”سائين، معاف ڪجو، مسٽر اڪبر اسان کي خون جي جاچ ۾ گهربل آهي.“ ائين چئي هن مون کي هٿڪڙيون هنيون ۽ جاءِ واردات ڏي وٺي هليو.

اتي پهچي مون ڏٺو تہ هن جي خوبصورت زال کي منهن تي ڪافي ڌڪ لڳل هئا. لڪ ۽ وات مان رت اڪتل هوس. ڌڪن جي جاءِ ڪاري، منهن ۾ گهٽن ۽ ڌڪن جي ڪري ليرا

داغ ٿي پيا هئس، سندس منهن سڃيل ۽ ڪپڙا ڦاٽل هئا، جڻ ڪافي ويڙهه ٿي هجي. جهنڊي خان، انسپيڪٽر جي اڳيان رئندي، اکيون مهٽيندي چيو:

"اڪبر، تون ڳوٺ جو هئين، آئون وڏيرو آهيان. مون وٽ ڪهڙي ڪمي آهي. جيڪڏهن تون ناراض هئين، ته اسان کي منٿ ڪري هتي نه رهائين ها، مون کي رهڻ لاءِ سوين جايون هيون. واهه جو مهمان نوازيءَ جو حق ادا ڪيئي - منهنجو گهر تباهه ٿي ويو. هاءِ منهنجي منڙي ڪنوار، اڃا ته سندس هٿن تان شاديءَ جي مينديءَ به نه لٿي آهي." ائين چئي هو اوڇنگارون ڏيئي، لاش کي چنبڙي روئڻ لڳو.

مان حيران پريشان وائڙن وانگر وات پٽيو، ڪڏهن وڏيري کي ڪڏهن لاش کي ڪڏهن انسپيڪٽر کي ڏسندو رهجي ويس. ۽ پوءِ جيل روانو ڪيو ويس.

هن جي هٿ ۾ پئسو هو، هن جا سوين شاهد هئا. پوليس سندس مددگار هئي. مان اڪيلو تن تنها، مسڪين بي يار و مددگار هوس ۽ اڄ تائين جيل ۾ سڙندو رهيو آهيان. چوندا آهن ته سچ جي ٻيڙي لڏندي آهي، پر ٻڏندي نه آهي - پر وڏيري ڀيران منهنجي ٻيڙي ٻڏي وئي. منهنجو سڀڪجهه تباهه ٿي ويو، منهنجي زندگي زهر ٿي وئي، پر ان سان گڏ توکي به راهه ۾ رلائي وڃان ٿو. منهنجي پياري، مان بي قصور آهيان. قاتل وڏيرو آهي، هن دولت جي لالچ ۾ پنهنجي زال جو خون ڪيو. پر ڦاسي کان بچڻ لاءِ هن مون مسڪين کي موت جي منهن ۾ ڏنو. خبر ناهي حقيقت ڪڏهن ثابت ٿيندي. جيستائين سچ، سچ ٿئي ۽ ان وقت اهو سچ منهنجي ڪهڙي ڪم جو - جڏهن آئون نه هوندس.

عبدالقادر جوڻيجو

ٿوهر جي ماکي آغا سليم

(خاڪو)

آغا سليم تي لکڻ لاءِ منهنجي ذهن ۾ جيڪا پهرين ڳالهه آئي، سا اها ته شروع ڪهڙن لفظن سان ڪريان. منهنجيءَ پين تي پهريان جيڪي لفظ چهٽي پيا، سي هئا "سامعين حضرات". اهي لفظ پڙهڻ سان اهو سوال ته ضرور ايندو ته مون جهڙي اڻ ڳهڙئي ڳوناٺي ڪاٺ وٽ اهڙا چوغي بردار لفظ ڪٿان آيا. ته سائين منهنجا، اهو ڪارنامو به آغا سليم جو آهي، جنهن ڪو مون کي ريڊيئي لاءِ لکڻ جو چولدو رهندو آهي ۽ آئون لکندو رهندو آهيان ۽ ريڊيئي جي هر لکڻيءَ ۾ پهريان لفظ "سامعين حضرات" ضرور استعمال ڪرڻا پوندا آهن.

سو، سامعين حضرات، سوچيان ٿو ته منهنجي پهرين پهرين اٿين ڄاڻ سڃاڻ ڪڏهن، ڪٿي ۽ ڪهڙين حالتن ۾ ٿي؟ ۽ آغا غريب جي ڪڏهن ڦٽي؟ ۽ ان سوچ جو ڦري گهري اهو نتيجو ٿو نڪري ته ڪنهن ذهين ۽ ڪلاڪار قسم جي ماڻهوءَ سان هر ملاقات نئين ملاقات آهي. آغا سان ٿيندڙ هر ملاقات ۾ سندس ٿوهر جي ماکيءَ جهڙي شخصيت جو ڪو نه ڪو نئون پهلو نظر آيو اٿم. ۽ ائين به آهي ته سندس شخصيت جا اهڙا پهلو به گهڻا هوندا جن تي آئون هڪڙو اکر به ڳالهائي نه سگهندس. ماڻهو جڏهن پنهنجو پاڻ جو چڱيءَ طرح واقف نه هوندو آهي ته ٻئي لاءِ ڇو هام هڻي.

آغا سليم جيتوڻيڪ شڪارپور جو وينل آهي، پر پوءِ به ڪيس شڪارپوري چولدي هڪ ٿيندي اٿم. ٿي سگهي ٿو ته ڪي اهڙا ماڻهو به هجن، جيڪي پنهنجيءَ پسر ۾ پاڻ کي سچار سمجهي آغا کي شڪارپوري چوندا هجن. خير اها ته هر ڪنهن جي ليت!

مون کي اها به خبر آهي ته آغا مدد خان جي پوين مان آهي، پر ريڊيو پاڪستان جي سندس آفيس ۾ ۽ ريڊيو جي آسپاس اهڙين جڳهين تي، جتي رات جو برسات وسڻ جي پدران تارا وسندا آهن ۽ اندر جو اڱڻ جهرمر جهرمر تارن جي ڦڙن سان پرجي ويندو آهي، انهن هنڌن تي آغا سان ٿيندڙ ملاقاتن ۾ ڪيس ڪڏهن به مدد خان جو پولير ڪو نه محسوس ڪيو. مون ته سندس آفيس جي ڪمري ۾ هميشه مٺيءَ مٺيءَ محبت ۽ خلوص جي گرمي محسوس ڪئي آهي. ها البت سندس لکڻين پڙهڻ کان پوءِ تاريخ جو اهو ڪجهه ضرور نظر اچي ٿو ته هڪڙيءَ پيڙهيءَ جون رت ۾ ٻڏل تلوارون ٻيءَ پيڙهيءَ ۾ تکن مٺن لفظن ۽ تشبيهن جو

روپ جهلي ٻيهنديون آهن. پر پوءِ ٻه پنهنجيءَ تي اچن ته اهي تلوارون ٿي رهنديون آهن. ٻت ڪي وڏ ڏين نه ڏين پر اندر جا اڌ ڪيندي دير ڪوله ڪن.

آغا جي لفظن جو زباني وڏ لڪشيءَ ڪان ٻه ٽڪو آهي، سو ٻه تڏهن جڏهن شيخ غلام حسين اڳيان وڏل هجيس. آئون جيڪڏهن پاڳو پان هجان ته ڪر يڪدم اهو شعر چوان ته:

"سر تنهنجو غلام حسين، ڇڏيان ڪنن سان ڪاٺي."

تاريخ ته ايتري ڪهڻي ڪاڻ پڙهي اٿم، پر اها خبر اٿم ته مدد خان ٺٽي تي حملو ڪوله ڪيو هو. ڇو ته جي مدد خان حملو ڪري ها ته آغا سليم کي ٺٽ ڏانهن وڃڻ جي ضرورت نه پوي ها.

سائين، ڪرڻي خدا جي ٿي يا ٺٽ جي چانهن جي قسمت ڦٽي. سو آغا سليم پنهنجن هٿيارن پهنوارن، غلام حسين شيخ ۽ سنڌ الاجيءَ جي يونٽ سميت ٺٽ علائقي جو رخ ڪيو. همراهه سنپرڏو هو، سو غلام حسين جي ڪلچر جي پروپگنڊا تي سنيري ويهي رهيو. جيڪڏهن ڪيس اها خبر هجي ها ته غلام حسين ڪيس مانيءَ ۾ ٻه سنهس چوانيءَ ڪلچر ڪارائيندو ته ڪر "غوشت" ڪاڻڻ وارو آغا ڪڏهن ٻه چپڙن جي پوڙ تي ڪوله ڪري ها، پر هاءِ ڙي قسمت!

مون کي ٻه آغا جو حڪم (عرض ڪرڻ جي عادت ڪوله اٿس.) مليو ته ٻنا دير جي مير پور خاص ۾ حاضر ٿيان. ميرپور مان وٺ وٺان ڪري چڙهياسين ٺٽ ڪي. هڪڙي سڪڙماڙ ڪاٽي جي خوشبودار ڪاڏي ته هٿ ڪيسين؛ پر ڪاڏي اڃا ٿي پٿون مس اکري ته آغا جي ريهو رڙ لڳي پئي هجي، "جهل بابا جهل، ٽڪجي پيو آهيان." ۽ پوءِ جڏهن ڪاڏي جهلسين ٿي ۽ آغا کي لنڊن ڪنولڙن تي ليٽڻ جي ورزش ڪندي، ٿڏا ساهه پريندي ڏٺوسين ٿي، ته سمجهيوسين ٿي ته پيلي همراهه برابر ٽڪجي پيو آهي؛ پر جڏهن رڙيون ڪري، چانهان گهرائي، ٻئي پالهون ڳنجي چانهن تي چڙهيو ٿي ويو، تڏهن سمڏوسين ٿي ته آغا مدد خان وارن سان آهي، ٽڪجڻ جا رڳو بهانا آهن ۽ جڏهن چانهان ڪاڻي انهن کي ٺٽ جو پيٽر ٿي چيائين، تڏهن اهو پتو ٿي پيو ته آغا کهاڻيڪار آهي ۽ جڏهن سڀ چانهان پاڻ ڪاڻي، گهڻي چانهن ڪاڻڻ جو الزام غلام حسين تي ٿي ڏريائين، تڏهن اها پڪ ٿي ٿي ته آغا شڪارپور جو وڏل آهي.

اسان ته ڪيس هيءَ شئي ٿي سمڏو يا هوءَ شئي ٿي سمڏو؛ پر جتي ٻه جيپ بيٺي ٿي، ته اتي ٺرين ڪيس پوليس جو ڪو عملدار ٿي سمڏو. ڇهه فوٽيءَ ڳاڙهيءَ بلا کي پيو ڇا سمجهندا؛ پر جڏهن لزاڪت پرڏي مٺي شڪارپوري لهجي ۾ ڳالهيائين ٿي، تڏهن ڪيس "پن ٽن" چانهن جي جاءِ تي "پريون" ٿي مليون.

آغا کي مهمان سمجهي گهڻي ڪوشش ڪيسين ته ڪيس ڪاٻه تڪليف نه اچي، پر سنڌ س هڪڙو مسئلو اسان ڪان حل ٿي نه سگهيو؛ اهو هو ڪٽ جو. ٺٽ ۾ ايڏيون ڏکيون ڪٽون ڪٽان آئيون، جيڪي "ڪٽون" نه پر "ڪٽان" هجن.

اهو هڪڙو سنگت جو اڻ لکيو دستور هولدو آهي ته چوياريءَ ۾ ڪڏهن "الف" جي هلندي آهي ته ڪڏهن "ب" جي، پر آغا جي سنگت ۾ الف ب ته ڇا پر پورا لشڪر (ان ڪري آغا لشڪرن سان سنگت نه رکندو آهي.) هجن ته ٻه مرضي آغا جي هلندي ڇو ته آغا جو

ڀريون حرف الف آهي، الف اڳيان ۽ ٻي ڪٽ خلق پويان. هولئن ٻہ ڳالهائڻ تي ايندو آهي، تہ ٻئي کي "الف" ڪنهن ڪونہ ڪسندو. آغا ٽاڪئون ڪاٺ آهي، مُڙندو ڪونہ، ڀڄي پوندو. پوءِ اها دوستن جي مرضي آهي تہ ڀلي ٽڪر ڪنس يا نہ ٽڪر. ۽ آغا جڏهن ٽڪر ٽڪر ٿيندو آهي تڏهن سچو سور پنهنجي قلم مان ڪڍندو آهي. جتي قلم جي پُڄت آهي هونئي آهي، اتي زبان کي روهيءَ تي لاٿي ٽڪو ڪندو آهي، شل نہ پر مان ڪو مٽيس ڏڪيندي دير ڪونہ ڪندو، پوءِ اهو چو آ ڪٿي اقبال جتوئي هجي.

انهن ارڪانن جي ڪري آغا کي هروقت ڪنهن نہ ڪنهن سنگتيءَ ساٿيءَ جي ضرورت هوندي آهي، جنهن کي هو لفظن جون چونڪون ڏيئي پنهنجو اندر ٺاري سگهي. سندس اهڙن يارن ۾ ڪئپسٽن سگريٽ کي اهم مقام حاصل آهي. جيڪو اندر ٺارڻ سان گڏوگڏ اندر ساڙيندو بہ اٿس.

سگريٽ کي ڏسڻ ۽ وچڻ اگر ۾ ڏاڍيءَ نزاڪت سان ڦاسائي، ٻکهہ پکيءَ وانگر ڪچي مٺي ڪٺي، دولهين کي ٻانهيءَ وانگر هيٺ لاهيندو وينهو آهي، تہ جيئن دونهن چڱيءَ طرح نقشن کي وٺي سگهي. اهو ان ڪري ڪندو آهي تہ جيئن دوستن کي اهو ٻڌائي سگهي تہ سگريٽن کيس بيمار ڪري وڌو آهي. ظاهر آهي تہ سگريٽ کنگهائيندو تہ اٿس. نہ رڳو سگريٽ، پر غلام حسين شيخ بہ جڏهن پنهنجيءَ تي ايندو آهي تہ کنگهائي وجهندو اٿس.

عام طور تي مرد جي ذات عورت کي صرف "عورت" سمجهي ان ڏانهن نهاريندي آهي. ۽ ان جي دل ۾ عورت لاءِ صرف هڪ خانو هوندو آهي. پر آغا جي دل ان معاملي ۾ خانائي ٿالا آهي. آغا جي دل جي اوطاق ۾ عورتن لاءِ ڪئين ڪوچ ڪرسيون رکيل آهن. هيءَ ٻالهن ڀڳل ڪرسي اديبہ ڀيڻ لاءِ آهي، هيءُ ڪوچ ڀاڄائي وڏيءَ لاءِ آهي. هت صرف محبوبہ ويهي سگهي ٿي. ان معاملي ۾ آغا صفا رج ڳوڻائو آهي؛ پنهنجائيءَ ۾ تہ ڪک بہ ڪونہ سهندو، پر سنگت بہ مت ڪوهہ ٿيي رکندو. ياري بہ شڪل سان ڪونہ رکي پر "عقل" سان پيچ ڳنڍيندي دير ڪونہ ڪندو، پوءِ شڪل تي ڀلي ٻارهان وڳا پيا هجن. "عقل" کي ڏسي ڏله ٽٽي پولدا اٿس، پر 'شڪل' ڏالهن نهاري 'شڪل' کان ڏند ٽيڙايو وجهي. ٿلهيءَ شڪل کي ٺارڻ جي بہ ڪوشش ۾ هوندو تہ جيئن ٻين وٽس ويٺلن جي روزيءَ تي لت ڏيئي سگهي.

اديب وڙهڻ وقت صرف لفظن جون ڪهاڙيون ٻڌي سگهندا آهن. جهيڙي جهٽي ۾ ٻانهن کان وڌيڪ زبان کي عزت جو شرف بخشين. ٻانهون کنجي وڙهڻ لاءِ تيار ٿي وڃڻ جو صالح ڏندو آغا جاٺي ۽ ٻيو شمس الدين عرساڻي.

ٻاڙي تي ڀرو ڏيڻ جي مانٺائي عادت بہ آغا ۾ آهي. شل نہ رات جو دير سان گهر ڏانهن موٽندي ٻاڙي ۾ ڪنهن گهر جي اڳيان ڪنهن ماڻهوءَ يا گاڏيءَ کي شڪي حالت ۾ ڏسي. اصل ڏوڙ ڪندو وڃي ڀڄندو ۽ هڪا هيڪي ڪري پوءِ گهر ڏالهن موٽندو. ان هوندي بہ آغا اڃا زلدهہ سلامت آهي ۽ دعا ڪريو تہ زندهہ سلامت رهي.

هولئن بہ آغا کي دعائي ڏيئي سگهجي ٿي، صلاح تہ هو ڪنهن جي ڪونہ مڃيندو.

دنگي منجهه درياهه
(ٽي- وي ڊرامو)

علي بابا

1976ع ميونخ جرمني، عالمي ٽيليويزن ڊراما فيسٽيول. سنڌي ڊرامي 'دلگي منجهه درياهه' کي ٽيون انعام. نيشنل سرڪٽ تي ٽيليڪاسٽ ٿيل پهريون سنڌي ڊرامو. هارين کان پوءِ، سنڌ جي هڪ وڏي پورهيت طبقي جو اسٽ ڇٽ. ڪشمور کان ڪيٽي بندر تائين ڦهليل اڇاڳ جيون. پنجو پهن منڻن جي مٽ ۾ بند ڪيل.

(سين 1. آئوٽ ڊور. رات ويلا.)

[ڪئمرا رات جي انڌوڪار ۾ درياهه جو ڏيک پيش ڪري ٿي. رات جي انڌوڪار ۾ درياهه مٿان پري پري کان ڇڊيون ڇاڇاڻيون ٻيڙيون جهلمليون ٿيون نظر اچن. ڪن ٻيڙين ۾ لالٽين ٻرندا ٿا نظر اچن. لالٽين جي روشنيءَ جا ٽڙڪا لهرن تي ٻولڊا، لڇندا ٿا رهن. ڪئمرا Zoomin ڪري هڪ ٻيڙيءَ کي ويجهو کان فوڪس ۾ آڻي ٿي. ٻيڙيءَ جي لالٽين جي روشنيءَ ۾ چار جا ٽنبا ۽ ترها، گول دائري ۾ پري پري تائين لهرن مٿان لالگ جيان ور هندا ٿا وڃن. ٻيڙي چولهن مٿان لڏندي، لمندي ٿي وڃي. ڏاٽو ۽ ڏانڊي وچ ۾ بيٺا رڃ ڇڏائيندا ٿا نظر اچن.

ڏاٽو چوڏهن سالن جو سگهارو پٽ ڀاچل تي مڪان سنڀاليو ويٺو آهي. ٻيڙيءَ جي وچ ۾ پنجن سالن جي ڇوڪري ۽ ڏيڍ سال جو ننڍڙو ڇوڪر رليءَ مٿان ننڊ ۾ الوٽ نظر اچن ٿا. ڪئمرا جار ڇڪيندڙ ڏاڏيءَ تان ٿيندي ڏاٽو تي اچي ٿي.

ڏاٽو جي آسالت ڇهري تي ڪجهه ڪشٽ ۽ ڪاوڙ آهي. سندس نظر پاڻي مان نڪرندڙ جار ۾ آهي.

ڪئمرا کي ڏوڻ ڏيڻي درياهه ۾ لهارينهي]

ڏاٽو: واهه ڙي درياهه شاهه، واهه... ڪٿو آهين تہ سچيون ڪر. پنج ماڻهو ٽي رپيا به نہ لهڻون ڇا...!

[ڪئمرا اڳي مٿان جار ڇڪيندڙ ڏانڊيءَ تي اچي ٿي. هو ڪن لاءِ هٿ روڪي زال ۾ ساڻ سان نهاري ٿو ۽ اولهو ساهه. ڪٽي وري جار ڇڪڻ لڳي ٿو، ڪشٽ سان]

ڏاٽو: ٻلير، رات ڪٽي وئي، درياهه مان تہ ڇڻ مڇيون ئي موڪلائي ويون. ههڙو ڀاڙي تہ درياهه ڪڏهن ڪين ٿيو.

[جار ڇڪيندي، زال ڏانهن نهاري]

ڏالدي: رن، ڪالهائين ڪيئن ٿي- درياهه تہ، اسان جو ڀاڳ ڦٽو آ.

[ڪشٽن سان ڇپرن سان، ٽڪو ٿيندي]

ڏاٽو: ڀاڳ......

ڏانڊي: ٻيو ڇا؟ اڙي ڪڏهن درياهه تي اڪا ڀاتي، ڏيٺا موهيٺي-ڪڏهن ڪا مالي سروتي، درياهه جي ڪا چاڪري ڪيئي؟ هاڻ ڪڳن ڪان ٻ، اٿي آگوٺو.

[ڇڙندي]

ڏاڏو: درياهه شاهه ٻه آهي مڏيءَ جو مرچوٽ منشي، جو جيسين رشوا نه وٺي تيسين منوت نه ڏئي - مت موڙهي اٿئي مت.

[ڪئمرا پٽ تي اچي ٿي، جو ماءُ ٻيءُ جي پٺيان چار جهليو بيٺو آهي]

[ٻيءُ کي هلڪي اڪ ڀچيندي]

ساماڻو: اڙي بابا، تون رَڃ ڇڪ، هنن زانقائن جو اوجهه پرٽو ڪينهن، هنن کي ته ڪپن ڪَڳل.

[پٽ ڏالهن اکيون ڦوٽاري جولان مان نهاري]

ڏاڏو: هان... ته اَءٌ زانقان آهيان؟

[مڙس ڏي نهاري]

اڙي پڏين پيو، آهي آگوٺي جيڏو ڇورو ڳالهائي ڪيئن پيو؟

ڊانڊي: زانقان ناهين ته ڇا تون اسان لاءِ مڙساڙو ٿيين؟

[ٻير ٿي، ٻيوسي مان ڪشت ٻي ويندي]

ڏاڏو: هان... ٺيڪ آ... جڏهوڪا سينهن تڏهوڪا ٻاٽي - هيڪلي ڏسي تا هيسيو - اڙي اَءٌ پنهي مان ٻچڻ واري آهيان.

[ڊالڊي رڃ ڇڪي ٿو -
ڪئمرا چار ۾ هڪ ڇيلري ڦاٽل ڏيکاري ٿي]

ڊالڊي: هان... هي برخت... هاڻ ته خوش ٿئين.

ڏاڏو: ها - وڏا ڦاڙها مٺا.

[شرارت مان، Close up]

پٽ: ٻر ٻڻهٽي ته ٿي.

ڏاڏو: ٻڻهٽي، سا ٻه ڇيلري جي، چارآنا ٻه نه جڙن.

ڊانڊي: ها، هاڻ ويهي لاڏا ڳاءِ - ڳنڍڻ ڳنڍيءَ مان رات ڪٿو ڪٿي ويو.

[رڃ ڇڪيندي]

ڏاڏو: ۽ دهلڙي ماڻهين ڦبرسان اٿي اچي وڃائيندي.

[ٽيئي ڳالهائيندا رڃ ڇڪيندا ٿا رهن - چار جي آخر مان هڪ ڪرڙو ۽ هڪ ٻه پليٽڙا نڪرن ٿا -
ڏاڏو ٽڪي مڇون ڏالهن ڏسي ٿي ۽ وري چوڏاري درياهه ۽ درياهه مٿان ڌڪندڙ پيڙين مٿان نهار ڦيرائي ٿي. ڪئمرا ٻين ڪري رات جي الڏوڪار جو منظر ڏاڏو جي نهار جي Angle کان پيش ڪري ٿي - ڪاوڙ مان

ڏاڏو: واهه... ڪينجهر ٿي ويا - ڊاواسين.

[بيزاريءَ مان هلندي، پنهي پارڙن جي وچ ۾ رليءَ مٿان ويهي مٿو ڪنهڻ ٿي لڳي چار سڏو ڪندي]

ڊانڊي: ڇو ڙي... منهن ڪٿي تو ٻري جهڙو ٿاهيو اٿئي. پارڙن جو ڦوت ته نڪتو، اڃا موت ڪپٽي ڇا؟

ساماڻو: آئون ڪڇندس ته ٿينه و جهيڙو. هيءَ آ وڏي بي شڪرالي. ڪينجهر مان ٻه ته پاڻ پڳي ٽڪا ميڙڻ...

ڏاڏو: هل هل، اجائي چاڙ نه هڻ.

[مڙس ڏانهن نهاري]

ڏاڏو: چڱو هاڻ وراهه سڙهه مڏيءَ ڏي. هُو منشي ٻه ته ليڪا چوڪا وٺندو. اڃا انهيءَ کي ٻه منهن ڏيٺو آهي.

ڊانڊي: ها ها، تون سينهون مٿائي مهين پٺُ، پيڙي پاڻهي پتڻ پُڄندي.

[درياهه شاهه جو لانگ شاٽ.

ڊانڊي چار سولو ڪري سڙهه سڌو ڪري ٿو. پيڙي درياهه ۾ چير وجهندي هوائن جي زور تي ڪنهن طرف وڌندي ٿي نظر اچي. ڪئمرا ڏاڏو کي پنهي پارڙن وچ ۾ ليٽندي ٿي ڏيکاري.

اوچتو پيڙيءَ ۾ ڏاڏوءَ جو پٽ لنڊ مان چرڪ ڀري روئڻ ڦو لڳي]

ٻار: آن آن... مولدو ڦوتنو... آن- آن- آن- مولدو ڦوتنو.

[هيڇ مان]

ڏاڏو: الي الي توندو ڦوتنو خواب لڌو اٿئي. ماٺلي ڪري سمهي پئه، لطيف جو ميلو آيو ڪين آيو، پوءِ ٻانجي پٽ کي ڳالو ڳالو ڦرتنو وٺي ڏينديس ۽ رانگ برنگي ڳانو ڳچيءَ ۾ پائيندين ڀلا. هان وٺ وِهي.

[ڪئمرا ننڍاڪڙي ٻار کي ماءُ جي ڪڇ ۾ ڊرندو ٿي ڏيکاري. ماءُ کيس ڪڇ ۾ ڪري مٿان ڪنديءَ جو ٻاڇ ورائي ٿي ڇڏي ۽ پيڙي هلندي ٿي رهي. ڪنارو ويجهو ايندو ٿو وڃي. ڪئمرا سامهون ڪناري کان ٽارچ ٻري اجهندي وري ٻرندي ڏيکاري ٿي. پيڙي هلندي ڪناري سان لڳندي ٿي وڃي ۽ ٽارچ وارو منشي چٺو ڏيندو ٿو وڃي. منشي ٽارچ ڊاڊيءَ جي منهن تي ٿو هڻي. نماڻائيءَ سان]

ڊاڊي: سائين، اج ته رڳو سلام ڀرڻ آيا آهيون.

[ٽارچ روشنيءَ جو دائرو پيڙيءَ ۾ ڏاڏو، ساماٽي ۽ ٻنهي ننڍڙن ٻارڙن تان ڦرلدو، پيڙيءَ ۾ پيل چئن پنجن ننڍين وڏين مڇين مٿان اچي ٿو — منشيءَ پٺيان هڪ پيو به کوڙ وارو ماڻهو هلندو ڪناري تي اچي ٿو]

منشي: رڳو سلام ڀرڻ چو؟

ڊاڊي: اج مڇيءَ ڪنڍ ئي ڪاله ڏلي.

[ٽارچ پيڙيءَ ۾ پيل مڇين تي جهليندي]

منشي: ۽ هي ڇا آهي؟ ٻڌاءِ، هي ڇا آهي؟...

ڊاڊي: بس اهي آهن، صبح جو ٻارڙا کائيندا.

منشي: ته پوءِ ميان ڪيئن ٿو چئين ته مڇي ڪاله ڦاٿي. هان... ڪيئن ٿو چئين؟

[حيرت مان]

ڊانڊي: ته ڇا ان مان به...!

منشي: پيو ته ته وري، ميان اٺون آهين، هي ڪينجهر ڪانهين، آهي جام تماچي ئي مري ويا. دستيون ذوتن جون ڏيئي ٺيڪو ڪنيو اٿئون، دستيون. لوجري لوجريءَ جو حساب رکڻو پوندو. سمجهئي، اها چالاڪي مون سان ڪاله هلندي. اهي نڪيون ڪنهن ٻئي سان ڪج.

[ڪئمرا منشيءَ جي ڳالهه تي ڏاڏو کي فوڪس ۾ آڻي ٿي. ٻارن وچان چوهه مان اچانگ ڏيئي اٿي ٿي. ڏاڏو ڪروڌ مان سپ مڇيون کڻي ٻاهر پٽڻ تي اڇلائي ٿي ۽ ڳالهائيندي به ٿي وڃي.

ڏاڏو: منشي ڳالهائي سنڀالي. چالاڪ ۽ ٺڳ هولدين تون.

ڏاڏو: هان... هي وٺ، وڃي جوڻهين کي کڳل ڪاراءِ، خوش ٿي ويندي.

[منشي هيسجي، واڻڙن جيان، ٽارچ ڏاڏو جي منهن ۾ هڻي ٿو. ڪهڪرائجي —

منشي: مائي مائي... جيجان، مون ته توسان ڳالهايو به ڪين. تون ته اجايو ٻئي آهي مان لڪرين!

ڏاڏو: اسين سزور ماڻهو، لڪ تي مک به ڪين سهون. تون ٿو اسان کي چالاڪ چوين. حساب ورتئي، هاڻ جائو ڪر.

[ڪهڪراهٽ مان منشيءَ جي ٽارچ اچا تائين ڏاڏو جي ڇهري تي لڳل آهي. زال کي سرپاٽ ۾]

ڊانڊي: رن، منچر مان لڏائي، ڪينجهر مان لڏائيه، هاڻي درياهه شاهه مان به ٿي تڙائين ڇا؟ وات بند ڪر.

ڏاڏو: ڇو، وات ڇو بند ڪريان؟ درياهه شاهه جي ڏنَ ۾ ايتريون ڇيون ٻه ڪونه هولديون، جيتريون منهنجي پيٽ ۾ ڳاريون ـ او... ڪوڙيءَ واري پل تان ٿي ٻيهنديسانءَ.

[منشيءَ ڏي لهاري، لاڻائيءَ سان]

ڀالڊي: سائين، دل ۾ مَ ڪج، هيءَ مڙئي ٿورڙي واترادي آهي.

[ڪجهه جهيڻو ٻولينهي ٿهمر سان]

ڏاڏو: ٿوري ڇو؟ اسين وڏي واترادي آهيان. ڏيڍ هزار ڳاريون ته ٻرزبان ياد اٿم.

منشي: ابا، مڙئي خير. ميربحرن سان واسطو رکي ڪو دل ۾ ڪبو ڇا.

ڏاڏو: اڙي هل ڙي، اهو ميربحرن وارو ڳڙ چو لاڳ ڪڏهن ٻئي ڪي ڏجان. اسين مؤ ٻشتي مهائي ماڇائي آهيان. وري متان ڪڏهن ڪٿو ڳالهايو اٿئي. تڪَ مان وَرُ ڪيڊي ڇڏينديسانءَ چو ياعمر ياد رکندين ها.

ڀالڊي: ٺهيو. هاڻ وات بند ڪر چنڊال. ماڻهو ماڻهو ڏسي ڳالهائبو آهي.

[منشي کهپرائجي سٿن ۾ اڇيو ڏانهس لهاريندو ٿو رهي.]

[اڇا وڏيڪ وات ڪندي.]

ڏاڏو: ڏس ته، بجلي منهنجي منهن ۾ هنيو ٻيٺو آهي. انين زائقان ذات جي منهن ۾ بجلي هٽي ڏسبو آهي ڇا؟

[چولي کي تنگ ڪندي، سينو ٻاهر ڪيڊي. ڪلوز-اپ.]

هان، ٺاهي جوڙي ڏس، ٻتيون ٻاري. ڏاڍي خاشل آهيان. جوڻهين منهنجون جٽيون پالش ڪري.

[کهپراهٽ کان سنهن پاسيرو ڪندي. (پائمراد و آهستي).]

منشي: اڙي مار پويس.

[ڀالڊي تڪڙ تڪڙ ۾ ٻيڙي هلائي ٿو. وينهي هڪل ڪري.]

ساماڻو: سائين، دل ۾ متان ڪرين!

[منشي حيرت ۾ ٻيٺو ٻيڙي ۾ نهاري ٿو.]

منشي: ٻلير، هيءَ زائقان آهي ڪين واچر بلا. مون سان ته اصل ڪو واڳونءَ وارو وير اٿس.

[ڏاڏو پوري طاقت سان، زمين سان ڪير ڪيڊي، ٻيڙي جو اڳو ڇڏائي ٿي. سڙهه ڪجي ٿا وڃن، ٻيڙي منشيءَ جي ٽارچ جي روشنيءَ ۾ درياهه ۾ دلڪهي سڙهه کي ڦرڙاٽ ڪرائينهي ٻري ٿينهي ٿي وڃي. مڇين ڏانهن لهاري حيرت مان.]

ساٿي: هاڻ... ڪالهه کان رڃ وڏو اٿن ۽ هي مڇيون! ۽ وري متان وات ته ڏسوس.

منشي: اڙي ٻوءِ ڪهڙو ڪارو منهن ڪريان؟

ساٿي: سون کان ٻچ، ٻڪ ٿي ٻڪ، هي مال رستي ۾ ليڪال ٿا ڪن.

منشي: اڙي ٻوءِ جالچ سولي طرح ڇو لٽا ڪريو. انين ته پينگ ٿي وينهي. حرام جا پئسا ٿا وٺو. سيان ٿي ان ڳالهه جو ڦينسلو ٽيڻ ڪبي.

[ڪئمرا منشيءَ جي ٽارچ جي روشنيءَ ۾ ٻيڙيءَ کي درياهه جي سير ۾ جهولينهي وينهي ڏيکاري ٿي].

(هلندڙ)

ڏيک ـ2

(آئوٽ ڊور ۽ اِن ڊور — رات)

[ڪئميرا درياهه شاهه مٿان چوڏس چٽائي رات جو منظر پيش ڪري ٿي. لهرن مٿان ٻچاءُ ٻند جي ٻتين ۽ چنڊ جي اولڙن جا ٽڙڪا لڇندا ٿا رهن.

ڪئميرا اسٽيمر "فتح مبارڪ" Serway ٻوٽس ۽ ڪناري تي بيٺل ٻين وڏين ٻيڙين، ٻتيلن تان ٻين ڪندي، ٻري درياهه ڪناري اڌ لڙهيل مهاڻن جي جهوپن تان ٻين ڪندي، ڍاليءَ جي ٻيڙيءَ تي لالٽينن جي روشني ٽمڪندڙ ڏيکاري ٿي. ڪئميرا ڍاليءَ جي ڊولڊيءَ جي لالٽين کي zoom in ڪري ٻيڙيءَ جو منظر پيش ڪري ٿي. ڍاليءَ جا ٽئي پار الوت لنڊ ۾ آهن. ۽ ٻيڙي چولين تي هچڪولا کائيندي ٿي رهي. ڏاڻو کي لنڊ ڪالهي. هوءَ ٻيڙيءَ جي آڳي تي ويٺي، ڪنهن وڏي حساب ۾ منڌل آهي. ڍاليي اٽي، لوڻ وغيره جي ٻُنارڪ ٻڌيو ٻيڙيءَ ۾ داخل ٿئي ٿو.

هوءَ ڍانڍيءَ ڏانهن نهارڻ کان سواءِ وڏي اون سان حساب ۾ مُنجهارل آهي. آڱرين تي حساب لڳائيندي].

ڏاڻو: پوهه، ڦڳڻ، مالکهه، چيٽ، چيٽ... پوهه ... مالکهه، چيٽ ... چيٽ پوءِ ڇا ٿيو؟

[ڪلهي تي ٻنارڪ رکيو، عجيب نظرن سان زال ۾ نهاريندي]

ڍانڍي: اڙي، اڄ وري ڪهڙو ڪنڊ جو ڇهاز لڙهي ويو اٿئي، جو آڱرين تي پئي حساب ڪرين؟

ڏاڻو: مُٺا، ڪنڊ جو ڇهاز ٻڏي تنهنجو، خبردار جو وري مون کي اهڙو ٻاراتو ڏلو اٿئي.

[چڙ سان]

ڍانڍي: پر مان ٻه ته ٻڌان، ڪهڙي حساب ۾ مُنڌي آهين؟

[مڙس ڏانهن نهاري. وري آڱرين تي جوڙ ڪندي]

ڏاڻو: ڏس، هي پوهه.. هي مانگهه.. هي ڦڳڻ. هي چيٽ، پوءِ ڇا ٿيو؟

ڍانڍي: ٻلو. تون ٻه مانٽن جي سڏبينءَ، پوءِ ٿيو آکاڙ چيٽ.

[ڪجهه حيرت مان]

ڏاڻو: چو، چيٽ وري ڪيئن ٿيو؟ ٻهلي ته اجا سيرٺي ڪاله جهلي آ. چيٽ وري ڪيئن ٿيو؟

[جڻ سڀ سمجهي ويندي. ٻنارڪ ٻيڙيءَ ۾ رکندي، اولهون ساهه کڻي]

ڍانڍي: توکي پلي مارڻ جي ڳڻتي لڳي آ ۽ مون کي درياهه جي.

[ڪجهه حيرت مان]

ڏاڻو: درياهه جي ڇو؟

ڍاليي: تون جي وات کي ٻنجو ڏين. رات منشيءَ سيٺ کي دالهن ڏلي آ.

ڏاڻو: دالهن ڏلي آ — ڇو؟ مون کا چوڏس جي ٻچ تي لت ڏلي؟ ٻڌاءِ ڪهڙي جٽ ڪئيمائس جو دالهون ٻيو ڏي؟

ڍاليي: جٽ کي ڪي سِڱ ٿيندا آهن ڇا؟ ڇا ٺيڪيدارن سان ائين ڳالهائبو آهي؟

ڏاڻو: ڇو، ٺيڪيدار ڪو اسان کي روز ٿو رسائي ڇا؟ ڪو اسان جو چڱو مڙس آهي ڇا؟ جهڙي ڏيندو تهڙي وٺندو.

[چڙلدي ٻاهه مان]

ڍاليي: ته پوءِ ويٺي ٻه ٻوٽي تي هولڊيين. تو ٻه ٻٽ جا ڪپڙا پاتا ۽ پٽائيءَ جو ميلو کهيو، ٻرڙ چاڙهيو!

ڏاڏو: پوءِ تي چوي، درياهہ کو منشيءَ جي بابي جو آ؟

[باهہ تي]

ڀاڀي: پيو، پٺهين جو آ...

[پوءِ وري اونهون گهرو ساهہ کڻي چوهہ مان]

ڀاڀي: منڇر مان تڙايئي، ڪينجهر مان ڪڍايئي، هاڻ جي درياهہ مان بہ تڙجي وياسين تہ پوءِ ڪيڏانهن ويندا سين.

[ڪجهہ جهيڻي ٿي ويندي، حيرت مان]

ڏاڏو: بلير...... تہ درياهہ بہ سڄي جو سڄو ليکي ۾ ٿيو!

ڀاڀي: درياهہ تہ درياهہ، سڄو سمولہ ليکي ۾ آهي. اهي ڪلاچ وارا ڏينهن وساري ڇڏ، اهي تماچي مري ويا.

[ڏاڏو حيرت مان مڙس ۾ نهاريندي ٿي رهي]

ڀاڀي: هاڻ منهنجو پوٽ چپا پئي ڏسين. جي درياهہ مان بہ تڙجي اڪتاسين تہ پوءِ تو وارو جي ٿاٿو ستائي سمولہ جون ستون سهي سگهندو، چٽ لهرن جي لپاٽ مان پڙا پار ۾ ويندا آهن، چٽ وڏا وڏا ڍينگ ڍري پوندا آهن، پڏاءِ، ڪٽ تو واري اها تراڪڙي ڍونڍي هلندي؟...

[۽ پوءِ ٿڏو ٿي، لهايتي منٽ مان هٿ پڏائدي]

ڀاڀي: ڏاڏو، ڏس هي پالهون ٿو پڏانءِ، وري ڪڏهن منشيءَ مان ڪڙنس متان ڪڻي اٿي. مس مس تہ درياهہ شاهہ ۾ پير ڪوڙيا اٿئون.

[ڇرب ڏيندي]

ڏاڏو: تہ پوءِ سمجهائي ڇڏينس تہ اسان مان ڪڙنس نہ ڪري.

[ڏاڏو ٿڌل دل مان رلي کڻي، چپڪلي کي سهارو ڏئي، اولڌهہ ۾ اچي، وهنڊڙ درياهہ ۾ نهاريندي تي رهي. هوءَ ڏاڏي آشالت ۽ وياکل ٿي لڳي ۽ درياهہ شاهہ ڪئميرا مان چرچر ڪندو گهوگهٽن مان وهندو ٿو وڃي. (Close up) ڏاڏو ٿڏو شوڪارو ڀريندي]

ڏاڏو: بلير، ڇا درياهہ ڇا ليکا...

[زال جي شوڪاري تي ڀاڀي بہ ڪن لاءِ پريشان ٿي وڃي ٿو ۽ آداس، اوساس زال جي ڀر ۾ اچي ٿو.]

ڀاڀي: پر تو چو ڏڙ لاتي آ ڏاڏو، درياهہ جي ليکي ۾ ٿيو تہ ڇا؟ اسان ڇا ڪاٿس سموار سگهہ ڇڃي ويا؟...

منڇر مان تڙي ڪڍياڻون، ڪينجهر مان بہ نيڪالي ملي وئي، پڏاءِ من تا ميساري سگهي آهين ڪينجهر ڇا تڙ تڙاوَ؟

[Close up ـ ڏاڏو چڻ چرڪ ڀري، هٿ ڏئي مڙس ڏانهن نهاري ٿي... سندس هالوُ تي چڻ پل پل جا ساروڻا هُري ٿا اچن]

ڏاڏو: نہ نہ... الله نہ ڪري. منڇر ۽ ڪينجهر تہ مون کي پنهنجي پيٽ ڄاوڻ ٻارن کان بہ وڌيڪ پياريون آهن ۽ درياهہ شاهہ توکان بہ...

[خوشين مان]

ڀاڀي: مون کان بہ؟...

[لجوڙي ٿي ويندي]

ڏاڏو: ها ـــ توکان بہ... الله ٿو ڄاڻي، رات بہ خوابن ۾، ڪينجهر ڪي هندوري جيان جهُلندي ڏٺو هو.

[وشال درياهہ جي هن پار کان چنڊ چڙهي ٿو. لهرن متان روشن اولڙا، مون رُپي جي نئين ٺڪيي چڻ ٻوڙلدا ٿا اچن. ڏاڏو کن لاءِ درياهہ شاهہ جي چاچر متان روشن اولڙا ڏسندي، ڪولجي مڙس ۾ نهاري ٿي ۽ ڪنڌ سندس سٿر تي لاڙي، آسرس مان ليٽ پوئي ٿي ڇڏي]

-- Desolve --

ڏيک -3

(ٻاڪ ڦٽي - آئوٽ ڊور)

[ڪئمرا درياهه شاهه جو ڏيک Long shot ۾ پيش ڪري ٿي. سج جي اڀرڻ تي درياهه چاليءَ جيان لس وهندو ٿو وڃي.

ڪئمرا Zoom in ڪري ڍاليءَ جي ٻيڙيءَ کي ويجهو ڪان ڏيکاري ٿي.

ڍاليءِ پاڇل تي سکان سنڀاليو ويٺو آهي.

ڏاڻو ۽ ساماڻو ڏکهو ڏکهو آڪٽ رڇ لاهيندا ڏنا نظر اچن.

ساماڻي (ٻٽ) کي سٽ ڏسي ڏاڻو هڪل ڪري ٿي.]

ڏاڻو: ڇورا، رن منهان، رونئو آهين ڇا، هٿ پيا ڏڪنئي، رڇ ڇڏاءِ...

[هٿڙي ڏيندي]

ساماڻو: رولئي هولدينءَ تون، هٿ ته هلايان پيو.

ڏاڻو: پلو. تو به ڇوان ٿي ڪيڄ ڪيا ۽ جيڪي پلا ماريا، سي جهان ڏسندا.

[ڇڙلدي]

ڍاليءِ: رن، سؤ پيرا چيو ٿمانءِ ته ڇوري کي هيس ڏ. پلي ٿوريءَ وهي چڙهي ٻوءِ مقابلي لاءِ قبر مان پٺهين کي اٿاري اچجان، موڪل ٿئي.

ڏاڻو: وات جهل. خبردار جو منهنجو پيءُ پٽيو اٿئي. منهنجو پيءُ رڄ مهاڻو هو، ڪين هڙو لوڪڙ. وچ سير ۾ واڳونءِ چنگهه ۾ وات وڌس، ته به ڪيهري آئي ڪپر تي سوئن سان سٽيائينس.

[ڇڙ سان]

ڍاليءِ: پلو. پٺهين جي رڄ مهاڻو هجي هان ته واڳون وات ئي ڪين وجهيس هان. واڳون ذات مهائي کي سڃاڻي. پٺهين هو ڇور پيو. پرايون مينهون لوڙهيندي واڳونءِ وات وڌس ۽ ڪناري تي آئي سٽيائينس ته وڏو ڪلاچ جو ڪن ڪٽيائين ۽ سورڙو ميربحر ٿي پيو!

[پٽل ڏئي ٻيڙيءَ مان آليسو ڪڍندي پوري طاقت سان اولارينهءِ]

ڏاڻو: ڇوانءِ تي اڱوٺي جيڏي لينگر لاءِ منهجو پيءُ نه پٽن. خولا خون ٿي ويندي، آليسي سان درياهه جي سير وٺائي ڇڏيندي سانءِ.

[سٽ ڏئي آليسو ڦرينهءِ]

ڍاليءِ: چڱو چڱو، هاڻ اهو پٽلهڻ وارو ڦڪات ڇڏ. پٺهين والڪي، واڳونءِ کي ڏٺا ڏينه و، آئون به ڪپر ڏيکاري سگهان ٿو.

[سٽ سان پهرين پٽ ۽ پوءِ مڙس ۾ لهارينهءِ، ڪاوڙ سان رولڻهارڪي ٿي رڙ ڪنهءِ]

ڏاڻو: آخر، اوهان پيءُ پٽ مون کي سمجهيو ڇاهي، ڇا سمجهيو آ-؟

[ڇهن ۾ مرڪ لڪائڻ جي ڪوشش ڪندي]

ڍاليءِ: اڙي چنڊي، مان ته توکي پنهنجي زال ٿو سمجهان.

[پٽ ڏاڻهن لهاري، مٺچ ڏئي دهمان ساڻ هڪل ڪنهءِ]

ڍاليءِ: ڇوڙي ڇورا، ڇا سمجهو ٿي ساڻهين کي؟

[شرارت سان]

ساماڻو: الائي ڪيس ڪٻر.

ڍاليءِ: ڀڏائي رن، ڪٿي ڪاله ٿو سمجهئي، تون اجايو پئي ڪوڙن سان نکرين.

ڏاڻو: ڪٿي ڇوي تس، ڪيري ٻلي جيان ڇيري ڇوڏهن ٽکر ڪريالس.

[ڏڻ ڇالڇي وڏيک ڇيڙائڻ لاءِ]

پٽ: ڏس، هاڻ تون پئي ٻکوات ڪرينءَ سان ساٿ هان.

(رڙ ڪندي)

ڏاڏو: چپ ڪر.

(پوڳ مان)

ڊانڊي: ڪڏهن مئو جهنگ ۾ آرائي پارائي، چارئي پاسا چُپ، جيڪو ڳالهائيندو سو مثل ڪڏهن ڪائيندو.

[ڪئميرا تيزيءَ سان ڊانڊيءَ کان ساماڻي ڏاڏهن وڃي ٿي]

(وات ڪي آڱر آئي)

ساماڻو: چُپ.

[ڪئميرا تيزيءَ سان پنهي ننڍڙن پارن تي وڃي ٿي]

(وات تي هٿ ڏئي)

پارڙا: چُپ ... چُپ ...

[ڏاڏو ٿري ڪري چٽني ڏاڏهن نهاري ٿو. ڪن لاءِ پيڙي ۾ ماٺ ڇانئجي ٿي وڃي]

(بيزاريءَ مان)

ڏاڏو: هان، تہ اوهين سڀ هڪ صلاح تي ويا آهيو؟

ساماڻو: اوهيو اسان مثل ڪڏهن ڪاڏو.

(پارڙا ۽ ڊانڊي تاڙيون وڄائن ٿا)

پارڙا: مثل ڪڏهن ڪاڏو، مثل ڪڏهن ڪاڏو، مثل ڪڏهن ڪاڏو.

[ڏاڏو، خارن مان چٽني ڏاڏهن ڏاڍي جٌوهہ مان نهاري ٿو. ننڍڙي پٽ ڪي تاڙيون وڄائيندي خوش ٿيندي ڏسي، ڪاوڙ ڍري ٿيندي ٿي وڃيس، منهن تي مرڪ ڦوڙلدي ٿي اچيس. مرڪ لڪائڻ جي ڪوشش ڪندي]

ڏاڏو: چڱو چڱو، ڪڳيون پوءِ هئو، رڃ درياهہ ۾ پٺياءُ لاهيندو ڇا؟ ڪر ڪريو، سڀ ڦوٽي ٿيندا ٿا وڃو.

[ڊانڊي، ڏاڏو ۽ ساماڻو وري رڃ لاهڻ ۾ لڳي ٿا وڃن]

Cut

[ڪئميرا رات جي وقت ڊانڊيءَ جي پيڙيءَ ۾ ٻتي ٻرندي ڏيکاري ٿي. ڏاڏو ساليون پچائي، ڪوسيون ڪوسيون ماليون پارڙن ۽ مڙس آڏو رکندي ٿي وڃي. پارڙا ۽ ڊانڊي مڇي مالي ڪائيندا ٿا رهن، ۽ پاهہ جو دولهون پيڙيءَ مان ڦولارچندو ٿو لڪري]

Cut

ڏيک 5-

[آئوٽ ڊور-ڏينهن]

[ڪئميرا صبح سويري لهرن مٿان اپرلدڙ مڇ جا تجلا ڊوڙلدي ڏيکاري تجلن سان پيڙيءَ تي اچي ٿي. ڏاڏو ساماڻو ۽ ڊانڊي ساڳيءَ طرح رڃ ڇڪيندا نظر ٿا اچن. ڏاڏو اڳيان آهي ۽ وڏي طاقت سان رڃ ڇڪيندي ٿي رهي]

ڏاڏو: درياهہ جا پٽ، اڄ ڇا ٿو چوين؟ اڄ جي سنوت نتو ڏين تہ پوءِ منشيءَ کان بہ وڌ بچڙو ڪندي سانءَ.

[ڪئميرا ڏاڏو جي side close up کان پين ڪندي سندس پنيان پٺهنس ساماڻي کي ڏيکاري ٿي. پنيان رڃ ۾ هٿ وجهيو]

ساماڻو: درياهہ جي پٽ کان ڇاتي پڇين، ڏاڏو مهاڻيءَ جي پٽ کان پڇ، منهنجو حساب تہ چوي ٿو تہ مڇيءَ کان اڄ بہ ٿئي آگوٺو.

[ڏاڏو ڏلد شيڪي، ڪر ڪائي مُڙي پٽ ڏاڏهن نهاري ٿي]

ڏاڏو: سُنهن. مڇيءَ کان آ آگوٺو جو پٺيان جي پاڇاهي آ.

[ڪئميرا ڏاڏو، ساماڻي ۽ ساماڻي پٺيان، ڏاڏي کي فوڪس ۾ آڻي ٿي. رڇ کي پڇڙ کان جهليو]

ڏاڏي: ڇوڪر سچو آ پيو. پلا ڏاڏ جا رڇ ۾ ڪو درياهه ۾ ڪوهو ڪوڙيندا. هيئر درياهه ۾ آهن ڪجهه ڪوڙون، پيو تو وارو رڇ لهي ٽڪو ۾ ڪولهه.

[ڪئميرا فاسٽ پين ڪري. چار چڪيندڙ ڏاڏو تي اچي ٿي. چار ۾ پنج وڏيون موراڪيون ٽڪنديون اچن ٿيون

رڇ چڪيندي اڌ وڏائيءَ سان]

ڏاڏو: آولهن... درياهه، ۽ مهاڻيءَ کي ماڻ نه ڏئي. اوهان جا اندر ٿيا هن ڪارا. ڪس چڙهي وٺي آڻوَ دلين تي.

[موراڪين ۾ لهاريندي هارايل انداز سان]

ڏاڏي: اندر ڪارو آ تنهنجو، انين ڇو اٿي ڇئين ته درياهه جو توتي آرُ ٿيو آ رَنَ. اڄ ته موراڪيون ٿي موراڪيون آهن. ڳاڙهه سُنهيون.

[شرارت سان]

ساماڻو: ابا خدا سون، رات هڪ هڪ اک ۾ لهون سرسو وڏئين پئي. وارن ۾ ڦٽيءَ جو ڦهڪو هيس.

[هٿ روڪي پٺ کي پري کان پونڊو کهروڙيندي]

ڏاڏو: ڇورا هي ته وٺ. اڳ جي ڳالهه هجئي. اڙي هي ماڻ سان ٿو ڳالهائين.

ساماڻو: ڳال ڪبي حق جي پيو.

[زور لڳائيندي]

ڏاڏو: وات بند ڪر ٽرڙا، آئون اوهان هڙلي کي پچڻ واري آهيان.

ڏاڏي: ڇو نه. تون ته درياهه شاهه کي منهن ڏيو ويٺي آهين.

[ڏاڏو ڪاوڙ سان ڏاڏهس نهاري ٿي]

ڏاڏو: چڱو چڱو، ڪم ڪريو. سڀئيون ماڻهين ڪيلدي ڪيڻ؟

[ڏاڏو رڇ چڪڻ لڳي ٿي. سندس پٺيان پٽ ۽ ڏاڏي به رڇ چڪيندا، سڀئيون ڪيلدا ٿا وڃن.

(ڊزالوڊ) •

ڏيک ـ6

(آئوٽ ڊور. ڏينهن)

[ڪئمرا پيڙيءَ کي سڙهه جي زور سان ڪناري ڏي ڇهلندو ويندو ڏيکاري ٿي.

ڪئمرا ڪناري تان منشيءَ جي ساٿيءَ کي بند تان پيڙيءَ جي جاسوسي ڪندي ڏيکاري ٿي. پيڙي ڪنارو ڏيو. هلندي ٿي وڃي. ڪئميرا پيڙيءَ جي سائيڊ کان درياهه ڪناري هڪ ڪاٺ جي ٿالهي واري ڇپر هيٺ 60 سالن جي الڏي پوڙهيءَ کي اپائڪو ويٺل ڏيکاري ٿي. سندس پاسي ۾ هڪ لنيڙو اپالو ليگرو ويٺل آهي.

ڪئمرا ڏاڏو تي اچي ٿي. هوءَ عجيب نظرن سان الڏي مهاڻيءَ ڏالهن لهاري ٿي. سندس پاسي ۾ هڪ لنيڙو ڏيرو اپالو نينگر ويٺل آهي.

ڪئميرا ڏاڏو تي اچي ٿي. هوءَ عجيب لظرن سان انڌي مهاڻيءَ جي ليڙون ليڙون لڳڙن ڏالهن نهاري ٿي. ڪيس جڻ رحم ويڙهي ٿو وڃي.

هوءَ پيڙيءَ جي ٿالهي مان هڪ وڏو ڪرڙو ڪڍي پوريءَ سگهه سان ٿالهي مٿان اڇلائي ٿي. لنيڙو پارڙو اچرج مان ڪرڙي ڏالهن لهاري ٿو]

لنيڙو: ڏاڏي، ڪرڙو. هيڏو وڏو... وڏو وڏو.

[ڪئمرا پوڙهيءَ تي اچي ٿي. هوءَ عجيب خوشيءَ مان هٿوراڙيون ڏيندي، ڪرڙي کي هٿ لائي لي ڏسي. اچرج مان]

ٻوڙهي: هان... هي ڪنهن اڇلايو، ڪنهن؟

[ڪئمرا منشيءَ جي ساٿيءَ تي اچي ٿي. هو عجيب انداز سان پيڙيءَ ۾ لهاري ڪنڌ ڌوڻي ٿو. هو ست ڏئي پوڙهيءَ جي هٿن مان ڪُرڙو وٺي ٿو. انڌڙي حيرت مان هٿ سان ويل ڪُرڙي لاءِ هٿوراڙيون ڏيندي، ٿي رهي]

انڌڙي: هان هي ڇا ٿيو. هي ڇا... ڪُرڙو ڪاڏي ويو؟

[ڪئمرا لنيڙي تي اچي ٿي. هُو عجيب ڏکوئيل نظرن سان منشيءَ جي ساٿيءَ ۾ لهاريندي رهجي ٿو وڃي ۽ ناءُ ڏاڍي ڪنيرتا سان ڪنارو ڏيو ٻري هلندي ٿي وڃي.

— Cut —

ڏيک ـ7

(آئوٽ ڊور. ڏينهن)

[ڪئمرا مڏيءَ جو منظر ڏيکاري ٿي. ڍاليءَ جي ناءُ مڏيءَ ڏالهن گهوماٽيون کائيندي ورندي ٿي نظر اچي. سڙهه ڍرو ٿي، ڦڙ ڦڙ ڪندو ٿو رهي.

ڪئمرا منشيءَ تي اچي ٿي، جو ڪناري تي، ساهميءَ جي پڙ ۾ رسيد ٻوڪ ڪنيو بيٺل آهي.

سندس ساٿي ڪُرڙو ڪنيو پٺيان پٺيان اچي ٿو. ڪرڙو ڏيکاريندي]

ساٿي: سائين، هي ڏس متان چئين ته الڏا ٿيو پيا هلون. خداسون، هي رستي ۾ ٿا مال ليڪال ڪن. هي ڏس.

[ڪُرڙو ڏسي ڪاوڙ مان]

منشي: ته اها ڳالهه آهي.

ساٿي: هوءَ ٿالٽي واري انڌي آهي نه، الهيءَ رستي ٿا مال ليڪال ڪن. منشي ائين ته خالو خراب ٿي ويندو.

[جوش مان ڪاوڙ ۾ ڊاڙ ڏيندي]

منشي: ٺيڪ آ، اچڻ ڏين. اهي انڪلون منڪلون، مون سان ڪين هلندئيون. مان ڀانهين تو سڃهن ڏيان.

[ڍاليءَ جي ناءُ گهوماٽيون کائيندي ڪپر سان اچي لڳي ٿي. ڏاڏو اڳيان تي پير لٽڪايو ويٺل ٿي نظر اچي. جڏهن هاڻ ڪر سان سندس ڪو واسطو ئي ڪونهي.

ڍانيءَ ۽ ساماڻو مڇيءَ پريل ڪارا ڪٽي، ساهميءَ تي رکن ٿا.

ڍاليءَ ڏانهن نهاري]

منشي: ميان، مون کي خبر پئي آهي ته اوهين رستي ۾ ٿا مال ليڪال ڪريو.

[ڏاڏو جي نظر ان ڳالهه تي منشي ڏي وڃي ٿي، چوٽ کائي]

ڍالي: سائين اهو اسورو ڪوڙ آهي. امان جو ڏلڏو سچ جو آهي. پاڪ درياهه شاهه جيان.

منشي: پر جي سڳ سوڏو شاهه ڏيان ته پوءِ؟

ڍاني: اهڙي شاهدي ڪوبه ڪونه ڏيندو.

[ڪئمرا ساٿيءَ تي اچي ٿي جو ڍانيءَ اڳيان ڪُرڙو پٽ تي اڇلائي ٿو

[ساٿيءَ ڏالهن اشارو ڪندي]

منشي: ته پوءِ هي ڇا آهي؟ هي شاهه بيٺو آ. ڇا، هي ڪُرڙو اوهان انڌڙيءَ آڏو نه اڇلايو هو؟

[ڪئمرا فاسٽ پئلر ڪري ڏاڏو تي اچي ٿي. ڏاڏو جي تن بدن ۾ چڻ باهه لڳي ٿي وڃي. اچانڪ ڏئي اٿندي]

ڏاڏو: هن رن سڃهين کان ڇا ٿو پڇين؟ اهو ڪُرڙو مون اڇلايو هو... مون...

منشي: ڇو؟

ڏاڏو: ڇو وري ڇو؟ ڇا درياهه کي موڪلا ڏيڻ ڏوهه آهي؟ منشي، ان اندڙي پوڙهيءَ ماري ڇمار درياهه کي پنهنجو رت ست، نور سڀور ڏنو آهي. ڇا هاڻ هوءَ درياهه کان هڪ ڪڪي به نه لهڻي؟

[ڪن لاءِ سڀ چپ ٿي اچي وڃن ٿا]

ڏاڏو: اڙي منشي، هانوَ تي هٿ هڻي ڳالهه ڪر، هوءَ درياهه کان ايترو به نه لهڻين ڇا؟ اوهان جي اک جو پاڻي ڇو مري ويو آهي؟

منشي: پر مائي، پهرين سڄي مڏيءَ تي اپڻ گهرجي.

ڏاڏو: نه پهرين درياهه شاهه جو قرض، پوءِ مڏي. ڪن ڪولي بُڏي ڇڏ ڪڳا، چاڙهه هڻڻ جي ضرورت ڪانهين. تو ڪي حساب ڪاڻو آهي ڪات.

منشي: ٺيڪ آ. ته پوءِ مياڻ کان اوهان جي ٻيڙي سير تي ڪاله چڙهندي.

[ڇپرا ڏيندي]

ڏاڏو: اڙي وهه ڙي واهه، سير تي ڪاله چڙهندي، ته ڀيو ڇا سڪيءَ تي چڙهندي. او ڪڳا، مياڻ منهنجي ٻيڙي سير تي چڙهندي، جيڪا ڪاهڻي ٿئي ڪاهجانءِ.

[ڊانيڊي وڏي رسيه وٺي ٿو]

ڊانيڊي: منشي، اسان ته تنهنجي رشيه ڪڏهن ڪاله پڙهي، پوءِ ڪيئن ٿو اسان کي بي‌ايمان ٿاهين.

[مڙس کي هٿل ڪندي]

ڏاڏو: هاڻ سڻون ڇا ٿو ڏسينس، ٺڪ کي سڀ ٺڪ لظر ايندا آهن، تون ٻيڙي آڪلاءِ.

[ڊانيڊي ٻيڙيءَ جو ڪلو ڪيڏي ٿو، ۽ سٽ ڏئي ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ٿو. ٻيڙي ڪنيرتا مان وڏي ٿي]

ماڻي: منشي، هاڻ هنن جو پيٽ پريو اٿئي. مياڻ ٿي حساب چڪتو ڪرين.

[ٻيڙيءَ ڏانهن نهارينهدي وڏيءَ موچ مان]

منشي: ميان، درياهه جا حال ڏسين پيو. اها انهن جي دل آهي جو سير تي ٻيڙي چاڙهيو، چار مهيون آئين ٿا. پيو ڪنهن کي موت ڪنيو آهي، جو الهيءَ مڇريل درياهه ۾ ٻيڙي لاهي. جڏهوڪا مينهن تڏهوڪا پاڻي. باقي ٻيلي ماڻهو دل جا سچا اٿئي.

[ماڻي منشيءَ ڏانهن نهارينهدو رهجي ٿو وڃي]

Desolve

ڏيک -8

(آئوٽ ڊور. رات)

[ڪئمرا درياهه کي پنهنجي پوري طاقت ۽ ڪنيرتا مان وهندو ڏيکاري ٿي، پاڻيءَ ۾ وڏا وڏا ٿڙ لڙهندا لظر اچن ٿا. سج پوري پوڏار ۾ لڙهندو ٿو وڃي.

ڪئمرا درياهه ڪناري، ڏاڏو جي ٻيڙيءَ جو منظر پيش ڪري ٿي. ڏاڏو ٻيڙيءَ جو ڪلو ڪپ مان طاقت مان سٽ ڏئي ڪيڏندي لظر ٿي اچي.

ڊانيڊي، مڙهه مڏو ڪندو ٿو نظر اچي، ۽ ماماڻو ڊکهي لوڙهه ڪنيو ٻيڙي اڪارڻ لاءِ وڏلهو ٿو لظر اچي. ڪنڌيءَ تي ميرپحر رڃ سچا ڪندا ٿا لظر اچن.

هڪ پوڙهو مهاڻو ڏاڏو کي ڪلو ڪيڏندو ڏسي]

پوڙهو: مائي، اڄ ته درياهه ڦاٽي ٿو. متان ٻيڙي سير تي چاڙهي اٿئي.

[ڪلي وارو رسو ٻيڙيءَ ۾ اڇلائي ٿي]

ڏاڏو: چاچا، ڪندري کي درياهه ڪوهه ڪندو؟ مهاڻن جا ٻيڙا درياهه تاريندو آ، ٻوڙيندو ڪڏهن ڪين.

[ڏاڏو سٽ ڏئي پيڙيءَ ۾ هلي ٿي وڃي.
ساماٽو لوڙهه ڪپر ۾ اڙائي پوري طاقت سان،
پيڙيءَ کي ڪپر کان ڇڏائي ٿو. ڏاڏي سڙهه چاڙهي
ٿو ڇڏي. پيڙي هوريان هوريان ڏاڍي گنڀيرتا
سان ڪنارو ڏيو جهلندي ٿي وڃي.

(ڪن پل جي ماهي)

[ڪئمرا دريا جي سير ۾ ڏاڏو جي پيڙي
ڏيکاري ٿي. ڏاڏو ماڳيءَ طرح آڳي تي ويٺي،
رچ ڇڏائيندي ٿي وڃي. ڏاڏي ۽ سندس پٺيان
ساماٽو رچ ڇڏائيندا وڏائيندا ٿا وڃن.

ڪئمرا پيڙيءَ تان پين ڪندي، اوير ۾ ڏوڙيو
۽ ڏاڪڙ ٿي ڏيکاري.

اوير ۾ لهاريندي]

ڏاڏي: پاليان، طوفان پيو اچي.

[اوير ۾ لهاري]

ساماٽو: ها، اوير ۾ ڏوڙيو آهي، طوفان
مينهن واءُ ڪندو پيو اچي.

[اوير ۾ لهاري]

ڏاڏو: ڪلا پاڙي، هاڻ ٿو ڦاٿي. اڳ ته
ڇڻ مينهن واءُ ڏنو ٿي ڪين اٿي.

[ڪئمرا طوفان اپرلدو ٿي ڏيکاري Wind
Sound effect پيڙيءَ مٿان طوفان ورلدو ٿو وڃي
سڙهه لاهڻ جي ڪوشش ڪندي، هڪل ڪندي]

ڏاڏي: رن. طوفان اچي ويو. جلدي سڙهه لاهه..

[پاڙي کي هڪل ڪندي سڙهه لاهڻ لڳي ٿو.

ڏاڏي: پيڙيءَ ۾ قابو ٿي ويهو.

(ڏاڏو ننڍڙيءَ ڏيءُ ۽ پٽ کي پيڙيءَ جي
وچ ۾ ٽيڪو ڏئي وهاري ٿي.

طوفان پوري طاقت سان ٿو اچي. ڏاڏي،
ساماٽو ۽ ڏاڏو جهڙوئي ٽڙ تڪڙ سان سڙهه لاهڻ
جي ڪوشش ڪن ٿا، اوچتو سڙهه ساماٽي کي
لڳي ٿو وڃي. اوچتو ڏاڏو جي نظر ساماٽي تي
پوي ٿي. رڙ ڪندي لُوه پائي پيڙيءَ مان ٽپو
ڪٽي رڙ ڪندي]

ڏاڏو: ساماٽا. مٿان هيٺو ٿيو آهين. آئون
اچان پئي.

[ڏاڏو تيزيءَ سان ٽپو ڪٽي درياهه ۾ ٽپ
ڏئي ٿي. ڏاڏيءَ واتان رڙ نڪري ٿي وڃي.

ڏاڏي پوري طاقت سان درياهه ۾ مڇيءَ
جيان ٽپ ڏئي ٿو.]

ڏاڏي: ساماٽا.

[هوريان هوريان درياهه مٿان ڪارو طوفاني
ڏلڻ چانئجي ٿو وڃي. اولداهين سان، طوفاني
سولسٽن ۾ ڏاڏو ڏاڏو ۽ ساماٽي جا آواز درياهه ۾
گجندا ٿا رهن]

ڏاڏو: ساماٽا... ڪٿي آهين، سڏ ڏي.

ڏاڏي: ساماٽا... ساماٽا ڪٿي آهين. لهرن
تي پاڻ کي لهوارو ڇڏي ڏي، ڪپر ڏاڏهن هٿ هڻ.

[طوفان ۽ درياهه گجندا ٿا رهن. ڏاڏو ۽
ڏاڏيءَ جي آوازن جو پڙاڏو درياهه ۾ لڙهندو
ٿو وڃي] (سهڪي سان)

ڏاڏو: ساماٽا... ساماٽا، ڪٿي آهين، سڏ ڏي
ساماٽا ڪٿي آهين.

—طوفان—

(وڍرم جي وٿي)

[هوريان هوريان طوفان ماٺو ٿيندو ٿو وڃي.
ڏاڏو ٽنبي تي ترندي ڪناري تي اچي ٿي.
سندس هاڻ ڇڻ هڪيءَ کان ٿو اچي.

هوءَ ڪناري تي چڪڻ مان سهڪندي ڪري
ٿي — سندس وات مان گهوٽڻ جو پاڻي خارج
ٿئي ٿو. هوءَ ڏيي ڏيي اٿي ٿي.

ڏاڏو: ساماڻا... ساماڻا ڪٿي آهن، مڏ ڏي... ڪٿي آهن؟

[ڏاڏو ٻاهر اچي، درياهه ڪناري، ڇرين جيان لُوهڻون تي پائي، ريهه ڪري]

ڏاڏو: او درياهه... منهنجو ساماڻو ڪٿي آهي. منهنجو ساماڻو ڪٿي آهي.

[ڏاڏو، ڪپ ڇڪ ۾ ٻوڙلدي الٽي ڪري رالپات ڪري رولي ٿو. منهن تي ڪپ ملينديو]

ڏاڏو: الا سون مان جاڙ ٿي وئي. منهنجو ساماڻو ڪٿي آ. او متا مهراڻ جواب ڇو لٿو ڏين. جواب ڇو لٿو ڏين. انڌو ٿيو آهين؟ جواب ڏي

[۽ پوءِ منهن ۾ جوتون پٽيندي ڇرين جيان درياهه مٿان ويهو، راپيندي ٿو رهي. ڪپ ۾ منهن وجهي رالپات ڪري روئي ٿو.]

او درياهه، امان ۾ تہ واڳون بہ وات ڪين وجهن، توڪي بہ مڏيءَ جو منشي سمجهان ڇا؟

[درياهه وهندو ٿو رهي. ڪئمرا ٻاليءَ ڪي پري پري تائين رڙيون ڪندي ڏيکاري ٿي]

ٻالي: ساماڻا... ساماڻا.

[اوچتو سندس نظر زال تي پوي ٿي]

ٻالي: ڏاڏو...

ڏاڏو: ٻالي...

(هوءَ ٻوڙي مڙس ڪي ياڪر پائي ٻڪون پري روئي ٿي]

ٻالي ساماڻو ڪٿي آ. چپ ڇو آهين ٻالي، منهنجو ساماڻو ڪٿي آ؟

[اوچتو سندس نظر، مڙس جي ڪلهي ڪان پري، اولهه پيل ساماڻي ڏالهن ڪجي ٿي وڃي. زور سان ٻوڙلدي رڙ ڪندي]

ڏاڏو: ساماڻا.

[ڪئمرا ساماڻي کي زوم اِن ڪري ٿي: ساماڻو انتهائي ڪمزور حالت ۾ اوللي منهن پيل نظر اچي ٿو. سندس وات مان پاڻي اُڙڪات ڪيو لڪري ٿو.

ڏاڏو ۽ ٻالي ٻوڙلدا، ساماڻي مٿان اچن ٿا. ٻالي هڪدم ساماڻي جي پيٽ هيٺان پالهن ڏئي، ڪيس ڦيرائي، سندس وات مان پاڻي ڪڍي ٿو. ساماڻي ۾ ڏهي ڏهي ساهه پوي ٿو. هو ماءُ پيءُ ڏالهن نهاري، وري آسيس ڪان اکيون بند ڪري ٿو ڇڏي. ماءُ ۽ پيءُ ۾ ڇڻ لٺون ساهه ڦوڪجي ٿو وڃي. اوچتو ٻاليءَ جي نظر درياهه ڏالهن پئڪندي ٿي وڃي]

Cut

ڪئمرا ڪٽ ڪري، دور درياهه وچ ۾ ٻاليءَ جي ناؤ کي وچ سير ۾ گهوماٽيون ڪائيندي وهندو ويندي ٿي ڏيکاري- ٻئي لنڊڙا پارڙا پوري طاقت سان پيڙيءَ ۾ ڪڏ ٿيل پائي، ٻن سان ڪيڏلا ٿا وڃن.

ڏانڊاڻي جي لات

– پين، ڪاغذ ۽ منهنجي 'ڪهاڻيڪار' جي وچ ۾ ٺهيل هيءَ ٽڪنڊو ڪڏهن ڊهندو يا نه، لڳو ٿو چئي سگهان ـــ شايد مون توکي اڳ به ٻڌايو هو ته مون کي ڪا Justification ڪونهي. جيتوڻيڪ ماڻهو پين جي خرچ ۽ Inconvinienience تي پنهنجون دوستيون ۽ محبتون ٽاٽيندا آهن ۽ انهن کي Justification هوندي آهي؛ پر مون وٽ لکڻ لاءِ ڪابه Justification ڪونهي.

– پريم ۽ مڪتي سون لاءِ مخالف ڏس ۾ ويندڙ ٻه رستا آهن. ڪتابن ۾ پڙهيل، ٻڌل ڏٺل ڳالهين، تجربن ۽ واقعن جي تشريح ۽ معنا مون لاءِ بي معنا آهي (اها منهنجي تشريح ۽ معنا سان ميل نٿي کائي ۽ جي مان ٻڌايل ۽ عام قبول ڪئي ويندڙ معنا ۽ تشريح قبول ڪيان ٿو، ته مون لاءِ انساني حياتي بي معنا ٿيو وڃي). ـــ مظهر ميمڻ

– لکڻ ڇڏي ڏيڻ ڪان الڪار ائبسٽريڪٽ الڪار هو. لکڻ مون نه ڇڏيو آهي، لکڻ مون کي ڇڏي ڏنو آهي. ڪهاڻي مون لاءِ نه مئي آهي، پر شايد ڪنهن خطرناڪ موڙ تي، خالي دماغ سان هلندي آئون ڪهاڻيءَ لاءِ مري ويس ـــ ماڻهو ان وقت پاڻ کي ڀرپور طريقي سان ذهني ۽ جسماني طرح ٿڪل محسوس ڪندو آهي جڏهن هو پاڻ کي غلط سمجهندو آهي. آئون هيل تائين پاڻ کي غلط سمجهندو رهيو آهيان، ريئلائيز مون ڪيو آهي ته آئون سوڊو انٽيليڪچوئل ماهت ڪيتر ۾ رووليوشن آڻڻ جو ڀرم ڪٿي هلندو رهيو آهيان. ڀرم ذرا ذرا ٿي ويو. اهو ٿاڪ جي پڄاڻي ويس ته شايد وري لکي سگهان. لکڻ ڀيو ڪجهه به نه رفيوج آهي. آئون ٿڪل، ڊٺل هاريل جنگ وڙهندڙ انسان صرف لکڻ ۾ ئي رفيوج وٺي سگهان ٿو (ان احساس کي ڪٿي شايد لکي سگهان) ـــ هڪ ڳالهه: لکڻ جو ڪارڻ؟ ايئن انسان ڇو ٿو لکي؟ جڏهن ته زندگيءَ پنيان ڪو مقصد يا ڪارڻ هجڻ ضروري آهي! (پوءِ ڪارڻ جي ڳولا جي ضرورت)؟ ـــ اسين لکڻ کي ٿاقوڙا هٿي مڃي به هلون، ته به ڪارڻ جي ڳولا ۾ ڪا راهه لکري سگهي ٿي؛ پر اسين پنهنجي ڪوَنلائپ ۽ اڪهاڙپ کي مڪمل روپ ۾ ڏسڻ ڪان ڇرڪون ٿا... ـــ مشتاق احمد شورو

– اسان جي مٽ ۾ صدين جو سرمايو دٻيل آهي. سڙيل ۽ ڳريل. ان ۾ ڪابه گنجائش ڪانهي. ڪتابن جا صفحا ڪورا ۽ اڇيل آهن ـــ مٽ پيڇا پولدا. مان شايد نه پر يقينن آءٌ ٻڪي لاهيان. مان مطالبو آهيان. Protest آهيان. انساني امنگن، حسرتن ۽ خواهشن جو ـــ

ـــ شرجيل

نقاد نہ ڪو قصيده گو آهي، جو پنهنجي پسنديده اديب لاءِ ويهي مداحون گهڙي، ۽ نہ ڪو حجام آهي جو مڏيءَ پاڪيءَ سان ويٺو اديبن جا مٿا ڪوڙي!

*　　*　　*

هڪ حاسد، ڪينہ پرور، متعصب ۽ انتقامي جذبات رکندڙ ماڻهو نقاد ٿي نٿو سگهي. نقاد، تہ هڪ شريف النفس، وسيع القلب ماڻهو ٿي سگهي ٿو. جو رحمت ۽ رافت جي جذبات سان سرشار هجي. جو ذاتي ۽ شخصي تعلقات کان بالا هجي. جو مک وانگر رڳو گندگيءَ جي ڍير تي نہ ويهي، پر ماکيءَ جي مک وانگر، حسين ۽ جميل، عطر بيز ۽ روح پرور فني گلستان مان رس چوسي، مٺي ماکي بنائي سگهي.

ـ غلام محمد گرامي

مهراڻ 1-2/1973ع

مضمون

ڊاڪٽر ممتاز پٺاڻ — سنڌي شاعريءَ جا ٻانيڪار-1

سنڌ جي اوائلي شاعري بابت عموماً اهو ٻڌايو وڃي ٿو ته اها سومرا دؤر کان شروع ٿي، پر انهيءَ بابت ڪو به مستند مواد موجود نه آهي. البت ڪي دوها، ڪن تاريخي شخصيتن ڏانهن منسوب ڪيا ويا آهن جي يا ته پوءِ جا گهڙيل آهن، يا ڪن فارسي نسخن تان ورتل آهن. اهي فارسي ڪتاب گهڻو پوءِ جا لکيل آهن ۽ ٿي سگهي ٿو ته انهن جي مصنفن پڌل شعر جا ٽوٽڪا پنهنجي ڪتاب ۾ نقل ڪيا هجن. سنڌي شاعريءَ جي شروعات ڪيتري به پراڻي هجي؛ پر ان تي مستند مواد سورهين صدي عيسوي کان پوءِ ئي دستياب ٿي سگهيو آهي. اهوئي سبب آهي جو انهيءَ دؤر جي شاعرن کي سنڌي شاعريءَ جو "ٻانيڪار" (Pioneer) سڏيو وڃي ٿو. انهن ٻانيڪار شاعرن ۾ قاضي قادن، مخدوم نوح ۽ شاهه عبدالڪريم بلڙي وارو وڏي اهميت رکن ٿا. سنڌ ن شاعري سنڌ جي بنيادي شاعري تسليم ڪئي وئي آهي ۽ جيڪي شاعر ڪالهه پوءِ آيا، انهن گهڻو ڪري سنڌن تقليد ڪئي آهي ۽ اهوئي خيال پنهنجي شاعري ۾ ظاهر ڪيو آهي. ان ڪري انهن ٻانيڪار شاعرن جو سنڌي شاعريءَ ۾ اهو ساڳيو درجو آهي جيڪو عربي شاعريءَ ۾ الاَخطَل، فَرزدَق ۽ جَرير جو آهي ۽ انگريزي شاعريءَ ۾ چاسر، اسپينسر ۽ شيڪسپيئر جو آهي. فرق رڳو اهو آهي ته عربي ۽ انگريزي شاعرن جو ڪلام اصليت تي مبني آهي، ۽ انهن نهايت وڏيون تصنيفون ڇڏيون. سنڌي ٻانيڪار شاعرن جي ڪلام جو سڄو ڍانچو گهڻو ڪري تقليد ۽ نقاليءَ تي ٻڌل آهي. اها حقيقت انهن شاعرن جي ڪلام مان واضح آهي.

قاضي قادن:

سنڌي ٻانيڪار شاعرن جو اڳواڻ قاضي قادن آهي، جو اصل ۾ درٻيلي جو رهاڪو ٻڌايو ويو آهي. هُن سمن جو آخرين دؤر ۽ ان کان پوءِ ارغونن جو دور پڻ ڏٺو. سنڌس زماني ۾ ٺٽي تي ارغونن جو قبضو ٿيو ۽ اتي قرمار ڪئي وئي. مير معصوم بکريءَ جو چوڻ آهي، ته ارغونن جي لشڪر ٺٽي ۾ ظلم ۽ زبردستيءَ جي بازار گرم ڪري ڇڏي ۽ ماڻهن جي عزت ۽ مال لٽيو. قاضي قادن جا ٻار ٻچا به ٺٽي ۾ هئا ۽ قيد ڪيا ويا، ان ڪري هُو چرين وانگر ٺٽي جي گهٽين ۾ کين ڳوليندو رهيو. اصل عبارت هن ريت آهي: "زيراکه اهل و عيال قاضي نيز به بند افتاده بود واو سراسمه وار در کوچه تهته گم کردگانِ خود را مي جست"(1).

(1) تاريخ معصومي: ص 114

تحفة الڪرام ۾ ٻڌايو ويو آهي ته حافظ محمد شريف جـي چوڻ تي ٺٽي جي ماڻهن تان قتلام، قرمار جو خاتمو ٿيو: ان ته ڪوبه ماڻهو انهيءَ مصيبت مان اڃا به ڇٽي سگهي ها. وڌيڪ مذڪور آهي ته 11- محرم کان 20- محرم 927 هجري تائين، ٺٽي جـي شهر کي لڏڪو سمجهي لٽيو ويو هو(2). جيئن ته ارغون چنگيزخان جـي نسل مان هئا ۽ مغل (منگول) هئا، ان ڪري انهن پنهنجي اباڻي ظالماڻي طور طريقي کي قائم ڪرڻ لاءِ ڪوبه ڪسر ڪونه ڇڏيو. اهوئي سبب آهي جو انهيءَ واقعي کي تاريخ ۾ ”خرابي سنده“(3) لکيو ويو ۽ ان محاوري (چوڻي) مان ابجد جي حساب موجب ساڳيو سال يعني 927 هجري (521 عيسوي) نڪريو اچي.

طبقات اڪبري ۾ وري هن ريت ٻڌايو ويو آهي ته شاهه بيگ ارغون اتر سنڌ ۾ بکر جو قلعو ڪاهيو رستي قاضي قادن کان هٿ ڪيو هو، جو ان وقت انهيءَ قلعي جو محافظ هو. ڪمس ڄام لنڊي انهيءَ قلعي تي مقرر ڪيو هو: پر هُن قلعي جي دفاع ڪرڻ بدران، شهر جون ڪنجيون قنڌار جي حاڪم جي حوالي ڪيون(4). قاضي قادن جو اهو قدم غداريءَ جي مترادف هو، ڇاڪاڻ ته سنڌ جو تختگاهه ٺٽو، ڄام فيروز جي هٿ ۾ هو ۽ بکر جو قلعو دشمن جي حوالي ڪرڻ سان، هُن لڪي جبل تائين سنڌ جو وڏو حصو ڌارين جي هٿ ۾ ڏيئي ڇڏيو. جنهن لاءِ تاريخ ۽ سنڌ جا ماڻهو ڪيس ڪڏهن به معاف نه ٿا ڪري سگهن.

قاضي قادن سنڌ جو پهريون شاعر آهي، جنهن جا دوها لکت ۾ مليا آهن. ٻڌايو ويو آهي ته هي صاحب قاضي ابوسعيد بن زين الدين جو پٽ هو ۽ هُو ٺٽي ۾ ڄائو هو: پر ڪن جو خيال آهي تـه هُو سيوهڻ جـو رهاڪو هو. قاضي قادن تفسير، حديث ۽ فقه جـو وڏو عالم سمجهيو وڃي ٿو. هُو سيد محمد مهدي جونپوري جو مريد هو. ڪيس ميرزا شاهه حسين ارغون بکر جو قاضي مقرر ڪيو هو. آخر ۾ هُن گوشه نشيني اختيار ڪئي ۽ سنه 958 هه (1551ع) ۾ وفات ڪيائين(5). هُن فارسي شعر جو هڪ وڏو ديوان ڇڏيو آهي، پر سنڌ ۾ مشهوري انهن ستن دوهن جي ڪري آهي، جي سنڌيءَ ۾ آهن ۽ بيان العارفين ۾ محفوظ ڪيا ويا آهن. اهي ست دوها (يه ستا بيت). سنڌي ٻوليءَ جا بنيادي شعر سمجهيا وڃن ٿا، ڇاڪاڻ تـه انهن جي تتبع تي پوءِ جي ايندڙ شاعرن شاهه ڪريم، مخدوم نوح، ابوالحسن، ساميءَ، لطيف ۽ ٻين پنهنجا پنهنجا بيت جوڙيا. قاضي قادن جا دوها گهڻو ڪري هندو ويدانت جي فلسفي تي ٻڌل آهن،

---

(2) تحفة الڪرام: جلد 1، حصو 1، ص 109

(3) يعني ته سنڌ جي تباهي — ڇاڪاڻ ته سمن جي خالص سنڌي حڪومت کي ختم ڪيو ويو ۽ ان کان پوءِ ڌارين جي حڪومت سنڌ تـي قائم ٿي ويئي. ان سان گڏ سنڌ جـي تختگاهه ٺٽي کي به بلڪل تاراج ڪيو ويو. تاريخ طاهري: ص 51-61

(4) طبقات اڪبري: جلد 3، ص 517

(5) تاريخ معصومي: ص201

جنهن جو ان وقت هند پاڪ اپکنڊ ۾ وڏو اثر هو. ويدالت مان مراد آهي "وَحدة الوجود"، ۽ ان جي معنيٰ آهي تہ جيڪي بہ ڏٺو وڃي ٿو، اهو سڀڪجهہ خدا آهي. ان ڪري خلا، وقت، انسان، تارا ۽ گرهہ، وڻ ٽڻ سڀ خدا جو حصو آهن. ڏٺو ويندو تہ اها حقيقت انسان جي عملي زندگيءَ ۾ بہ سچ ثابت ٿي آهي. ماڻهوءَ جي سڄي حياتيءَ جو دارومدار ماحول تي آهي ۽ ماحول ئي انسان جي زندگي ٺاهڻ ۽ ڊاهڻ ۾ وڏو ڪردار ادا ڪري ٿو. اهڙيءَ طرح اهو بہ مڃيو ويو آهي تہ سج، چنڊ، تارا، زمين ايستائين جو وڻ ٽڻ بہ انسان جي زندگيءَ تي اثرانداز ٿين ٿا. جيڪڏهن ماحول پاڪيزا ۽ ايمانداريءَ تي ٻڌل هوندو، تہ چڱي ڪم ڪندڙ ماڻهوءَ جو قدر ڪيو ويندو، پر جي ماحول ڏاڍ ۽ چاپلوسيءَ تي ٻڌل هوندو تہ ان ۾ خراب ۽ غلط قسم جي ماڻهن کي فروغ حاصل ٿيندو. وحدة الوجود اسلامي شريعت جي اصولن جي بلڪل منافي آهي، ۽ شرڪ آهي. اهوئي سبب آهي جو منصور حلاج کي ڦاهي ڏني ويئي. ڇاڪاڻ تہ هن "اناالحق" جو نعرو هنيو هو. منصور حلاج درحقيقت سنڌ ۾ بہ آيو هو ۽ ويدالت جو سبق ابوالعلي سنڌيءَ کان ورتو هئائين. دين اسلام فقط وحدة الشهود جو قائل آهي، يعني تہ جيڪي ڏٺو وڃي ٿو اهو سڀ الله جي مخلوق آهي ۽ ان جي تابع آهي ۽ نہ ان جي برابر. ان هوندي بہ اسلامي تاريخ جا وڏي ۾ وڏا بزرگ، عالم ۽ شاعر وحدة الوجود جي فلسفي تي هلندڙ هئا. ابن‌العربي، ذوالنون مصري، عبدالڪريم جيلي، فريدالدين عطار، بايزيد بسطامي وغيره سڀ وحدة الوجود جا حامي هئا. سنڌ جا بہ وڏا بزرگ جهڙوڪ شيخ عثمان (قلندر شهباز) شاهہ لطيف، سچل سرمست، خيرالدين شاهہ بکر وارو ۽ ٻيا سڀ وحدة الوجود جا قائل هئا. "قلندرشهباز" جو چوڻ آهي تہ:

من ان درم کہ در بحر جلال الله هستم،
بہ کوہ طور باموسیٰ کليم الله بود هستم. (6)

(مان الله جي جلالي بحر جو موتي آهيان، ڪوهہ طور تي موسيٰ جنهن سان ملاقات ڪئي اهو مان هوس). اهڙيءَ طرح خيرالدين شاهہ بکر واري جو قول آهي تہ:

ڪوهہ ڪرينڌا قبلو، جن سڃاتو سُبحان،
پرين اسين پاڻ، سجدا ڪريون ڪنهن کي. (7)

شاهہ لطيف ڀٽائي الهيءَ خيال بابت وري هن ريت فرمائي ٿو:

پيهي جان پاڻ ۾، ڪيم روح رهاڻ،
تہ نہ ڪو ڏونگر ڏيهہ ۾، نہ ڪا ڪيچين ڪاڻ،
پنهون ٿيس پاڻ، سسئي تان سور هئا. (8)

---

(6) لُبّ تاريخ سنڌ: ص - 9.
(7) حديقة الاولياء: ص - 66.
(8) شاهہ جو رسالو، سر سسئي آبري، داستان ٽيون، آية - 7.

قاضي قادن جي جوڙيل دوهن مان هرهڪ دوهو انساني زندگيءَ ۾ روحانيت ڏانهن ويندڙ رستي (طريقت) جو ڪونہ ڪو آزمودو آهي، جنهن کي شاعر نهايت خوش اسلوبي سان ٻڌائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، سڀ کان پهريون دوهو روحاني بيداريءَ متعلق آهي، جنهن ۾ هندڪو لفظ جوڳي استعمال ڪيو ويو آهي:

جوڳيءَ جاڳايوس، ستو هوس لنبہ ۾،
تهان پوءِ ٿيوس، سندي سريان پڇري. (9)

مطلب تہ آءٌ غفلت جي ننڊ ۾ هوس، مون کي جوڳيءَ يعني تہ مرشد) اچي الهيءَ ننڊ مان اٿاريو، ان کان پوءِ آءٌ سئين رستي تي پهتس. هن دوهي ۾ مرشد يا رهنما کي جوڳي سڏيو ويو آهي. جوڳي اهو نہ جيڪو ٽالگ ٻلائون ڪٺي هلي، پر اهو جيڪو جوڳ ڪري، يعني تہ پاڻ کي پڇاڻي، راتيون جاڳي پنهنجي نفس کي ماري، ايترو تہ بلند ٿي وڃي، جو دنيا جي ڪابہ لالچ ڪيس لالچائي نہ سگهي. درحقيقت اهو جوڳي آهي، جيڪو روحانيت جو رستو ڏسي سگهي ٿو ۽ نہ ملان يا پنڊت يا پير يا مرشد. جوڳي لفظ جو ڪم آڻڻ ۽ جوڳيءَ جو طالب کي سجاڳ ڪرڻ جو مفهوم قاضي قادن ڀڳتي تحريڪ کان ورتو ٿو ڏسجي جنهن جو ان وقت سنڌي ڪنڌ ۾ تمام گهڻو اثر هو.

ڪبير ڀڳت جو چوڻ آهي تہ پنڊت يا مولوي جيڪي ڪتاب پڙهي پاڻ کي عالم ۽ روشنيءَ جا صاحب تصور ڪن ٿا، تن ۾ ترجيتري بہ روشني ڪاهي. اهي جوڳي آهن جيڪي رات ڏينهن حق جي ڳولا ۾ رڌل رهن ٿا، ۽ دنيا جي زندگي انهن لاءِ ڪابہ وقعت نٿي رکي. فرمائين ٿا تہ:

پنڊت اور مشالچي، دونون سوجهے نانهن،
اورون ڪو ڪر چاندنا، خود اندهيرے مانهن. (10)

يعني تہ پنڊت ۽ مشعل بردار ٻيئي انڌا هوندا آهن. اهي جيتوڻيڪ ٻين جي لاءِ روشني ڪن ٿا، پر پاڻ اوندهہ ۾ هوندا آهن. جوڳيءَ جو غيراسلامي لقب، جيڪو قاضي قادن پنهنجي دوهن ۾ استعمال ڪيو آهي، تنهن کي مخدوم نوح پڻ پنهنجي شعر ۾ ڪم آندو آهي. مخدوم نوح، قاضي قادن وانگر سنڌي شاعريءَ جو باڪار تسليم ڪيو وڃي ٿو ۽ هو اسلامي تصوف جي سهروردي طريقي سان وابستہ هو ۽ شريعت جو پابند بزرگ هو. سندس دوهو هن ريت آهي:

نہ سي جوڳي جوءِ ۾، نہ سي سامي وات،
ڪاپڙين ڪنوات، وڏيءَ ويل ٻلائيا. (11)

---

(9) سنڌي نظم ۽ نثر جو انتخاب، (سندر ساهتيہ ڪراچي) ص-105.
(10) ڪبيرصاحب: ص-109.
(11) تذڪره لطيفي: ص-86.

جيڪي ڪبير پنهنجي گروءَ لاءِ چيو آهي، اها ساڳي حقيقت قاضي قادن پنهنجي مرشد لاءِ ڪئي. جهڙيءَ طرح رامانند جوڳيءَ، ڪبير ڀڳت کي ڪاشيءَ ۾ لت هڻي هوشيار ڪيو، اهڙيءَ ريت سيد ميران مهدي، قاضي قادن کي بس جاڳائي ڇڏيو. هو ٻڌائي ٿو ته مرشد جي ٺُڏي جي هڪ ٺوڪر اوچ نيچ يعني ته خلا ۽ وقت جي پابندين کي ختم ڪري ڇڏيو ۽ ان ڪان پوءِ هُو الله جي هيڪڙائيءَ ۾ هيڪ ٿي ويو، جيڪا دراصل حقيقي هيڪڙائي آهي:

سائر ڏيئي لتَ، اوچـي نيچي ٻوڙئي
هيڪائي هيڪ ٿيو، ويئي سڀ جهتَ(12)

مطلب ته زمان ۽ مڪان جا بند مرشد جي جاڳائڻ ڪان پوءِ غائب ٿي ويا ۽ انهيءَ واردات ڪان پوءِ جيڪي ڪين ڏسڻ ۾ آيو، اهو فقط هڪ هو. يعني ته اها هيڪڙائي جنهن ۾ ظاهري طور ڪهڙن ڏٺي وڃي ٿي. قاضي قادن اعتراف ٿو ڪري ته خدا جي ڄاڻ ڪيس مرشد وٽان ملي ۽ نه رُلڻ ڀڄڻ سان يا ايڪانت ۾ وهڻ سان. ڌڻي تعاليٰ سڀني ۾ موجود آهي، ماڻهو رڳو انهيءَ ڳالهه کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪري ۽ جنهن پنهنجو پاڻ سڃاتو، انهيءَ پنهنجي رب کي سڃاتو: جيئن ته هن حديث مان واضح آهي: مَن عَرفَ نفسه فقد عرف رَبّہٗ.
قاضي صاحب ٻڌائي ٿو ته:

سڄڻ منجهه هنارِ، مون ويئي واءُ ٿيا،
هيڏانهن هوڏانهن هٿڙا، هُئين ڄاڙ وڏار.

هن دوهي ۾ قاضي قادن دنوي ماڻهوءَ کي هڪ الڏي مثل سمجهيو آهي، يا جيڪڏهن اڪين وارو آهي ته ان کي اولهه ۾ اڇلايو ويو آهي: ڇاڪاڻ ته هُو پاڻ ۾ پيل روشني محسوس نه ٿو ڪري سگهي. انسان خدا جي فطرت تي ٺهيل آهي ۽ منجهس خدا جي نور جي چڻنگ موجود آهي، جنهن کي روح سڏيو وڃي ٿو: پر جڏهن انسان دنيا ۾ لالچ ۽ گمراهه ڪندڙ ڳالهين پٺيان لڳي ٿو، تڏهن اها روحانيت منجهس گهٽجيو وڃي. سندس درجو پوءِ هڪ قيديءَ مثل آهي، جنهن جي چوڌاري مڪر جي ڄار وڇايل هجي. انگريز شاعر وليم ورڊ سورٿ انهيءَ دنيوي قيد کي هن ريت بيان ڪيو آهي(13):

Trailing Clouds of glory do we come From God, who is
our home Heaven lies about us in our infancy Shadei
of prison house begin to Close upon the growing boy.

خدا اسان جو اصلي گهر آهي، جتان چمڪندڙ ڪڪرن وانگر اسين هن زمين تي اچون ٿا. ٻال جتيءَ ۾ بهشت اسان جي ويجهو هولدو آهي (يعني ته روحانيت): پر پوءِ جيئن انسان وڏو

---

(12) سنڌي نثر ۽ نظم جو انتخاب (سنڌر ساهتيه ڪراچي) ص 105.
(13) دَ ففٽين پوئنٽس آف انگلش لٽريچر: ص 244.

ٿئي ٿو، تيئن وڃي ٿو دنيا جي زنجيرن ۾ جڪڙبو. انسان جي اندر ۾ روحانيت جي لاٽ بابت قاضي قادن جو ڏلل سنڌي دوهو، ڪبير ڀڳت جي هن دوهي جو لفظي ترجمو ڏسڻ ۾ ٿو اچي:

تيرا سائين تجهہ مين هي، جيون پُهوپَن مين باس،
ڪستوري ڪا مرگ جيون، ڦر ڦر ڊهولڌهي گهاس(14).

مطلب تہ جهڙيءَ طرح گلن ۾ خوشبوءِ سمايل آهي، اهڙيءَ طرح تنهنجو ڌڻي تو ۾ موجود آهي. ان هوندي بہ اڻ ڪي سمجهڻ بدران هيڏانهن هوڏانهن هٿوراڙيون هڻي رهيو آهين.

قاضي قادن معرفت جي راهہ ۾ علم حاصل ڪرڻ لاءِ روحاني پالڏيڙي ڪي، جن انيڪ روحاني اسرارن کي منهن ڏيڻو پوي ٿو، ان جو پڻ ذڪر ڪيو آهي. پڙهائي ٿو تہ ڪيترو بہ علم حاصل ڪجي، پر ان هوندي بہ روحانيت جي زندگيءَ ۾ اهو ڪنهن بہ مسئلي کي حل ڪرڻ ۾ مدد نہ ٿو ڪري سگهي. هَنو هڪ عالم ڪي منڊي ساڪوڙيءَ مثل ڄاڻائي ٿو، جا ڪوهہ ۾ ڪري پيئي آهي ۽ اتان آسمان جي ماپ ڪري رهي آهي:

ڪنز قد وري قاني، پڙهي پڙهيوم سڀ،
تہ ڪر منڊي ساڪوڙي ڪوهہ ۾، پيئي ڪڇي آڀ.

سندس اهو بہ چوڻ آهي تہ ظاهري تعليم مان ڪي بہ ڪين ٿو پرابت ٿئي، ڇاڪاڻ تہ ڪتاب انهيءَ لاءِ پڙهيا وڃن ٿا، تہ ڪو عهدو ملندو يا ٻي طرح پيٽ گذر جو بندوبست ٿي سگهندو. ان ڪري اها تعليم بيسود آهي، جيڪا ڪنهن لالچ لاءِ هجي. سچي ۽ صحيح تعليم اها آهي، جيڪا انسان کي خدا جي ويجهو ڪري، ان ۾ روحانيت پيدا ڪري ۽ اهو آهي معرفت جو علم. اهو علم تڏهن حاصل ٿي سگهندو، جڏهن ڪنهن سچي جوڳيءَ جي صحبت نصيب ٿي سگهندي، ڇاڪاڻ تہ دنيوي علم انسان کي انهيءَ عظيم مقصد کان پري ڪري ڇڏي، جنهن لاءِ هو پيدا ڪيو ويو آهي:

ميئي ميل ٿيام، پڙهيام جي پاڻ لاءِ،
اکر اڳيان ايري، واڳو ٿي وريام(15).

ڪبير ڀڳت انهيءَ ماحول کي هن ريت سمجهايو آهي:

بيد، پران، قران، ڪيتبا، ناتا پالت بسکهاني،
هندو، ترڪ، جين اور جوڳي، ايڪل ڪاهونہ جاني.

چوي ٿو تہ ويد، پراڻ، قران ۽ ٻيا ڪتاب مختلف نمونن ۾ پڙهيا وڃن ٿا. هندو، مسلمان، جين ۽ جوڳي ڪنهن بہ ايشور کي نہ ڄاتو. ان ڪري اها تعليم جيڪا انسان کي پنهنجي اصليت يعني اصلوڪي گهر (خدا) کان پري ڪري اها تعليم ڪنهن نہ ڪم جي آهي. خدا کان پري ڪرڻ مان مراد آهي حيواني زندگي، معاشري جو بگاڙ، ظلم ۽ استحصال جو راڄ،

(14) ڪبير صاحب: ص 8. (15) سهراڻ چون سوجون: ص 176.

انسان سان انساني وهنوار جو نه ڪري رهڻ. جهڙيءَ طرح ڪبير پيڪٽ ننڍي ڪنڊ ۾ ظلم ۽ استحصال جي خلاف آواز اٿاريو ۽ ماڻهن کي ويدانت جي فلسفي سان آشنا ڪيو، اهڙيءَ طرح قاضي قادن سنڌ جي ماڻهن کي اسلامي تصوف جي اعليٰ اصولن ڏانهن سڏيو، ته سڀ انسان خدا جي آڏو هڪجهڙا آهن ۽ جيئن ته سڀني جو سرچشمو هڪ آهي؛ ان ڪري سڀني لاءِ اهو بهتر آهي ته تعصب جا ويڇا ڪڍي، محبت ۽ برادريءَ جو جذبو پيدا ڪن ۽ اهو تڏهن ممڪن ٿي سگهي ٿو، جڏهن انسان پنهنجي ذاتيءَ ڏانهن ورڻ جي ڪوشش ڪندو. اهوئي سبب آهي جو دنيا جي زيادتين کان تنگ ٿي، هئو پاڻ به تصوف جي هنج ۾ هليو ويو آهي:

لوڪان لحو وصرف، مون مطالع سپرين،
سوئي پڙهيو سو پڙهان، سوئي سو حرف.

قاضي قادن جو دؤر سنڌ ۾ ظلم استحصال جو دور هو، ڇاڪاڻ ته ارغونن جي اچڻ کان پوءِ انسان انسان جو دشمن ٿي پيو. چغليون هڻڻ، لائي ڇائي، خوشامد ۽ چاپلوسيءَ سبب ڪيترائي خاندان تباهه ٿي ويا. ماڻهن جون ملڪيتون ضبط ڪيون ويون. ڪيترا ماڻهو قتل ڪرايا ويا يا قيد ڪيا ويا. اهي ماڻهو جيڪي چڙهندڙ سج جي پوڄا ڪندا آهن تن عهدن، انعامن ۽ پيسن جي لالچ ۾ اچي، ماڻهن سان زيادتيون ڪيون. انهن جي چڻ ته پيڪهي مچي ويئي. اهڙين حالتن ۾ منهن ڏيڻ لاءِ قاضي قادن جو خيال ۽ ڪلام سڄو سارو اسلامي تصوف جي وحدة الوجود جي فلسفي تي جوڙيو ويو، ته جيئن ماڻهو پاڻ ۾ ڪلفت رکڻ بدران پيار تي هلن ۽ چيهي رساڻ بدران هڪٻئي سان محبت ۽ همدرديءَ جو جذبو رکن. اهو ساڳيو طريقو مخدوم نوح، شاهه ڪريم، ساميءَ، شاهه لطيف، سچل، بيدل، بيڪس، روحل ۽ ٻين سنڌي شاعرن وقت جي نزاڪت سبب اختيار ڪيو. ان ڪري ظاهر ٿيو ته سنڌي شاعريءَ جو بنياد مذهبي ۽ اخلاقي قدرن تي ٻڌل آهي ۽ نه دنيوي ڳالهين تي.

تنوير عباسي — جپاني هائيڪو

(هر سٺو شعر چنڊ ڏي اشارو ڪندڙ آگر آهي — پر آگر آهي، چنڊ ناهي).

سنڌي شاعريءَ ۾ اڄڪلهه هائيڪو جي صنف ڏاڍي عام ۽ مقبول ٿي ويئي آهي. ٽيڙو، ٽه سٽا، هائيڪو ۽ هائيڪا — انهن نالن سان ڪيترائي نوان ۽ پراڻا شاعر هن جپاني فارم ۾ شعر لکندا ٿا رهن. ان ڪري هن وقت ضروري آهي ته ان صنف جي فني توڙي فڪري ناتي پيڙهي جو جائزو وٺجي، ۽ ان جي ارتقا جي باري ۾ ڇنڊڇاڻ ڪجي.

عام جپاني، ٻنا ڪنهن ڪوشش جي هائيڪو چئي وٺن. هنن وٽ صدين کان اها صنف مقبول عام آهي. عام طرح جپاني لچارا ڏيندا آهن، پر جي هنن کي هائيڪو ٻڌائڻ لاءِ چئبو ته ٻنا ڪنهن هٻڪ جي، ٻي ڏڙڪ ٻڌائڻ شروع ڪندا. شهر شهر ۾ هائيڪو ڪليون آهن جن ۾ دڪاندار، شاگرد، ٽڪيٽ چيڪر ۽ هرقسم جا ماڻهو حصو وٺندا آهن، ۽ الهن ڪلبن طرفان هائيڪو محفلون اڪرلديون آهن جن ۾ هو هائيڪو لکندا آهن. جپان ۾ هيءَ صنف ائين مقبول آهي جيئن اسان جي ٻهراڙين ۾ بيت.

’هائيڪو‘ يا ’هوڪو‘ هڪ مختصر نظم (Miniature Poem) آهي. اها صنف جپالي لمبي نظم ٽنڪا (Tanka) مان نڪتي آهي. ٽنڪا ۾ پنج، ست، پنج، ست ست ماترائون هڪ بند ۾ هونديون آهن ۽ هڪ نظم ۾ ڪيترائي اهڙا بند هوندا آهن. هلندي هلندي ٽنڪا جو هڪ بند الڳ صنف ٿي پيو ۽ ان کي رينگا (Renga) سڏيو ويو. رينگا جو ڪهاڙيتو ساڳيو ٽنڪا جي هڪ بند وارو (پنج ست پنج — ست ست ماترائون) وڃي بيٺو. هيءُ بلڪل انهيءَ طرح ٿيو، جيئن قصيدي مان غزل نڪتو. اڃا به اڳتي هلي رينگا جو شروعاتي حصو هڪ ڌار ڪهاڙيتو ٿي پيو ۽ ان کي سڏيائون هائيڪو. هائيڪو معنيٰ شروعات، ان ڪري هن مختصر نظم جو نالو ئي شروعات پئجي ويو. ان جو ڪهاڙيتو ٿيو پنج ست پنج ماترائون. جيئن غزل مان قطعو ۽ فرد الڳ صنف ٿي پيا، تيئن رينگا مان هائيڪو.

هن ننڍڙي ۽ مڪمل نظم جون ڪجهه فني ضرورتون پڻ آهن: هڪ ته اهي ڪهاڙيتو — هائيڪو پنجن سٽن ۽ پنجن ماترائن تي مشتمل هوندو آهي، ۽ ان جي پهرين ۽ آخري سٽ جو قافيو ملندو آهي. ٻي ڳالهه، جا هائيڪوءَ لاءِ ضروري آهي، اها آهي فطرت سان لاڳاپو. هائيڪوءَ ۾ فطرت جو ذڪر هجڻ ضروري آهي. هائيڪوءَ جي لاءِ ٽين لازمي ڳالهه آهي

ڪنهن واقعي، ڪنهن خاص واقعي ڏي اشارو هجي. چوٿين لازمي ڳالهه آهي ان واقعي جي ڪنهن مسلسل عمل کي "ٿي رهيو هجڻ" جي حالت ۾ قلمبند ڪيو وڃي -- يعني زمان استمراري هجي.

گهڻن مبصرن هائيڪوءَ کي جپاني چترڪاريءَ کان متاثر ٿيل ڄاڻايو آهي. جپان جي روايتي چترڪاري به اختصار تي ٻڌل آهي. ۽ ٿي ليڪون ڪين ته مڪمل لظاري جو احساس پيدا ٿي پوي. ٿورا رنگ گهڻو مقصد بيان ڪن، جپاني مصوري اهڃاڻي توڙي اشاراتي آهي. هن وٽ وڻ جي هڪ ٽاري سڄيءَ فطرت جي لمائندگي ٿي ڪري. ساڳيون ڳالهيون هائيڪو شاعريءَ ۾ پڻ آهن. مختصر لفظ، مختصر واقعا، سڄيءَ ڪائنات جي باري ۾ گهوڙها ۽ اونها احساس ٿا ڏيارين.

جپاني هائيڪوءَ تي ٻڌمت جو اثر پڻ آهي. جون ٿا ته جيئن گوتم ٻڌ کي اوچتو نرواڻ مليو، تيئن هائيڪوءَ ۾ اوچتي من اچل يا اوچتي عرفان جو احساس ملڻ ضروري آهي. هڪ روايت آهي ته باشو (جنهن هائيڪو شاعريءَ کي چوٽ تي پهچايو) کان هڪ دفعي سندس ٻوڍي استاد پڇيو ته توکي مهاتما ٻڌ جو عرفان ڪيئن ٿيو. ان وقت هو تلاءَ جي ڀرسان ويٺا هئا. باشو جواب ڏنو:

سينواريل تلاءُ
ڏيڏر ٽپ ڏنو
پاڻيءَ جو ڇپڪو.

هن هائيڪوءَ ۾ مسلسل واقعو آهي، ڪجهه 'ٿي رهيو هجڻ' جو تاثر آهي. اوچتائپ (Suddenness) آهي -- سينواريل تلاءُ معنيٰ عرصي کان بيٺل ساڪت -- سانو پاڻي -- ڏيڏر جو ٽپ -- اوچتو آواز -- ساڪت ۽ پاڻيءَ جي ساڪت هجڻ ۾ اوچتي تبديلي -- ٻه مختلف ۽ مخالف ڳالهيون، سالت ۽ آواز -- ٻه مختلف خيال: سينور (عرصي جو اهڃاڻ) ۽ ڇپڪو -- (گهڙيءَ جو احساس). اهي آهن هائيڪو شاعريءَ جون فني باريڪيون.

هائيڪو شاعريءَ ۾ 'ڀريل عڪسن' (Charged Images) جي موجودگي ان ۾ وڌيڪ تاثر ٿي ڀري. ڀريل عڪس اهو عڪس آهي جيڪو ڪنهن سادي ۽ خارجي عڪس ذريعي جذبي جو شديد تاثر ٿو ڏئي. عڪس رڳو عڪس نه هجي، پر اهو تاثر سان ڀريل هجي. جيئن

جڏهن اڪهاڙيءَ ٽاريءَ تي
ڪانءُ اچي وهي
سمجهو سچ پچ رات اچي وئي.
(باشو)

اڪهاڙي ٽاري (جنهن جا سڀ پن ڇڻيل هجن) مايوسيءَ جو تاثر ٿي ڏئي -- سانجهيءَ جو وقت، ۽ اهڙيءَ ٽاريءَ تي ڪانءُ جو واهيرو ڪرڻ ان احساس کي وڌيڪ زوراتو ٿا ڪن.

جيڪڏهن ۾ مختلف عڪس، جن جو ظاهري طور پاڻ ۾ لاڳاپو نہ هجي، ۽ هڪٻئي جي پرسان رکجن، تہ انهن مان هڪ بلڪل ئي الڳ حقيقت جو عرفان ٿو ملي. اها حقيقت نہ پهرئين عڪس ۾ هوندي آهي، نہ ٻئي ۾.

وڄ جو چمڪو
ڪوئل جو آواز ويو
اولهہ ۾ ترندو.
(باشو)

وڄ جو چمڪو ۽ ڪوئل جو آواز - اولهہ ۾ روشني، سالت ۾ ڪوڪ، ٻنهي ۾ ڪو ظاهري لاڳاپو ڪونهي، پر ٻنهي ۾ يڪسانيت آهي. هيءَ هائيڪو بہ ان قسم جو آهي:

ڪرنڊڙ پنڪڙيون
- ۽ انهن جي وچ ۾
سچر جي پون پون.
(بوسن)

هائيڪوءَ جي هڪ ٻي ٽيڪنيڪ بہ آهي. اها آهي 'سونڻ جي ٽيڪنيڪ' (Phenomena of Reversal) هن ٽيڪنيڪ موجب واقعي کي ابتو بيان ڪيو ويندو آهي. ان طرح سان آخري سٽ تائين شعر جو مفهوم ظاهر نٿو ٿئي ۽ آخري سٽ تي اوچتو سڄي ڳالهہ سمجهہ ۾ اچيو وڃي. اهڙن هائيڪن ۾ آخري سٽ ذهن کي ڌڪ هڻندي آهي.

مثال طور:

ڏيڏر جو آواز
ٻنن جي چرپر
برسات!

هڻ گهرجي: برسات، ٻنن جي چرپر، ڏيڏر جو آواز، جو تہ ٿيون سڀ ڳالهيون مينهن پوڻ جي اثر طور ظاهر ٿيون، پر هتي واقعي کي ابتي ڪرڻ سان هائيڪوءَ ۾ وڌيڪ تاثر پيدا ٿي ويو آهي.

هائيڪوءَ جي شروعات چوڏهين صدي عيسويءَ ۾ ٿي. روايتي طور هن صنف جا بنياد وجهندڙ سارتيڪ ۽ سوڪن هئا، هنن جي شعر ۾ اڪثر طنز هوندي هئي. ان کان پوءِ ٽيٽوڪو هن صنف کي رينگا ڏي سوناڻ چاهيو، ۽ فني باريڪين ۾ وجهي ڏاڍا ڏکيا قانون گهڙيا، تان جو شاعري يڪساليت جو شڪار ٿي ويئي، ڊٽنرن اسڪول، جنهن جو پايو سوئن (82-1605ع) وڌو، انهن لاڙڻ جي خلاف ڪم ڪيو، پر هيءَ بہ گهڻا استهپسند ٿي ويا، آخر باشو (94-1644ع)

هن صنف کي سوڌي، سنواري جرڪائي ڇڏيو ۽ هائيڪوءَ کي آخري شڪل ڏيئي چوٽ تي پهچائي ڇڏيو. باشو ٻهربائين ڪن اميرن جي نوڪريءَ ۾ هئو، هن استاد ڪيگين کان هائيڪوءَ جي تعليم ورتي. جڏهن سندس مالڪ فوت ٿيو تہ هن پنهنجي سڄي حياتي شاعريءَ لاءِ وقف ڪري ڇڏي، ۽ هائيڪوءَ جي تعليم ڏيندو رهيو. سندس شاگردن مان ڪيترائي سٺا هائيڪو چولڊڙ شاعر ٿيا.

باشو جي خيالن مطابق شاعريءَ ۾ عڪسي ٻوليءَ جو استعمال ڪرڻ گهرجي. هن هائيڪو شاعريءَ کي روزمره جي زندگيءَ جي ويجهو آندو، هن چيو آهي تہ "شاعر کي عام سان رلمل ٿي وڃڻ کپي، پر تنهن هوندي بہ من جي عظمت کي قائم رکڻ گهرجي."

هن "سادگيءَ ۾ سولهن" واري ٻوليءَ تي زور ڏنو آهي. هن جي چوڻ موجب شاعري فطرت جو اظهار هئڻ گهرجي، پر فطرت جو اهڙو اظهار هجي جيڪو سڄيءَ ڪائنات جي مانداڻ کي سمجهائي. هن جي شاعري سادو ۽ سڌو اظهار آهي، گهڙيءَ پل جو ذڪر آهي، پر ان جو اثر وقتي ۽ عارضي ناهي، ان جو احساس ۽ تاثر، ازلي ۽ آفاقي آهن، ۽ سندس معنيٰ ۽ مطلب دل کي ڪنهن ازلي سچ ۽ عظيم روح سان همآهنگ ڪن ٿا. هن شاعر تي ٻڌمت جو اوانهو اثر آهي.

باشو کان پوءِ بوسن (1715-83ع) هائيڪو جو وڏو شاعر ٿي گذريو آهي. هو نہ رڳو سٺو شاعر هو، پر ان سان گڏ هڪ مشهور چترڪار پڻ. هن جي چترڪار هجڻ جي خاصيت سندس شعري عڪسن مان ظاهر آهي. هن وٽ نقاش جي نظر هئي، ان ڪري ئي سندس شاعري معروضي ۽ نج آهي. هن کي فراريت پسند چيو ويو آهي، هن باشو جي سالت کان وڌ لفظن جي شان ۽ حسياتي شاعريءَ تي ڌيان ڏنو آهي. باشو تڪلف سان پريل ۽ روايتي هو، تہ بوسن بي تڪلف ۽ عوامي.

ايسا (1763-1826ع) بوسن کان پوءِ آيو ۽ هو بہ هائيڪو جي وڏن شاعرن مان هو. ايسا هائيڪو شاعريءَ کي عام ماڻهوءَ جي سطح تي آندو. هن جي ٻولي توڙي اسلوب عام ماڻهوءَ جا آهن، سندس شاعريءَ ۾ طنز ۽ مزاح جو رنگ آهي، توڙي هن جي ذاتي زندگي مايوسين سان پريل هئي، پر تڏهن بہ هن جي شاعراڻي روح شڪست نہ کاڌي، هو خوشي ۽ تعجب پيدا ڪندڙ شعر خلقيندو رهيو. جپاني هائيڪو شاعرن ۾ ايسا سڀني کان وڌيڪ پسند ڪيو ٿو وڃي.

هائيڪو شاعريءَ جو جديد دؤر 1868ع کان ليکيو ٿو وڃي، پر ان دؤر جي لاڙن ماحول تي چالنجڻ 1880ع کان 1890ع ڌاري شروع ڪيو.

هن دؤر جي شروعات شڪيءَ (1867-1902ع) ڪئي. شڪيءَ جو مقصد هو فطرت کي محفوظ ڪرڻ. هو چوندو هو، ”فطري ٿيو“ ”حقيقي نظارن کي اهميت ڏيو“. اهوئي ”حقيقي نظارن کي اهميت ڏيو“ جو منو هائيڪو مخزن ’ڪوئل‘ جو بنيادي اصول هو. اها مخزن شڪيءَ ۽ ڪيوشيءَ 1899ع ۾ شروع ڪئي. شڪيءَ نه فقط سٺو هائيڪو شاعر هو، پر هو هائيڪو شاعريءَ جو وڏو نقاد پڻ هو. هن باشو کان وڌيڪ بوسن کي اهميت ڏني، عمر جي آخري وقت ۾ هن تمام ڏکي بيماري ڏٺي. ان بيماريءَ هن جي شاعريءَ ۾ اذيت جو احساس پيدا ڪري ڇڏيو آهي.

هن جي تنقيد ڪيترن هنڌن تي انتهاپسنديءَ واري آهي، پر تنهن هوندي به هن کي باشو، بوسن ۽ ايسا سان گڏ هائيڪو جي چئن وڏن شاعرن سان ليکيو ٿو وڃي. هن خالص معروضي هائيڪو لکيا آهن، ۽ اهڙن هائيڪن لکڻ لاءِ ئي پرچار ڪندو رهيو.

شڪيءَ جا اوائلي شاگرد هئا هيکي ڪوتو، ۽ ميس ايستو. ڪجهه وقت کان پوءِ هيکي ڪوتو هنن کان ڌار ٿي ويو ۽ ڪلاسيڪيت ۽ روايت خلاف هائيڪو شروع ڪيائين. هيکي ڪوتو اهڙا هائيڪو لکيا جيڪي ’آزاد هائيڪو‘ آهن، ۽ انهن ۾ ماترائن جي ڳاڻيٽي جو به لحاظ نه آهي، اڳتي هلي ڪافي نون شاعرن آزاد هائيڪو لکڻ شروع ڪيا. اهڙن شاعرن جي اڳواڻي ڪيوشي ڪئي، جنهن سان ڪيترائي جديد شاعر جهڙوڪ سئي ها، ڊڪوتسو ۽ سيڪتي شامل ٿي ويا.

1912-26ع ڌاري باشوءَ ۾ دلچسپي وڌڻ لڳي ۽ باشو هڪ دفعو وري مقبول ٿيڻ لڳو، اهو ان ڪري ٿيو جو جپاني شاعري جديد يورپ جي اهڃاڻي شاعريءَ جو اثر قبول ڪرڻ شروع ڪيو، ۽ باشو جي هائيڪن ۾ اهڙا عنصر اڳ ۾ئي موجود هئا. ڪيترن ئي نون شاعرن جهڙوڪ شئوشي، بوشا، ڪشادئو، تڪاشي، هڪيو، ۽ شوشن؛ ڪيوشيءَ سان شامل ٿي، ’نئين اسلوب واري هائيڪو‘ جو پرچار ڪيو، ۽ انهن جديد لاڙن جي اثر هيٺ پراڻو، ڪلاسيڪي ۽ روايتي هائيڪو، نئين زماني جي نئين رنگ ۾ رنگجڻ لڳو.

مددي ڪتاب:

1. COHEN. WILLIAM: To walk in Seasons, Tokyo-1972.

2. Geoffrey Browns and Anthony Thwaite: The penguin Book of Japnese Verse, Middle sex-1964,

3. Shipley, Joseph. T: Dictionary of World literary Terms, London 1970

ترجما

(ترجما ڪهاڻيءَ جي لحاظ کان آزاد آهن)
شروعاتي دور.

موريٽيڪ

ڪرنڊڙ گل
ٽاريءَ ڏي موٽي ٿو
هاءِ — هيءُ پوپٽ!
*
منهنجي حياتيءَ جو عرصو
اڄ لڳي ٿو
صبح جو گل.

سوڪن

جي مينهن پوي
اڄ رات جو — او چنڊ
ڇني ڪٿي اڇجانءِ.

چار وڏا هائيڪو شاعر

(1) باشو

مينواريل تلاءُ
ڏيڏر جو ٽپو
پاڻيءَ ۾ ڇپڪو.
*
ڳوٺن ۾
رولبي وارو گيت
فن جي شروعات
*
گهوڙيءَ کان پوءِ ڪڪر
اچي ڏين آرام
چنڊ ڏسڻ کان.
*
ڪهنڊ چڙهن پيا
ڪيو پورو راڳ
وڳا گل خوشبو سان.
*
رکو عطر ڪهي
جو برف ذرن(I) ڪي
گل بنائجي.
*
خالي گلدان — خالي آسمان
پربل پيالو مڌ جو
هيءُ اڪيلو پياڪ.

(2) بوسن

پٽ وٽ هڪڙو وڻ
پنهي طرف هڪ جيترا
گل ٽا ڪن چڻ چڻ.
وڻ جا پن چٽيا
مندر ظاهر ٿي پيو
ٽارين جي وچ مان
*
ڏينهن جو — ڏيڏر ڪهڙي رات
رات جو — ڏيڏر ڪهڙي ڏينهن
ناشڪري — !
*
ڪرنڊڙ پنکڙيون
— ۽ انهن ۾ هڪ مڇر
ڪري پيو پون پون.

(3) ايسا

ماڪ جي دليا
ماڪ جي دليا
پوءِ ب ......
*

(1) Snow flakes.

باغ — هڪ پوپٽ
پار پالبڙا ڏئي — هو اڏامي
هو پالبڙا ڏئي — هو اڏامي

*

ميرن لاءِ
رات تہ لمبي هوندي
تنهائيءَ جو احساس الهن ڪي پي هوندو.

*

آهستي چڙهہ چاڙهي
فيجيءَ جي جبل تي
او ننڍڙي ماڪوڙي.

*

چيريءَ جي وڻن جي وچ ۾
ڪهڙي اجنبيت.

*

پاڙيسري ڳوٺ ڦالو
۽ ڏيڏر ڪري ٽان ٽان
ڪهڙو نہ دوڪالو

*

هڪ ماڻهو
هڪ مکِ
ترسن هيڏي ساري ڪمري ۾.

*

جڏهن جڏهن پي دل
هورهاڻ هوريان پڏڻ لڳي
گل تڏهن بہ ٽڙن.

(4) شڪي

اڄ رات ۽ لڪڻ
ڪيڏا جيت مليل
آهن منهنجي مس ۾.

*

آتشبازيءَ بعد
سنسان رستو
۽ هو لهندڙ تارو

*

ليري سالجي سمنڊ
سامهون هڪڙي ٻيٽ تي
ٽڙي پيون ٻتيون.

ميستو

ٽڪريون — ٻني، اڇاڪو
چنڊ هيٺان
هر ڪاهي پيو.

هيگي ڪونو

بهار جا ڏينهن
ٻنين مٿان
بي پاڙا ڪڪر.

ڪيوشي

لالڪ پڄي ويو
پر ان جون اکيون اڃا بہ
پوڙن مان گهورين پيون.

*

ٻهريون پوپٽ
خواب جيان
لڙڻ گان اوجهل.

دڪونسو

برف مان ڍڪيل پهاڙ
۽ الهن مان
پڙاڏو ڪهلجي.

سيڪتي

سَرءُ جو طوفان مالو لٿي
هيتان هُتان
ماڻهن جا آواز جاڳن.

ٽڪاشي

چڪلي جو
خالي ڪمرو—
سرءَ جي منهه.

*

بصر جي پوک تي
لهندڙ پوپٽ
اڪيلو— اداس!

متفرقه

جڏهن دلهما ٽڙي تي
تہ پنهنجي ڪين موٽي
ڇڻندڙ گل نہ موٽن
(ٽينوڪو)

تلاءَ ۾ هٽ پوڙيان ٿو
ترلدڙ سڪل پن
ٽڙي پڪڙي وڃن ٿا
(سائن)

سچ لهي ٿو
سڪل وڻ جي پويان
وڻ کي هٽ ۾ آڪيرو آ.
(بولچو)

ڪيترو بہ سڏيوس
تہ بہ ٿالبالو
پنهنجي وات ويندو
(اوليسورا)

منهنجي اچڻ وارن سٽان
هيءَ سياري جي چانڊوڪي
ان کاڻ ڪاٿي ٻرڪ ٿڏي؟
(جوسو)

چاهلو ڇاري جي پرساڻ
زور وهندڙ آبشار
ڪرسيءَ کي ڇيڙائي ٿو.
(شڪو)

جديد عڪس

هن کي هاٿي پار ٿيو آ
هاٿي هن جو پيالو
هن جي دل ڪيئن ولهرالي.

*

پار جي هوم ورک ۾
هڪ ڏکيو لفظ
۽ ٻيءَ جو (ڪاوڙيل) چهرو.

*

پوليس واري جي هنج ۾
ڪم ٿيل پار—
مٺائيءَ جي دڪان ڏي اشارو (ٽوڪري)

*

ڪهر کي صاف ڪنهي
لين ٿا
پيار جا ٻهرپان خط.

تبصرا

گهڻيل خواهشون

مون، جنهن شايد ڪنهن ”مصلحت پسنديءَ، لالچ، منافقيءَ ۽ ذاتي فائدن“ جي ڪري گهڻي وقت کان لکڻ ڇڏي ڏنو آهي ۽ هاڻ اديبن جي ڪٽنب ۾ ڳڻجڻ جو حق نه اٿم، تنهن کي اهو سوڀيو لڳو ته جيڪي لکي رهيا آهن، ”قافلي کي اڳتي“ وڌائي رهيا آهن، تن جي لکڻين تي ويهي تبصرا لکان، مٿن ٽيڪا ٽپڻي ڪريان. اديب نه رهيو آهيان، پر هڪڙي حيثيت اڃا قائم اٿم، يعني پڙهندڙ جي حيثيت؛ ۽ سچ پڇ ته جيئن سارتر چوي ٿو، ”ادبي مظهر يعني ذهن جي لکيل پيداوار ـــ رڳو تڏهن ئي انهيءَ حيثيت ۾ وجود رکي ٿو، جڏهن ان کي پڙهيو وڃي ٿو، ڇالاءِ جو پڙهڻ کان سواءِ لکڻ بي معنيٰ آهي. جيڪو ڪتاب پڙهيو نٿو وڃي، سو لٽاڙيل پني کان وڌيڪ ڪجهه نه آهي. ائين به چئي سگهجي ٿو ته ادب ٻن آزاد عملن ـــ هڪڙو پيداوار جو ۽ ٻيو کاڌي جو ـــ ميلاپ ۽ ڪڏهن ٽڪر آهي، جنهن جا اخلاقي ۽ سماجي لاڙن تي مڙيئي اثر پون ٿا. ادب ۾ هميشه ٻيو ماڻهو موجود رهي ٿو؛ ”پڙهندڙ لاءِ لکندڙ ۽ لکندڙ لاءِ پڙهندڙ“ [پر هيءَ ڳالهه اسان جي ڪن ’مهذب‘ اديبن کي شايد نه اُنڙي، جو ته هو ”مذهب، جنس ۽ فن جيان، ادب کي به حرام ۽ حلال جي اڪيچار ۽ طاقتور ويچارن“ جو ڪوٽ ڏيئي سوگهو رکن ٿا ۽ ”لکڻ کي ڏنڊو، لکڻيءَ کي لٺ وڇڙ جو وسيلو ۽ پڙهندڙ کي ثقافتي شين جو واپرائيندڙ“ ڪري سمجهڻ هڪ طرح جي ”بي ادبي“ سمجهن ٿا.]

سو جيئن ته ادب، رابرٽ اسڪارپٽ جي لفظن ۾، ”هڪ لکندڙ ۽ پڙهندڙ جي وچ ۾ ڪتاب جي وسيلي ڏي وٺ“ جو نالو آهي، ان ڪري منهنجو هن ڪتاب (گهڻيل خواهشون) جي معرفت ان جي لکندڙ (زيب سنڌي) سان پڙهندڙ وارو ناتو قائم آهي.

مون هي ڪهاڻيون ٻه ڀيرا پڙهيون آهن. پهريون ڀيرو تڏهن جڏهن خود لکندڙ مهرباني ڪري پنهنجو ڪتاب سوکڙي ڪري ڏنم. ٻيو ڀيرو تڏهن جڏهن امداد تبصري لاءِ چيم. ٻئي ڀيرا ما سمجهه ڀري وندر (Intelligent entertainment) نه ملي هئم، جنهن لاءِ پڙهندڙ واجهائيندو آهي. بس هڪڙو تاثر ويٺو هئم ته اڪثر ڪهاڻين جا ڪردار عام سمجهه (Common sense) کان والجهيل ۽ غيرفطري آهن، ۽ آپٽاريل مسئلا عجيب آهن. ’ماڻهو‘ ۾ جنهن طبقي (پيٽي بورجوا) جي ماڻهن تي ٽوڪ ڪئي ويئي آهي، سو اڄ نٿو سمجهان ته ڪو ايترو ڪنور

۽ بي‌حس هوله و آهي جو ٻن ٻڪاپل ٻارن ڪي اٿين مي‌ءَ ۽ ميٺهن ۾ لوڏيندو رهي. اهي ٻار، جن جي مسڪين حالت جا سبب آجاگر نہ ڪيا ويا آهن، جيڪڏهن ٻنهي جو سولو expedient اختيار ڪن ها تہ ٻڪ نہ مرن ها. 'ٽالـڳ' جو ڊاڪٽر تنهن ديس جي روايتن جي antithesis ٿو لڳي، جنهن ديس ۾ جنس ڪي هزار پڙدن ۾ ويڙهيو وڃي ٿو: ۽ ٽالـڳ جي ڏنگ جو سادو علاج بہ هوله و آهي، جنهن ڪان ڳوٺ وارن جو انجاڻ هجڻ آئڙي لڳو. اسير جو ڪهاڻيڪار ڪي شاعر ٿيڻ تي مجبور ڪرڻ (فنڪار) ۽ رسالي جي ايڊيٽر ۽ ڇپائيندڙ جو هڪ ڪهاڻيڪار ڪي رسالي واسطي ميمبر ڪري ڏيڻ لاءِ چوڻ (ڪامپليمينٽري ڪاپي) عجيب ٿو لڳي. پوئين ڪهاڻي (ڪهٽيل خواهشون) جيتوڻيڪ ڪنهن حد تائين فطري لڳي ٿي، ٻر ان ۾ بہ جيڪڏهن فاروق پنهنجي دوست، احسان ڪان پندرهن رپيا آڌارا وٺي دوائون گهر ڏياري موڪلي ها تہ سيڪجهہ ٺيڪ ٺاڪ رهي ها — يعني فاروق جي ڪهٽيل خواهشن جي پوراٽي لاءِ ماءُ جو مرڻ ضروري نہ رهي ها.

منهنجا هي تاثرات زيب سنڌيءَ ۽ منهنجي وچ ۾ 'ڪهٽيل خواهشون' جي وسيلي ڏي وٺ جو هڪڙو پاسو آهن. ٻيو پاسو هيءُ آهي تہ زيب پنهنجين ڪهاڻين ۾ سماجي مسئلا، توڙي جو ناڪاري (negative) اثر رکندڙ ۽ وات جو ذائقو وڃائيندڙ ڪنيا آهن، جا ڳالهہ منجهس سماجي احساس جي هجڻ جو ڏَسُ ڏئي ٿي. انهيءَ احساس جو هجڻ بجاءِ خود هاڪاري (positive) اهڃاڻ آهي، ڇو تہ انهيءَ احساس ڪي، وڏيڪ اپياس ۽ مشاهدي سان گهرو ۽ تکو ڪري، لفظن جي سُنڊ ۾ سُنڊي سکهجي ٿو.

پڇاڙيءَ ۾ ڪيهر شوڪت ڪان، جنهن ڪتاب جي پيش لفظ ۾ اڳوڻن لکندڙن ڪي "مصلحت پسنديءَ، لالچ، منافقيءَ ۽ ذاتي فائدن" جي لڪڻ سان ڪُٺي discredit ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، فقط هڪڙو سوال: ڇا ٿورَ-وقتي (part time) لکندڙ ڪان اها آس رکڻ تہ هو سڄي عمر لکندو رهندو، بي‌واجبي ۽ سماجي حقيقتن ڪان اکين ٻوٽڻ نہ آهي، خاص ڪري تڏهن جڏهن مقصد محض ادب جي خدمت (!) هجي ۽ ڪو واضح نظريو يا آئيڊيالاجي سامهون نہ هجي؟

[ڇپائيندڙ: مشعل پبليڪيشنس، جناح باغ روڊ، لاڙڪاڻو سنڌ — سائيز: ڪرائون — صفحا: 86 — قيمت: ٽي رپيا.]

— سليم احمد

سنڌي الف-بي جي ارتقا

دنيا ۾ الف-ب جي ارتقا تي ڪيترو ئي مواد موجود آهي ۽ اڃا ڪيترا پهلو کوجنا جهڙا آهن. ڪيترائي اختلاف موجود آهن. ڪي تحريري سرشتا اهڙا آهن جن ڪي موثر ۽ سائنسي ڄاتو وڃي ٿو ۽ اهن ڪي ٻيون ٻري جون زبانون بہ اختيار ڪن ٿيون. ڪيترا سرشتا اڃا بہ بحث جو موجب بڻجن ٿا. قديم سرشتن ۽ تحريري طريقن ۾ تصويري سرشتو بہ رائج هو،

جهڙوڪ چين ۽ ڪن ٻين ٻاڙيسري ملڪن ۾ ماڳين پر اختصاري شڪلين ۾ موجود آهي، ٻه لجي الف ـ ب ۽ ٻنيو آهي.

هن ڪتاب ۾ الف ـ ب جي ارتقا جو سڄو بحث ڪنيو ويو آهي ۽ آخر ۾ سنڌي الف ـ ب جي موجوده شڪل ۽ ان تي بحث ڪيل آهي.

ڪتاب ۾ ڇهه باب آهن. پهريون باب ٻوليءَ جي وصف بابت آهي. ٻيو سنڌي ٻوليءَ ۽ قديم رسم الخط بابت آهي. باقي چار باب مجموعي طور سنڌي الف ـ ب جي ارتقاء ۽ ان جي تشڪيل توڙي تنقيه بابت آهن.

سنڌي الف ـ ب جي تلاش ۾ موهن جي دڙي جي رسم الخط جو جائزو ڪيترن ئي محققن ونڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. هن تهذيب ڪي پنهنجو هڪ لکڻ جو طريقو ميسر هو. عبدالڪريم لغاريءَ جنهن وقت هي تحقيقي مقالو لکيو، ان وقت پارپولا ۽ سنڌس ساٿين جي ڪوششن جا پورا نتيجا شايع نه ٿيا هئا. هاڻي انهن ڪيترن ئي رپورٽون شايع ڪيون آهن، جن جو جائزو خود ڊاڪٽر پارپولا مارچ 1975ع ۾ ’سنڌ صدين کان‘ سيمينار ۾ ورتو. پارپولا صاحب پنهنجي تحقيق ۾ هنٽر ۽ فادر هيراس جي نتيجن تي به بحث ڪيو آهي. تحريري صورتن بابت پارپولا جو خيال آهي ته آهي ٽيهه لک سال ق ـ م هڪ پديون، ويهه لک سال ق ـ م ڪهڻ ـ پديون ۽ ڏهه لک سال ق ـ م الف ـ ب تي آڌاريل آهن.

پارپولا ڪيترن تصويري لفظن کي پڙهيو آهي. جيستائين هنن تصويري لفظن جو تعلق آهي ته انهن جو دائرو مصر کان چين تائين وسيع آهي ۽ چين ۾ اڄ به تصويري لفظ ڪم اچن ٿا. ڪا الف ـ ب رائج نه ٿي آهي. لغاري صاحب تصويري لفظن جو به جائزو ورتو آهي. هنن تصويري لفظن تي جيئن ته اڃا به ڪوجنا هلندڙ آهي، تنهنڪري يقيني نتيجا اڃا به اڳتي ظاهر ٿيندا.

رسم الخط جو ٻيو مرحلو عرب سياحن جي تحريرن وسيلي مرتب ڪيو ويو ٿو. هو چون ٿا ته سنڌ ۾ ڪيترائي رسم الخط مروج آهن. اهڙيءَ ريت تائين ڏهين صدي عيسويءَ کان اسان جو ڏيان انهن مختلف خطن ڏي وڃي ٿو، انهن جو ذڪر لغاري صاحب ڪيو آهي. مڪمل جائزو پروفيسر الانا صاحب جي لنڊن يونيورسٽي واري مقالي The Arabic elements in sindhi ۽ سنڌس ڪتاب ’سنڌي صورتخطي‘ ۾ موجود آهي.

سنڌي الف ـ ب کي لغاري صاحب دؤروار جاچيندي آخري باب ۾ تنقيدي جائزو پيش ڪري ٿو. هن سلسلي ۾ سنڌس اهو بحث نهايت دلچسپ آهي، جنهن ۾ هو حوالن سان ڏسي ٿو ته اهي حرف جن لاءِ عام طور اهو خيال آهي ته انگريزن طرفان قائم ڪيل ڪميٽيءَ تشڪيل ڏنا، پر ڪيترن اڳ جي ڪتابن ۾ اهي موجود آهن.

هي ڪتاب سنڌي ڊپارٽمينٽ ۾ هڪ پيپر پڙهڻ لاءِ ڪيل مونوگراف آهي، جيڪو 1962ع ۾ پيش ڪيو ويو. مجموعي طور هي ڪتاب سنڌي الف-ب ڪي سمجهڻ ۾ مدد ڪري ٿو. ليڪن ڪان چوڏهن سال پوءِ ڇپجڻ ڪري ڪتاب جي اهميت قدري گهٽ ٿي نظر اچي ٿي، ڇو ته وچ واري زماني ۾ هن بابت ڪيتري ڪم ٿي چڪو آهي. ناشر طرفان ليکڪ جو نالو صحيح نموني نه آيل آهي ۽ عهدو نالي سان گڏ هڪ ئي سٽ ۾ آهي، بلڪ عهدو اڳ ڇاپيل آهي، جيڪا هڪ فروگذاشت آهي ۽ سٺي نٿي لڳي. اهڙيءَ طرح سرورق تي ڪتاب جو نالو 'سنڌي الف-ب جي ارتقا' ڇپيل آهي ۽ اندر 'الف-ب' ۽ 'الف-بي' لکيو ويو آهي.

[ڇپائيندڙ: سنڌ الاجي، سنڌ يونيورسٽي-سائيز: ڊيمي — صفحا: 99 — قيمت: ٽي رپيا — ملڻ جو هنڌ: ادبيات حيدرآباد سنڌ.]

— ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو

پڙهندڙن وٽان

مهراڻ ۾ مختلف موضوعن تي معياري شعر ۽ مضمون ڇپبا رهيا آهن. ڇا ائين نہ ٿو ٿي سگهي تہ اداري پاران انهن جي جولد ڪري هڪ اڌ پستڪ پڌرو ڪيو وڃي. ائين ڪرڻ سان ٻہ فائدا رهندا. هڪ تہ سنڌ جي سياست، تاريخ ۽ ادب کي جديد لموليِ محفوظ ڪري سگهبو ۽ ٻئي طرف ناياب ادب کي پڙهندڙن اڳيان پيش ڪري سگهبو. هر پرچي ۾ ليکڪن ۽ شاعرن جو تعارف ڏيندا رهو، ائين ڪوجنا ڪرڻ وارن جي رهنمائي ٿيندي. خاص ڪري ايندڙ نسل هڪ اهم تحقيقي مسئلي کان آجو ٿي پوندو. مان تہ ائين بہ چوندس تہ موجوده دؤر وارن کان سواءِ ماضيءَ جي گمنام شاعرن، ليکڪن، عالمن ۽ اديبن تي مستقل ليک ڏيندا رهو، ائين ادب جي اڌوري تاريخ ۾ ڪجهہ نہ ڪجهہ اضافو ٿيندو. اها بہ ڪوشش ڪرڻ گهرجي تہ مهراڻ ٽماهيءَ مان بدلجي ماهوار يا ٻہ ماهي ٿئي، جو تہ معياري ادب پڙهڻ لاءِ ٽن مهينن جو انتظار ڏاڍو ڏکو آهي. —درمحمد پٺاڻ

ٻورهيو، پکهر ۽ ٽڪ

● روزانو اسان جي زندگيءَ ۾ ٻورهيو، پکهر ۽ ٽڪ ايڏو اثر رسوخ وڌائي چڪو آهي، جو اسان جي مزاج جو هڪ حصو ٿيندو پيو وڃي ۽ ٿين سنڌي ڪلچر جو حصو ٿيندو وڃي. ظاهر آهي تہ طبقاتي سماج ۾ قرلت جڏهن اينگهجي پوندي آهي تہ قومي مزاج کي ضرور متاثر ڪندي آهي.

—سنڌي ادبي سنگت ڪراچي جڏهن ڪيفي اعظمي سان ادبي رهاڻ ڪئي هئي، ان موقعي تي مون هن کي تنهنجا نظم بہ ٻڌايا هئا، جيڪي هن کي ڏاڍو پسند آيا. هن خواهش ظاهر ڪئي هئي تہ سنڌي ٻوليءَ ۾ شاعريءَ جا ڪي نمائنده نظم ٻڌي سگهي. مون هن کي پٽائي، اياز، تنوير ۽ تنهنجا نظم ٻڌايا، جن مان هن ايڏو اتساهہ ورتو، جو چئي پيو تہ توهان جي سنڌي شاعري ٻڌي مون کي ائين محسوس ٿي رهيو آهي، تہ منهنجي ٻهن جو ڪاٻو پاسو، جنهن تي فالج ڪيريل آهي، ان ۾ جڻ زندگيءَ جي تيز لهر ڊوڙي رهي آهي. —انور پيرزادو

مهراڻ جي ”گرامي نمبر“ تي

پيارا ظفر سائين،

هوائين تہ هي خط امداد ڏي لکڻ گهربو هوم، پر توکي لکي رهيو آهيان. ڪم تہ ڪورين وارا پيو ڪريان، پر ڪڏهن ڪڏهن ڪن مصلحتن جي ڪري ائين ڪرڻو پوندو آهي.

ادبي بورڊ ڪرامي نمبر ته ڪڍيو، چڱو ٿيو. جنهن هجيس جو اهڙي جاندار روايت کي قائم ڪيو اٿس، پر اهو نمبر پڙهندي ڪيترين ڳالهين دل تي تنري آيون آهن، جن ڏانهن اوهان جو يا پنهنجي اکرن ۾ بورڊ جو ڌيان ڇڪائڻ ضروري ٿو سمجهان.

ڪرامي صاحب تي هونئن ته گهڻو ڪجهه لکيو ويو آهي، هُن کي هڪ صوفي، مؤرخ، شاعر، اديب، نقاد، فلسفي ۽ ڇا ڇا نه چيو ويو آهي، مگر نمبر پڙهڻ سان ڪرامي صاحب اهو ڪجهه نظر نٿو اچي، جيڪي کي ڪري پيش ڪيو ويو آهي؛ ڇاڪاڻ جو هر مضمون (هڪ ٻن جي) سڪڻين دعوائن جو مجموعو آهي، جو انهن لاءِ دليل آهن ئي ڪونه. ڪافي بزرگن ۽ دوستن کان حقيقت پسندانه مضمون لکرائي سگهجن ها/ٿا، باقي هڪڙي ٽولي هٿان صرف ساراهه جا گيت ڏيئي وڃي بار پورا ڪئين آهي، جيئن شاديءَ جي موقعي تي لنگهيائيون ڳيچ ڳائي ڳائي وڃي سحر ڪنديون آهن، اها ڪٿي جي دانشمندي آهي؟ ـــ عبدالقيوم صائب

● گذارش پڙهيم. پڙهي اندازو ٿيو ته اوهان ڪن خوشفهمين ۾ مبتلا آهيو يا روايتي ۽ خيالي جملن جا عادي آهيو...... اوهان لکيو آهي ته ڪرامي صاحب جي سانحي تي سڄي سنڌ رُني آهي. سمجهه ۾ نٿو اچي، ته سنڌي قوم جو 70 سيڪڙو ٻنهه اڻ پڙهيل، ٻهراڙيءَ ۾ رهندڙ، جن کي دنيا سان ڳنڍڻ جو واحد رستو ريڊيو آهي، جيڪو ٿلهو چٽو وڃي گهڻو وانگر آهي. 15 سيڪڙو پڙهيل آهن، جيڪي اقتصادي بار هيٺان ايترو ته دٻيل آهن، جو اخبار ٻه نٿا وٺي سگهن. باقي 15 سيڪڙو مان 10 سيڪڙو پئسي واري طبقي جو آهي، جنهن جو سنڌي زبان سان چاهه خيرڪو آهي. 5 سيڪڙو مان خبر ناهي ته ڪيترو سيڪڙو چاڻ رکي ٿو ادب جي باري ۾ ۽ صحيح هيري جي سڃاڻپ ڪري سگهي ٿو. سنڌي ادب جو ٻهراڙيءَ سان ناتو ناهي، نه ڪو ٻهراڙيءَ جا ماڻهو ادبي مناظرن ۾ ڪاهي پوندا آهن. ڪين ڪهڙي سنڌ ته ڪرامي صاحب زندهه آهي يا لاڏاڻو ڪري ويو؟ ها، جي ڪو ڦاڙيل مري ته هزارين ماڻهو سنڌ مس ڪلهي ڪالڏي هجن ها!

اوهان 'پو' جي مثال ڪان پوءِ ڪمپيوٽر ايج جو ذڪر ڪيو آهي. ڪمپيوٽر ايج انهن لاءِ آهي، جن جو ڪمپيوٽر سان واسطو آهي. اسان وٽ تہ ڪمپيوٽر هڪ سپنو آهي، جيڪو 21 صديءَ ۾ شايد سچ ٿئي! ڪمپيوٽر ايج وارن ملڪن ۾ زندگي ڪيڏي نه تڪڙي هوندي آهي، هتي (خدا نه ڪري) سنڌالاجي سڙي ٻه وڃي، تہ ٻہ ماڻهن جي وڏي طبقي کي خبر ڪانه پوندي، جن کي پوندي اهي خاص دلچسپي نه وٺندا!

اوهان لکيو آهي ته 'سارتري نوبل پرائيز ٺُڏي ڇڏيو'. ٻر اسين ته رائيٽرس گلڊ جي انعام کي تعارف طور لکندا آهيون. صدارتي ايواردن لاءِ رڙيون ڪندا آهيون... اسان ۾ اها خودداري ڪٿي، جيڪا سارتري جي قوم ۾ آهي؟

منهنجي خيال ۾ جيڪڏهن ڪو سنڌي ادب جي خدمت ڪرڻ چاهي ٿو، ته هرحال ۾ لکندو رهي، قلم ڦٽو نہ ڪري، انهن لاءِ جن جون دليون آجريون، هٿ سڪيا ۽ اکين ۾ پيار آهي. هڪ ڏينهن ان فڪر جو قدر ضرور ٿيندو، جيئن نورمحمد سنڌيءَ لکيو آهي.

محمد هاشم ٽالپر جي لفظن ۾: ”گندگيءَ جا ڍير رت سان ڌوپجي صاف ٿيندا، جڏهن ماڻرون ٻچڙن کي ”ڪانڊ منهن ۾ ڏکڙا، سيڪيندي سولهان“ جون لوليون ڏينديون. تڏهن موهن جي دڙي کان اڳ ۽ پوءِ وارا گراميءَ جهڙا قدآور انسان پنهنجو وجود واپس وٺي ايندا.“

محترم جي. ايم. سيد جي ڪا تحرير ڏيڻ گهرجيو ها. عبدالواحد آريسر جو آفتاب ۾ ڇپيل خط به ڏيڻ کپي ها. سفارش نه هئڻ يا سياسي اختلافن جي ڪري ته ائين نه ٿيو آهي؟

—عبداللطيف ڪهڙو

’مهراڻ‘ جو ’گرامي نمبر‘ نظر مان گذريو. اوهان جنهن محنت سان نمبر ترتيب ڏنو آهي؛ تنهن لاءِ آئون اوهان کي مبارڪباد ڏيان ٿو. اوهان جي ’گذارش‘ لاءِ آئون اوهان کي داد ڏيان ٿو. زبان ۽ بيان جي لحاظ کان گذارش کي اوهان هڪ شاهڪار گذارش بنايو آهي.

هن پرچي ۾ شمس الدين عرسانيءَ، گرامي صاحب جي شخصيت جو جائزو وٺندي، ڪيترن هنڌن تي جيڪو غيرذميدارانه ۽ مخاصمانه طريقو ورتو آهي، ان جو اوهان شايد نوٽيس نه ورتو آهي. پنهنجو پاڻ کي پڌائيندي هن ڪن طرفن ڏي اشارا ڪري رڪيڪ حملا ڪيا آهن؛ انهن سان خود گرامي صاحب جي ذات کي پنهنجي درجي کان ڪيرائڻ جي ڪوشش ڪئي اٿس. خودثنائي ۽ ٻين تي حملا ڪرڻ سان، گرامي صاحب جو اميج خراب ڪيو اٿس. آئون فقط هڪ مثال ڏيڻ تي اڪتفا ڪندس. عرسانيءَ صفحي 167 تي لکيو آهي: ”هڪ دفعي ڪنهن درسگاهه جي هيڊ معلم جي ڪورذوقيءَ ۽ بي علميءَ جو ذڪر ڇڙيو، پاڻ (گرامي) چيائين ته بهتر آهي ته ان جي بدران ڊ پارلمينٽ ۾ آڻ وٺي ٻيهاري ڇڏجي، ڪوبه فرق ڪونه پوندو.“ اهڙا اشارا شمس الدين عرسانيءَ هن مضمون ۾ ٻيا به ڪيترا ڪيا آهن ۽ مهراڻ 1975/1ع ۾ به پنهنجي هڪ مقالي ۾ اهڙي هلڪڙائيءَ واري روش ورتي هئائين. ان وقت مون گرامي صاحب کي خط لکيو، پر هن اهو نه ڇپيو ۽ چيائين ته تنقيد چاهيندا هين ته مضمون ڪونه ملندا. جيڪڏهن اهڙين تنقيدن جي عرسانيءَ ۾ همت ۽ اخلاقي جرئت آهي، ته ليکڪن ۽ ڪتابن جا پورا نالا ڄاڻائي ۽ اشارا ڪرڻ توڙي اڻ ٽڪا لفظ ڪم آڻڻ سان مهراڻ جي ادبي حيثيت کي هڪ طرف مجروح ڪيو ٿو وڃي ۽ جن ماڻهن ڏي اشارا ڪيا وڃن ٿا، تن لاءِ عرسانيءَ تي نه پر ايڊيٽر مهراڻ تي افسوس ٿئي ٿو.

—ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو

اوهان جي مهينن جي محنت جو ثمر ”گرامي نمبر“ اسان جي اڳ آهي. هن پرچي ۾ گرامي صاحب جي هڪ عالم، مؤرخ، اديب، شاعر ۽ سڀ کان وڏيڪ هڪ سچي سياڻي واري انسان جون اهي سڀ خوبيون، جنهن ريت سهيڙي ۽ سنواري پڙهندڙن آڏو پيش ڪيون ويون آهن، ان لاءِ توهان کيرون لهڻيون.

جيئن ته هر اديب جي لکڻين ۾ پنهنجي شخصيت جو عڪس ضرور نظر ايندو آهي، تيئن گرامي صاحب جون لکڻيون پڻ سندن جليل القدر شخصيت جو پرتوو آهن. هن پرچي جا

سمورا مضمون گرامي صاحب جي اعليٰ ڪردار، اعليٰ ظرف، ليڪ سيرت، مطلب تہ سموري زندگيءَ جو مظهر آهن ۽ پڙهندڙن لاءِ تمام ڪارائتا آهن. —شهناز/ڪوثر ميمڻ

'گرامي نمبر' مسلسل جاکوڙ ۽ جذبي جو نچوڙ آهي. —راهي چنا

تبصرو

گرامي نمبر ۾ پاڪستان جي ناليوارن اديبن جا مضمون ڏنا ويا آهن، جن ۾ مختلف زاوين کان گرامي مرحوم جي زندگيءَ جي مختلف پهلوئن ۽ خاص طور تي سندس شخصي خوبين، تعليمي خدمتن ۽ ادبي خصوصيتن جو اجمالي تذڪرو ڪيو ويو آهي. انهن لکندڙن ۾ هر مڪتب فڪر سان لاڳاپو رکندڙ اديب موجود آهن.

هن نمبر ۾ پاڪستان جي تعزيتي ۽ تاثراتي خط ۽ ڏهن شاعرن جا نظم بہ ڏنا ويا آهن، جن ۾ عبدالله خواب ۽ شبير هاتف جا نظم ساراهہ جوڳا آهن... گرامي مرحوم جون ڪيتريون ئي يادگار تصويرون پڻ ڏنيون ويون آهن ۽ سندس مقالن، تقريرن ۽ ٻين اهم لکڻين جا چونڊ حصا ۽ منتخب ڪلام بہ شامل آهي، جيئن پڙهندڙن کي مجموعي طور سندس پيغام، ڪلام ۽ مقام بابت راءِ قائم ڪرڻ ۾ مدد ملي. رسالي جي منڍ ۾ سوانح حيات سان گڏ پرسات رسالي ۾ شايع ٿيل هڪ انٽرويو بہ ڏنو ويو آهي جنهن ۾ ٻوليءَ، ادب، ثقافت ۽ تاريخ بابت گرامي صاحب پنهنجي وسيع مطالعي ۽ سماجي ڄاڻ جي پالوٽ ڪئي آهي، جا معلوماتي هئڻ سان گڏ خيال اڀاريندڙ پڻ آهي.

گرامي نمبر ۾ سنڌي اخبارن ۽ رسالن جا ايڊيٽوريل بہ ڏنا ويا آهن، جن ۾ مرحوم جي ادبي ۽ علمي خدمتن کي ساراهيو ويو آهي ۽ سندس بلند مقام جو اعتراف ڪيو ويو آهي.

هي اهم دستاويز شايد گرامي مرحوم جي عڪسي تحرير کان سواءِ نامڪمل رهجي وڃي ها- فلسفي ۽ حقيقت جي عنوان سان سندس تحرير جو عڪس پيش ڪري، ترتيب جي نقطہ نگاهہ کان، توڙي مواد جي پهلوءَ کان بهترين انتخاب ڏنو ويو آهي.

هن نمبر ۾ گرامي صاحب جي شخصيت، فن ۽ فڪر بابت تاثراتي مضمون تہ ملن ٿا، پر تحقيقاتي مضمون ڪينهن، جن مان ارتقائي پس منظر ۾ سندس انشاپردازي ۽ ادبي رجحان جو جائزو ورتو ويو هجي. اهڙيءَ طرح سندس شعري اصلاحن تي مشتمل هڪ ڌار مضمون هجي ها، تہ جيڪر اڀياس جي لحاظ کان شاعريءَ ۾ سندس استاداڻي مقام بابت ڏنل اصلاحن جي روشنيءَ ۾ مفيد معلومات ملي سگهي ها.

مرحوم جي صحافتي زندگيءَ بابت بہ هڪ جامع مضمون جي ضرورت آهي. ان ريت سندس ادبي خطن کي سهيڙڻ جي ضرورت کان بہ انڪار نٿو ڪري سگهجي، جن کي اميد تہ مهراڻ جي ڪنهن اشاعت ۾ جاءِ ڏني ويندي.

(پ. ب. ڪارپوريشن ڪراچيءَ جي ٿورن سان). —شيخ عبدالحليم جوش

هن پرچي جا ڪجھ ڪهاڻيڪار

عبدالقادر جوڻيجو

پيءُ جو نالو مريد حسين جوڻيجو. جنم: 1- نومبر 1945 هنڌ: جنهاڻ، تعلقو مٺي، ٿرپارڪر. ڏاڏو اوٺاري. پيءُ صوبيدار. پاڻ پهرين سنڌي ماستر، پوءِ انگريزي ماستر. هاڻ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ ۾ هڪ ورڪر. پهرين ڪهاڻي: ”مٺ مٺ سورن سيڪنهن“، ”روح رهاڻ“ ۾ 1964ع ڌاري ڇپيل. هر هاري، چور ٻڌي، الهڙ موالي، لٺ شوقين، سنڌي ماستر، اڇين ڏاڙهين ۽ اڇن ٽڪن سان رڄ وڏيرا پسند جا ڪردار. لکڻ جي معاملي ۾ مٺو: ”ڳالهه ڪجي سڌي، ۽ هٿرڙيءَ لٺ وانگر.“ ڪهاڻي هڻن لاءِ: ”جيون جو ڪو به دلچسپ ٽڪرو پني تي آتاريو ته ڪهاڻي ٺهي پوندي؛ پر شرط اهو ته ذات به هجي.“ پهرين چوڙ جو ڪهاڻيڪار. هيل توڻي ٽيهارو کن ڪهاڻيون لکيل. ڪهاڻين جو ڇپيل اڪيلو ڪتاب: ”واٽون، راتيون ۽ رول.“ ناول لکڻ لاءِ آتو: ”ناول لکڻ کان سواءِ پني ڪنهن به ڪئنواس تي سنڌڙيءَ جي جنڊڙيءَ جو ڇٽ نه ٿو ڇنجي سگهجي.“ امن سنڌيءَ جي نالي سان ڪجھ بيت به لکيائين، پر پوءِ پير ڊاهي ويو.

شوڪت حسين شورو

جنم: 7- جولاءِ 1947ع. هنڌ: ڳوٺ حاجي نور محمد شورو، تعلقو سجاول، ضلعو ٺٽو. 1964ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪيائين، ۽ ان ئي سال ”روح رهاڻ“ ۾ سندس پهرين ڪهاڻي ”اکيون روئي پيون“ ڇپي. ان کان پوءِ لڳاتار لکندو رهيو آهي. سنڌ ۾ جن ڪهاڻيڪارن زمين سنوت آئي اڻين ڪهاڻيءَ جو ٻج ڇٽيو، تن ۾ شوڪت جو نالو اهم آهي. تنقيد کي روايت جي ليڪن سان ٻاهر آڻڻ جو ساهس اٿس. پر ڏور جي ٻنهي ڇيڙن (ڪهاڻي — تنقيد) کي هڪ ئي وقت پڪڙڻ لاءِ ونس وقت ڪونهي، ۽ اهو مسئلو رڳو شوڪت جو نه آهي. هيل تائين چاليهن کان مٿي ڪهاڻيون، ڪجھ تنقيدي مضمون ۽ ريڊيو لاءِ ڊراما لکيا اٿس. ناول جو هڪ باب لکي ٽپي رکي ڇڏيو اٿس. نوڪريون: 1967ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ ۾ آيو، اڳتي هلي جڏهن ’گل ڦل‘ ٻيهر ڇپيو، تڏهن ان جو ايڊيٽر ٿيو. 1975ع ۾ پاڪستان ٽيليويزن ڪراچي سينٽر ۾، اسسٽنٽ پروڊيوسر (اسڪرپٽ) مقرر ٿيو. هن وقت سنڌ يونيورسٽيءَ ۾، اسٽوڊنٽس ويلفيئر آفيسر جي حيثيت سان ڪم ڪري رهيو آهي.

بيدل مسرور

عمر: ٿ وسرلڊڙ ماضيءَ ۽ موٽندڙ وهيءَ جي وچ ۾، زندگيءَ جي ٽياس تي، ٽيهن سالن کان ٽنگيل. تعليم: دز چڙهي وڃي ڪتابن ۾ ايم- اي. ڌنڌو: هر ڪنهن جيو جيان پورهيو ڪري پيٽ پالڻ (پ ٽي. وي ڪراچيءَ تي پروڊيوسر). ڇپيل مواد: ڪهاڻي لکڻ لاءِ اڻ ڏٺ ترجما، پاڻ کي خوش ڪرڻ لاءِ سورنهن سترهن ڪهاڻيون. پنهنجي پبليڪيشن 'ادب محل' مان ڦاٽندو "راڻي" ناولٽ جو ڇپجڻ. اڻڇپيل مواد: پڙهندڙ جيان ليکڪ ٿيڻ لاءِ ڪجهه ڪهاڻين جو جنم. ستائيندڙ احساسن جو نتيجو ڪجهه ٽٽل ستل شعر؛ حالتن جو اثر 'ٻ ناول'. واقفن جي مهرباني هڪ اڌ ٽي- وي، ريڊيو ڊراما ۽ هڪڙو قسطوار ٽيلي ناٽڪ. پهرين ڪهاڻي: "اديون". 1966ع. تنهن کان اڳ "خادم وطن" ۽ "عبرت" اخبار ۾ ڇپيل. ادبي زندگيءَ جي شروعات: 1964ع. ختم ٿ ٿيندڙ شوق: سنڌي جديد شاعريءَ کي ڳائڻ جو جنون ۽ واندڪايون، ادبي ڪتابن ۽ پيارن سان روح رهائيون.

شرجيل

نالو: عبدالفتاح، ذات: هاليپوٽو، جنم: 13- ڊسمبر 1938ع هنڌ: قاضي احمد (نواب شاهه)، تعليم: بي. اي. ڌنڌو: آرٽ انسٽرڪٽر. ڏور جا پنڌي سرا (ڪهاڻي، چترڪاري) پکڙيل، پيڙائجي ويل. پهرين ڪهاڻي: "روپ بهروپ" سوجهري ۾ ڇپيل. ڪهاڻيءَ ۽ چترڪاريءَ ۾ تجربي جو ساهس. قلم ۽ برش کي هٿيار طور ڪتب آڻڻ جو آسيو آتساهه.

نورالهديٰ شاهه

ٺڪڙ جي سادات جي ننڍڙي گهراڻي ۾، حيدرآباد ۾ جنم ورتم (22- جولاءِ 1957ع). ننڍپڻ لاهور جي گهٽين ۾ گذريو، جتي جي ٻولي ۽ چٽ هاڻ ميسارجڻ لڳا آهن. انيڪ ڏينهن سعوديه جي تتل جبلن ۽ رڻ ۾ گذريا (اهي تتل جبل ۽ رڻ جيون جو اڌ پاسندا اٿم). لاهور جي چوڏهن سالن واري دؤر ۾ سپنا ڏٺم چترڪار بڻجڻ جا، جيڪي ساڀيا نه ٿيا. ون يونٽ ٽٽڻ کان سال اڳ حيدرآباد اچي ويس. پاڻ ميڙائڻ ۽ پين ڪان سپيريئر ٿيڻ جي ڪلپنا لکڻ جو روپ ورتو. سنڌي ٻوليءَ جي ننڍڪائيءَ ۽ ڊاريائپ جي ٻاڇولي پٽيان ڊوڙ ڏسي ٻوريل اک جڻ ٻنجي پيئي. اندر ۾ جڻ سنڌوءَ جو پاڻي پرجي آيو هجي. سنڌي لکڻ پڙهڻ نٿي ايندي هيم، ته به سکڻ بن سٽ ۾ لکيم. سنڌي ادب ۾ مان ڪجهه آهيان، ته اها ڪيپ فهميده حسين ڪئي آهي. ٺڪڙ جي مناسبت سان منهنجي ذات موروثي به هجي، شايد! منهنجو ناٿو حافظ شاهه محبت جي احساسن جو شاعر هو. منهنجي اندر ۾ هن جا احساس پريل هجن، شايد! بي. اي. فائنل جي شاگرديائي آهيان. 1973ع کان لکندي اچان. وبهارو ڪن

ڪهاڻيون ڇپجي چڪيون آهن، ۽ هڪ اڻپورو ناول. عورت جي هر روپ تي لکڻ ٿي چاهيان. جيتوڻيڪ مان ايڪ مخالفتن جي وچ ۾ لکندي آهيان، ۽ هر لکڻي ڇپجڻ کان پوءِ دک ڀوڳيندي آهيان.

رفيق

نالو: رفيق احمد ڪاچيلو، پيءُ جو نالو عبدالصمد ڪاچيلو. جنم: 5- جون 1947ع هنڌ: حيدرآباد سنڌ، تعليم: بي. اي. آنرز، پوليٽيڪل سائنس، سنڌ يونيورسٽي. پهرين ڪهاڻي: ”مون جو پاليو ماڪ“ مهراڻ جي هن ئي پرچي ۾ ڇپيل. شاعري ۽ ڪهاڻيءَ جي ميدان ۾ هڪ ئي وقت ڊوڙ–اها ڊوڙ ڪَميءَ واري آهي يا سهي واري؟ چئي نٿو سگهجي.

محمد دائود بلوچ

پيءُ جو نالو شير محمد خان جمالي بلوچ، جنم: 1937ع، هنڌ: پاهڙ خان جمالي، تعلقو هالا، حيدرآباد سنڌ. ڳوٺ جي اسڪول مان فائينل ڪري سنڌي ماستر ٿيو. 54-1955ع کان لکڻ لڳو. پهرين ڪهاڻي ”سنڌ خاطر“ جيڪا ڇپجي نه سگهي. پهرين لکڻي، جيڪا ڇپي: ”گل و بلبل جا افسانا“، ماهوار ايڊيشن هلال پاڪستان حيدرآباد، 1957ع. مکيه موضوع: طبقاتي جدوجهد، سنڌيت، پيڙيل طبقن جي حمايت. لاڙو: بامقصد حقيقت نگاري. ڪهاڻين جا ڇپيل ڪتاب: ”انصاف ڪٿي آهي“ ۽ ”اڪيون اڃايون“. هند–سنڌ جي مڙني وڏن پرچن ۾ ڇپيل. سنڌي ٻوليءَ جي تسليميءَ لاءِ، سنڌي ادبي سنگت پاران هلايل مهم ۾ چڱو ڀرو ورتل. ”طلوع العامي چنڊپيڙيءَ“ ۾ ٽيون انعام حاصل ڪيل. تعليم: اديب، عالم ۽ فاضل ۽ بي. اي. ٻوليءَ ۽ ساهت جو مانائتو ڪارڪن. آل سنڌ پرائمري ٽيچرس ائسوسيئيشن حيدرآباد جو جنرل سيڪريٽري.

●

ڏيان ۾ رکڻ جوڳيون ڳالهيون

- ’مهراڻ‘ لاءِ جيڪو مواد موڪليو وڃي، اهو معياري ۽ اڻڇپيل هئڻ گهرجي.
- اهو مواد فل اسڪيپ پني جي هڪ پاسي چٽن اکرن ۾ لکيل هئڻ گهرجي.
- مواد يا خطن ۾ اجائي اينگهه ٻدران ڪم جي ڳالهه هئڻ گهرجي.
- ذات ۽ ذاتي جي آڌار تي ئي مواد ڇپي ٻرک ٿيندي آهي، ان لاءِ ڪنهن به سفارش جي ڪابه ضرورت نه آهي.
- ادبي مسئلن جي صحيح ڇنڊڇاڻ ۽ تخليقي تنقيد جي آجيان ڪئي ويندي.

پهچ

1. ”جيڪي منهنجي من ۾ آهي“
ليکڪ: ڊاڪٽر لجر عباسي
ڪهاڻيون
زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد سنڌ.
صفحا، 190، قيمت 50-7 رپيا.

2. ”پاڇي پنيان ڊوڙ“
ليکڪ: نظير شورو
ڪهاڻيون
ڳاڙهي جهڙا پارڙا پبليڪيشنس، حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 80، قيمت 2 رپيا.

3. ”امن جي ڳالهه“
ليکڪ: غلام رسول ميمڻ
ڪهاڻيون
پارس اشاعت گهر، پنا روڊ، سکر.
صفحا: 110، قيمت 50-3 رپيا.

4. ”عشق عجب اسرار“
شاعري
مرتب: سيد لعل شاهه
ڇپائيندڙ: سنڌي ادبي اڪيڊمي، لاڙڪاڻو، سنڌ.
صفحا: 82، قيمت 2 رپيا.

5. ”سخي سرتاج“
سوانح
مولف ۽ ڇپائيندڙ: قاضي علي اڪبر درازي،
قاضي عبدالسميع محلو، روهڙي، سنڌ.
صفحا 120، قيمت 4 رپيا.

6. ”شاعر هفت زبان فخر پاڪستان“
مضمون
مولف ۽ ڇپائيندڙ: قاضي علي اڪبر درازي،
قاضي عبدالسميع محلو، روهڙي، سنڌ.
صفحا: 72، قيمت 50-2 رپيا.

7. ”عشق حبيب“
مضمون (ديني)
مولف ۽ ڇپائيندڙ: قاضي علي اڪبر درازي
قاضي عبدالسميع محلو، روهڙي، سنڌ.
صفحا: 126، قيمت 4 رپيا.

8. ”ٻاڻي واري اقتصاديات“
اقتصاديات
مصنف: پروفيسر عبدالرحمان پهوڙ
انسٽيٽيوٽ آف سنڌ الاجي: سنڌ يونيورسٽي، سنڌ
صفحا 360، قيمت 15 رپيا.

9. ”سنڌي گلدستو“
ليکڪ: شيخ اياز محمد ’اياز‘
مضمون (درسي)
(بورڊ ۽ يونيورسٽيءَ جي شاگردن لاءِ)
خليل منزل، شيخ اسٽريٽ، ڪرمان باغ محلو،
لاڙڪاڻو.
صفحا: 328، قيمت 50-12 رپيا.

سنڌي ادبي بورڊ جا نوان شايع ڪيل ڪتاب

1- سيرت مصطفيٰ ﷺ	- مولوي محمد عظيم شيدا	12-00 رپيا
2- سنڌ ۽ بلوچستان جو سير ۽ سفر	- هينري پاٽنجر مترجم: محمد حنيف صديقي	20-00 رپيا
3- وحشي جيوت جا نشان	- مترجم: محمد ابراهيم جويو	8-00 رپيا
4- ابن بطوطه جو سفرنامو	- مترجم: محمد ابراهيم عباسي	15-00 رپيا
5- عمر مارئي (لوڪ ادب)	- ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	12-50 رپيا
6- سورٺ- راءِ ڏياچ	- ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	10-00 رپيا
7- سسئي- پنهون	- ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	15-00 رپيا
8- دودو- چنيسر (ڀاڱو پهريون)	- ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	20-00 رپيا
9- جوٺاري	- مترجم: قاضي خادم	6-00 رپيا
10- قائداعظم جون تقريرون	- مولانا غلام محمد گرامي	6-00 رپيا
11- ٻارن لاءِ آکاڻيون	- مترجم: مرادعلي مرزا	3-00 رپيا
12- حشرات الارض	- مرزا قليچ بيگ	2-50 رپيا
13- سنڌي زبان جي بنيادي لغت	-	1-00 رپيا
14- التمهيد (عربي)	- مصنف: عبيدالله سنڌي - مرتب: مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي	30-00 رپيا
15- سير ريگستان	- محمد اسماعيل عرساڻي	4-00 رپيا
16- ڪئنڊيڊ (سنڌي ترجمو)	- مصنف والٽيئر	5-00 رپيا
17- مئڪسم گورڪي جي آتم ڪهاڻي [ننڍپڻ] (جلد پهريون)	- مترجم: اياز قادري	12-00 رپيا
18- مئڪسم گورڪي جي آتم ڪهاڻي [تربيت] (جلد ٻيو)	- مترجم: اياز قادري	15-00 رپيا
19- سنڌ ۾ پکين ۽ جانورن جو شڪار	- محمد اسماعيل عرساڻي ۽ غلام رباني	5-00 رپيا
20- ڪچهري جا قول	- محمد سومار شيخ	12-00 رپيا
21- تاريخي افسانا ۽ ڊراما	- غلام محمد گرامي	15-00 رپيا
22- ڪليات شاهه محمد ديدڙ	- پروفيسر عبدالڪريم سنديلو	15-00 رپيا

ملڻ جو هنڌ

سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال

جنرل پوسٽ آفيس باڪس نمبر 12،

حيدرآباد، سنڌ.

سنڌ يونيورسٽي، نيو ڪئمپس، اسٽيشن روڊ،

ڄامشورو سنڌ.

مهراڻ

مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ - شيخ اياز - نياز همايوني - تنوير عباسي -
نعيم دريشاڻي - ذوالفقار راشدي - سروپچندر شاد - ابراهيم منشي -
سحر امداد - امداد حسيني - تاج بلوچ - الطاف عباسي - شرجيل -
نسرين جوڻيجو - شهناز ميمڻ - رفيق - قاضي خادم - سليم ڳاڙهوي -
انور پيرزادو - تاج جويو - علي بابا - ماڻڪ - عبدالقادر جوڻيجو -
شوڪت حسين شورو - بيدل مسرور - نسيم ٿيٻو - نورالهديٰ شاه -
محمد دائود بلوچ - ڊاڪٽر ممتاز پٺاڻ - مير محمد پيرزادو - منظور ظفر -
وليرام ولڀ - نثار بزمي - عابد بلوچ - نانڪرام ڏي - سليم احمد -
ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو - مشتاق شورو - مظهر ميمڻ - ناشاد - سارنگ -
عبدالواحد عابد - نظام الدين زائر - عاجز اڄڻ - ناز سنائي - خاڪي جويو -
رسول ميمڻ - اياز گل - عظيم سومرو - اطهر منگي - سرور سيف - نقاش -
بشير سيتائي - منير گهانگهرو - ميوو خان لاشاري - غلام حسين رنگريز -
ملڪ نديم - احمد خان ملڪاڻي - نور گهلو - پون سنڌي - نصير مرزا -
ماڻيٽو اوٽو - پير بخش پياسي - محمد رمضان زلفي - جوهر بروهي - امين ٿيٻو.